

Alina Elena Voinea

Valori identitare transmisibile în arhitectura rurală săsească din Transilvania

Presa Universitară Clujeană

ALINA ELENA VOINEA

**VALORI IDENTITARE TRANSMISIBILE
ÎN ARHITECTURA RURALĂ SĂSEASCĂ
DIN TRANSILVANIA**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2022

Referenți științifici:

Prof. em. dr. arh. Adriana Matei

Conf. dr. habil. arh. Dan-Ionuț Julean

ISBN 978-606-37-1410-8

© 2022 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./Fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

CUPRINS

CUPRINS	1
Recunoștință	3
Abstract	4
 PARTEA I	
1. Introducere	6
1.1 Motivația	7
1.2 Obiective, scop, grup țintă	8
2. Valori identitare transmisibile în arhitectură	10
Valori	10
Identitate	14
Transmisibilitate	16
Rural	20
Valorile în arhitectură	23
Analiza criterială	26
3. Context cultural-istoric	28
3.1 Introducere	28
3.2 Secolul al IX-lea – secolul al XIV-lea – nașterea	28
3.2.1 Context european – migrația spre est – cristalizarea culturală	29
3.2.2 Transilvania	33
3.3 Perioada secolului al XV-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea – creșterea culturală	44
3.4 Jumătatea secolului al XIX-lea - prima jumătate a secolului al XX-lea – apogeul cultural	50
3.5 A doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea – declinul cultural	54
 PARTEA A II - A	
4. Evoluția arhitecturii rurale săsești din Transilvania	57
4.1 Cristalizarea și proliferarea modelului arhitectural rezidențial rural săsesc	58
4.1.1 Moștenirea vest europeană	64
4.1.2 Interferențe locale	68
4.1.3 Influențe urbane asupra ruralului săsesc	75
4.2 Valori evolutive ale arhitecturii rurale rezidențiale săsești	82
5. Analiza criterială a arhitecturii rurale săsești din Transilvania	88
5.1 Percepția și morfologia satului	88
5.1.1 Silueta așezării	91
5.1.2 Focalizarea spațiului	94
5.1.3 Structura așezării	101
5.2 Gospodăria	116
5.2.1 Organizarea gospodăriei	117
5.2.2 Așezarea volumului pe lot	120
5.3. Locuința	124
5.3.1 Planul locuinței	124
5.3.2 Tipologii volumetrice ale locuinței	127
5.3.3 Fațada	135
5.3.4 Poarta	144
5.3.5 Materiale, tehnici de construcții	147
5.3.6 Particularități	154
5.3.7 Spații interioare	156
5.4 Acareturi	161
5.5 Arhetipul gospodăriei rurale săsești	163
5.6 Valori transmisibile ale arhitecturii rurale săsești	170

PARTEA A III - A

6. Transformarea peisajului săsesc contemporan	172
6.1. <i>Identitatea săsească contemporană</i>	173
Populația săsească după anul 1989	174
Schimbările etnice ale populației satelor săsești	176
Aspirații și viziuni ale locuitorilor din satele săsești	178
Întâlnire cu locuitorii satului săsesc.....	180
6.2. <i>Negarea și stagnarea modelului arhitectural săsesc</i>	183
Degradarea modelului arhitectural	184
Mutația modelelor arhitecturale	186
Muzeificarea modelului arhitectural săsesc	195
6.3. <i>Sinteza transformărilor peisajului rural săsesc</i>	198
7. Regenerarea modelului arhitectural rural săsesc	199
Studii de caz.....	200
7.1. <i>Regenerare valorică (sincretic sau sculptural)</i>	202
Casă în satul Bunești, județul Brașov	205
Casă în satul Daia, județul Sibiu	207
Casă în satul Nadeș, județul Mureș	209
Casa notarului, sat Călnic, județul Alba	211
Casa atelier de mobilă, satul Criț, județul Brașov	212
Casa muzeu al mobilierului, sat Ruși, județul Sibiu	214
Casa pentru un pictor, sat Cristian, județul Sibiu	216
7.2. <i>Studiu de continuitate și schimbare în contemporaneitate</i>	219
8. Concluzii. Actori și valori în arhitectura rurală săsească din Transilvania	222
Instanțele satului săsesc	222
Grupe valorice în arhitectura rurală săsească din Transilvania.....	224
Concluzii	226
9. Bibliografie.....	227
Cărți	227
Articole științifice	229
Articole în alt tip de publicații periodice, site-uri, blog-uri, platforme și baze de date	233
Ghid de arhitectură	234
Webografie	234
Audiografie. Filmografie.....	235
Interviuri cu locuitorii satului săsesc.....	235
Lucrări de analiză a satelor.....	236
Proiecte de creație în ruralul săsesc.....	236
10. Anexe	237
Listă abrevieri	237
Definire termeni	238
Schemă valori identitare transmisibile.....	240
Tabel valori identitare transmisibile.....	241

*Bunicilor,
a căror moștenire o port coroană.*

Recunoștință

Lucrarea de față este rezultatul unui proces îndelungat de cunoaștere, iar elaborarea acesteia nu ar fi fost posibilă fără prezența, implicarea și susținerea a multor persoane pentru aportul cărora sunt recunoscătoare.

Lucrarea nu ar fi existat fără generozitatea intelectuală și profesională a doamnei prof. em dr. arh. Adriana Matei. Mulțumesc pentru privilegiul și darul cunoașterii și pentru călăuzirea întregului parcurs doctoral.

Mulțumesc colectivului de cadre didactice coordonat de prof. em. dr. arh. Adriana Matei disciplinele Elemente de morfologie culturală și Compoziție – modele de creație (ș.l.dr.arh. Smaranda Todoran, arh. Tudor Matei, arh. Călin Spănu) și studenților arhitecți de la Facultatea de Arhitectură și Urbanism Cluj-Napoca pentru analizele minuțioase asupra satului săsesc și propunerile creative. Procesele de analiză și creație au fost fructificate contribuind semnificativ la îmbogățirea prezentei lucrări. Fără aceste studii cu siguranță procesul de cercetare ar fi fost mult mai anevoios. Orice contribuție este îndreptățită prin mențiunea sistematică a surselor de imagine.

Studiul nu ar fi fost complet fără aportul doamnei conf. dr. arh. Dana Opincariu. Mulțumesc pentru susținerea în activitatea didactică a ultimilor opt ani și pentru încrederea și îngăduința de a-i fi alături în redescoperirea satului săsesc, peisaj comun al copilăriei. Fără această colaborare rezultatul nu ar fi avut aceeași complexitate.

Cu regret pentru trecerea în neființă, transmit recunoștință lui Johan Verbeke pentru îndrumarea stagiului timp de un an la LUCA School of Arts, Bruxelles din cadrul KU Leuven, pentru încurajarea micilor progrese de cercetare și a participării la grupul de cercetare prin design (Research training sessions) coordonat împreună cu Ranulph Glanville, Michael Hohl și Søren Kjølrup, o experiență unică care a îmbogățit demersul de cercetare fără de care nu ar fi avut același animus.

Mulțumesc doamnei prof. dr. arh. Mihaela Ioana Maria Agachi pentru îndrumarea proiectului de diplomă și încurajarea demarării stagiului de cercetare și a studiului arhitecturii sașilor din Transilvania. Mulțumesc doamnei conf.dr.arh. Dorina Vlad, doamnei Cornelia Bărbulescu și colectivului Proiectare anul I coordonat de conf.dr. arh. Dana Opincariu pentru încurajare și susținere sensibilă.

Transmit recunoștință credinței, susținerii necondiționate de-a lungul acestui lung proces de maturizare, devenire și transformare părinților. Mulțumesc Cristinei și lui Mihai care m-au însoțit cu răbdare pe drumul redescoperirii ... sașilor.

Vă mulțumesc!

Abstract

Să ne gândim la străbuni ... ce moștenire avem, materială și imaterială, tangibilă și intangibilă. Ce lăsăm moștenire înaintașilor? Lucrarea cercetează arhitectura ca reflexie identitar culturală și aduce în prim plan arhitectura rurală săsească ca exemplu de transmitere a valorilor.

I. Moștenirea săsească moare aparent ... Urmașii sașilor, românii și rromii se afirmă. Arhitectura exprimă schimbarea. În acest context spațio-temporal, care este aparatul valoric identitar transmisibil? Cercetarea aduce o perspectivă nouă în negocierea identitară a valorilor arhitecturale.

II. Arhitectura sașilor din sudul Transilvaniei este o poveste despre devenire, transformare și metamorfoză. Schimbările culturale în satul săsesc pun amprenta asupra peisajului rural care se dezvoltă instinctual. Arhitectura rurală este în tranziție de la creștere și modelare intuitivă prin inteligența colectivă a omului arhaic la o formă cultă modelată de o instanță nouă a satului, arhitectul.

Arhitectura săsească are o imagine identitară recognoscibilă pe care o admirăm și o luăm drept exemplu civilizatoriu, expresia unei culturi superioare astăzi în proces de colonizare după exodul sașilor. Locuitorii prezenți majoritari ai satelor săsești de astăzi sunt românii și rromii. Arhitectura satelor exprimă consistența relațiilor culturale. Mutațiile arhitecturii reflectă situația comunității rurale. Observăm manifestări identitate independente ale locuitorilor și intenții educative de mustrare și moralizatoare, precum și atitudini de muzeificare și îndrumare în conservare. Organismele de profesioniști în practica patrimonială manifestă o înclinație spre comunicarea exclusivă cu omul arhaic, făcând abstracție sau contestând zbuciumul omului contemporan.

Pornirea reparatoare a arhitectului acuză avântul constructiv al românilor statornici și instinctul de efemerizare al rromilor nomazi. Sub apăsarea sentimentului de vinovăție profesională pentru degradarea satelor locuitorii sunt judecați pentru greșelile estetice în peisajul săsesc de pe o poziție de superioritate fiind considerați responsabili pentru degradarea satelor. Arhitectura săsească este portretizată ca moștenire în disoluție în procesul de colonizare contemporană a satelor, noii locuitori fiind indicați ca agresori ai patrimoniului arhitectural săsesc. În spirit justițiar am pornit în căutarea adevărului, binelui și frumosului cultural, istoric în arhitectura săsească tradițională și în continuitatea rurarului săsesc.

Nu cunoaștem viitorul, dar putem anticipa analizând trecutul. Dar nu ca o predicție, ci pentru a lua atitudine. Prin această teză propunem analiza peisajului săsesc pentru a identifica valorile identitare transmisibile ale manifestărilor contemporane. Aportul cercetării constă în restituirea sistemelor valorice ale satului în perspectiva continuității arhitecturii rurale săsești în contextul diversității culturale. Renunțând la judecată luăm poziția științific culturală a schimbărilor identitare și a transformărilor de arhitectură în peisajul rural săsesc în Transilvania.

III. Tema tezei este motivată de sentimentul de pierdere a patrimoniului săsesc consecință a exodului sașilor. Tainele peisajului rural săsesc, peisaj al rupturii și al aculturării, sunt dezlegate prin identificarea valorilor tangibile și intangibile ale imaginii recognoscibile idealizate punând în relație oamenii și arhitectura, locuirea și identitatea. Este realizată analiza patrimoniului arhitectural, a formării acestuia și a procesului de metamorfoză prin care trece astăzi. Cercetarea pune în contextul rural săsesc relația între tradiție și modern, arhitectură și identitate în procesul de transformare și continuitate a satului săsesc. Definirea identității săsești, identificarea filonului valoric al acesteia orientează procesul de cercetare. Este analizată comparativ identitatea și arhitectura săsească.

IV. Lucrarea este structurată în trei părți. În prima parte este urmărit firul epistemic pentru înțelegerea conceptului valorilor identitare transmisibile și este cercetată identitatea culturală săsească, nașterea, creșterea, înflorirea și dezagregarea¹ etniei săsești urmărind firul istoric. În partea a doua este analizată arhitectura rezidențială rurală săsească tradițională din două perspective. În prima fază este reconstituită formarea arhitecturii tipice săsești de la așezare până la imaginea pe care o atribuim tradiționalului săsesc astăzi. În a doua fază este decodificat patrimoniul tradițional rezidențial rural săsesc prin analiză criterială, de la scară mică la scară mare. A treia parte reprezintă perspectiva contemporană a arhitecturii rezidențiale rurale săsești și implică identificarea proceselor de mutație, metamorfoză și viziunea asupra continuității contemporane din perspectiva arhitectului.

¹ Neagu Djuvara, *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor* Traducere din franceză de Șerban Broché (București, III: Seriile de Autor Humanitas, 2006 [1975]), p.376.

V. Sursele documentare pe care se bazează studiul sunt materiale bibliografice de istorie, etnografie, arhitectură, materiale din mediul virtual și studii de teren. Au fost analizate aproximativ 50 de sate săsești din sudul Transilvaniei prin studii de teren personale, studii și aplicații didactice coordonate de colectivul didactic condus de prof.em.dr.arh. Adriana Matei în cadrul disciplinelor Elemente de morfologie culturală și Compoziție – modele de creație realizate în satele din județele Brașov, Sibiu, Alba și Mureș.

Lucrarea de față pune tradiția sub lupă pentru a extrage concepte, modele și lecții ca unelte în transformarea contemporană.

VI. Prima parte – Capitolele 2 și 3 pun în perspectivă teoretică conceptul valorilor identitare transmisibile și în perspectivă culturală istorică civilizația săsească. În istoria Transilvaniei sașii există de aproximativ un mileniu. Peisajul cultural săsesc este unul al rupturii, al aculturării, al tradiției și modernității. Etnia săsească se naște în urma rupturii de locurile de origine, la formă prin stabilirea în Transilvania și se dezintegrează prin migrația masivă. În contextul relației între tradiție și modernitate și de ciocnire culturală are loc continuitatea arhitecturii săsești.

Formarea și dezagregarea culturii săsești este subiectul evoluției, al contactului cu alte civilizații, prin aculturare în timp și spațiu. Dacă cu un mileniu în urmă are loc contactul în spațiu a culturilor vii alogene și autohtone, în contemporaneitate are loc aculturarea în timp, cultura vie prezentă a localnicilor este în contact cu cea absentă a sașilor.

VII. Partea a II-a este dedicată arhitecturii tradiționale săsești și analizei acesteia. Capitolul al IV-lea restituie formarea arhitecturii tradiționale și conturarea tipicului săsesc. Se urmărește „Nucleul dur”² al culturii identitare săsești reprezentat de habitat, port și limba care se formează prin procesele de schimb cultural material și spiritual. Coloniștii sași construiesc o identitate culturală al cărei filon valoric este constituit din valori moștenite, dobândite și impuse. Arhitectura săsească, parte a culturii identitare săsești urmează principiile filonului valoric al moștenirii vest-europene, modelului civilizației mamă, administrației habsburgice și interferențelor locale și se transformă de la arhitectura de lemn la cea de zid, ajungând la ceea ce cunoaștem astăzi ca tipic săsesc.

VIII. Capitolul 5 decodifică patrimoniul rezidențial rural săsesc prin analiza criterială a formei rurale de la scară mică a așezării, la scară mare a locuinței. Sunt studiate modele, concepte pentru extragerea valorilor și principiilor transmisibile. Analiza urmărește spațiul locuirii, de la peisaj, la nivel rural, la locuință. Se urmărește definirea tipologiilor de formă rurală: așezare, rețea stradală, parcelar, gospodărie și locuință. Analiza criterială urmărește identificarea prezenței unor tipologii, dar și relația evolutivă dintre acestea fiind surprins fenomenul evolutiv și caracterul transmisibil al arhitecturii săsești.

IX. Partea a III-a urmărește transformările peisajului săsesc contemporan, actorii modelatori și schimbările de decor. În capitolul 6 sunt identificate instanțele protagoniste în transformările contemporane ale satului săsesc. Sașii absenți, locuitorii colonizatori contemporani și organizațiile patrimoniale sunt în relație nemijlocită cu patrimoniul rezidențial. În continuitatea acestuia arhitectul nu este prezent sau este în planul secund al agendei patrimoniale organice. Capitolul 7 expune viziunea asupra transiterii valorilor identitare în rezidențialul săsesc prin studii de caz din perspectiva regenerării valorilor. În capitolul 8 sunt descrise și elaborate concluziile.

X. Lucrarea explorează valorile identitare transmisibile în arhitectură în contextul schimbărilor culturale. Identitatea este înțeleasă ca proces care transformă și este transformabil. Transmisibil reprezintă calitatea integrativă și de a externaliza. Transmisibilitatea este generozitatea, altruismul de a împărtăși valoric, dar și maleabilitatea, permeabilitatea valorică, flexibilitatea identitară. Transmisibil reprezintă calitatea de a emite valori și de internalizare a noului, diferitului în scopul unității armonice culturale.

XI. Arhitectura săsească este o resursă pentru cercetări viitoare atât în relație cu contextul transilvănean, est european și occidental. Peisajul săsesc poate fi studiat din perspectivă valorică a dinamicii schimbării recente, dar și a potențialului de evoluție. Cercetarea prin creație, trasee reglatoare, proiectare participativă, compatibilitatea cu orașul în evoluția urbană, diferențele și similitudinile între așezări pentru definirea specificității zonelor sunt câteva direcții de cercetări viitoare.

² Djuvara, *Civilizații și tipare istorice*, p.348.

1. Introducere

Cântecul „exulatului”

De la mijlocul secolului al XVII-lea, autor J. Schaitberger 1658-1733:³

Sunt un sărman, un exulat
Astfel îmi zice zău,
Din patrie m-au alungat
Doamne de dragul tău.

Un pelerin sunt, plin de dor
Umblând pe căi străine
Un lucru, Doamne, te implor
Tu să rămâi cu mine.

Chiar dacă plec și nu mai viu
Că toate mi le-au luat
Coroana raiului – o știu
O voi purta vreodată’.

Acest cântec al exulatului expune de la nivel uman ceea ce are loc în Europa în perioada secolelor al XVII-lea și a XVIII-lea când în urma decimării populației de coloniști din Europa de Est, dar și ca urmare a dezvoltării mineritului de sare și de resurse de cărbune sau metale. În Europa de Est, în special pe teritoriul Transilvaniei sunt mobilizate noi valuri de coloniști. Similar începutului de mileniu, forțele mobilizatoare sunt de natură religioasă. La începutul mileniului al doilea mișcarea de la vest la est a coloniștilor este antrenată de Războaiele Religioase prin Ordinele Călugărești și prin cele Cavalierești care își propun creștinarea Lumii Islamice. După mijlocul celui de-al doilea mileniu motivațiile de migrație ale noilor valuri de coloniști au fundament religios, de data aceasta nivelul de credință având subtrat de control mai evident și mai explicit.

Așadar, coloniștii, indiferent de rațiunile de colonizare care vor fi subliniate în alt capitol, reconstruiesc și modelează în locurile de emigrare acel loc care să îi aducă mai aproape de cunoscut, o nouă casă, o casă care mediază relația între locurile de origine și cele de destinație.

Sigur, acest proces de transformare și evoluție poate stârni admirație, pe lângă cea eternă a orientului față de valorile occidentale. În acest studiu, pe lângă fascinație și reacție emoțională la calitățile sale, cercetarea pentru arhitectura tradițională este motivată de interes intrinsec și rațiuni extrinseci. Motivația primară este de a învăța din arhitectura tradițională, studiul acesteia fiind un punct de pornire în înțelegerea relațiilor de comportament ale mediului. Arhitectura tradițională ca resursă de învățare poate transmite lecții specifice și generale. Cele specifice implică idei de design pentru grupuri și locuri specifice, o bază de caracteristici ale obiectului sau un model de a crea și de consolidare a identității și a relației între identitate și elementele peisajului cultural.⁴ „Lecții generale includ modul în care mediul comunică și schimbările în tipurile și nivelurile de semnificație transmise.”⁵ Așadar, arhitectura tradițională are rolul de a transmite seva care alimentează energia de dezvoltare a arhitecturii contemporane.

Pornind de la titlul „Casa este simbolul sinelui”⁶, și de la faptul că satul este simbolul comunității putem afirma că substanța arhitecturii săsești este umană. Dacă privim satele săsești așa cum sunt catalogate, ca patrimoniu istoric, sașii și-au scris istoria prin arhitectură, lăsând să se citească ceea ce au fost. La acest nivel ne putem întreba ce sunt și ce vor fi satele săsești? Peisajul rural săsesc se transformă în urma evenimentelor sociale din ultimul secol. Arhitectura satelor săsești trece printr-un proces de schimbare în absența sașilor. Care sunt valorile identitare transmisibile și care este rolul arhitectului în acest proces? sunt întrebările principale ale cercetării. În căutarea răspunsului vom cerceta satul rural săsesc din sudul Transilvaniei investigând arhitectura populară săsească de la formare până la transformările contemporane.

³ Herbert Hoffman „Landlerii – grup etnic-cultural în sudul Ardealului” în Ilie Moise, *Studii și comunicări de etnologie*, tomul VIII, serie nouă (Sibiu: Editura Academiei Române, 1994), pp. 246-255.

⁴ Amos Rapoport, „A framework for studying vernacular design” în *Journal of Architectural and Planning Research* 16:1 (Spring, 1999), pp. 52-64.

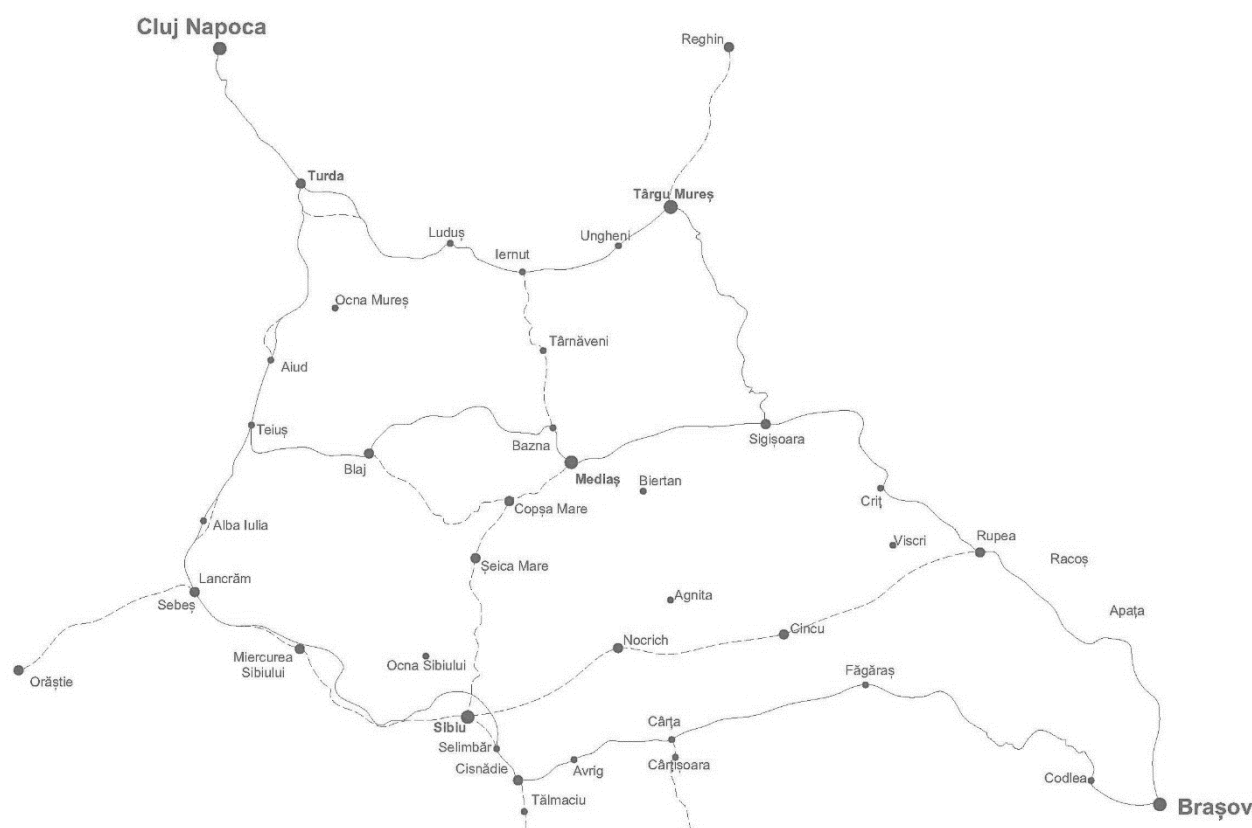
⁵ Citat original „more general lessons include how environments communicate and the changes in the types and levels of meaning communicated” în Amos Rapoport „A framework for studying vernacular design” în *Journal of Architectural and Planning Research* 16:1 (Spring, 1999), pp. 52-64, p. 55.

⁶ Clare Cooper, *The House as Symbol of the Self* (University of California, 1971).

1.1 Motivația

Sașii au creat o rețea de așezări la baza munților Carpați, ca o a doua linie muntoasă a Europei care întărește limita între europeni și asiatici. Așa cum Cavalerii Teutoni au răspândit dreptul de edificare al coloniștilor din Depresiunea Transilvaniei în întreg interiorul arcului Carpatic, de-a lungul timpului am urmărit decăderea satelor săsești în drumul maturizării pe care l-am parcurs de la Brașov la Cluj-Napoca, din centrul țării spre centrul Transilvaniei.

Aria de studiu delimitează zona de sud a Transilvaniei. Studiile de caz alese pentru exemplificarea caracteristicilor arhitecturale săsești fiind determinate de accesibilitate pentru studiul pe teren, disponibilitatea materialului documentar, consistența valorică a patrimoniului arhitectural rural. Pentru analiză sunt selectate acele exemple care ilustrează arhitectura rurală săsească tradițională fără alterări contemporane majore, sate întemeiate de coloniștii sași în care populația majoritară au fost sașii și în care se păstrează specificul local, unde „ruralul profund al lumii arhaice” este prezent prin arhitectura tradițională conservată „în trăsăturile sale cele mai importante.”⁷ Căutând astfel esența vieții rurale săsești tradiționale pentru a o sintetiza și transmite în procesul de regenerare în mediile în care relația cu natura este tratată autentic.

Figură 1 Harta drumurilor satelor săsești Brașov – Cluj-Napoca

⁷ Adriana Matei, *Identitate Culturală Locală* (Cluj-Napoca: U.T. Press, 2004), p. 97.

1.2 Obiective, scop, grup țintă

Coloniștii sași sunt un subiect amplu de cercetare pentru specialiști din domenii umaniste precum istorie, sociologie, antropologie, etnografie, iar așezările și arhitectura acestora sunt obiect de studiu pentru în domenii diverse realizate de restauratori, arhitecți și sursă de inspirație pentru artiști. Colonizarea și istoria sașilor în Transilvania din perioada medievală până astăzi este studiată de istorici precum Ernst Wagner, Thomas Năgler, Heinrich Wachner. Arhitectura rezidențială și de cult a sașilor este subiectul care alimentează cercetarea a multor publicații. Istoricii (Ernst Wagner, Thomas Năgler) documentează istoria sașilor, istoricii de artă realizează baze de date ale patrimoniului construit (Cristoph Machat), etnologii și sociologii (Valer Butură, Paul Stahl, Paul Petrescu, Roswith Capesius, Fulga Ligia) realizează studii de teren radiografice ale satului și vieții rurale tradiționale. Arhitectul asumă rolul cercetătorului și aduce contribuții în studiul satelor și arhitecturii rurale săsești (Paul Niedermaier), împărtășește din experiența practică de restaurare sau renovare în satul săsesc (Hermann Fabini, Jan Hülsemann) sau radiografiază satul românesc cu ceea ce înseamnă acesta din punct de vedere rural și arhitectural pentru activitatea de proiectare (Institutul de Proiectare) sau propune ghiduri de dezvoltare a satului săsesc (OAR).

Bibliografia selectată care abordează tematica despre arhitectura săsească și sași se împarte în câteva categorii clare. Abordarea asupra patrimoniului săsesc din Transilvania este istorică, etnografică, de patrimoniu cultural, arhitecturală și sociologică. Sunt publicații de documentare și arhivare a patrimoniului, studii de patrimoniu istoric arhitectural sau de tipul ghidului de arhitectură tradițională. Aceste lucrări abordează metode de cercetare precum documentarea, analiza, relevarea și anchetă sociologică.

Studii istorice ale Ernst Wagner, Heinrich Wachner și Thomas Năgler sunt studii exhaustive în ceea ce privește istoria sașilor în România care expun existența milenară a sașilor, importanța culturală și contribuțiile în spațiul transilvănean și românesc.

Lucrări de analiză, sinteză sau documentare sistematică a monumentelor săsești precum lucrările semnate de Hermann Fabini, Cristoph Machat sau Marius Muntean sunt un jurnal al patrimoniului săsesc de monumente istorice valoroase, culte sau populare, respectiv clădiri publice sau locuințe.

Studii etnografice ale Valer Butură, Roswith Capesius, Paul Stahl, Paul Niedermaier, Paul Petrescu, Ligia Fulga sau ale colectivului Institutului Central de Cercetare, Proiectare și Directivare în Construcții surprind arhitectura săsească vernaculară ca parte a patrimoniului rural din perspectivă etnografică⁸ identificând și categorisind tipologii arhitecturale în funcție de zone etnografice.

Ghidul de arhitectură este direcționat fie spre conservarea și restaurarea arhitecturii tradiționale săsești, fie spre orientarea lucrărilor de intervenție realizate de locuitorii satelor. Ghidul realizat de arhitectul Jan Hülsemann este un studiu complex al casei săsești pentru restaurare, intervenție, reparație, renovare și modernizare a casei săsești construite cu tehnici tradiționale. Ghidul conține informații înregistrate din practica profesională a arhitectului însoțite de schițe și desene realizate chiar de acesta. Ghidul de arhitectură OAR pune în balanță caracteristicile arhitecturii tradiționale săsești și ale construcțiilor noi judecând maniera de integrare în specificul local tradițional. Pe de o parte subliniază caracterul local, iar pe de altă parte sancționează vizual intervențiile noi care nu se aliniază acestui caracter.

În satul săsesc arhitectul are atitudinea de salvator și protector al valorilor prin educarea moralizatoare a locuitorilor (prin ghidurile de tipul „așa da, așa nu”) sau prin îndrumarea profesionistului conservator și restaurator (prin ghidul de restaurare). Ceea ce nu tratează sursele documentare este capacitatea de adaptare a arhitecturii tradiționale săsești la arhitectura contemporană, materiale, tehnică, concepte spațiale și la diversitatea culturală a satelor în contextul colonizării contemporane (manifestări identitate în arhitectură). Acest gol ne propunem prin această teză să îl tratăm în studiul arhitecturii săsești prin căutarea valorilor identitare, a lecțiilor de continuitate, prin analiza arhitecturii săsești tradiționale și analiza manifestărilor identitare contemporane pentru identificarea valorilor transmisibile noi atât în alterările caselor, cât și în proiectele de arhitectură. Acest studiu nu caută rezultate precipitate și nici a contura regulamente, ci în urma unui proces lent și sedimentat de conștientizare, cunoaștere și înțelegere a mediului săsesc extrage acele lecții esențiale pe care

⁸ ETNOGRAFIE s. f. Știință care clasifică popoarele lumii, studiază compoziția, originea și răspândirea lor, urmărește evoluția culturii lor materiale și spirituale, moravurile și particularitățile felului lor de viață, legăturile cultural-istorice reciproce. – Din fr. ethnographie. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită), 2009, dexonline.ro.

strămoșii coloniști sași le-au edificat în arhitectura așezărilor. Aceste lecții ne propunem să le scoatem la iveală și să le transmitem în primul rând arhitecturii – om pentru ca prin intervențiile sale acesta să simtă și să acționeze în acord, atât cu mediul săsesc, cât și cu propriile valori.

Așa cum arhitectura este muzica pietrificată, satul săsesc pare a edifica sunetele bisericii săsești. Sunetul clopotelor din turnul bisericii trezesc la viață satul săsesc, iar ceasul arată ritmul specific vieții tradiționale. De ce nu „bat clopotele”? Liniștea de astăzi a satului săsesc ascunde disfuncționalități ale aparatului rural săsesc care nu se poate desprinde afectiv de trecutul glorios și pare prins într-un labirint temporal.

Cum „bat clopotele” și ce pune în mișcare ceasul rural săsesc din Transilvania? Este întrebarea care ghidează studiul deoarece este important a înțelege timpul din spațiul săsesc și felul în care comunitățile rurale și societate se sincronizează. Căutarea răspunsului implică orientarea după sunetul arhitecturii săsești tradiționale și cercetarea mecanismului identitar arhitectural al satului săsesc de astăzi.

În contextul schimbărilor satului săsesc, scopul studiului este de înțelegere a satului și arhitecturii săsești tradiționale. Acest proces implică cunoașterea și conștientizarea stării aparatului satului în degradare, alterare și muzeificare, trei aspecte care contribuie la modelarea peisajului săsesc tradițional și contemporan.

Din imaginea satului săsesc de astăzi observăm stângăcia în utilizarea, locuirea și valorificarea arhitecturii. Intriga determinată de disonanța actuală a peisajului valoric săsesc rural al Transilvaniei dă curs cercetării prezente. Este explorată relația profundă între valorile arhitecturale și identitate, contrastul între valorile tradiționale și cele contemporane, contradicția valorilor identitare ale locuitorilor peisajului săsesc, vechi și noi.

Studiul demarează o analiză dincolo de suprafața văzută a valorilor trecutului transmise astăzi aprofundând studiul contextului în care ia naștere și se dezvoltă satul modelat de comunitatea săsească, prin procesul de colonizare al Transilvaniei și de formare al identității săsești. Imaginea recognoscibilă de astăzi este diseminată din două perspective. Pe de o parte se propune identificarea valorilor arhitecturale transmise temporal și local, prin moștenire, influențe și adaptare. Pe de altă parte se urmărește explorarea valorilor sedimentate prin analiză a arhitecturii și relația între identitatea săsească și valorile arhitecturale. Utilizând metoda analizei este prescrisă radiografia schimbărilor peisajului rural săsesc și identificarea valorile care se perpetuează și astăzi în satul săsesc și care modelează viitorul acestuia. Se propun spre cercetare:

Identitatea culturală săsească în tiparul de civilizație săsesc

Formarea, proliferarea, stagnarea, negarea și continuitatea modelului arhitecturii săsești

Valorile modelului arhitectural săsesc

Grupe valorice și atitudini de continuitate ale arhitecturii contemporane

Pe lângă explorarea relației dintre aportului valoric al sașilor în Transilvania prin arhitectura săsească și a valorilor contemporane a locuitorilor de astăzi, obiectivul cercetării este de a identifica rolul pe care îl poate juca arhitectul în scena rurală săsească contemporană.

Studiul de față se adresează specialiștilor, cercetătorilor și arhitecților care aduc contribuția profesională în mediul modelat cultural. Sunt invitați să descopere fațetele peisajului rural săsesc sub aspect arhitectural interpretativ, calitativ și prin studii de caz. Cadrul rural săsesc al Transilvaniei este interpretat cultural, patrimoniul arhitectural este privit sub aspect socio-uman fără a lăsa nevăzute aspecte psihologice și filosofice ale lumii săsești arhaice. Cu atașament față de valorile tradiției obiectivul studiului este de a permite dezvoltarea viziunilor de dezvoltare sănătoase a organismului săsesc având în vedere complexitatea materială și spirituală a ceea ce ne-a transmis și păstrăm din lumea rurală săsească.

Figură 2 Schemă de cercetare a arhitecturii tradiționale săsești și transformările contemporane

PARTEA A II - A

4. Evoluția arhitecturii rurale săsești din Transilvania

Arhitectura rurală săsească trece printr-un proces evolutiv de la așezarea sașilor până la formarea tipicului săsesc, așa cum îl cunoaștem astăzi. În acest capitol este explorat fenomenul de transformare a arhitecturii coloniștilor sași de la așezare până la coagularea modelului arhitectural săsesc. Sunt urmărite procesele de aculturare identitare exprimate în arhitectură din trei perspective: moștenirea vest-europeană, interferențele locale și influența urbană.

Valori identitare evolutive

Portul, alături de locuință reprezintă un **mod de exprimare a identității individuale și colective**, în cazul portului popular asumat de comunitatea rurală. Spre deosebire de locuință care asimilează transformările într-o perioadă mai lungă și transmite în timp valorile identitare portul transmite aproape instantaneu schimbările identitare individuale și colective. Portul popular este influențat local și global în context istoric, economic și cultural. Inițial coloniștii preiau portul specific zonelor de emigrare. În condițiile de conviețuire, de schimburi comerciale și context militar asimilează valori locale exprimând toleranța, capacitatea de adaptare la tradițiile locale și abilitatea de a ține pasul cu schimbările vremii, evidențiind importanța relației rural-urban.

Graiul și portul sunt mijloace de **comunicare și expresie** a identității. **Limbajul identitar** săsesc se distinge în cel inițial care rămâne la nivel **local** în mediul rural și cel de **circulație urban**. Din studiul evoluției graiului și al portului se pot deduce etapele de evoluție și factorii de influență a identității culturale săsești. Acești factori afectează arhitectura care asimilează etape evolutive similare. Astfel, identitatea săsească are la bază filonul sedimentat al zonelor de **emigrare**, renane și saxone. În a doua jumătate a mileniului al II-lea este subiectul influenței **germane** prin asocierea identitară a originilor, religioasă și a legăturilor comerciale. În etapa de decantare și limpezire sunt asimilate de-a lungul timpului elemente de limbaj românești și ungurești. Asimilate lent valorile identitare în arhitectură au transmisere îndelungată.

Identificăm **trei filoane valorice** în evoluția identității săsești: valorile **moștenite**, valorile **dobândite** prin interacțiune identitară diversă și cele **impuse** prin afiliere culturală. În lumina acestei evoluții ne întrebăm prin ce transformări trece arhitectura vernaculară a coloniștilor vest europeni astfel încât arhitectura de lemn se schimbă în arhitectură compactă din cărămidă și piatră recunoscută ca „tipic săsesc”. Arhitectura efemeră a gospodăriilor din lemn cu acoperiș de paie împrejmuite cu garduri de lemn și front lat la stradă evoluează în arhitectura statornică a gospodăriilor cu ziduri groase, acoperiș unic din țiglă și fronturi înguste la stradă.

4.1 Cristalizarea și proliferarea modelului arhitectural rezidențial rural săsesc

Arhitectura rurală săsească face parte dintr-un context larg al vernacularului european cu a cărei evoluție ține pasul. Este cea mai estică influență a arhitecturii tradiționale rurale central-europene din care fac parte: Austria, Boemia, Moravia, Slovacia, nordul Serbiei, Polonia, vestul Ucrainei, Ungaria, Croația, Slovenia, Nordul Serbiei.³³⁵ În spiritul aculturării conservă tradiția proprie și se îmbogățește prin conviețuirea cu populația autohtonă. Se adaptează condițiilor istorice și sunt asimilate elemente noi urbane prin schimburi culturale și impunere.

*„Casa săsească are la temelie mai mult o concepție etică decât estetică despre rosturile vieții. Sasul e preocupat de securitatea economică și morală în raport cu natura, cu vrăjmașul și cu cerul. Viața întreagă el se tot asigură pe toate aceste planuri. Sașii sunt ingineri născuți, ei impun naturii ordinea din sufletul lor, ei își aliniază casele prin hotărâre colectivă de a se apăra în front masiv de orice element de nesiguranță.”*³³⁶

Etnograful Butură Valer menționează despre gospodăriile pe care le vedem azi că nu sunt foarte vechi, întrucât ele au evoluat din construcții modeste, făcute din materiale locale, cum ar fi nuiiele, lut și paie. Constructorii caselor sunt meșteri din sat care au învățat meseria lucrând pe post de calfe sau salahori la sași și care mai apoi și-au învățat copiii sau ucenicii. Un meșter bun putea face trei case pe an, lucrând cu calfe, în același timp făcând agricultura. Casele germane din Transilvania se împart în casele sașilor din zona Bistriței, **casele sașilor din sudul Transilvaniei**, casele șvabilor din Câmpia Banatului, casele șvabilor din Câmpia Sătmărulei. Se disting **două perioade majore de dezvoltare a caselor germanilor** în Transilvania. În **prima perioadă** casele și anexele sunt realizate din materiale locale cu planuri simple după condiții și experiență locală, fiind asemenea celor **românești**. În zonele cu resurse lemnoase casele sunt realizate din bărne, iar în alte zone din cadre de lemn și pereți din împletituri din nuiiele lipite cu lut. Case de lemn există și în mediul urban. Pentru evitarea incendiilor, **conducerea Brașovului stabilește în 1559 dărâmarea caselor din lemn. În a doua perioadă** materialele locale sunt înlocuite cu cărămidă și țiglă, tipul tradițional de casă este înlocuit cu tipul de influență urbană, procesul de urbanizare începând în secolul al XVIII-lea. Schimbarea arhitecturii are loc pe fondul unei așezări planificate: *„Planurile lor au fost orânduite încă de la întemeierea și dezvoltarea sistematic sub supravegherea administrației locale”*, fiind cele mai urbanizate în peisajul rural al Transilvaniei.³³⁷ Roswith Capesius completează că decretul Brașovului din 1559 impune demolarea târnațelor („*Tornatzen*”) și a pridvoarelor („*Löfen*”) din lemn pentru evitarea pericolului izbucnirii incendiilor.³³⁸

Casele aliniate de-a lungul uneia sau a două străzi sau reunite în jurul unei piețe sunt inițial construite din lemn, acoperite cu stuf sau șindrilă sunt înlocuite la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XIX-lea de clădiri din piatră și cărămidă acoperite cu țiglă ceramică. Forma și organizarea parcelelor se mențin. Casele alcătuiesc o fațadă unitară opacă din alternanța porților de zid.³³⁹

*„În zona Târnavelor evoluția locuințelor săsești are trei perioade. Într-o primă etapă (secolul al XIII-lea – secolul al XV-lea) casele germanilor sunt scunde, alcătuite din două încăperi, cu pereți constituiți din împletituri de nuiiele, lipite cu lut, ori din chirpici, iar acoperișul din paie. Poziția lor nu este pe linia străzii, ci mai retrasă, având în față o grădiniță de flori, la fel ca multe dintre casele românești și maghiare. În a doua etapă (secolul al XV-lea – secolul al XVIII-lea), locuirea rurală se dezvoltă odată cu dezvoltarea meșteșugurilor și a orașelor, în sate observându-se influențe ale arhitecturii urbane. În cea de a treia etapă (sfârșitul secolului al XVIII-lea până în secolul al XX-lea) se folosesc materiale durabile precum piatra, cărămida și țigla. Spațiul de locuit se extinde restrângându-se organizarea curților care se închid cu ziduri înalte spre stradă. Casele sunt aliniate conform unor măsuri administrative de sistematizare a satelor luate de Curtea Imperială Austro-Ungară.”*³⁴⁰

³³⁵ Paul Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească din sudul Transilvaniei” în *Studii și Cercetări de Istoria Artei* 18 (2) (1971): pp. 235-248.

³³⁶ Lucian Blaga, *Trilogia Culturii. Orizont și Stil*. (București: Editura pentru Literatură, 1969).

³³⁷ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 145.

³³⁸ Roswith Capesius, „Das siebenbürgisch-sächsisches Bauernhaus. Wohnkultur” (Casa țărănească la sași), (București: Editura Kriterion, 1977), p.51.

³³⁹ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

³⁴⁰ Eleonora Sava, „Multiculturalism și locuire: un studiu de caz.” *Memoria ethnologica. Revistă patrimoniu ethnologic și memorie culturală*. Centru județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. 24-25 (an VII) (2007): pp. 6-12, p. 6.

Fortificarea cetăților țărănești și bisericile

Arhitectura locuinței rurale săsești face parte și evoluează împreună cu arhitectura vest-europeană, iar fortificarea bisericilor este ilustrativă pentru transformarea arhitecturii rezidențiale săsești. Paul Ehmig menționează că în Transilvania supraviețuiesc arhitectura și tehnicile de construcție medievale până în epoca modernă (de exemplu șurile) care în Europa de Vest dispar. Dezvoltarea arhitecturii populare este influențată de factori determinanți ai strategiilor de supraviețuire, de protejare a vieții, a bunurilor materiale, dar și ai preocupării pentru creșterea calității vieții. Așezările sunt în continuă adaptare la nevoile și cerințele sociale. Unitatea satelor și a peisajelor săsești este *transformată de strategia de supraviețuire* adoptată. În secolul al XIV-lea locuitorii sași, considerând ineficientă o cetate fortificată pentru câteva sate din cauza timpului în care se ajungea la aceste adăposturi, fortifică bisericile săsești. Noile ansambluri pot rezista asediilor mai multe zile sau chiar câteva săptămâni. Configurarea compactă a localităților, uneori cu front stradal îngust sunt *generate ca soluție de apărare*. Dispunerea omogenă a gospodăriilor sugerează acceptarea și respectul unor *reguli nescrise* a căror existență se poate explica din cauza constrângerilor economice și funcționale.³⁴¹

Arhitectura săsească debutează împreună cu arhitectura occidentală în urmă cu nouă secole, în secolele al XIX-lea și al XX-lea suferind o criză ireparabilă.³⁴² „În timp arhitectura este prima mare artă originală a Occidentului. Începe să se manifeste de la începutul secolului al XI-lea și nu cunoaște practic nici o întrerupere. Putem totuși distinge două mari momente: din secolul al XII-lea până în secolul al XIV-lea, epoca catedralelor; din secolul al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea perioada castelelor. Cele două momente sunt centrate pe Franța, dar cu participarea întregii Europe occidentale până la periferia ei. Scădere a simțului artistic în secolul al XIX-lea, în ciuda facilităților tehnice (mai ales, transportul pietrei pe cale ferată; exemplu caracteristic: eleganta fațadă a Hofburgului din Viena construită din cărămidă la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în comparație cu fațada greoaie și neinspirată, din piatră cioplită, de la sfârșitul secolului al XIX-lea).”³⁴³

Arhitectura Belgiei și Olandei schimbă încă din secolul al XVI-lea structura de lemn în structură de piatră fără abateri majore de la arhitectura tradițională. Registrele continue de ferestre sunt păstrate, montanții de piatră sunt la fel de subțiri ca cei de lemn înlocuiți, dar păstrează pinionul spre stradă. Arhitectura săsească țărănească rămâne legată de arhitectura nordică occidentală clasică prin unitate, ordine, claritate, simplitate, unitate a volumului, ritm, raport proporțional aritmetic și geometric, rațiune și poezie.³⁴⁴

„Arhitectura etapei medievale timpurii moștenește fondul tradițional popular constituit în cursul etapei premergătoare, care va juca un rol important în ceea ce privește nașterea și dezvoltarea arhitecturii feudale monumentale. În măsura în care însă acumulările realizate de către arhitectura populară nu vor fi suficiente pentru soluționarea sub aspect funcțional, constructiv și plastic a noilor programe cerute de societatea feudală, meșterii constructori se vor adresa experienței arhitecturale a popoarelor vecine sau vor prelua unele elemente din arsenalul marilor curente ale arhitecturii universale.”³⁴⁵

Astfel de împrumuturi modelează biserica fortificată care nu este numai un model preluat și reconstituit de sași datorită tradițiilor moștenite, ci reprezintă un proces de transformare și de adaptare condițiilor de asediu. Sașii înfruntă atacurile turcești asumându-și rolul de apărători. Biserica trece printr-un proces de fortificare. Sub pericolul atacurilor construiesc încă din secolul al XII-lea fortificații, cetăți țărănești cu unic rol de protecție în caz de asediu și ulterior, biserica este protejată cu incinte de ziduri și turnuri sau devine biserică fortificație.

Fortificațiile urbane sunt preponderente în așezările din sudul Transilvaniei în pericol de a fi atacate de turci în secolul al XV-lea. Spre deosebire de comunitățile săsești, secuii protestează împotriva construirii de fortificații. Fortificarea bisericii și a cimitirului poate fi un semn al stagnării evoluției urbane,³⁴⁶ sau poate determina o stagnare economică datorită canalizării resurselor spre fortificare.

Poziția geografică de la poalele munților Carpați expune satele săsești la pericol în timpul ofensivei Imperiului Otoman spre Imperiul Austro-Ungar. Reacția acestora este de a construi structuri de apărare care să

³⁴¹ Paul Ehmig, *Das Deutsche Haus* (Berlin Editura Ernst Wasmuth, 1916), *apud* Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 2.

³⁴² Djuvara, *Civilizații și tipare istorice*, p. 310.

³⁴³ Ibid., p. 155.

³⁴⁴ Joja, *Actualitatea tradiției arhitecturale românești*, p. 30.

³⁴⁵ Gheorghe Curinschi-Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, pp. 71-72.

³⁴⁶ András Kovács, „Arta Transilvaniei în epoca principatului” în Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler și András Magyari *Istoria Transilvaniei. Vol. II (de la 1541 până la 1711)* (Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român. Centrul de Studii Transilvane), pp. 329-342, pp. 334-335.

îi apere de atacurile invadatorilor. Lipsindu-le resursele nobiliare europene și a comercianților bogați, care puteau fortifica așezări întregi, sașii transilvani au ales să creeze fortificații în jurul bisericilor, închizând grânare în incintă pentru a putea supraviețui unor asedii mai lungi. Dezvoltarea bisericilor fortificate este produsul istoriei turbulente a Transilvaniei, începând cu invaziile mongolilor în 1241-1242, apoi incursiunile repetate ale turcilor începând cu anul 1395, urmate de războaie purtate cu țările vecine până la începutul secolului al XVIII-lea. Aceste fortificații sunt un fenomen conectat în special cu istoria sașilor transilvăneni. Introduc în Transilvania un tip de colonie poziționată pe dealuri ușor accesibile și ușor de apărat. Terenul arabil este împărțit după modelul sesiei flamande și a satelor compacte, cu biserica în centru, compuse din case cu grădini aliniate în fronturi de-a lungul străzilor. Apărarea este o preocupare constantă a comunităților susținută de suveranii maghiari și de Biserica din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. De asemenea este motivul pentru dezvoltarea fortificațiilor bisericilor.³⁴⁷

Pentru a se apăra împotriva invaziilor turcești, inițial, localnicii se refugiază în caz de pericol în **cetatea de refugiu**, cetatea cu fortificații rudimentare amplasată în afara localităților pe un deal din apropiere, în locuri mai greu accesibile. Astfel de cetăți sunt ridicate de coloniștii sași în primele decenii după venirea în Transilvania de unul sau mai multe sate pe o colină sau un deal din apropierea unei localități, destinată drept refugiu în caz de pericol. Datează din secolele al XIII-lea și al XIV-lea (Saschiz, Rupea, Râșnov, Feldioara, Slimnic).³⁴⁸

Cavalerilor teutoni li se îngăduie a construi astfel de cetăți numai din lemn, ulterior permițându-li-se edificarea cetăților din piatră. Un document din 1231 afirmă că acești cavaleri construiesc cinci cetăți puternice. Cercetările demonstrează că cele cinci cetăți sunt cetatea de la Feldioara, cetatea Neagră de lângă Codlea, cetatea Râșnovului, o cetate din împrejurimile Brașovului (Tâmpa, Șprengi sau de pe dealul Cetățuii) și cetatea Crucii lângă Teliu, din scaunul Prejmerului.³⁴⁹

Multe dintre cetățile țărănești sunt construite în a doua jumătate a secolului al XIV-lea (Râșnov și Rupea) apoi mărite în secolul al XV-lea după prima incursiune turcească în 1421. Tot în această perioadă, după exemplul orașelor, comunitățile sătești fortifică biserica prin înconjurarea acesteia cu zid. În jurul bisericii creează incinte apărate pentru a proteja întreaga populație a comunei în cazul unui pericol.³⁵⁰

Între 1420 și 1493 turcii atacă Transilvania de cel puțin 15 ori. Tactica folosită de turci este incendiarea și retragerea rapidă: „*cete de călăreți fără convoi pătrundeau fulgerător în țară pe poteci de munte neumbrate, incendiau sate, răpeau vite și oameni, retrăgându-se iarăși pe drumul cel mai scurt. La graniță ofereau apoi, spre răscumpărare, ostatecii în schimbul unor sume mari de bani. Cei pe care nu-i răscumpăra nimeni erau luați în sclavie.*”³⁵¹ Cetățile de refugiu, deseori aflate în afara așezărilor, nu sunt adecvate pentru atacurile prin surprindere ale turcilor deoarece în caz de primejdie oamenii aveau câteva minute la dispoziție să ajungă într-un loc de siguranță. De aceea începe fortificarea bisericilor prin împrejmuirea acestora cu ziduri și turnuri de apărare fiind transformată în cetate, refugiu în caz de asediu. În interiorul zidurilor sunt amenajate grânare pentru adăpostirea proviziilor, iar slănina și afumăturile sunt păstrate în turnul slăninii (*germ. Speckturn*). În timpul atacurilor otomane multe sate precum Viscri (Weißkirch), Vulcan (Wolkesdorf), Underten și Sächsisch-Erkes rămân pustii. Comunitatea sașilor este decimată, satele săsești sunt repopulate de români, „*care suferiseră mai puține pierderi omenești în așezările lor ascunse în munte*”.³⁵²

Coloniștii sașii preiau edificiile bisericesti existente construite de **secui** (ex. Viscri). Biserica de secol al XII-lea este biserică sală de dimensiuni mici, dreptunghiulară cu absidă semicirculară la est, boltită cu o jumătate de cupolă. În apropierea bisericii este construit un turn de apărare (probabil clopotniță). Edificiile de cult **romanice** din localitățile coloniștilor respectă un plan unitar: bazilică cu trei nave cu trei până la cinci travee, navă centrală cu tavan plat și nave laterale boltite sau tăvănite plat. La est este dispus un cor pătrat cu boltă în cruce și absidă semicirculară. În **etapa a doua** de construcție, după invazia mongolă, începând cu secolul al XII-lea până în secolul al XIV-lea sunt asimilate elemente **gotice**. La bisericile din Prejmer, Cârtă, Feldioara, Hărman, Cristian (BV), Drăușeni, Sebeș și Hălmeag sunt prezente elemente ale goticului timpuriu cistercian. **A treia etapă** de construcție începând cu sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea este asociată

³⁴⁷ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

³⁴⁸ Fabini, *Universul cetăților bisericesti din Transilvania*, p. 253.

³⁴⁹ Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, pp. 152-154.

³⁵⁰ Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, p. 188.

³⁵¹ Wagner, *Istoria sașilor ardeleni*, pp. 35-38.

³⁵² Ibid., pp. 35-38.

colonizării zonei Târnavelor, arealul Rupea Sighișoara. Bisericile sunt bazilici cu trei nave, fără navă transversală și cu cor poligonal prin contraforturi. În **a patra etapă**, până în secolul al XV-lea influența mediului urban iradiază la bisericile sătești pătrunzând tendințe ale marilor șantiere din sudul Germaniei, Austria, Boemia și Ungaria. Bisericile sătești se dezvoltă dependent de marile biserici parohiale urbane (Richiș, Șaroș pe Târnave, Ațel) sau independente (Slimnic, Țapu, Târnavă, Cloașterf, Netuș, Șoarș, Meșendorf). În această etapă se diferențiază localitățile independente, dependente de oraș și cele care concurează pentru obținerea statutului de oraș (Mediaș, Moșna, Biertan). După primele invazii otomane din deceniul al treilea din secolul al XV-lea pe lângă rolul spiritual, biserica primește rolul de protector în fața pericolelor. Planul se simplifică, se folosesc materiale ieftine, componenta creatoare dispare în detrimentul rațiunilor strategice și apar elemente de fortificație. Se formează astfel **cetatea bisericească**. La sfârșitul secolului al XV-lea și în secolul al XVI-lea bisericile noi au rolul de lăcaș de cult și funcțiunea de apărare.³⁵³

Bisericile romanice din Transilvania de tipul celor din Germania de sud ajung aici prin șantierele din Câmpia Panonică. Această asemănare se datorează ușurimii **recrutării meșterilor din sudul Germaniei**, unde în secolele al XII-lea și al XIII-lea se construiesc încă biserici romanice.³⁵⁴

Ansamblul Bisericii Evanghelice din **Viscri** împreună cu fortificația din jurul acesteia, cimitirul, parcul și locul festivităților în aer liber este nucleul generator al așezării. Zona satului Viscri este locuită la nord-est inițial de secui. Locația bisericii se menține de-a lungul timpului, întreaga localitate dezvoltându-se în concordanță cu aceasta.³⁵⁵ La începutul secolului al XII-lea capela romanică este ridicată de coloniștii secuiei, pe la 1200 coloniștii sași adaugă un turn locuință pentru greavul lor, la vest de capelă și un zid de incintă ovală. În secolul al XIV-lea se edifică biserica actuală, sala gotică ce înglobează capela și turnul. În secolul al XVI-lea biserica este fortificată cu galerii de apărare și cu o nouă incintă, cu turnuri și bastioane. În primul sfert al secolului al XVI-lea, vechea capelă romanică este extinsă într-o biserică sală cu un nivel fortificat construit pe arce semicirculare sprijinite pe contraforți masivi. Acoperișul conic al turnului cu ceas este alungit. Prima incintă de secol al XVI-lea este întărită în secolul al XVII-lea cu două turnuri cu galerie de lemn, iar un secol mai târziu drumul acoperit este transformat astfel încât să găzduiască acareturile și este ridicată a doua incintă, mai joasă.³⁵⁶ În 1743 galeria de apărare de pe navă și cor se desființează, iar galeria de pe incintă devine loc de păstrare a lăzilor de provizii ale sătenilor. În secolul al XVIII-lea este construită incinta exterioară. În bastioane este amenajată în secolul al XIX-lea școala confesională.³⁵⁷

Etapele de fortificare a bisericilor indică faptul că fortificarea are loc din rațiuni reale de apărare în fața ofensivei turcești, după modelul arhitecturii vest-europene și în condițiile disponibilității materialelor. Etapele de fortificare continuă până în secolele al XVII-lea în timpul stăpânirii habsburgice parcurgând asemenea portului și graiului patru stadii de construcție. În etapa romanică de așezare sunt edificate bisericile, în perioada gotică după invaziile mongole sunt asimilate elemente noi de fortificare asociate rolului de apărare. În a treia etapă de construcție din timpul colonizărilor din timpul renașterii biserica este fortificată, iar în perioada barocă sunt ridicate incintele fortificate.

³⁵³ Fabini, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, pp. 37-51.

³⁵⁴ Ibid., p. 95.

³⁵⁵ Herman van der Haegen, și Paul Niedermeier. *Weisskirch. Ein Siebenburgisches Dorf im Griff der Zeit* (Leuven: Geografisch Instituut Katholieke Universiteit, 1997), p. 60.

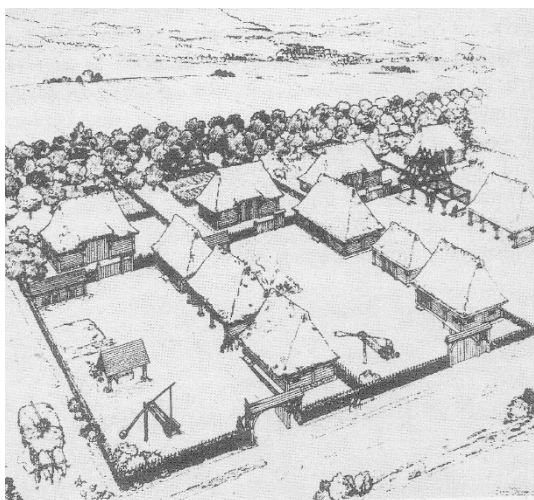
³⁵⁶ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

³⁵⁷ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

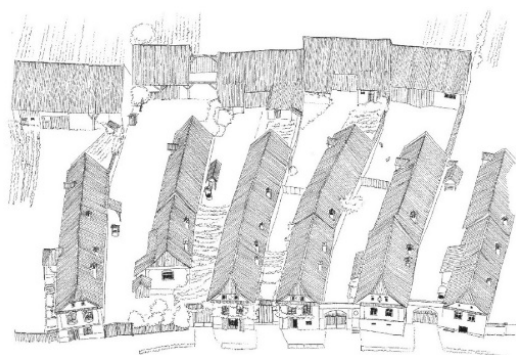
Tipicul săsesc

Figură 8 Casă de lemn sec. XIII, Sighișoara (Schaßburg), Mureș – sursă imagine Romulus Zamfir, *Arhitectura Populară de Lemn*, p.40, fig. 65, după Paul Niedermaier

Figură 9 Reconstituirea „gospodăriei francofone” sec. al XII-lea - Desen Hermann Phleps - sursă imagine Ernst Wagner, *Istoria sașilor*, p. 28

Figură 10 Satul Metiș văzut din aer - sursă imagine Jan Hülsemann, *Casa țărănească săsească*, p. 1

Arhitectura săsească admirată pentru recognoscibilitate și unicitate este construită în decursul unui mileniu ajungând de la forma secolului al XII-lea la forma cunoscută astăzi sub influența factorilor modelatori.

Observăm în imaginile de reconstituire a arhitecturii rurale ale coloniștilor din secolul al XII-lea aceleași principii ale arhitecturii de astăzi. Organizarea lotului, a gospodăriei, așezarea volumului pe lot urmează principii care se perpetuează încă de la așezare până astăzi. (fig.8-10)

Arhitectura rurală săsească este un puzzle a mai multe piese care dau însemnătate peisajului săsesc. Sașii transilvăneni se dezvoltă într-o enclavă în interiorul arcului carpatic cu reziliență și permeabilitatea controlată la schimbările culturale interetnice. Identitatea acestora se alterează sub presiune istorică, un aspect important al identității săsești fiind conservarea și rezistența la elemente străine. Cu toate acestea asimilează schimbările evolutive, influențele locale, urbane, occidentale, din zona germană sau habsburgică, se conformează regulamentelor sau măsurilor impuse de autorități. Se observă o contaminare cu influențe externe din mediul urban, din mediul etnografic românesc și aspirațiile occidentale.

Paul Petrescu subliniază trei factori majori care modelează arhitectura săsească:

„Arhitectura populară săsească este un rezultat al convergenței mai multor factori, dintre care primul este o străveche tradiție constructivă autohtonă reprezentată de arhitectura țărănească românească pe care sașii au găsit-o aici construită la venirea lor [...]; al doilea factor este tradiția central-europeană făurită și accentuată în complexul monarhiei habsburgice, purtând amprenta unor măsuri de ordin administrativ [...] între aceste tradiții se situează, ca un al treilea factor, aportul arhitecturii occidentale cu care coloniștii de pe Rin și Mosela vor fi venit în secolele al XI-lea și al XII-lea și pe care o vor fi menținut sau poate chiar îmbogățit [...] într-un conglomerat de legături și influențe.”³⁵⁸

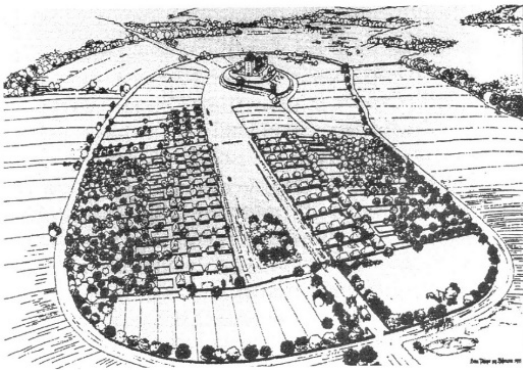
În articolul „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească din sudul Transilvaniei” Paul Petrescu subliniază faptul că arhitectura populară săsească este rezultatul convergenței mai multor factori. Tradiția constructivă străveche autohtonă este preluată în arhitectura săsească. Influența central-europeană se concretizează prin măsurile administrative din timpul Imperiului Habsburgic implementate la începutul secolului al XVII-lea. Aportul arhitecturii occidentale pe care coloniștii o aduc în secolele al XI-lea și al XII-lea din zona Rinului și a Moselei este menținut și îmbogățit prin legături de-a lungul timpului.³⁵⁹

³⁵⁸ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 235.

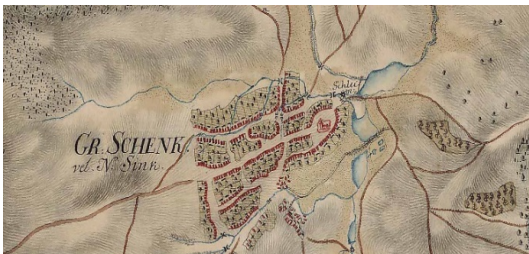
³⁵⁹ Ibid., pp. 235-248.

Figură 11 Casă cu învelitoare din paie în satul Seles (Kleinalisch), Mureș – sursă imagine Roswith Capesius, *Das Siebenbürgischsachsische Bauernhaus* p.23 fig. 6

Figură 13 Sat Cincu în timpul construirii bazilicii romane reconstituire Hermann Phleps – sursă imagine Jan Hülsemann, *Casa țărănească săsească*, p.4 și Ernst Wagner, *Istoria sașilor*, p.26

Figură 12 Sat Cincu, județul Brașov (Hartă Iozefină) - sursa wikipedia .org

Figură 14 Sat Cincu, județul Brașov (Hartă Google – situația actuală)

În contextul transilvănean este subiectul „*aculturației*”, pe fondul relației interetnice rezultând „*multiplele posibilități de corelare a elementelor aparținând unor culturi populare de filiații și orientări diverse, supuse unor curențe culturale meridionale, nordice și vestice, grefate pe fondul puternic al tradiției autohtone multimilenare*”³⁶⁰. Cei trei factori modelează ceea ce considerăm astăzi arhitectura rurală săsească cu „*caracter particular și nerepetat în lumea germanică*”.³⁶¹

Tipicul săsesc cunoscut astăzi prin casele așezate perpendicular pe stradă, frontul continuu format de frontoane și laturi înguste ale caselor fiind de fapt un „*tipic habsburgic*”. Satele săsești, românești și satele ungurești sunt modelate de măsurile administrative în aceeași măsură în care sunt modelate și satele din Slovacia și Cehia. În acest fel, aspectul caselor și satelor săsești se apropie de cel al caselor și satelor românești. Se remarcă câteva diferențe între așezările vechi săsești și imaginea lor de astăzi deoarece casele sunt retrase de la linia străzii cu grădina de flori. Aceste grădini sunt menționate în zona Sebeșului de Victor Roth. Protecția intrării printr-un *Laube* sau *Vorlaube* apare ca o modă în secolul al XVIII-lea, până atunci intrarea în casă nefiind închisă sau acoperită. Vorlaube-ul este de dată recentă, jumătatea secolului al XVIII-lea, la fel și apariția porții de zid. Fațada vechii case la stradă are un fronton înalt, triunghiular lipsit de acel „*Giebel*” care reprezintă o „*apariție de secol XVIII marcată de apartenența la aria central-europeană [...] fiind expresia ruralizată a unui baroc arhitectonic iradiind dinspre Austria către răsărit*”³⁶². Frontoanele triunghiulare cu două sau trei ferestre mici, uneori oarbe, cu scop ornamental sunt considerate a fi preluate din tradiția francofonă moștenită de sași din ținuturile de origine ale coloniștilor din secolul al XI-lea.³⁶³

Arhitectura nu poate fi înțeleasă fără mediul în care există. Complexitatea istorică, geografică, socială și economică se contopește în agenți de schimbare. Relația între arhitectura săsească și context are o dinamică a continuei transformări încă din secolul al XII-lea până astăzi. Relația între arhitectură și *mise-en scene* se manifestă prin „*convergența*” a mai mulți factori (moștenirea arhitecturii occidentale, arhitectura autohtonă, măsurile administrative a monarhiei habsburgice) și „*aculturație*” (contaminări în relațiile interetnice și adaptări rezultate din legătura cu arhitectura urbană).

³⁶⁰ Ibid., p. 236.

³⁶¹ Ibid., p. 239.

³⁶² Ibid., p. 238.

³⁶³ Ibid., p. 238.

4.1.1 Moștenirea vest europeană

Formele primare ale locuirii săsești sunt specifice zonelor de emigrare. În procesul de colonizare incipient este implementat sistemul valoric moștenit al colonizatorilor caracterizat printr-un model de așezare și arhitectura vernaculară specifică arealului geografic și contextului istoric.

Peisajul „viticol de pe Târnave, cu vile în terase înconjurând satele săsești cu acoperișuri de țigle roșii strânse în jurul bisericilor – cetăți, apariții unice în context european, cu gospodăriile ordonate în așa fel, încât să formeze dublu front continuu, unul stradal cu frontoane triunghiulare sau cu pinion, divers colorate și unul în spatele curților mari închise pe latura din fund de șurile-grajduri enorme cu acoperiș în două ape, organizare împrumutată și de satele ungurești”, dealurile Târnavelor presărate cu pâlcuri de pădure amintesc de peisajele similare din Boemia și Renania, această asemănare fiind mărturia „efortului civilizatoriu făcut de sute de ani”.³⁶⁴

Locațiunea (așezarea) coloniștilor în estul Europei se desfășoară conform „dreptului german”, după obiceiurile juridice în concordanță cu locul și timpul. Friedrich Lütge observă că există în spațiul estic de colonizare **două tipuri fundamentale de domeniu** (documentate în Germania și Polonia). Primul tip este caracterizat de sesii³⁶⁵ mici lucrate de țărani aserviți și aparține domeniului nobiliar. Acesta este specific Poloniei, fiind lucrat de țărani polonezi. Al doilea tip cuprinde domenii mai mari, cu sesii mai întinse și cu cens fix. Aceste două tipuri sunt diferențiate la începutul colonizării, ulterior fiind preluate chiar dacă nu are loc o colonizare. Condiționate de sistemul economic, forma de colonizare estică germană este diferită de cea a slavilor autohtoni. Spre deosebire de slavii crescători de vite și oi, ocupație care impune extinderea pășunilor comunale, „colonizarea din est a germanilor a introdus obiceiul întemeierii așezărilor în funcție de un plan și reglementarea împărțirii fondului agrar”.³⁶⁶

Spațiul estic al colonizării preia **două tipuri de bază ale gospodăriei rurale**, ambele fiind inițiate în Occident. „Sesia flamandă” și „sesia francofonă” sunt două moduri de organizare a producției care se deosebesc între ele prin dimensiuni și prin forma de exploatare agricolă. Acestea se răspândesc cu frecvență egală în vest, fără o legătură cu elementele francofone sau flamande de colonizare. Sesia francofonă are lățimea de 12 „nuiele” și lungimea de 270 „nuiele”, cu o suprafață de 3240 „nuiele” pătrate. Forma alungită a sesiei francofone este adaptată plugului cu antetren mobil. Lungimea unei „nuiele” (8.78 – 9.29 m) este diferită de la regiune la regiune, în funcție de aceasta suprafața sesiei este cuprinsă între 25 și 28 ha. Raportul dintre **sesia flamandă** și cea **francofonă** este de 3/2.³⁶⁷

Sesia francofonă are forma unui dreptunghi alungit alipit curții sau grădinii. Vecinii de lot agrar fiind și vecini de curte în același timp, între loturile agrare se află un **hat** a cărui arare este interzisă. Satele organizate cu sesii francofone sunt denumite în secolul al XIX-lea și „sate cu sesii de defrișare” - Walhufendorf.³⁶⁸ (fig.15)

Practicarea asolamentului trienal impune împărțirea sesiei în trei câmpuri transversale (câmpul prim, mijlociu și din spate). Între sesie și curte se păstrează un spațiu pentru circulația vitelor spre locul de pășune care se află dincolo de sesii, poteci de 1 sau 1/2 de „copită” pe ambele laturi ale hotarului prin pădure. „O sesie, din care, în cadrul asolamentului trienal, câte o parte era însămânțată alternativ cu cereale de iarnă și de vară, a treia rămânând pârlăgă, avea o lungime de 776,25 m.”³⁶⁹

Locuințele și construcțiile gospodărești ale satelor *francofone* se află la partea inferioară, cea mai apropiată de ulița satului. Distanța dintre gospodării corespunde lățimii sesiei, „deci să fie de 103 m”. Curtea și grădina sunt părți componente ale sesiei. „Islazul” satului, lunca din lungul pârlăului situat între cele două șiruri de curți nu sunt măsurate. După cum afirmă Walter Kuhn, „sesia francofonă” este o suprafață unitară delimitată de câmpurile vecine. În zonele străbătute de pâraie, un curs este ales ca ax principal al așezării, obținându-se astfel forma dreptunghiulară a hotarelor. Sesiile se întind pe lungimea de 2-3 km fără a se ține cont de formele de relief pe care le traversează.³⁷⁰

³⁶⁴ Petrescu, *Tentația confluențelor*, pp. 55-56.

³⁶⁵ SÉSIE, sesii, s. f. Denumire dată în Evul Mediu, în Transilvania, lotului de pământ, parte dintr-un domeniu, asupra căruia țăranul dependent avea drept de posesie în schimbul rentei către stăpânul feudal și care putea fi transmis ereditar. – Din lat. sessio. *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită) - <https://dexonline.ro>.

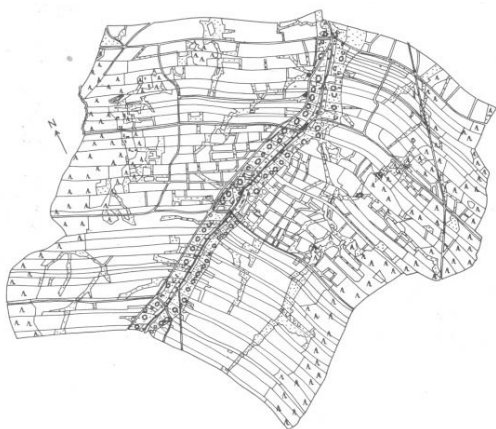
³⁶⁶ Năgler, *Așezarea Sașilor în Transilvania*, pp. 44-45.

³⁶⁷ Ibid., pp. 45-46.

³⁶⁸ Ibid., pp. 45-46.

³⁶⁹ Ibid., pp. 46-47.

³⁷⁰ Ibid., p. 47.

Figură 15 Sat și loturi francofone – sursă imagine Thomas Nægler, Așezarea sașilor în Transilvania, anexa II, după Walter Kuhn, Alt-Mittweida/Saxonia

Figură 16 Sat cu sesii de tip flamand în sistemul asolamentului bienal. Fiecărei cifre îi corespunde o gospodărie cu sesia ei, sat Daia (Thalheim), Sibiu – sursă imagine Thomas Nægler, Așezarea sașilor în Transilvania, anexa III, după A. Meitzen

În Transilvania se răspândește sesia flamandă.

Sesiile flamande au aspect diferit, ogoarele fiecărei gospodării sunt separate unul de altul, grădinile și construcțiile fiind așezate în altă zonă a satului. Gospodăriile sunt dispuse pe două rânduri regulate, închise, astfel conturându-se satele articulate de-a lungul unei **ulițe** sau în jurul unei **piețe**. Acest tip de sat se impune mai ales în Prusia, unde vatra satului este așezată pe una sau două sesii speciale, scutite de cens. Sesia flamandă este o unitate calculabilă care se formează în funcție de structura terenului, *fiecare gospodărie primind o parte egală*. În satele cu sesii flamande o parte din suprafața agrară a așezării este rezervată pentru funcțiuni comune.³⁷¹ (fig. 16)

Satul cu sesii flamande are un teren comunal redus, fiind reprezentată ca unitate de proprietate a unei gospodării. Astfel satul cu **sesii flamande** încurajează formarea unei **colectivități**, în comparație cu cel cu **sesii francofone** care **izolează** oamenii unii față de alții. Se formează **două tipuri de oameni**, observă Walter Kuhn. Cele două sesii nu sunt numai forme tehnice de împărțire a terenului stabilite de stăpânul domeniului sau de locator, ci sunt strict legate de „firea locuitorilor și provin din acestea”.³⁷² Răspândirea celor două sesii are dimensiune culturală. Coloniștii le aduc în deplasarea lor către est. Sesia francofonă se răspândește în regiunile împădurite, iar sesia flamandă, cu forme mai puțin rigide, are rolul de a umple golurile de locuire.

Sașii asimilează aspecte exterioare datorită legăturilor privilegiate cu centrul și vestul Europei, pe lângă situația economică superioară, aceste aspecte se manifestă și în viața lor socială.³⁷³

Luând în considerare caracteristicile planurile satelor și gospodăriilor săsești în comparație cu cel al așezărilor din Germania de nord, se observă lipsa tipurilor de curte din Germania în care toate construcțiile (casa de locuit și acareturile) sunt sub același acoperiș prelungit. În Transilvania se impune gospodăria din Germania de sud-vest, în care fiecare construcție este separată de cealaltă, de fiecare parte a curții și tipul de casă „francofon”. Alte caracteristici ale Germaniei de nord care lipsesc din Transilvania sunt satul circular³⁷⁴, satul de defrișare și cel de desecare (Rundling, Waldhufendorf, Marschufendorf).³⁷⁵

„Cu privire la forma satelor săsești, [...] în perioada colonizării s-au întemeiat mai ales sate cu casele înșirate de-a lungul celor două laturi ale drumurilor sau ale unei singure uliți. Străzile principale i s-au adăugat apoi [...] străzi secundare adaptate terenului, rezultând astfel o multitudine de planuri ale satelor.”³⁷⁶

³⁷¹ Ibid., pp. 47-48.

³⁷² Walter Kuhn, „Ostsiedlung und Bevölkerungsdichte”, în *Vergleichende Untersuchungen zur mittelalterliche Ostsiedlung*, p. 203, apud Nægler, Așezarea Sașilor în Transilvania, p. 48.

³⁷³ Paul H. Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului 1953-1958* (București: Paideia, 2005).

³⁷⁴ Satul circular apare în Banat, un exemplu de sat circular cu diametru 210 m este Charlottenburg lângă Timișoara, înființat în anul 1771 în timpul celui de-al doilea val de colonizări realizat de administrația habsburgică. Localitatea este denumită după soția contelui Aldringen, Charlotte. După cel de-Al Doilea Război Mondial, șvabii au început să părăsească Charlottenburg, astfel că, în momentul de față, în sat mai există un singur locuitor șvab: Peter Trimper, în vârstă de 80 de ani.

³⁷⁵ Nægler, Așezarea Sașilor în Transilvania.

³⁷⁶ Nægler, Așezarea Sașilor în Transilvania, pp. 94-95.

„În orașele transilvane arhitectura franconă a existat fără hiatusuri.”³⁷⁷ Rădăcinile francofone ale arhitecturii săsești din Transilvania sunt greu de identificat datorită faptului că arhitectura originară este una din lemn, dar și datorită influenței orășenești medievale. Aceste două circumstanțe influențează modul de percepție a evoluției elementelor francofone la casa săsească. Continuitatea de la arhitectura de lemn cu acoperiș de paie în patru ape la cea de zid cu acoperiș în două ape sugerează pierderea valorilor francofone în momentul schimbării, sau interpunerea unei arhitecturi de lemn cu alte caracteristici așa cum afirmă Paul Petrescu. Influența urbană din perioada medievală presupune tranziția încă din secolul al XV-lea de la arhitectura de lemn specifică satelor la una urbană în care se păstrează direct tradiția francofonă. Arhitectura franconă este păstrată în „*gospodăriile altor neamuri din Europa, atât în marea câmpie nordică cât și din fragmentatul peisaj montan meridional, care-și strâng toate funcțiile economice în spații închise între zidurile adăpostite sub același unic acoperiș.*”³⁷⁸

În 1905 K. Stratsman analizând tipurile de case din Alsacia observă că cea mai răspândită este **gospodăria francofonă**. În satele mai puțin înstărite se întâlnește forma cea mai simplă. Grajdul și șura sunt adiacente casei de locuit. Corpurile clădirilor au acoperiș în două ape cu aceeași înălțime sau cu înălțimi diferite. Clădirea este situată cu frontonul aproape de stradă și poate avea o mică grădină în fața și în lateral o curte lungă și îngustă. Șura este în general o construcție diferită, separată, dispusă transversal pe lungimea curții, în spatele acesteia perpendicular pe casa de locuit și pe grajduri. „*Uneori grajdul este încorporat în construcția șurii și se ajunge la el printr-un șopron deschis.*”³⁷⁹ Casa originară cu un singur spațiu se dezvoltă într-una cu mai multe spații împărțite pe lung cu două niveluri. În secolul al XVI-lea construcția din piatră trece de la orașe la sate, înlocuind casele de lemn pentru a înlătura pericolul de incendiu al caselor tradiționale. Această trecere este realizată în aproximativ două secole, cea mai timpurie casă de piatră din Alțana (Alzen) fiind datată cu anul 1508, din Daia (Talheim) cu 1595, fiind prezente case acoperite cu șindrilă și paie construite 200 de ani mai târziu. Prin interconexiunea dintre oraș și sat se transmite și forma constructivă unitară și clară.³⁸⁰

Nucleul gospodăriei este **casa**, „*spațiul pentru adăpostirea membrilor familiei, construcție de o mare armonie a proporțiilor, compartimentată la rândul ei în încăperi investite de asemenea cu precizate funcții.*”³⁸¹

Locuința semi-îngropată dispăre în Germania începând cu secolele al XI-lea și al XII-lea ceea ce înseamnă că sașii colonizați în secolul al XII-lea nu cunosc această locuință.³⁸² **Casa de tip francofon** atestată în multe din satele săsești este așezată cu latura scurtă spre stradă, având învelitoarea în două ape cu timpane drepte sau vârful teșit. Frontul parcelei este de aproximativ 12 m. Prototipul de casă are planul alcătuit dintr-o cameră către uliță și o bucătărie spre curte, în continuare fiind anexele gospodărești.³⁸³

Victor Roth afirmă despre originea caselor săsești:

„*Indubitabil, casa țaranului sas transilvănean era, la origine, o construcție cu o singură încăpere, cu pereți din dulapi și crengi împletite, tencuite cu lut, sau dacă erau situate în apropierea pădurilor de conifere, cu pereți din bârne. Pivnița, cuptorul de pâine, cămara cu provizii se aflau, la acest tip de case, așa cum se află și în prezent, de exemplu, în satul Ungureni (județul Alba), în mici anexe speciale exterioare caselor de locuit.*”³⁸⁴

Arhitectura săsească de lemn este încă prezentă la mijlocul secolului al XIX-lea. Aceste case au acoperiș de paie sau stuf în patru ape, stâlpi de lemn care formează un pridvor deschis pe latura îngustă dinspre stradă, ferestrele sunt mici, iar gardul de uluci este scund. La începutul secolului al XX-lea în Codlea, la numărul 891, exista o casă mică, veche de o sută de ani, acoperită cu stuf („*Bohlenhaus*”). Casa era compusă dintr-o singură încăpere de 16 metri pătrați, cu înălțimea de doi metri, cu vatră și horn de lut și cahle. Pereții casei erau clădiți din bârne rotunde de stejar cu capete lungi.³⁸⁵

³⁷⁷ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 240.

³⁷⁸ Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 19.

³⁷⁹ K. Stratsmann, *Das bauernhaus im Deutschen Reiche*, p.374, apud Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 5.

³⁸⁰ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 5.

³⁸¹ Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 19.

³⁸² Nägler, *Așezarea Sașilor în Transilvania*, p. 121.

³⁸³ Sorin Minghiat, Corina Lucescu, Andreea Pop, „Școala Latină din Cincu, județul Brașov – Studiu istoric” în *Revista monumentelor istorice*. Institutul Național al Monumentelor Istorice, LXXII (1) (2001-2003): pp.65-75, pp.72-73.

³⁸⁴ Victor Roth, „Zur Geschichte des sächsischen Bauernhaus in Siebenbürgen”, în AVSL, 1942, apud Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 3.

³⁸⁵ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 236.

„Casele, construite din grinzi, acoperite cu șindrilă, clădite după tipul francofon, sunt izolate”.³⁸⁶ După o fotografie publicată de Julius Bielz casa săsească de lemn are acoperiș de paie sau de stuf în patru ape, stâlpi de lemn formând un pridvor deschis pe latura îngustă spre stradă, ferestre foarte mici și gard scund de uluci. Arhitectura de lemn veche săsească este amintită cu structură de lemn, structură Blockbau sau Fachwerk cu umplutură de: a) nuiele împletite, b) „vălătuci” de paie, c) scânduri de lemn, d) bârne de lemn sau e) cărămidă. Scheletul de lemn utilizat este sprijinit pe „furci” înfipte în pământ sau pe „șoși” înfiți în tălpi de lemn.³⁸⁷

Casa de lemn există peste tot în Transilvania, perioada dispariției acesteia fiind diferită. În secolul al XVIII-lea când apare interdicția administrativă construirii din lemn în urma incendiilor frecvente din sate favorizate de îndeșirea populației și prin urmare și a clădirilor. Trecerea de la arhitectura din lemn la cea de piatră și cărămidă se realizează treptat, în anumite zone este mai rapidă decât în altele. În zonele de șes precum Țara Bârsei înlocuirea caselor de lemn cu cele din cărămidă este mai accelerată decât în zonele de munte precum zona Sebeș sau Mărginimea Sibiului. Schimbarea materialelor din care sașii își ridică casele este determinată de numeroase incendii, consecință a creșterii populației și a îndeșirii construcțiilor. Herman Phelps pune pe seama influențelor vechi germanice arhitectura săsească de lemn, în timp ce Paul Petrescu aduce aminte de existența tradiției românești străvechi de construcții de lemn pe care sașii au întâlnit-o pe teritoriul transilvănean.³⁸⁸

Planul casei săsești evoluează de la locuința cu **o singură încăpere** cu o vatră deasupra căreia se ridică coșul la cea cu două sau trei încăperi. **Planul cu două încăperi** este compus din *Heus* sau *Heos* și *Stuv*, camera în care se doarme, denumirea identică cu cea folosită în ținutul Renan al districtului Euskirchen. Planul, în opinia lui Paul Petrescu, demonstrează continuitatea tradiției francofone mai mult decât elementele de construcție sau de decor care ilustrează schimbările în domeniul tehnicii și materialelor de construcție. Planul și organizarea interiorului sunt în relație directă cu modul de viață și reprezintă „*habitudinile sociale stabilite ca urmare a unei lungi perioade istorice, s-au păstrat nealterate și au fost transpuse în materiale noi*”³⁸⁹. Există o legătură între locuința țărănească săsească și cea din ținuturile originare de pe **Rin și Mosela**. Încăperea cu focul fiind de obicei mai mare decât încăperea de locuit, supradimensionarea încăperii cu focul are un corespondent identic în ținutul de origine al coloniștilor germanici, în **districtul Euskirchen din unghiul de nord de la confluența Moselei cu Rinul**. Gerhard Eitzen, citat de Paul Petrescu, menționează despre încăperea cu focul al caselor tradiționale aparținând acestei zone, ca având suprafața de 30 mp. Denumirea acestei camere, „casă”, este întâlnită și în vechea arhitectură țărănească a altor popoare, fiind o „*trăsătură general europeană*”.³⁹⁰

Trăsătura comună a caselor țărănești de pe Rin și a caselor săsești este denivelarea de 80 de cm între Haus și Stube generată de existența pivniței, trecerea dintr-o cameră în alta realizându-se printr-o scară cu câteva trepte. Paul Petrescu observă similaritatea între modurile de împărțire a spațiului din locuința sașilor transilvăneni și locuințele din regiunea de proveniență a sașilor, **Franken**. Organizare cu **două încăperi** de dimensiuni diferite cu podelele denivelate legate de o scară și pivniță se regăsește și la **casele țărănești de pe Rin** și la casele din a II-a jumătate a secolului al XVII-lea din **Euskirchen (regiunea Kommern)**.³⁹¹

„În Europa, cele care au practicat întotdeauna arhitectura de lemn sunt popoarele germanice. Toți nordicii, foarte puțini tentați de valorile zonelor de umbră ale pridvoarelor au construit în structurile Fachwerk și Blockbau, structuri care se regăsesc de altfel și la noi și la ruși. Ideea de a fi total despărțiți de natură, de a exclude spațiul intermediar și al galeriilor, a dus la rafinarea decorativă a structurii vizibile, la umplutura de zidărie și tencuială între stâlpi, grinzi și contravânturi tratate decorativ, încât ne aflăm în fața unei arhitecturi care prețuiește efectele luminoase și coloristice tot atât de mult ca și arhitectura de piatră sau zidărie. Fantezia decorativă a lemnului în fațade și contrastul cu zidăria de umplutură a dus la realizări încântătoare, dar total diferite de înțelegerea arhitecturală românească. Nimic de împrumutat dintr-una în alta. Originalitate absolută, și aici și acolo, deși sunt cuprinse amândouă în sfera culturii lemnului. Arhitectura nordică, oprită în zona platicei gotice, va ajunge poate, dar cu alte căi decât noi la reintrarea în arhitectura modernă, cu forța cu care antichitatea greco-romană a reintrat în Renaștere.”³⁹²

³⁸⁶ Julius Bielz, *Arta populară a sașilor din Transilvania*, în SCIA, 1956, 3-4, fig.1 apud Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 236.

³⁸⁷ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 237.

³⁸⁸ Ibid., p. 237.

³⁸⁹ Ibid., p. 241.

³⁹⁰ Ibid., p. 243.

³⁹¹ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 240.

³⁹² Joja, *Sensuri și valori regăsite*, pp. 55-56.

4.1.2 Interferențe locale

Încă de la așezare în spațiul intracarpatic sașii conviețuiesc cu populația autohtonă. Asemănarea valorică în arhitectură se datorează schimburilor rezultate din interacțiunea culturală și coexistenței în același context geografic, temporal și istoric. Se observă similaritatea etapelor evolutive ale locuinței și împrumuturile caracteristicilor arhitecturale între locuința săsească, românească.

Etnograful Valer Butură observă că în condiții de **conviețuire** a sașilor alături de români și un număr redus de maghiari expresia construcțiilor primește **aspecte interculturale**, interioarele și decorațiile textile păstrând forme etnice.³⁹³

„Nu era cu puțință o nouă înflorire a culturii mai înalte din Apusul latino-germanic în acest colț al depărtatului Răsărit sălbatic, dacă ar fi lipsit o civilizație localnică pregătitoare, împreună cu fireștii ei purtători. Și nu se găsesc în limba, în datinile, în creația poetică în poporul săsesc, dar mai ales în îmbrăcăminte, arta populară, elemente împrumutate acelei culturi anterioare care se întindea asupra întregii peninsule balcanice și asupra tuturor povârnișurilor Carpaților?”³⁹⁴

*„Teoria orizontului spațial al inconștientului explică de ce în același peisaj pot exista culturi cu viziuni spațiale diferite și, respectiv, de ce în peisaje diferite poate să se mențină și să domine o cultură cu viziune spațială stabilă și permanentă.” Așa cum sașii transferă viziunea spațială a malurilor Rinului și al Moselei în spațiul Transilvaniei: „în acest peisaj de mari focare și dense **interferențe spirituale**, poporul saxon rezistă de sute de ani alături de cultura populară românească, de un foarte înalt nivel dedesubtul căreia deslușim de asemenea imponderabilul unei viziuni spațiale nu mai puțin specifice. Identificăm în viziunea spațială a poporului saxon pe aceea a europenilor apuseni, adică aceea în care s-a întrupat spiritul gotic, mistica libertății de nimic îngrădită, și duhul dârz ingineresc, al unei gigantice lupte cu natura.”³⁹⁵*

Pe fondul coexistenței are loc un schimb valoric identitar cu populația autohtonă vizibil în arhitectură. Transmisibilitatea valorilor este abordată de Paul Petrescu ca **„aculturație”** în contextul relațiilor interetnice. Sunt grefate elemente culturale populare de influență locală.³⁹⁶

Jan Hülsemann se întreabă dacă legătura culturală puternică a comunităților de coloniști explică obiceiurile de construcție rigide. Noțiunea *„tip tribal”* este utilizată de Paul Ehmig pentru configurarea și diferențierea formelor de gospodărie. Acesta pleacă de la ipoteza că dezvoltările au loc în microcosmosul micilor comunități etnice și sunt restrânse la o rază de acțiune a unei enclave limitate de țărani legați de glie. Deși grupurile etnice colonizatoare și cele autohtone nu se amestecă, acestea se influențează reciproc ca urmare a locuirii împreună.³⁹⁷

„Pătrunderea ungurească și secuiască, apoi cea săsească, au colorat, firește, într-un mod aparte peisajul etnografic al locului, întrepătrunderile fiind numeroase și nu ușor de stabilit. [...] învrăstrările etnografice născute din conviețuirea de sute de ani a românilor autohtoni cu populația alogenă aducând ecouri culturale vest-europene și unele mai depărtate, dar convertite puternic de central-europenismul monarhiei habsburgice, oferă un ademenitor teren comparatismului etnologic capabil să înțeleagă și poate să-și explice unele din confluențele și sintezele petrecute în inima Transilvaniei”³⁹⁸

Relațiile etnografice materializează schimbul valorilor identitare. Contaminarea culturală între români și *„unio trium nationum”* (unguri, secui, sași), produs al prezenței simultane în spațiul transilvan, este motivul apariției unor forme noi de sinteză etnografică, de interes etnologic, sociologic și arhitectural. Paul Petrescu observă că: *„în acest împăienjenis de relații, mereu altfel structurat de-a lungul timpului, realitățile etnografice locale au căpătat o neasemuită varietate, deseori deconcentrată, dar totdeauna plină de farmec, creația populară căpătând de multe ori accente noi îndreptățind probabil acceptarea ideii de „sinteză” pentru anume fenomene etnografice.”³⁹⁹*

³⁹³ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 27.

³⁹⁴ Iorga, *Ce sînt și ce vor sașii din Ardeal*, p. 5.

³⁹⁵ Id., *ibid.*

³⁹⁶ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, pp. 235-248.

³⁹⁷ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 4.

³⁹⁸ Petrescu, *Tentația confluențelor*, pp. 53-54.

³⁹⁹ *Ibid.*, p. 55.

Roswith Capesius susține că *forme constructive de bază* ale arhitecturii rezidențiale tradiționale săsești sunt asemănătoare celor românești.⁴⁰⁰ Despre casa românilor din satele săsești, pictorul Viorel Mărginean din satul Cenade amintește: „Înainte, în satele ardelenești, românii au fost iobagi. Și aveau casele din nuiiele împletite și chirpici. Nu foarte mari. Odaia lor principală n-avea tavan, iar soba de gătit era lipită de cuptorul de pâine și ceaunul de mămăligă era legat cu un lanț, atârnat peste foc. Fumul se ducea în podul casei, și nuiielele alea de lemn, din care erau făcuți pereții, prindeau un glanț de la fum, un luciul arămiu.”⁴⁰¹

Un rezultat al unei îndelungate conviețuirii sub aceleași influențe culturale este asemănarea între **satele românești din Mărginimea Sibiului** și cele vecine săsești. „Asemănările privesc exteriorul construcțiilor, decorul lor, aspectul străzilor, mai curând decât organizarea planurilor.” „Satul românesc din Mărginime ajunge câteodată să aibă același caracter masiv ca satul săsesc, cu construcții ce se continuă neîntrerupt, cu gospodării lipite unele de altele.”⁴⁰²

Fiecare aspect al arhitecturii din Mărginimea Sibiului este rezultatul influenței relațiilor cu populația săsească. Aspectul caselor, acareturile, străzile „nu poate fi corect interpretat fără a-l apropia de cultura populației din satele locuite majoritar de către sași”.⁴⁰³ În consecință, arhitectura și civilizația satelor săsești nu poate fi înțeleasă fără legătura cu civilizația autohtonă. Asemănările dintre satele săsești și cele românești nu sunt doar rezultatul unor forțe exterioare, ci expresia comunicării între populații. Impunerea culturilor agricole bazate pe existența a trei tarlale sau sistemul vecinătăților, asemănător „Nachbarschaft-ului săsesc”, organizarea strictă care interzice diviziunile proprietăților familiilor românești schimbă ritmurile agricole, de creștere a animalelor și dau naștere unor noi forme de locuire modificând structura comunităților rurale. Expresia satelor evidențiază relațiile interculturale româno-germane care au efecte la mai multe niveluri ale vieții rurale.⁴⁰⁴

În cadrul comunității aceluiași sat, arhitectura este expresia diversității etnice. În satul Viscri, unde românii conviețuiesc cu locuitorii sași majoritari, poziționarea casei față de stradă diferențiază gospodăria săsească de cea românească. În special la loturile pe teren regulat, gospodăriile românești sunt închise mai puțin ermetic cu garduri de lemn față de împrejuririle de zid ale sașilor. Casa săsească este adusă la stradă, în timp ce casa românească păstrează curtea de flori a 4-5 m adâncime între casă și gardul de la stradă. În zonele muntoase pe parcelele neregulate de pe „muntele românesc” apare limitarea reliefului care face posibilă închiderea curții. O trăsătură distinctă a caselor este crucea care apare ca decorație a fațadei sau primă încoronare a fațadei care lipsește la casele românești. Locuințele românești recente nu au legătură cu tipul săsesc, având de obicei un caracter deschis exteriorizat, dar păstrează caracterul satului. Casele țigănești sunt case simple de obicei improvizate, izolate fără vecinătăți.⁴⁰⁵

Hermann Müller, locuitor al satului Viscri menționează faptul că tâmplăria ferestrelor caselor este realizată de meșterii din ungurime.⁴⁰⁶ În ceea ce privește relațiile interetnice meșteșugărești, pictorul Viorel Mărginean, născut în satul Cenade rememorează: „Pe atunci, toate meseriile erau bine împărțite, pe etnii, chiar. Românii, de pildă, lucrau lemnul. Tot ce era din lemn, făceau românii. [...] În schimb, cărămida o făceau țiganii, arsă în cuptoare mari. Că nu puteau fi cărămidari românii, cu cămeșile lor albe, cioareci albi și cojoc alb! Iar sașii erau zidari. Toate casele de la mine din comună sunt zidite de sași.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁰ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 3.

⁴⁰¹ Viorel Mărginean, „M-a fascinat întotdeauna albul iernilor.” *Formula AS*, (1198), (2016), „Planete culturale”, interviu realizat de Valentin Iacob, Accesat 15 octombrie, 2019. <http://www.formula-as.ro/2016/1198/planete-culturale-30/viorel-marginean-m-a-fascinat-totdeauna-albul-iernilor-20164>.

⁴⁰² Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 16.

⁴⁰³ Ibid., p. 93.

⁴⁰⁴ Ibid., pp. 93-95.

⁴⁰⁵ Haegen și Niedermeier. *Weisskirch*, p. 238.

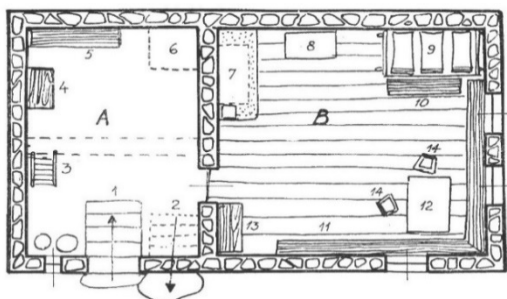
⁴⁰⁶ Dr. Ioan-George Andron, în *Fulga, Sașii despre ei înșiși*, pp. 27-30.

⁴⁰⁷ Viorel Mărginean, „M-a fascinat întotdeauna albul iernilor.”

Evoluția locuinței rurale săsești în spațiul transilvănean

Locuința săsească evoluează alături de locuința țărânului român în contextul arhitecturii rurale din estul Europei dezvoltând ulterior propriul caracter. Casa săsească se dezvoltă în spațiul autohton, evoluția sa fiind influențată de modul de construire local. Se adaptează la regiunea culturală sud-est europeană. Evoluția acesteia fiind similară locuinței românești, atât planul, cât și elevația. Planul locuinței bicamerale are încăperea numită *Haus*, de unde se trece în lateral în camera dinspre stradă *Stube*. Cuptorul de pâine și vatra se află în *Haus*, dar o vatră se află și în *Stube*. Se consideră că încăperea originală este *Stube*, vatra din această cameră fiind adăugată ulterior.⁴⁰⁸

Evoluția planului locuinței săsești are loc în două direcții. Prima manieră fiind cea în care încăperea multifuncțională se transformă în loc de dormit prin acoperirea locului de foc. În a doua manieră se alipește o nouă încăpere la cea cu coșul de fum sau se compartimentează pentru a avea un spațiu lipsit de fum. Acesta este un răspuns specific regiunilor central europene și caselor din nordul Germaniei. (fig. 17) Locuințele din partea de sud a Transilvaniei aparțin **familiei de locuințe rurale sud-est europene**, iar cele din nordul Transilvaniei aparțin **familiei est-europene**. Limita dintre cele două familii se află în zona *Târnavelor Mici*.⁴⁰⁹

Figură 17 Amenajarea interioară a casei cu două încăperi – sursă imagine Roswith Capesius *Das Siebenbürgisch-Sächsische Bauernhaus Wohnkultur* (București: Kriterion, 1977), abb. 11, p.37.

- A. Hol (Haus)
- B. Camera de locuit (Stube)
- 1. Scară
- 2. Scara pivniței
- 3. Scară
- 4. Ladă de făină
- 5. Bancă
- 6. Sobă (Vatra)
- 7. Sobă de teracotă
- 8. Lada de haine
- 9. Pat înalt
- 10. Bancă
- 11. Bancă
- 12. Masă
- 13. Dulap veselă
- 14. Scaun

În zona Târnavelor, zonă preponderent săsească, etnograful Valentin Butură menționează că cele mai vechi construcții sunt **casa cu cameră, tindă centrală și cămară** și **casa cu două camere**, fiecare cu câte o cămară în spate pentru produse alimentare și cealaltă pentru țesături și îmbrăcăminte. Pentru păstrarea vinurilor casele se ridică de la sol pe soclu de piatră pentru a se amenaja pivnițe pentru păstrarea vinurilor.⁴¹⁰

O dată cu introducerea cartofului, în secolul al XVII-lea, în anumite zone ale Germaniei casa se adaptează la necesitatea conservării cartofului adăugându-i-se un spațiu **săpat în pământ**, răcoros cu temperatură constantă. În Transilvania, în zonele viticole, la gospodăriile specializate, acest spațiu există de multă vreme cu acces inițial din casă și ulterior din curte. Pe lângă **depozitarea** hranei, pivnița ridică locuința de la sol.⁴¹¹

Planul casei săsești evoluează de la două la trei încăperi similar cu casele **românești**, însă pornește de la un model de plan mai evoluat preluat din locurile de emigrare pe care îl adaptează la motivațiile locale. Paul Stahl afirmă că populația săsească folosește pivnițele situate sub încăperile de locuit de multă vreme. Pivnița sau spațiu de depozitare, încăperea denumită „*Keller*” se regăsește și la **locuințele oltenești**, cu nume similar, **celar** și aceeași funcțiune. Se observă apariția caselor cu două niveluri, iar ulterior la parter apare o a treia încăpere *Kammer*.⁴¹²

Planurile cu trei încăperi sunt similare atât la sașii din Transilvania cât și la minoritatea slavă din România.⁴¹³ **A treia încăpere** numită „*celar*”, „*cămară*” sau „*coamă*” are termenul similar cu termenul german „*Kammer*” care stă la

⁴⁰⁸ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 240.

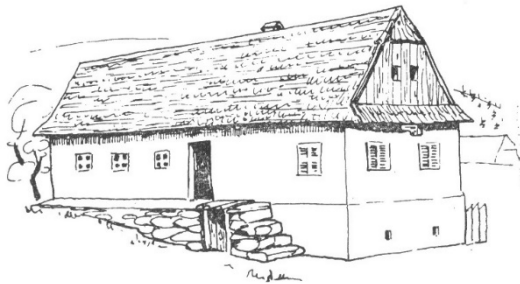
⁴⁰⁹ Romulus Zamfir, *Arhitectura populară de lemn din Transilvania în context european* (Cluj-Napoca: U.T. Press, 2008), pp. 40-47.

⁴¹⁰ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 27.

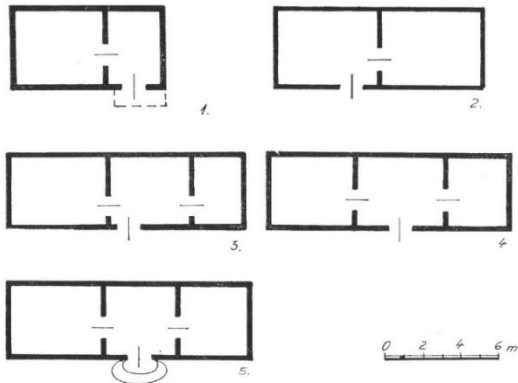
⁴¹¹ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 8-9.

⁴¹² Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 240.

⁴¹³ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*.

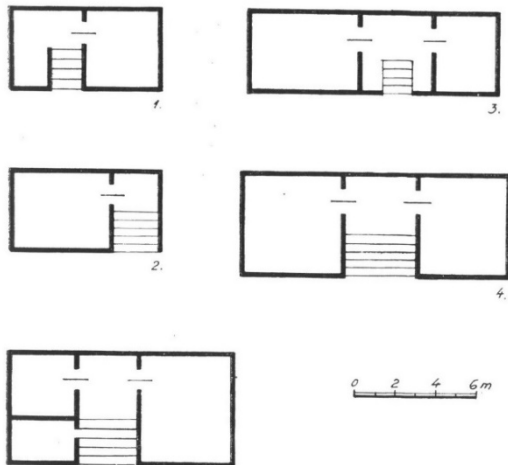

Figură 18 Casă în Seleuș, Mureș – sursă imagine Roswith Capesius, *Das Siebenbürgischesächsische Bauernhaus*, p. 28, fig 8

Figură 19 Exemple de planimetrie ale casei săsești - sursă imagine Roswith Capesius *Das Siebenbürgischesächsische Bauernhaus*, p.42

Case cu **două încăperi** fără pridvor: 1. Casă din Călnic (Kelling), Alba; 2. Casă în Berghin (Blutroth), Alba; Case cu **trei încăperi** fără pridvor: 3. Casă în Hălchiu (Helsdorf), Brașov; 4. Casă în Seleuș (Kleinsalisch), Mureș; 5. Casă din Motiș (Motsdorf), Sibiu.

Figură 20 Case săsești bicamerale și tricamerale cu scară de acces interioară – sursă imagine Roswith Capesius, *Das Siebenbürgischesächsische Bauernhaus* p.45, fig. 14

1. Casă în Mercheasa (Streitfort), BV; 2. Casă în Bunești (Bodendorf), BV; 3. Casă în Șteneș (Stein), SB; 4. Casă în Valea Viilor (Wurmloch), SB; 5. Casă în Viscri (Weißkirch), BV

originea celui românesc, observă Otto F. Stein. Tinda are o poziție centrală, de o parte fiind casa, iar de cealaltă parte cămara care este mai îngustă decât casa și are o fereastră de dimensiuni reduse pe fațada principală. Funcțiile casei și ale tindei rămân aceleași, doar în cămara se depozitează parte din haine și alimente ținute inițial în pod și în casă. Podul se întinde deasupra celor două încăperi laterale, locuința având două poduri de dimensiuni egale cu încăperile peste care sunt situate. Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea *celarul* sau *cămara* se mărește ajungând la dimensiunile camerei din față, cuptorul dispare din *tindă* sau este conectat cu vatra care se mută în vechea *cămară*. Denumirea acestei încăperi se schimbă devenind centrul de greutate, camera de locuit. Încăperea dinspre stradă devine festivă și este folosită ocazional. Planul casei este simetric, iar interiorul este și el simetric, cele două încăperi fiind mobilate similar. În colțul cel mai apropiat se află *vatra*, *patul*, *lavițele* și *băncile* amplasate lângă perete. Prima odaie, odaia frumoasă, rămâne nefolosită, iar vatra dispare din această încăpere din două motive: nu are nevoie de încălzire și fumul de la vatră murdărește. În prima jumătate a secolului al XX-lea, ambele încăperi sunt locuite și cuptorul este scos în *tindă* mai îngustă cu tavan. Dimensiunile generale ale casei nu scad deoarece spațiul din tindă este dat încăperilor laterale.⁴¹⁴ (fig. 18-20)

Vatra se află în unica încăpere, mai târziu se mută în tindă. Când casa este extinsă cu coamă este amplasată o vatră și în această încăpere. Cuptorul se separă de vatra casei și se mută într-o construcție separată de casă – în căsoaie. Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea cuptorul nu mai este construit în casă. Soba de olane denumită „*Lutherofen*” de sași este popularizată în jurul anului 1870. Numele plăcilor ceramice folosite la construcția sobelor numite „*Kachel*” de sași și „*cahăl*” de români arată legătura cu construcțiile săsești. Alături de cuptorul din *cahăl* apare uneori și „*soba de bleh*” sau soba din tinichea (în germană Blech înseamnă tinichea).⁴¹⁵

Structura așezării și aranjarea spațială a **satelor din secuime** se deosebește de cea a satelor săsești. „Împărțirea satului se petrecea inițial pe «zeci», pe ulițe și pe fundături vechile căi principale înaintează pe malul râului, cotiturile ulițelor urmăresc gospodăriile constituite pe formele de relief convenabile. Neamurile (inițial doar familii) care și-au împărțit vatra satului puteau să construiască și să împartă nestingheriți terenul lor. Așezarea lor e caracterizată de mediul cu grădini și livezi, lipsit de zgomot și praf, asemănător cartierelor de vile și sistemul fundăturilor.”⁴¹⁶

⁴¹⁴ Ibid.

⁴¹⁵ Ibid.

⁴¹⁶ Kös, *Studii de etnografie*, p.173.

Gospodăria din secuime are organizare similară gospodăriei săsești: „Casa este așezată direct în colțul dinspre stradă al curții, dar și celelalte construcții mai mici sunt înșirate lângă gard, iar trecerea în grădină se face deja nu pe lângă, ci prin șură.”⁴¹⁷

În gospodăria din Casin construcțiile sunt grupate după funcțiuni. Inițial sunt două curți datorită numărului mare de animale, dar ulterior se formează o singură curte în perioada capitalistă când scade numărul animalelor. Gospodăriile sunt micșorate prin împărțirea între urmași în fâșii înguste. Satul se extinde când fiilor mai mari, care se căsătoresc, li se cumpără loturi de casă la marginea satului.⁴¹⁸

Casa secuiască, similar celei săsești, se află în apropierea uliței cu latura îngustă spre stradă, șura e în interiorul curții transversal, despărțind curtea de grădina din spate. Această așezare a șurei este determinată pe de-o parte de pericolul incendiului când învelitoarea acoperișurilor este din paie, iar pe de altă parte pentru ierarhizarea curții (după intrarea pe poartă, carul cu cereale sau fân poate intra direct în aria șurei, de unde este descărcat). Șura este cea mai importantă construcție a agricultorului, loc de depozitare a agoniselii: grajdul cu caii și boii de tracțiune, vacile de lapte și vițeii, iar pe partea opusă fânarul, unde sunt depozitate cerealele păioase (până la treierat) și nutrețul, podul șurei având același rol. Lipită de șură este cocina pentru porci, cotețul pentru găște și găini, cotețul pentru pleavă, șoprul pentru unelte, eventual șoprul pentru căruțe și locul oilor. Casa este așezată în așa fel încât intrarea și întreaga față să fie luminoasă și uscată, curtea este pavată cu pietre late până la poartă și în jurul fântânii. Intrarea în casă este poziționată astfel încât șura și grajdul să poată fi observate. Bucătăria de vară se află în colțul opus casei, iar către centrul curții, între casă și grădina de legume, este poziționată fântâna cu cumpănă unde sunt adăpate animalele. La construcțiile mai recente cu front îngust curtea de flori din fața casei se mută în spatele casei, iar casa se mută la stradă.⁴¹⁹

Despre coloniștii așezați în satele ungurești aflăm:

„Cartierele mai noi ale celor care nu au mai găsit loc în gospodăria strămoșească și a celor veniți în sat mai târziu se caracterizează prin șirul caselor cu grădini de flori în față, de cca 4-5 m lățime [...], iar pe străzile mai noi [...] după moda Treiscaune cu fațada pe linia străzii, așezate des una lângă alta [...]. În vreme ce pe locuitorii vechilor ulițe cu aspect variat îi lega solidaritatea bazată pe conștiința originii comune, proprietății și muncii comune, pe noile ulițe cu disciplină exterioară s-au adunat vecini de diferite origini, stări sociale și interese.”⁴²⁰

Despre satul din secuime, Kös Károly observă ordinea exterioară, unitatea în estetica locuirii noilor săteni. Cu identități particulare, provenind din locuri diferite, cu origini variate aceștia sunt uniți prin diversitate. Spre deosebire de populația autohtonă care are strămoși comuni și reguli nescrise întipărite în conștiința colectivă, coloniștii se unesc în aceeași comunitate conturând o identitate comună bazată pe disciplină stabilită după un model (în cazul imigranților din Casin modelul Treiscaune) pe care o urmează cu strictețe. Noii veniți se adaptează locului unindu-se sub o identitate culturală unică bazată pe disciplină, ierarhie, reguli urmate strictețe de care depinde însăși supraviețuirea.

Între cele trei etnii, sași, români și unguri au loc schimburi culturale în procesul de adaptare la spiritul locului și al timpului. Locuința evoluează similar ca dimensiune de la una la trei încăperi și de la un nivel la două sau, în anumite cazuri, la trei niveluri de locuit. În schimbarea materialelor de construcție a caselor de la lemn la ceramică și piatră caracteristicile gospodăriei rurale se păstrează, însă forma locuinței adoptă caracter urban. Pivnița apare din necesitate pentru depozitare și protecția împotriva umezelii a nivelului de locuit și se transformă în nivel de locuit după model urban.

Satul și gospodăria secuiască și săsească au caracteristici comune privind lotul, relația volumului cu strada, ierarhia spațiilor în gospodărie. Casa longitudinală este la stradă în colțul lotului, iar șura transversală separă curtea de grădină. Lotul secuiesc ca și cel săsesc se îngustează fiind împărțit între urmași, iar satul se densifică.

Arhitectura săsească și cea românească au în comun spațiile de tranziție între gospodărie și locuință care se materializează prin prezența pridvorului, târnațului sau prispei. În evoluția locuirii săsești casa săsească se adaptează condițiilor de locuit locale. Astfel are în comun cu arhitectura românească spațiile de tranziție, respectiv volumele care articulează spațiul exterior și cel interior.

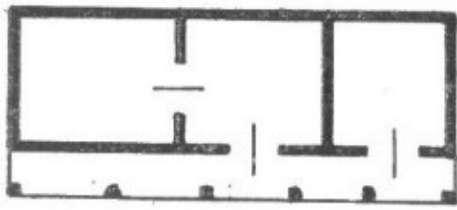
⁴¹⁷ Kös, *Studii de etnografie*, p. 175.

⁴¹⁸ Ibid., p. 175.

⁴¹⁹ Ibid., p. 17.

⁴²⁰ Ibid., p. 173.

Pridvorul

Figură 21 Case săsești cu prispă – sursă Roswith Capesius, Das Siebenbürgischesächsische Bauerhaus, p. 49, fig 15 - Casă în Păuca (Tömen), Sibiu;

Figură 22 Casă cu prispă cu stâlpi din Cenade, AB – sursă imagine arhiva personală

Figură 23 Casă cu prispă – „Liuf” din 1789, Jelna, BN – exponat din Parcul etnografic al Muzeului etnografic al Transilvaniei – sursă imagine arhiva personală

Prispa, pridvorul sau târnațul care în arhitectura săsească au denumirea de „*Laube*” (Liuf sau Leuf) sau „*Vorlaube*”. Sunt elemente ale arhitecturii tradiționale românești prezente pe întreg teritoriul țării integrate și adaptate în spiritul parcimoniei arhitecturii săsești. (fig. 21-23)

Casa săsească are un caracter închis, spre deosebire de casa românească care are caracter deschis datorită foisorului în care se desfășoară întreaga activitate a familiei peste zi. Paul Petrescu afirmă că acest foisor este împrumutat în arhitectura săsească.⁴²¹

Pridvorul de intrare este un element volumetric distinctiv al arhitecturii rurale săsești adăpostind spațiile de tranziție interior-exterior. Înfațișarea caselor săsești de astăzi nu se datorează exclusiv influențelor provenite de pe teritoriul Germaniei. Adoptă caracteristici ale locuinței tradiționale românești. Se presupune că prispa este preluată de locuințele săsești din zonele agricole.⁴²²

În opinia lui Paul Petrescu: „*Constatarea că Vorlaube este de dată relativ recentă (jumătatea secolului al XVIII-lea) este deosebit de importantă, deoarece se credea că el ar fi fost modelul unor forme arhitectonice românești, cum ar fi, de pildă, frumosul «privar» mărginenesc; or, apariția lui atât de târziu nu mai îngăduie o astfel de filiație, privarul fiind o formație originală pe fondul preexistenței prispei dezvoltate.*”⁴²³

Pe de o parte casa cu prispa cu stâlpi de lemn pe latura îngustă este un tip de casă rezultat din **interferența între casa de tip francofon și casa cu tindă**, această prispa fiind „o formă rudimentară a arcadelor deschise folosite în perioada goticului târziu”.⁴²⁴

Pe de altă parte este specifică arhitecturii românești. „*Prispa constituie o caracteristică generală a locuinței populare românești. Este o galerie care se desfășoară pe latura lungă a casei sau parțial. [...] Prispa face legătura între spațiul construit al locuinței și cel liber exterior, curtea sau ograda.*”⁴²⁵

În ceea ce privește pridvorul: „*Este limpede că nici gangul ca apărare a intrării, nici casa scârilor cu arcade nu sunt originare la casa săsească veche de zid și că ele au apărut ca o modă în secolul al XVIII-lea.*”⁴²⁶

Inițial casele au un plan de fundare simplu, dreptunghiular. Pridvoarele, acareturile din curte sunt adaosuri ulterioare, iar verandele sau pridvoarele acoperite

⁴²¹ Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 19.

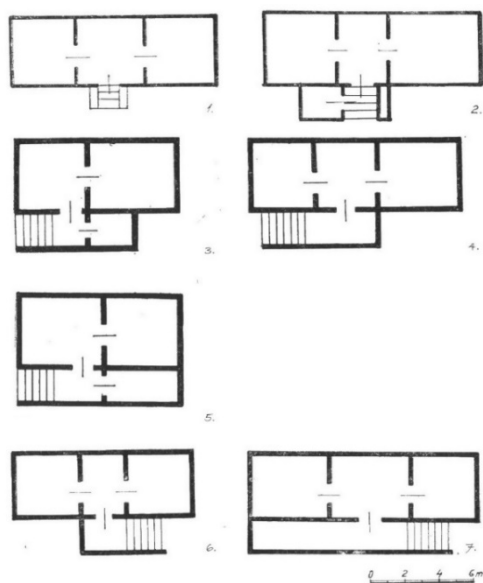
⁴²² Zamfir, *Arhitectura populară de lemn din Transilvania în context european*, pp. 40-47.

⁴²³ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 239.

⁴²⁴ Minghiat, Lucescu, Pop, „Școala Latină din Cincu”, pp.65-75.

⁴²⁵ Ionescu și Năstase, *Istoria mobilierului*, pp. 414-415.

⁴²⁶ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 238.

Figură 24 Variații ale pridvorului săsesc – Roswith Capesius, *Das Siebenbürgischesächsische Bauernhaus*, pp.53, 54, 56, fig. 17, 18, 21

Casă cu scară de intrare exterioară: 1. Casă săsească din Călnic (Kelling), Alba; 2. Casă în Pelișor (Magarei), Sibiu (după Victor Roth)

Casă cu pridvor care adăpostește scara care coboară spre curte: 3. Casă în Veseud (Chirpăr, Zied), Sibiu; 4. Casă în Soroștin (Schorten), Sibiu; 5. Casă în Șeica Mică (Kleinschelken), Sibiu;

Casă cu pridvor care adăpostește scara care coboară spre stradă: 6. Casă în Nochrich (Leschkirch), Sibiu; 7. Casă în Cisdăioara (Michelsberg), Sibiu.

Figură 25 Casă cu pridvor săsesc în satul Vurpăr (Burgberg), Sibiu – sursă imagine Roswith Capesius, *Das Siebenbürgischesächsische Bauernhaus*, p.55, fig. 19, 20

sunt preluate de la arhitectura românească. Acestea sunt adaptate, formând, împreună cu treptele, intrarea. Aceste pridvoare și anexele sunt integrate în planul de fundare al casei în secolul al XIX-lea, când se dezvoltă noile tipuri de case. Aceste tipuri noi de case sunt casele cu streășină la stradă sau casele cu gang acoperit la intrare.⁴²⁷

Pe întreaga lungime a casei sau adăpostind scările prispa săsească este inițial o streășină largă în consolă ferind de ploaie intrarea. Consola, „*Liuf*” sau „*Laube*”, este completată cu stâlpi și o balustradă de înălțime 50 cm. A doua variantă, cea mai frecventă la casele săsești, este un **spațiu semiînchis** al scării de acces în casă care se termină într-un spațiu de tip hol. Se prelungește uneori până aproape de stradă. Scara orientată spre curte sugerează faptul că activitatea principală agricolă are loc în curte și în șură. În secolul al XIX-lea, „*Laube*”-ul își pierde importanța o dată cu întoarcerea coamei paralel cu strada. Scările sunt întoarse de asemenea spre stradă sugerând ocupația meșteșugărească. În partea de nord a Transilvaniei accesul în curte se realizează printr-un „*Gang*”, de aici realizându-se accesul în camerele din față. În partea de sud a Transilvaniei casa închide frontul la stradă formând o construcție în formă de L. Scara păstrează poziția inițială articulând cele două laturi ale clădirii. Ulterior primește funcțiunea de hol și devine un spațiu vitrat.⁴²⁸ (fig. 24-25)

Prispa, târnațul sau Laube-ul întâlnită la casele din anumite zone săsești este diferită de Vorlaube-ul sau pridvodul săsesc. „*Laube*” este tinda sau prispa deschisă, pe toată lungimea casei, iar „*Vorlaube*” este pridvorul ca volum de intrare adăugat ulterior. Cuvântul german „*Laube*” provine de la denumirea germană „*Laubengang*” cu semnificația de portic. Prispa de lemn este un element românesc adaptat de la casa cu tindă, întâlnit la casele cu două niveluri, nivelul pivniței înălțate și nivelul locuinței sau casa de jos și casa de sus. „*Vorlaube*”-ul este un element adăugat, atașat casei așa cum sugerează denumirea. Putem deduce faptul că prispa deschisă decupată în volumul casei situată peste nivelul înălțat al pivniței având intrarea dinspre curte este preluat din arhitectura românească. Pridvorul este un volum adăugat care adăpostește intrarea în locuință și în pivniță fiind un element arhitectural prezent în tradiția rurală românească. Pridvorul săsesc este adaptat condițiilor de sit la lotul tipic săsesc. Pridvorul și prispa evoluează. În prelungirea pridvorului se formează o nouă încăpăre și volumul se amplifică. Apare o a treia fereastră pe fațadă. În cazul prezenței târnațului deschis această este o fereastră oarbă.

⁴²⁷ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 7.

⁴²⁸ Zamfir, *Arhitectura populară de lemn din Transilvania în context european*, pp. 40-47.

4.1.3 Influențe urbane asupra ruralului săsesc

Locuirea rurală săsească preia caracteristici urbane specifice timpului prin schimb cultural adaptativ și subordonare autorității administrative.

Curtea se formează prin îngrădirea casei cu un gard din rațiuni de securitate, poarta fiind intrarea în curte. Ocoalele pentru animale devin adăposturi acoperite denumite grajd și șură. Grajdul este adăpostul animalelor și a hranei acestora, iar șura adăpostește unelte agricole și mijloace de transport. Casele și anexele gospodărești evoluează în evul mediu când meseriașii și iobagii au aport important la ridicarea cetăților sau a monumentelor de arhitectură populară. Sub influența factorilor economici, naturali, tradiții etnice și măsuri administrative tipurile de gospodării se individualizează în timp.⁴²⁹

În contextul **dezvoltării agrare** lumea rurală se dezvoltă, satele se extind, numărul așezărilor se mărește. Așezările efemere devin perene. Satele adunate „*roiesc*” în „*hodă*” care rezultă prin transformarea așezărilor temporare întemeiate pentru muncile agricole în așezări permanente. Creșterea satelor pornește de la un nucleu compact, crescând răsfirat, ca mai apoi să se compacteze.⁴³⁰

Ceea ce considerăm tradițional asociem cu ruralul, dar antitetic urbanului. **Urbanul** privește către rural ca într-o vitrină creată de el, dar „*tot ce considerăm tradiții sătești, care au fost moștenite și au ajuns la noi, sunt rezultatul unei interacțiuni între sat și oraș, între țăran și aristocrație, burghezie [...] ceea ce atribuim ca fiind de loc, necesar, obligatoriu în rural și întreaga societate.*”⁴³¹

Arhitectura de lemn a coloniștilor germani de secol al XII-lea evoluează la ceea ce imortalizează pictorul Helfried Weiss în Vulcan: „*așezări cu ritmul fronturilor de fațadă teșite, aliniate soldățește alternate cu ritm de portaluri toate acestea tinzând să contureze cât mai clar spațiul public prin formarea fronturilor continue.*”⁴³² (fig. 26) Valentin Butură observă: „*Diferențierile s-au accentuat numai odată cu dezvoltarea economiei de schimb, în condițiile căreia s-au accentuat influențele arhitecturii urbane în arhitectura populară, iar materialele locale au început să cedeze locul celor confecționate de meșteșugari, de cărămidari și țiglari, apoi de fabrici. Procesul de părăsire a tipurilor tradiționale de construcții și înlocuirea lor cu tipuri de influență urbană s-a extins dinspre zonele de aprovizionare a orașelor spre zonele mai îndepărtate de acestea.*”⁴³³

Figură 26 Stradă în satul Viscri, Brașov – sursă imagine Roswith Capesius, Das Siebenbürgischesächsische Bauernhaus, p.22, fig. 5

⁴²⁹ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 64.

⁴³⁰ Vais, *Locuire*, p. 39.

⁴³¹ Vintilă Mihăilescu interviu cu Emi Gheorghe și Adriana Ciobanu, *Dinamica rural-urban (ȘEZI)*, video, Tradiții Creative, DC Communication, 24 noiembrie, 2018. Accesat 15 octombrie 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=vxgW-5iwTgU>

⁴³² Zamfir, *Arhitectura populară de lemn din Transilvania în context european*, pp.40-47.

⁴³³ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 64.

Locuința săsească arată aspirația spre forma urbană a locuirii. În secolele al XI-lea și al XII-lea apare locuința urbană de tip evoluat în orașele europene pe mai multe niveluri cu prăvălii la parter și camere de locuit la etaj. În multe burguri germane și italiene se răspândește acest tip de locuință în jurul unei cetăți locuite în mod ierarhizat. Cetățile sunt protejate în această perioadă de un zid de incintă, iar limitarea suprafeței de dezvoltare determină un **tip de construire compact** cu străzi înguste și locuințe alipite cu front la stradă de lățimea unei camere. Acest tip de locuințe se dezvoltă în adâncime și pe înălțime și în jurul unei curți interioare. Încăperile casei de înmulțesc în timp o dată cu numărul de niveluri.⁴³⁴ Dezvoltarea așezării volumului pe lot a gospodăriei săsești și evoluția locuinței urmăresc închiderea lotului și formarea unei curți interioare.

Transferul urban în arhitectura săsească are loc de-a lungul timpului prin elementele aparținând diferitelor epoci. Arhitectura de lemn a construcțiilor de tip Fachwerk adusă de coloniști din zona Renană în secolul al XII-lea este schimbată succesiv cu construcții din piatră și cărămidă în secolul al XV-lea și al XVI-lea până în secolul al XX-lea. Un prag important în evoluția arhitecturii rurale are loc în secolul al XVII-lea. Structura casei rămâne aceeași, exteriorul casei devine vizibil schimbat prin decor și ornamentală. Factorii care declanșează schimbul arhitecturii de lemn în arhitectură de cărămidă cu estetică urbană sunt cei **economici**, fiind o perioadă prosperă în timpul stăpânirii habsburgice se impun măsuri de siguranță și igienă care implică adaptarea arhitecturii satelor.⁴³⁵

De la jumătatea secolului al XVIII-lea legea scrisă reglementează construcțiile pe care le vedem astăzi. În Banat perenitatea mentalului colectiv este înlocuit de sistemul legislativ, germenii modernismului adus de administrația habsburgică stabilește conturul așezării, conturul lotului, rețeaua stradală, poziția pieței sau a spațiilor comunitare, alcătuirea gospodăriei⁴³⁶ impune ca restul construcțiilor gospodărești să fie în continuarea caselor în planuri liniare care țin seama de vecinătăți. Cât timp construcțiile sunt inflamabile, construcțiile gospodărești sunt amplasate la distanță pentru ca focul să fie localizat în cazul unui incendiu.⁴³⁷

În aspirația spre dimensional, durabil și gravitațional se trece de la arhitectura de lemn la cea neoclasică de zid așa cum se întâmplă în secolul al XVII-lea la popoarele nordice deoarece „doreau să se înscrie în cultura occidentală mediteraneană clasică fără a distruge nimic din arhitectura lor specifică”⁴³⁸.

Figură 27 Stradă din nordul Transilvaniei – sursă imagine Roswith Capesius p.90

⁴³⁴ Patrulius, *Locuința în timp și spațiu*, pp. 87-88.

⁴³⁵ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 246.

⁴³⁶ Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, p. 9.

⁴³⁷ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 64.

⁴³⁸ Joja, *Actualitatea tradiției arhitecturale românești*, p. 70.

Majoritatea gospodăriilor existente și în prezent sunt construite în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Acestea contopesc toate elementele asimilate într-un întreg unitar. În ultimele două secole apar tipuri noi de case: casa cu fațadă lungă și streășină spre stradă sau casa urbană cu gang etajat la intrare, mare și comasată care ocupă întreaga deschidere spre stradă.⁴³⁹

Satul săsesc considerat astăzi tradițional, are o istorie de trei veacuri. Satele și locuințele săsești se transformă în ceea ce astăzi considerăm arhitectură săsească în jurul anului 1750, când autoritățile impun trecerea de la construcțiile de lemn vulnerabile la incendiu la construcțiile din piatră.⁴⁴⁰

Orașul Sibiu reprezintă pentru meșteșugarii din satele marginene din proximitatea acestuia piață de desfacere a produselor și influență culturală.⁴⁴¹ Tragerea satelor marginene „la linie” este preocuparea administrației moderne austriece având motivație economică și demografică. Sătenii se retrag de la drum din calea jefuitoarelor. Acest fel de așezare este incomod pentru administrația centralizată și modernă. De la satul risipit se trece la cel adunat. În anumite cazuri sătenii sunt constrânși să construiască în interiorul unui intravilan. Acest demers explică cauzele și modul în care se face trecerea între cele două tipuri de sate. Romul Simu afirmă că „statutul comitatens” din 1892 **interzice acoperirea cu învelitori din paie** a grajdurilor și șurelor și restricționează proprietarii să își așeze **casele la rând**, pe marginea străzii. În consecință, așa cum afirmă Paul Stahl, noua formă de așezare, dar și de organizare a gospodăriilor nu este numai rezultatul imitării unui **model**, ci și efectul presiunii **administrative** asupra evoluției satului românesc.⁴⁴²

O dată cu înlocuirea învelitorilor din paie sau lemn cu cele din țiglă ceramică, și a pereților din lemn cu pământ bătut cu cei din cărămidă, planurile liniare impuse pentru prevenirea incendiilor, sunt înlocuite de cele actuale (pe două linii) cu construcții pe trei sau patru laturi.⁴⁴³

Prevenirea incendiilor este o preocupare a legislației din Transilvania încă din secolele al VII-lea și al VIII-lea. Carol cel Mare stabilește prin *Capitulare de Villis* în anul 795 că în locuințele construite din lemn focul aprins trebuie să fie mereu supravegheat. Șapte secole mai târziu, în Evul Mediu, vatra nu mai este deschisă, ci prinsă într-o sobă deschisă de zid, iar zona de risc de incendiu se deplasează la gura de ieșire a hornului pe acoperișul din șită sau șindrilă. Această parte trebuie verificată continuu, responsabilul unui incendiu fiind amendat cu o sumă egală cu salariul pe zece zile de muncă. Coșul de fum sau *Keppen* (*Käpp*, *Korb*, *Kippe* – coș) este realizat inițial din împletitură de ramuri și îmbrăcat într-un strat de argilă. În Statutele de la Sibiu din 1631 se menționează obligativitatea construirii coșului din zidărie, fiind notate și instrucțiuni exacte de întreținere. Căpetenia vecinătății (*Nachpaurhannen*) are sarcina de a supraveghea vetrele periculoase și poate impune demolarea și reconstrucția hornului pentru a evita un incendiu.⁴⁴⁴

Toate construcțiile din gospodăria francofonă medievală sunt din **lemn**, acoperite cu paie, așezarea linară fiind soluția optimă din perspectiva economiei materialelor și a expunerii la incendiu. În vernacularul est continental execuția locuințelor evoluează de la tehnica pietrei la **sistemul Fachwerk** sau scheletul din lemn cu umplutură din piatră sau cărămidă, Europa fiind bogat împădurită în primele secole ale celui de-al doilea mileniu. Acest tip de structură reprezintă o înțelegere evoluată a modului de funcționare și ale caracteristicilor lemnului. „Structura de lemn este cunoscută mai de timpuriu scandinavilor și rușilor, evoluând între construcție «masivă» și construcție «în schelet» ajunge să ofere prilejuri de virtuozitate dulgherilor medievali, printr-o adevărată simbioză a structurii și decorației.”⁴⁴⁵

⁴³⁹ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 7.

⁴⁴⁰ Zamfir, *Arhitectura populară de lemn din Transilvania în context european*, pp.37-46.

⁴⁴¹ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*.

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 58-61.

⁴⁴⁴ Băldescu, *Transilvania Medievală*, p. 57.

⁴⁴⁵ Patrușiu, *Locuința în timp și spațiu*, p. 92.

Figură 28 Casă din Prejmer cu grădină la stradă; scară exterioară de acces la etaj, adăpostită sub o streășină lărgită parțială – sursă imagine Paul Petrescu, *Tradiția francofonă*, p. 240, fig. 3

Figură 30 Casă din Hărman, așezată paralel cu strada; decor în relief de tencuială de inspirație barocă, alb pe fond vernil – sursă imagine Paul Petrescu, *Tradiția francofonă*, p. 242, fig. 5

Figură 29 Inscripție pe grindă șuri gospodăria 99, sat Criț, BV – sursă imagini arhiva personală

Coloniștii sași folosesc cu precădere două tehnici de construire din lemn, sistemul **Blockbau**, „din cununi de grinzi orizontale”⁴⁴⁶ sau sistemul **Fachwerk** realizat din grinzi de lemn orizontale și verticale așezate în cadre care se închid cu împletituri de nuiele sau pereți în paianță cu cadru de grinzi aparent, vopsit în culoarea roșu-cărămiziu. Această imagine este caracteristică arhitecturii tradiționale germane medievale în mediul rural și urban. Sistemul de construire Fachwerk este utilizat în zonele cu resurse lemnoase limitate, pereții fiind finisați cu lut și ulterior văruiți. Construirea cu acest sistem este mai anevoioasă, necesită mai multă muncă. În contextul evoluției urbane, casa germană transilvăneană se dezvoltă, iar casele de tip urban pe sistem Blockbau sau Fachwerk sunt construite cu cărămidă și țiglă.⁴⁴⁷

Etnograful Valentin Butură menționează că în zona Târnavelor arhitectura de cărămidă, piatră și țiglă ia locul celei de lemn și paie, preluând influențe urbane.⁴⁴⁸ Astfel casa din timpul colonizării este din lemn, tencuită și acoperită cu stuf, cu cornișă pe fațada principală și pinion teșit. Utilizarea materialelor ușoare și ieftine și tehnologiile simple pentru reconstruirea după invazia mongolă din 1241 favorizează incendierile. În secolul al XVI-lea construcțiile din lemn cu acoperișuri din paie sau șindrii sunt interzise în favoarea materialelor durabile precum piatra și cărămidă. În secolul al XVI-lea formele locuințelor rurale și urbane nu se diferențiază. De la începutul secolului al XVI-lea și până la sfârșitul secolului al XVII-lea arhitectura de zid ia locul celei din lemn în procent de 80%. Această schimbare este motivată nu numai de vulnerabilitatea la foc, ci și de alte două elemente: apariția sobei metalice și incendiile distrugătoare repetate. Între anii 1450-1600 este apogeul caselor din lemn. Locul lor este luat de casele de zidărie care devin mult mai numeroase între anii 1350-1550. Mai mult, numărul locuințelor crește și numărul încăperilor din locuințe de asemenea, deci și confortul locuirii.⁴⁴⁹

În satele adunate din zona Bistriței precum Orheiul Bistriței, Jelna, Șieu și Sângeorzu Nou gospodăriile liniare (sub același acoperiș aflându-se șura, grajdul și fânarul) există până în anul 1968. După înlocuirea construcțiilor de lemn cu cele materiale mai puțin inflamabile de cărămidă și a acoperișurilor de paie cu cele din țiglă care permit adoptarea planurilor gospodăriilor cu curte închise. „Casa s-a aliniat cu ulița. Șura cu grajdurile s-au aliniat cu ea pe latura interioară, iar între ele s-au amenajat anexe pentru păstrarea diferitelor produse, unelte etc.”⁴⁵⁰ (fig. 29)

⁴⁴⁶ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p.150.

⁴⁴⁷ Ibid., p.150

⁴⁴⁸ Ibid., p. 27.

⁴⁴⁹ Zamfir, *Arhitectura populară de lemn din Transilvania în context european*, pp. 40-47.

⁴⁵⁰ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 23.

Formele acoperişurilor construite din paie şi trestie, din draniţe şi şindrile, ţiglă şi olane sau din tablă, rezultatul preocupărilor pentru stabilitatea şi versatilitatea acoperişului condiţionate de materiale şi condiţii climatice, evoluează de la acoperişurile în două ape în lungul construcţiei cu capetele construite la acoperişurile în patru ape cu stabilitatea mai mare şi uşor adaptabile pentru ca ulterior să împrumute caracteristici urbane datorită tehnicilor meşteşugăreşti de construire a acoperişurilor. Preocuparea pentru aspectul frontonului la stradă este vizibilă la toate tipurile de acoperiş, din şită şi şindrilă şi pentru cele din ţiglă şi tablă, frecvente şi în oraş. Forme asemănătoare ale acoperişurilor cu astfel de învelitori sunt preluate şi de acoperişurile cu învelitoare de paie, trestie sau draniţe. Acoperişurile din materiale lemnoase mai puţin durabile sunt înlocuite cu acoperişurile din materiale ceramice, din ţiglă preluate în zonele rurale. Greutatea lor impune consolidarea şarpantei şi determină reducerea înălţimii acestuia.⁴⁵¹

Saşii transilvăneni folosesc modul de organizare compact ca formă de apărare, casele aliniate şi alipite, pentru accesibilitate şi conexiune la reţelele de drumuri şi aşezări. „La tipurile zonale de gospodărie s-a ajuns prin generalizarea locală sau zonală a unor tipuri de planuri în organizarea curţilor, a anumitor planuri pentru diferitele tipuri funcţionale de construcţii, urmărindu-se o tot mai bună apărare dinspre exterior, şi o cât mai uşoară accesibilitate în circulaţia interioară ca şi dinspre căile de transport.”⁴⁵²

Frontul stradal format din alternanţa faţadelor caselor şi a porţilor imită imaginea urbană.

„Satul aşezat de-a lungul drumului („Strassendorf”) are o stradă principală situată de obicei în fundul văii şi dacă acolo trece un pârâu, casele stau pe cele două maluri ale lui. Uliţele lor laterale sunt de obicei mărginite de construcţii mai noi. Curţile au în spatele lor un rând de grădini nedespărţite prin garduri. Cultivarea pământului urmează tehnica de cultură clasică în trei tarlale.”⁴⁵³

Unul din elementele a cărei imagine se schimbă este poarta de zid, despre care în Evul Mediu se presupune că era o simplă delimitare rudimentară către stradă. Acest lucru este confirmat de cercetările conform cărora zidul de curte şi poarta sunt adăugate ulterior casei. În sate precum Călnic (Kelling) şi Moşna (Meschen) se păstrează grădina mică din faţa casei, gardul şi poarta fiind dispuse pe aliniamentul străzii, în faţa casei.⁴⁵⁴

Paul Petrescu menţionează că gangul de intrare acoperit şi pridvorul cu arcare apar în secolul al XVIII-lea ca elemente de modă.⁴⁵⁵ Aducerea la stradă sau **tragerea la linie** în urma dispariţiei grădinii de flori din faţa casei sau transformarea acesteia în spaţiu public şi a lărgirii străzii care devine mai amplă o dată cu eliminarea grădinii din faţa casei se poate observa la casele din Prejmer unde pe alocuri apare grădina în faţa casei împrejmuită. Frontul compact rezultat din alternanţa caselor cu poarta de zid este format din casele poziţionate cu latura scurtă la stradă dispuse „în pieptene”⁴⁵⁶.

Tragerea la linie reprezintă alinierea cornişei a caselor poziţionate cu latura lungă la stradă, formând un front continuu, o linie. Intrarea în casă este plasată direct din stradă, „lucru rar întâlnit la casele săseşti din secolul al XIX-lea. O dată cu acest fel de aşezare a caselor se schimbă şi întregul aspect al străzii, care nu mai prezintă acel front continuu de frontoane şi laturi înguste ale caselor, aşa cum ne-am obişnuit să considerăm a fi tipic pentru satele săseşti. De fapt, acest «tipic săsesc» este mult mai târziu, al secolului al XIX-lea, şi este un «tipic habsburgic», aplicat şi în satele româneşti şi ungureşti pe cale administrativă, care se întâlneşte, după cum am spus, şi în Slovacia şi Cehia, adică pe întreaga mare arie a Europei Centrale.”⁴⁵⁷

Creşterea numărului construcţiilor ca urmare a cerinţelor crescânde, **îngustarea terenului** (în urma împărţirii între urmaşi) generează noua formă de organizare a gospodăriei.⁴⁵⁸ În ceea ce priveşte relaţia dintre spiritul de comunitate şi compactitatea satelor, „pe vremea fondării localităţilor, există tendinţa de a reduce cât mai mult distanţa spaţială dintre gospodării, acest lucru fiind necesar pentru a acţiona în comun şi eficient împotriva pericolelor externe. Astfel s-a dezvoltat o comunitate de întrajutorare a vecinilor care, mai târziu, avea să joace un rol important religios, în cel economic, în administraţie, în apărare, dar şi în petreceri.”⁴⁵⁹

⁴⁵¹ Butură, *Etnografia poporului român*, p. 106.

⁴⁵² Butură, *Străvechi mărturii de civilizaţie românească*, p. 64.

⁴⁵³ Otto F. Stein, *Influenţe de civilizaţie rurală în Ținutul Sibiului*, (Sibiu, 1933) în Stahl, *Case şi acareturi din Mărginimea Sibiului*, pp. 15-16.

⁴⁵⁴ Hülsemann, *Casa ţărănească săsească din Transilvania*, p. 7.

⁴⁵⁵ Petrescu, „Tradiţia francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 238.

⁴⁵⁶ Ibid., p. 238.

⁴⁵⁷ Ibid., p. 238.

⁴⁵⁸ Kös, *Studii de etnografie*, pp. 172-173.

⁴⁵⁹ Fabini, *Universul Cetăţilor Bisericeşti din Transilvania*, p. 33.

Așezarea în ansamblu are caracter de apărare colectivă, la baza funcționării și unității stând regulile stricte ale vecinătății (*Nachbarschaft*), iar intervenția administrației de stat are urmări vizibile încă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. „Alinierea caselor în lungul drumurilor și încadrarea porților în zidăria fațadelor au fost preluate din arhitectura urbană, ca și în alte părți ale Europei. Negustorimea și țăranii înstăriți au contribuit [la adoptarea unor] elemente ale stilurilor clasice ale arhitecturii urbane, care se surprind prin centrele așezărilor mai dezvoltate.”⁴⁶⁰

Decorația caselor săsești începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în cursul secolului al XIX-lea constând în ornamente baroce și neoclasic ruralizate prezente în întreaga Europă ca urmare a măsurilor administrative habsburgice la nivelul urbanismului, regularizării stradale a satelor și a birocrăției. Pe fațade apar inscripții care redau experiența de viață a sașilor cu tente de umor sau moralizatoare.⁴⁶¹

În satele săsești, porțile se dezvoltă împreună cu ansamblurile arhitectonice gospodărești. „Alături de porțiță se afla, de obicei, o laviță adosată gardului spre ulița pe care stăteau femeile și coseau, torceau etc., sau se odihneau cei din gospodărie în zilele însoțite de sărbătoare.”⁴⁶² Schimbarea arhitecturii de lemn cu cea de piatră și cărămidă transformă închiderea curților spre stradă. „Fața nouă a gospodăriilor s-a ridicat la nivelul caselor familiale de la orașe, iar pe alocuri le-au depășit prin măiestria cu care sunt realizate atât porțile, cât și gardurile. Ulițele se transformă în străzi.”⁴⁶³

Porțile din lemn sunt asociate cu arhitectura veche din lemn. Tehnica de construire a porții și a gardului este din pari verticali de lemn fixați în pământ. La porțile mai vechi osia este din lemn în timp ce la porțile mai noi osia este din metal.⁴⁶⁴ Zidăria înaltă, de piatră și de cărămidă este folosită mai întâi în zonele urbane pentru închiderea curților spre stradă, apoi fiind preluată și în zonele rurale.⁴⁶⁵ **Porțile** evoluează de la forme simple pentru accesele în curte și în grădină. Influențele urbane și materialele industriale schimbă aspectul satului vechi, de la casă la poartă.⁴⁶⁶ „În multe zone, zidăria din piatră și apoi din cărămizi, din fațada caselor, a fost preluată din arhitectura urbană.”⁴⁶⁷

O caracteristică urbană a locuirii săsești este prezentă în Transilvania de Nord, dar și în Țara Bârsei. Casele aliniază streășina paralel la stradă, iar intrarea în casă este dinspre stradă și nu din curte. În zone comerciale intrarea în casă este direct din stradă la nivelul străzii sau printr-o scară. Intrarea din stradă poate fi rezultatul acoperirii intrării și integrării pridvorului (*Vorlaube*) prelungit în volumul casei sub același acoperiș. Vechea porțiță devine ușă pe fațadă.

⁴⁶⁰ Butură, *Etnografia poporului român*, p. 73.

⁴⁶¹ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 240.

⁴⁶² Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 93.

⁴⁶³ Ibid. p. 93.

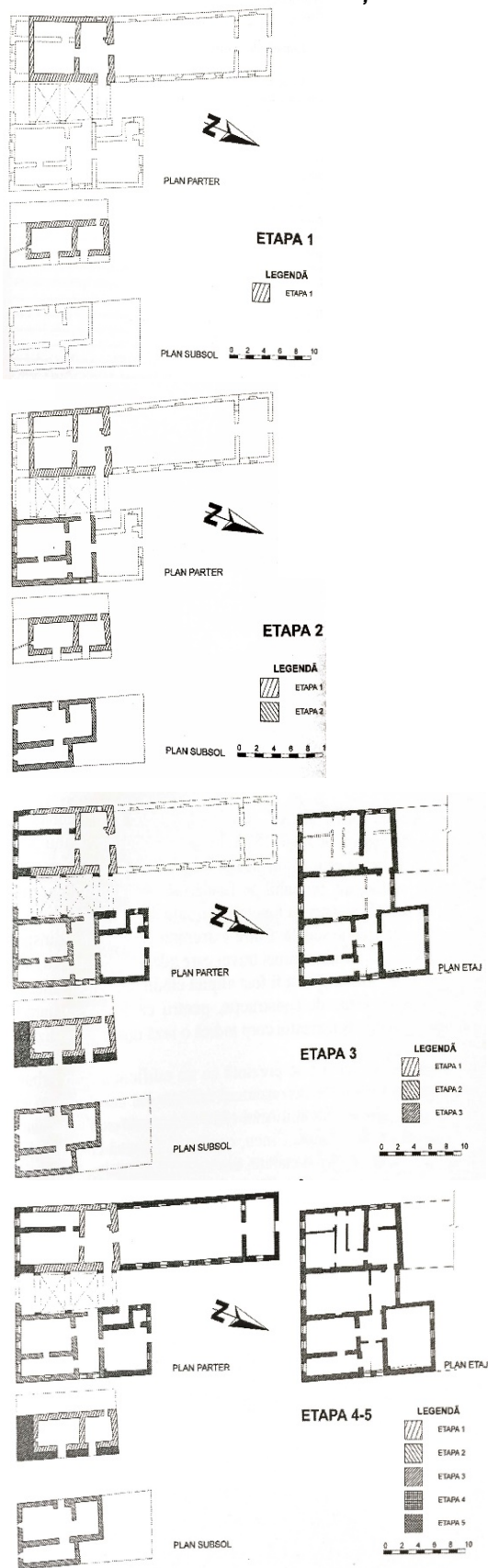
⁴⁶⁴ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 78.

⁴⁶⁵ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 76-77.

⁴⁶⁶ Ibid., pp. 65-78.

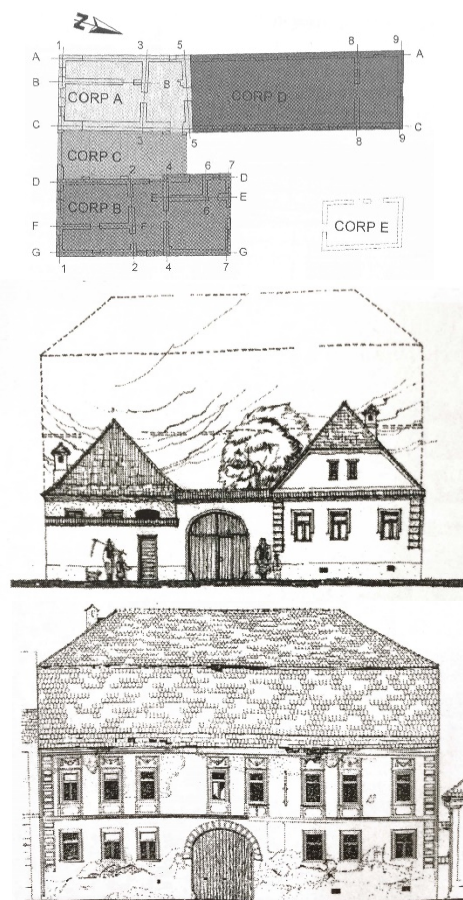
⁴⁶⁷ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 90.

Studiu de caz – evoluția clădirii școlii latine, Cincu, județul Brașov

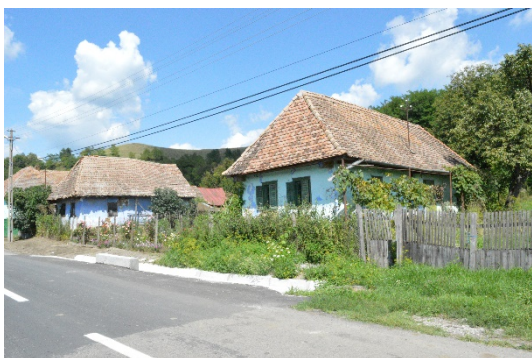
Figură 31 Evoluția clădirii școlii latine din satul Cincu, județul Brașov - sursă imagini Minghiat, Lucescu, Pop, „Școala Latină din Cincu, județul Brașov”, pp.72-73, fig.25-30

Școala latină a localității Cincu din județul Brașov situată în strada Pieței, numărul 353 este o clădire cu trei niveluri, subsol, parter și etaj și este alcătuită din patru corpuri distincte (corp A, corp B, corp C și corp D) este un exemplu pentru tiparul evolutive al casei săsești. Construcția evoluează în **cinci etape**. În **prima etapă** este o clădire parter și subsol parțial pe latura stângă, retrasă de la stradă, „*probabil edificată pe o mai veche fundație francofonă*”. În **a doua etapă** se adaugă corpul B pe partea dreaptă. Se păstrează tipicul săsesc prin alinierea și legarea frontului caselor prin poarta de zid într-un **front masiv**. În partea a doua a secolului al XVI-lea, în **etapa a treia** casa se aliniază la frontul stradal, corpul A se aduce la stradă, se adaugă un etaj general, gangul se boltește, iar corpul B se extinde. În această etapă se închide frontul la stradă urmând **modelul urban**. Se trece astfel de la casa țărănească rurală la cea urbană conturându-se tipicul săsesc. În **ultimele etape**, a patra și a cincea, se prelungește corpul A pe latura de vest, formându-se astfel **ansamblul în formă de U**. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pătrund elemente ale **barocului simplificat**. Aceste elemente sunt implementate caselor extinse sau pe vechile planuri împreună cu sistemul nou de boltire încrucișat și decor baroc.⁴⁶⁸ (fig. 31)

⁴⁶⁸ Minghiat, Lucescu, Pop, „Școala Latină din Cincu”, pp.72-73.

4.2 Valori evolutive ale arhitecturii rurale rezidențiale săsești

Figură 32 Case cu volum simplu și acoperiș în patru ape, sat Gogan, MS – sursă imagine arhiva personală

Figură 33 Case cu pridvor închis din Cristian, SB – sursă imagine arhiva personală

Satul săsesc format este în continuă adaptare la condițiile de mediu. Păstrează tradiții ancestrale și se transformă de la scara mică la scară mare. Evoluează împreună cu societatea, schimbările valorice identitare și culturale. Devine o expresie a timpului său deoarece pe de o parte: „Folclorul presupune rafinare prin repetiție, încetineală, segmente lungi de timp, instinct refractar la aventură. Scenariul folcloric este hrănit de cadențele lumii rurale și de reperele naturii.”⁴⁶⁹, iar pe de altă parte viziunea asupra arhitecturii rurale săsești este a unui organism. „Arhitectura este indispensabilă când căutăm a evalua o perioadă.” „Dacă arhitectura este rezultatul a atât de multe condiții, este potrivit sau posibil să o examinăm afară din contextul său, ca un organism finit, în sine?”⁴⁷⁰

Peisajul săsesc se transformă și evoluează sub influența a mai mulți factori în ceea ce recunoaștem astăzi ca „tipic săsesc”. În contextul arhitecturii rurale din estul Europei, cu moștenire vest-europeană, evoluează sub influențe locale, urmând măsuri administrative habsburgice și aspirând la dimensiunea urbană. Identificăm o serie de factori precum tradiția constructivă, aspectul economic și autoritatea locală catalizatori ai schimbării. (fig. 32-33)

Tradiția constructivă a formelor, tehnicii și materialelor de construcție este perpetuată de meșter. Acesta transmite specificului local format prin sedimentarea valorilor moștenite și modelat de schimburi culturale. Este utilizat materialul local și tehnica specifică în transmiterea modelului local și a influențelor externe.

Aspectul economic reflectă aspirațiile și permite amplificarea casei, extinderea și înlocuirea materialelor durabile care sugerează statornicia. Sașii îndeplinesc un rol de apărare și fortifică atât biserica cât și locuința. În condițiile unor perioade istorice de stabilitate canalizează eforturile de construire în dezvoltarea casei și a gospodăriei înfrumusețând și dezvoltând locuința.

Autoritatea habsburgică, reglementează și administrează dezvoltarea și adaptarea culturală. Măsuri pentru evitarea incendiilor distrugătoare, îmbunătățirea igienei și a infrastructurii impun schimbarea materialelor, pavarea străzilor, apropierea stradă și alinierea caselor.

⁴⁶⁹ Mariana Celac, „Tinseltown.” în *Kastello. Palate ale rromilor din România*. ed. Bruno Andreșoiu și Adrian Ciocăzanu, (București: Editura Igloo, 2008): pp.13-15, p. 14.

⁴⁷⁰ Citat original „Architecture is indispensable when we are seeking to evaluate that period”, „if architecture is teh result of so many conditions, it is either proper or possible to examine out of its context, as a finite organism in its own right?” Sigfried Giedion, *Space, time and architecture. The growth of a new tradition*, p.20.

Modelul urban

Pornind de un model prestabilit și urmând modelul urban, arhitectura locuirii satelor săsești evoluează de la dimensiunea rurală la cea urbană observându-se de-a lungul a 800 de ani o transformare de la peisajul vernacular la cel de târg. Evoluția nu are loc întâmplător sau haotic, ci sistematic și organizat.

Se rafinează așezarea, gospodăria și locuința sub aspect volumetric, material și estetic. Locuirea evoluează sub două aspecte: urban și arhitectural. Din punct de vedere al țesutului urban se deduce o fragmentare a parcelarului și o transformare a așezării volumului pe parcelă și ocupării parcelarului.

Arhitectura săsească se dezvoltă după un modelul reper al așezării flamande, gospodăriei francofone și al arhitecturii vest-europene urbane. Utilizează materialele locale și tehnologia este adaptată la timp. Transmite concepția culturală, administrativă și estetică.

Coloniștii preiau **modelul așezării** cu loturi lungi și sesie tip flamand cu parcele lungi cu front îngust spre uliță. Satul este ierarhizat de la vatra satului conținând spațiile comunității, gospodăriile, pământul cultivat la păduri și pășune. Împărțirea loturilor se păstrează din perioada medievală până în prezent. Așezările sunt dezvoltate liniar, gospodăriile dispuse pe parcele înguste se îmbină într-un front stradal unitar formând un spațiu comun, stradă sau piațetă. Prin popularea așezărilor se formează străzi secundare și sunt generate fronturile stradale lungi dispuse față în față.

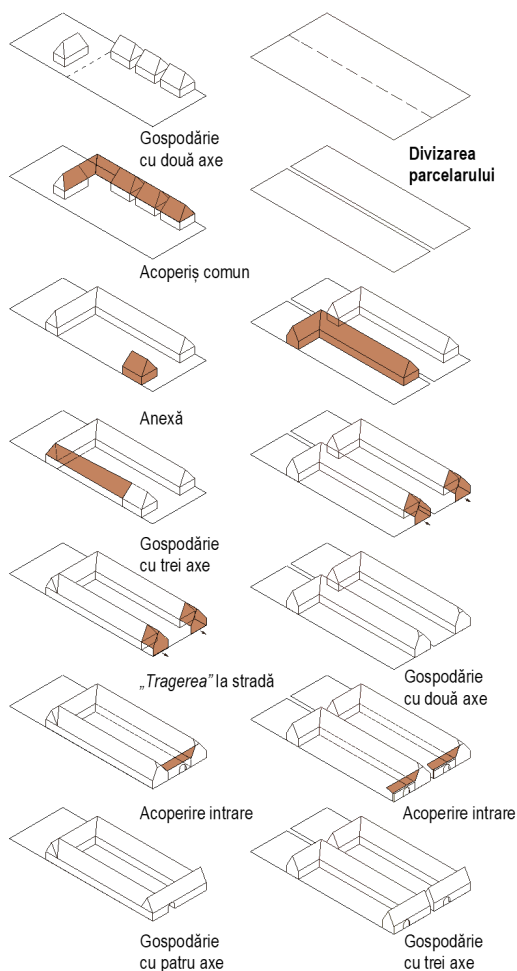
Gospodăria francofonă e formată din înșiruirea mai multor clădiri cu o singură încăpere cu câte o funcție: casă de locuit, grajd, hambar și șură, toate fiind împrejmuite de un gard cu palisade. Se observă succesiunea între curte și grădină și poziționarea locuinței longitudinal la stradă, a șurei transversal între curte și grădină cu dispunere în **axe**. În fața casei este o grădină. Anexele sunt în continuarea casei, în construcții separate. Construcțiile sunt realizate din lemn cu pereți constituiți din împletituri de nuiel, lipite cu lut, ori din chirpici, iar acoperișul din paie.

Așezările cresc prin densificarea construcțiilor și extinderea satului. Loturile se fragmentează sau pe același lot se adaugă case noi. Schimbarea materialelor permite apropierea construcțiilor fără pericolul incendiilor și are loc apropierea de stradă și alipirea pridvorului sau tânașului o dată cu schimbarea materialelor din lemn și paie în piatră, cărămidă și țiglă. (fig. 34)

Figură 34 Evoluția Satului Criț, comuna Bunești, BV – Etapele 1-4, sursă imagini stud. arh. Ruxandra Grigoraș și stud. arh. Zoltan Antal

Evoluția arhitecturii

Figură 35 Evoluția prototipului locuinței săsești în tipul săsesc

Arhetipul locuinței cu una sau două axe evoluează. Se identifică trei etape în transformarea locuirii rurale săsești:

În **secolele al XII-lea – al XV-lea** are loc densificarea satelor, construcțiile fiind din lemn. O primă transformare a ruralului săsesc răspunde la creșterea numărului de locuitori. Satul se densifică prin divizarea parcelarului. Parcela este împărțită între urmași și astfel în aceleași limite ale satului numărul loturilor și a construcțiilor crește. Așezarea pe lot se păstrează. Casa este poziționată pe limita parcelei perpendicular pe stradă, iar șura transversal. Ca urmare a creșterii populației apare o altă construcție, casa bătrânească sau bucătăria de vară (căsoaie) pe limita opusă a parcelei.

În perioada **secolelor al XV-lea – al XVIII-lea** influențele urbane sunt aportul breslelor meșteșugărești și comerciale. În secolul al XVI-lea se dezvoltă cărămidăria.⁴⁷¹ Schimbarea arhitecturii de lemn, cu structură din lemn și acoperiș din paie în cea de zid, cu pereți din cărămidă și învelitoare din țiglă are efect asupra formei și volumului arhitectural. În momentul schimbării învelitorii de paie cu cea din țiglă construcțiile separate ale casei și anexelor sunt alipite pe o latură sau două. Se formează volumul în L fiind cuprinsă șura. Se observă decalajul între acoperișurile fiecărui corp. Fațada spre stradă se închide cu poarta de zid în planul fațadei formându-se frontul unitar.

În **secolele al XVIII-lea – al XX-lea** arhitectura urbană primește influențe baroce. **Frontonul triunghiular** este influența clasicismului european de secol al XVIII-lea.⁴⁷² Măsurile de reglementare împreună cu dezvoltarea tehnicilor de construire aduc arhitecturii populare săsești caracter urban. Autoritatea habsburgică impune tragerea la linie, astfel casa săsească se prelungește, fațada fiind adusă la stradă. În breslele meșteșugarilor cărămidari construirea bolților devine uzuală.⁴⁷³ În secolul al XVIII-lea gabaritul casei se amplifică și preia elemente baroce simplificate. Astfel casa mare și casa mică se pot uni, intrarea fiind acoperită cu boltă. În contextul acoperii intrării se dezvoltă pridvorul, denumit Vorlaube, fiind o formă de protecție a intrării. Casa se amplifică prin etajare și adaos de corpuri noi, formându-se casa în U. Șura transversală și casa în formă de U formează gospodăria cu patru axe și curte interioară, model al locuinței urbane cu gang și curte interioară. (fig.35)

⁴⁷¹ Minghiat, Lucescu, Pop, „Școala Latină din Cincu”, pp.72-73.

⁴⁷² Matei, *Identitate culturală locală*, p.234

⁴⁷³ Minghiat, Lucescu, Pop, „Școala Latină din Cincu”, pp.72-73.

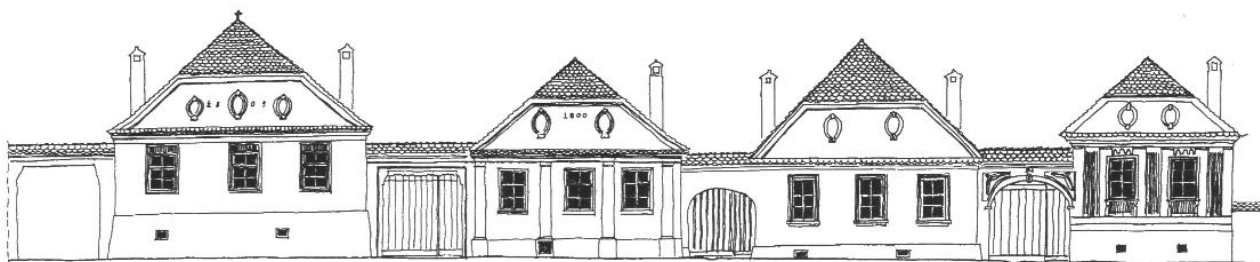
Sașii din Transilvania urmează principiul de organizare a vieții specifice culturii europene. **Satele săsești** se recunosc prin frontul stradal închis format din frontoane de case și ziduri de curte, în care au fost decupate porți imense, „*simbolul unității și al loialității solidare*”⁴⁷⁴. Aceste elemente sunt un rezultat al evoluției care reflectă tendințele de construire, dăinuirea și închegarea și împământinirea unui grup etnic pe teritoriul Transilvaniei.

Tragerea la linie la stradă a fronturilor caselor și a porților de zid și **alinierea** caselor săsești sunt două etape de transformare în evoluția arhitectonică. **Tragerea la linie** fațadelor cu pinioane triunghiulare și a porților de zid are loc în momentul în care arhitectura de lemn se înlocuiește cu arhitectura de zid. Împrejmuirea din lemn este înlocuită cu poarta de zid mutată în linie cu fațada. Casa se mută la stradă sau grădina din fața casei rămâne în spațiul public, iar frontul stradal devine un lanț de fațade cu pinion triunghiular în alternanță cu porțile de zid. Mai târziu, gospodăria săsească evoluează prin tragerea la linie.

Alinierea streașinilor are loc prin dispunerea volumului casei paralel cu strada în cazul unui lot cu lățime mare sau ca rezultat al acoperirii intrării. Apare un gang de intrare acoperit închizându-se astfel fațada la stradă. Alinierea caselor la stradă amintește de amplasarea reglementată a fronturilor urbane. Tipizarea locuințelor rurale este legată de sistematizarea parcelelor care permit construcția optimă a locuinței și acareturilor și desfășurarea activităților rurale și a locuirii în mod eficient. Locuința rurală săsească are rolul de a îndeplini funcțiunea de apărare, răspunzând la nevoia de adăpost prin masivitatea cu care interacționează cu spațiul public: zidul înalt de poartă și poarta compactă. Întreaga incintă este ermetizată asemeni unei fortificații, pe de o parte oferind siguranță, pe de altă parte izolând. Interiorul, cunoscutul, familiarul sunt clar delimitate față de exterior, necunoscut, public. Astfel intimitatea este protejată de interacțiunea publică.

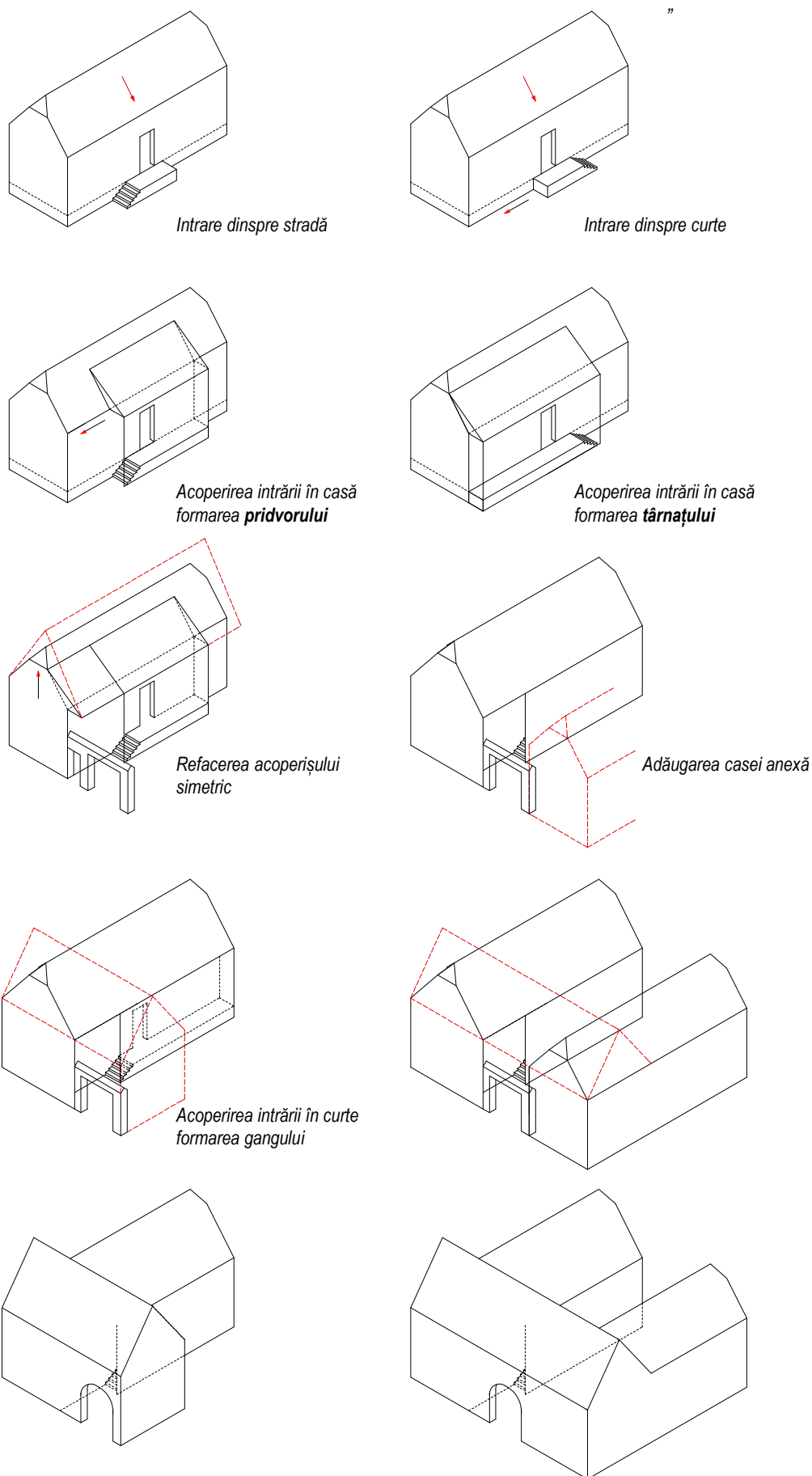
Gangul și prispa, elemente de secol al XVIII-lea sunt un semn al evoluției volumetrice a imaginii în sat prin raportul cu strada. Gospodăria săsească se fortifică exprimând rigiditatea comunității și nevoia de intimitate familială și individuală. Preluarea modelului fortificării bisericii prin fortificarea gospodăriei reprezintă apărarea familiei.

Alipirea pridvorului ca volum pentru protejarea intrării catalizează evoluția volumetrică a casei săsești. Casa este extinsă în etape de la integrarea scării sub același acoperiș până la acoperirea intrării în curte prin crearea unui gang în locul porții de intrare. Ridicarea casei de la sol printr-un soclu implică adăugarea unei scări care face legătura între teren și podeaua casei. Scara migrează din interior spre exteriorul casei. În interiorul casei, scara aparține camerei centrale, în cazul planului tricameral, această cameră fiind dedicată intrării. În exterior, scara inițial neacoperită capătă importanță și spațiul de intrare migrează în afara casei cu volum propriu acoperit. Acest volum cuprinde scara de acces în casă și cea de coborâre în pivniță și treptat înglobează și alte spații anexe. Orientarea scării se schimbă fiind inițial perpendiculară pe direcția longitudinală a casei, scara este dispusă ulterior paralel cu casa. Direcția de coborâre se schimbă dinspre curte spre stradă semn al urbanizării. Pridvorului se extinde în lungimea casei. Este integrat în volumetria casei prin modificarea acoperișului. Un semn al faptului că pridvorul devine parte din locuință este prezența funcțiunilor de locuire în spațiul pridvorului. În consecință evoluția pridvorului schimbă volumul locuinței și frontul stradal care devine mai masiv. Lățimea loturilor și a fronturilor la stradă nu se modifică. Casele devin mai ample prin masa construită, înălțarea acoperișului și întoarcerea coamei învelitorii. (fig.36)

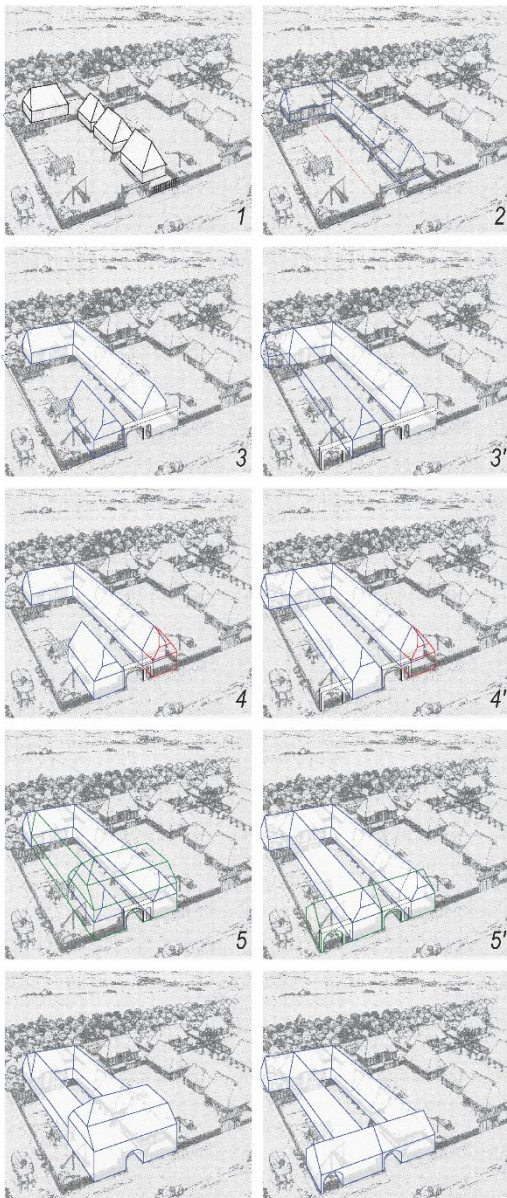

Figură 36 Șir de case în Biertan (Bierthalm), Sibiu – sursă imagine Jan Hülsemann, *Casa țărănească din Transilvania*, p.2, fig.1 după Gerhard Schuster

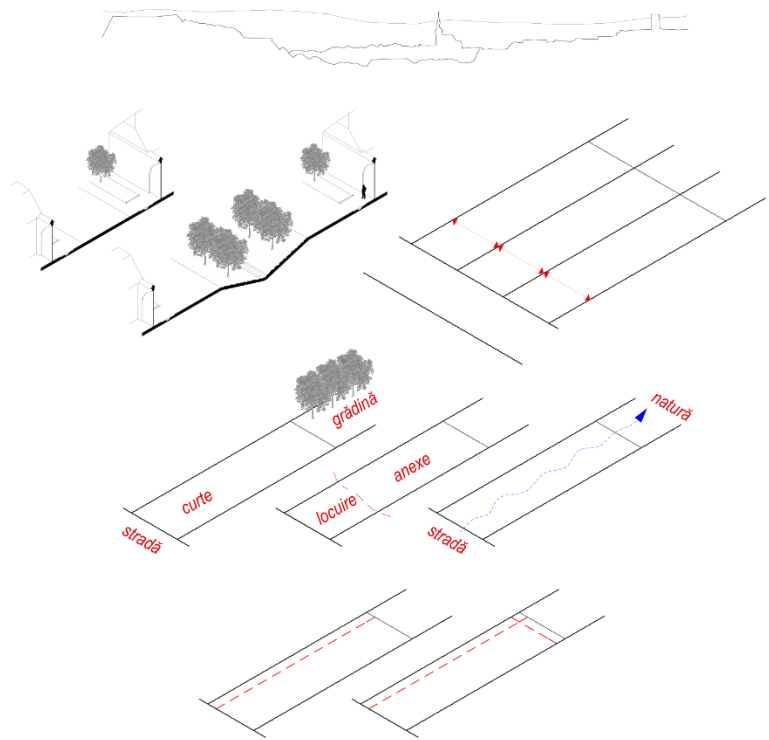
⁴⁷⁴ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 7.

Figură 37 Scenariu evolutiv al volumetriei locuinței săsești

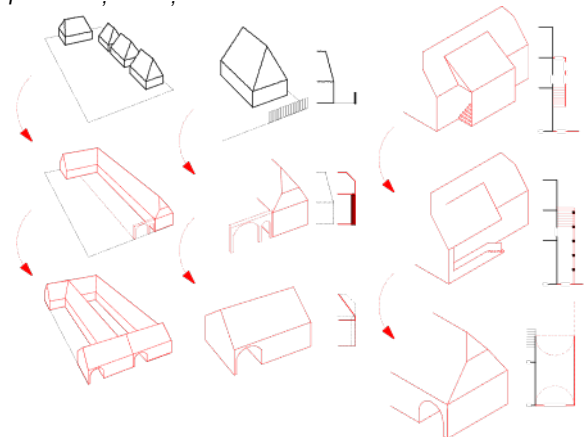

Figură 40 Scenariu evolutiv al modelului arhitectural -
sursă imagine suport - Desen Hermann Phleps -
sursă imagine Ernst Wagner, Istoria sașilor, p.28

Figură 38 Sistemul valoric moștenit - modelul flamand preluat:
tipologia așezării, profilul stradal, lotul și așezarea volumului pe lot

Figură 39 Schimbări valorice - valori europene: schimbarea materialelor, apropierea de stradă, fortificarea, poarta de zid și gangul, valori locale: pridvorul și târnațul

Valorile identitare culturale săsești se reflectă în evoluția arhitecturii. Moștenirea, schimbarea și împrumutul valoric modelează arhitectura pentru a reflecta idealurile sașilor din Transilvania. Sistemul valoric creștin și al antichității sunt motorul cultural al sașilor pe care îl adaptează la schimbările globale și locale. Aspirația spre urban, parcimonia, solidarismul, relația între așezarea umană și natură sunt valori perpetuate prin modelul așezării flamande și a gospodăriei francofone. Așezarea de-a lungul văilor în apropierea cursurilor de apă, prospectul stradal, configurația lotului (îngust la stradă și lung), ierarhia spațiilor gospodăriei, așezarea volumului pe lot, dispunerea locuinței în raport cu strada sunt valori moștenite implementate. Sașii modelează arhitectura în spiritul bunei conviețuirii și în jurul aspirației spre urban. Pridvorul și târnațul, spații de tranziție specifice arhitecturii românești, sunt adaptate locuinței și lotului săsesc cu parcimonia. Acestea sunt integrate în spațiul locuinței când intrarea este acoperită asemeni locuințelor urbane cu gang. Fără a fi singurii determinanți ai modelării arhitecturii, schimbarea materialelor și măsurile administrative la care se supune arhitectura așezărilor săsești este în acord cu aspirația culturală a locuitorilor acestora. **Transmiterea** valorilor pentru formarea tipului săsesc are loc prin intersectarea valorică a trei sisteme. Modelul așezării implementat la colonizare, mentalul cultural european occidental care ține pasul cu evoluția culturală europeană și sistemul valoric cultural local. Din negocierea acestor trei sisteme formează tipicul săsesc recunoscut ca tradițional astăzi. (fig. 38-40)

5. Analiza criterială a arhitecturii rurale săsești din Transilvania

Arhitectura rurală săsească este evaluată criterial. Este studiată așezarea perceptiv, structural și morfologic fiind definite elemente fizice precum rețeaua stradală, spațiile publice. În analiza **așezării** se urmăresc silueta așezării, focalizarea spațiului, repere principale, structura și rețeaua stradală, tipologia loturilor. Este analizată gospodăria din perspectiva ierarhiei spațiilor și așezarea volumului pe lot. Locuirea este studiată prin planimetrie, fațadă, raportul casă-stradă, tipologiile volumetrice ale locuinței, decorații exterioare și spațiul interior.

5.1 Percepția și morfologia satului

Satul are expresia locuitorilor lui. Ocupațiile principale, creșterea animalelor și agricultura sau meșteșugul se citesc în imaginea satelor. Se disting două tipuri principale de sate după ocupația locuitorilor: cu caracter pastoral și agricole.⁴⁷⁵

După tipologia așezării satele se împart în trei categorii: împrăștiate, răsfirate și adunate. În cea de a treia categorie înscriindu-se așezările întemeiate și dezvoltate de colonizatorii germani. Satul adunat este o formă evoluată a satului răsflat, forma cea mai răspândită pe teritoriul rural. Este o aglomerare compactă și bine delimitată de gospodărie. Casele sunt așezate de-a lungul unei rețele de ulițe. Forma adunată are la bază două concepții: românească și germană. Dacă pentru așezările adunate românești, această formă este rezultatul unor condiții climatice și de sit, așezările coloniștilor sunt determinate de adaptarea la terenul disponibil. Aglomerarea gospodăriilor și caselor în poieni înguste dintre dealuri sau văi au generat sate cuiburi adaptate la terenurile deluroase și muntoase ale Transilvaniei. Satul adunat săsesc, „*tip de așezare adânc chibzuită*”⁴⁷⁶ are un aspect mult mai ordonat, în comparație cu satul adunat românesc care „*prezintă multe din particularitățile satului răsflat, tradițional: dispoziția neregulată a gospodăriilor, uliți sinuase, curți și grădini destul de spațioase în jurul caselor și arbori*”⁴⁷⁷. În timp ce în satul săsesc „*terenul este folosit cu parcimonie, curțile sunt mici și pavate, iar casele așezate toate în linie, [...] sunt legate între ele cu porți înalte de zid, formând un front unic, masiv, către uliță. Natura, cu peisajele ei încântătoare, se regăsește aici numai dincolo de satul compact, perfect conturat, care pare adus de aiurea și așezat pe meleagurile românești.*”⁴⁷⁸ Grigore Ionescu subliniază pitorescul așezărilor săsești, dar mai ales răspunsul la necesitățile economice și practice dat prin forma locuirii.

Conform raportului UNESCO modelul de așezare săsesc, medieval fortificat având nucleu biserica, este răspândit în trecut în Europa. Varietatea tipologiilor de clădiri și de soluții de apărare, conservate de-a lungul secolelor, sunt „*expresii vernaculare unice*” ale tradițiilor culturale ale comunităților respective. Sunt imaginea vie a peisajului cultural din sudul Transilvaniei, atestă o tradiție vernaculară specifică și conservă planificarea originală a așezării. Sunt caracterizate printr-un sistem rural de utilizare a terenului specific coloniștilor, model de așezare și organizare a unităților familiale gospodărești conservate încă de la sfârșitul Evului Mediu, dominate de bisericile fortificate, care ilustrează perioade de construire din secolele al XIII-lea și al XVI-lea.⁴⁷⁹

Biserica este în centrul satului, accesibilă în caz de pericol din toate părțile satului, șirurile de parcele lungi și înguste sunt aliniate pe cele două părți de-a lungul uneia sau a două străzi principale (Câlnic, Valea Viilor, Saschiz, Viscri) sau grupate în jurul unei piețe rectangulare sătești (Biertan, Prejmer). Acest tip de utilizare a terenului este caracteristic pentru începuturile așezării coloniștilor germani din estul Europei și este transmis când fosta arhitectură din lemn (casa din bârne, cadre din lemn) este înlocuită cu zidăria din cărămidă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX – lea peste tot în așezările săsești. Șirurile de case cu fronton, porțile de zid cu porți boltite care bordează străzile sau piețele, atelierele sau șurele adiacente, alipite într-un șir de-a lungul parcelei înguste închise de șura dispusă perpendicular transversal, pe parcela continuându-se cu grădina dincolo de șură delimitată de un gard sau un perete puțin înalt – toate aceste elemente tipice ale tradiției vernaculare săsești au fost conservate până astăzi.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Ionescu, *Arhitectura populară românească*, p. 10.

⁴⁷⁶ Ibid., p. 15.

⁴⁷⁷ Ibid., p. 15.

⁴⁷⁸ Ibid., p. 19.

⁴⁷⁹ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

⁴⁸⁰ Ibid.

Zone etnografice

Depresiunea Transilvaniei, zona geografică situată în interiorul arcului carpatic este o zonă cu relief colinar în care predomină dealurile de înălțime medie. Zonele etnografice ale Transilvaniei sunt determinate și de ocupațiile locuitorilor – agricultură, pomicultură, viticultură sau păstorit. În anumite zone satele sunt specializate în meșteșuguri, iar un rol important în zonificarea etnografică este portul popular, care evidențiază nu numai diferențe naționale, ci și specificul etnografic. Identificarea zonelor etnografice pe baza portului popular este determinată de „*caracterul închis al economiei și vieții sociale din trecut*”, dar mai ales de „*preocuparea permanentă pentru înfrumusețarea pieselor destinate gătelilor sărbătorești*.”⁴⁸¹

Etnograful Butură Valer definește prin identificarea tipurilor principale de costume din Transilvania zonele etnografice: *Țara Maramureșului, Ținutul Năsăudului, Țara Lăpușului, Țara Oltului, Marginea Sibiului, Ținutul Pădurenilor din Munții Poiana Ruscă, Țara Hațegului* – arii ale costumelor populare românești; *Zona Calatei, Sălaj și zonele secuiești* din sud-estul Transilvaniei și *aria costumelor săsești din Zona Bistriței, Depresiunea Sibiului, Țara Bârsei, Podișul Târnavelor*, aria costumelor șvabești din *Câmpia Banatului*, cele sârbești din *sudul Banatului*, cele rutene din Maramureș etc.

Pe teritoriul Transilvaniei se formează **patru zone** populate de coloniștii sași: în partea de **nord**, partea **centrală**, **sudică** și **vestică**, și partea de **est**, respectiv ținutul **Târnavelor**, ținutul **Sebeșului** și al **Sibiului** și ținutul **Brașovului**. Paul Petrescu subliniază varietatea dezvoltărilor între zone sau în cadrul zonelor.⁴⁸²

Satele săsești sunt situate în zonele geografice **Sebeș-Sibiu, Târnavelor, Hârtibaciu – Olt, Rupea**, zone adiacente situate în **Depresiunea Transilvaniei, Țara Bârsei și Bistrița**. Aceste zone definesc arealele geografice în relație cu etapele de colonizare. Caracteristicile geografice influențează alegerea locurilor de așezare și forma în care se dezvoltă așezarea. (fig. 41)

A. Zona Sibiului, aflată în partea de sud a depresiunii Transilvaniei, la poalele Carpaților Meridionali. este zona satelor din bazinul văii Cîmbului care se varsă în Olt, și din bazinul Secașului, afluent al Mureșului. Mare parte din sate sunt așezate de-a lungul văilor afluenților Cîmbului, una din văile importante fiind aceea a Hârtibaciului. Valea Secașului desparte Podișul Secașelor, sectorul vestic al Podișului Târnavelor, de Munții Marginișii. Valea Secașelor este lărgită și terasată pentru plantarea podgoriilor. În bazinele râurilor Secaș și Cîmb sunt sate cu gospodării îngrămădite și închise.

B. Podișul Târnavelor este zona geografică cuprinsă între cursurile râurilor Târnavă Mare și Târnavă Mică, respectiv între cursul Mureșului și al Oltului cu dealuri înalte și împădurite. Cuprinde satele dispuse pe culoarele afluenților principalelor râuri, Târnavă Mare și Târnavă Mică. Datorită condițiilor geografice favorabile, un loc important în ocupația târnăvenilor îl ocupă pomicultura și viticultura alături de creșterea animalelor și agricultură. Practicarea viticulturii și pomiculturii a schimbat configurația peisajului. Pentru plantarea podgoriilor au fost realizate terasări ale versanților văilor. Livezile alternează cu podgorii, iar pe dealurile de interfluviu s-au dezvoltat așezări.⁴⁸³

C. Țara Oltului (Făgărașului) sau zona Hârtibaciu-Olt se află în arealul geografic delimitat de cursul râurilor Hârtibaciu și Olt, la poalele munților Făgăraș, până la Valea Oltului care desparte Podișul Târnavelor de Ardeal. „*Câmpul depresionar este străbătut de numeroase văi cu vaduri înguste, pe pantele repezi ale munților, care se lărgesc în lunci la poalele lor și sunt flancate de terase, pe măsură ce se apropie de Valea Oltului*.”⁴⁸⁴

D. Zona Rupea (zona Mureș) se află în partea nordică a cursului superior râului Olt. Este o zonă geografică de trecere între relieful colinar și cel de podiș. În această zonă se află satele așezate pe dealuri mai înalte străbătute de Târnavă Mică și afluenții săi și satele de pe Valea Mureșului.

E. Țara Bârsei se află în interiorul arcului carpatic, în partea estică a depresiunii Transilvaniei denumită Depresiunea Brașovului. Această zonă se dezvoltă în strânsă legătură cu orașul Brașov, cu cerințele economice sub influența meșteșugurilor și a comerțului, fiind sursa de produse agricole, animaliere și materie primă pentru meșteșuguri. Datorită reliefului de depresiune, se dezvoltă sate mari cu „*gospodării îngrămădite în planuri geometrice, închise cu case evolute*” sub influența urbană.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*.

⁴⁸² Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, pp. 235-248.

⁴⁸³ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 27.

⁴⁸⁴ Ibid., p. 30.

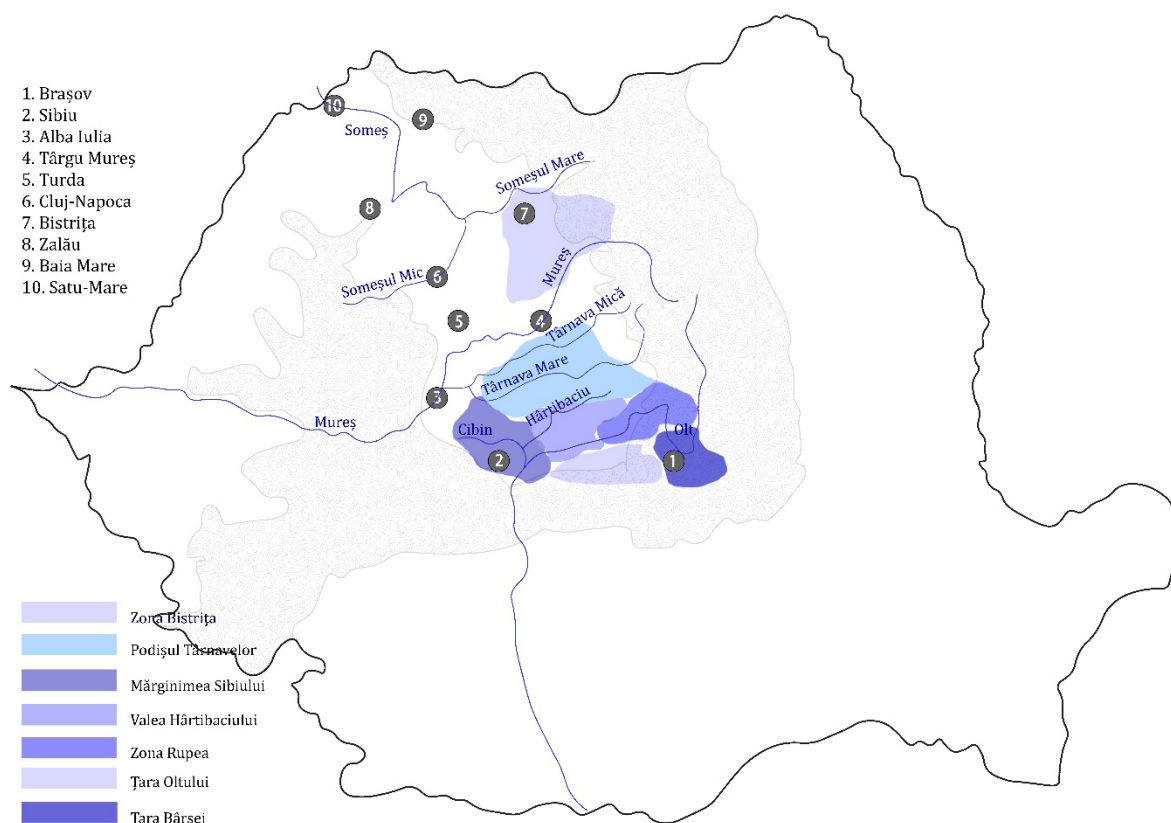
⁴⁸⁵ Ibid., p. 29.

F. Zona Bistriței, situată în partea nordică a depresiunii colinare a Transilvaniei, în partea de sud a Ținutului Năsăud. Satele din această zonă sunt așezate de-a lungul râului Bistrița și a afluenților săi, cel mai important fiind Șieu unit cu Dipșa, al cărui curs se află la marginea Câmpiei Transilvaniei. Satele din această zonă sunt așezări cu gospodăriile adunate. Versanții dealurilor cu extinse plantații de pomi fructiferi și viță de vie stau măturie ocupațiilor locuitorilor zonei pomicultura, viticultura.⁴⁸⁶

Sașii se așază pe văile râurilor, în zone depresionare și de câmpie, la poalele dealurilor și a munților utilizând elemente valoroase ale reliefului. Peisajul satelor este modelat de-a lungul generațiilor. Păduri de foioase sunt plantate pe dealurile din jurul satelor, în afara satelor se conturează câmpuri cultivate, iar între câmpurile cultivate și păduri sunt pășuni. Satele săsești sunt așezate în zonele de văi, înconjugate de versanți. Astfel sunt protejate împotriva vânturilor, viscolului, căldurii excesive. Sunt înconjugate de coline cu păduri care protejează climatic, dar aduc sentimentul de securitate deoarece sunt ascunse în păduri.

Peisajul transilvănean rural săsesc pe teren colinar, de deal sau de munte poate fi privit ca o operă de categoria *Landart*-ului⁴⁸⁷. Precum intervențiile artiștilor unor astfel de opere care realizează mișcări repetate sau intervenții mecanizate în peisaj până când aceste mișcări devin vizibile⁴⁸⁸, secole de locuire în Transilvania au lăsat semne ale populației săsești în peisaj.

Așezările săsești se încadrează armonios în peisajul natural. De-a lungul timpului sașii pun amprenta asupra naturii oferindu-i valoare de peisaj cultural.⁴⁸⁹ Imaginea culturală a peisajului se face simțită încă de la depărtare. Privitorului i se dezvăluie silueta organismul satului săsesc.

Figură 41 Zone etnografice săsești în Transilvania

⁴⁸⁶ Ibid., p. 23.

⁴⁸⁷ mișcare artistică conceptuală a anilor 1960 – 1970; opera de artă este realizată în cadrul peisajului, fiind sculptat chiar mediul natural în opere cu materiale naturale: piatră, pământ sau lemn; peisajul și opera de artă sunt într-o legătură strânsă; lucrarea artistului Robert Smithson Spiral Jetty din 1970 realizată în Great Salt Lake din USA este cea mai faimoasă piesă de landart.

⁴⁸⁸ Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 8.

⁴⁸⁹ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

5.1.1 Silueta așezării

„Silueta rezultă dintr-o dispoziție a factorului construit în raport cu naturalul, fiind o proiecție iconică a percepției fondului construit în raport cu relieful. Ierarhizarea spațiilor de interes comunitar cu clădiri specifice, cea a locuirii formată din gospodării cu terenuri lucrative evidențiază o siluetă elansată în centru fie prin clădire, fie prin alegerea unei zone mai înalte și reprezentativă pentru comunitate, siluetă ce descrește și se pierde spre margini. Reprezentative pentru silueta elansată sunt acoperișurile înalte ale locuințelor și turnurile bisericilor.”⁴⁹⁰

Silueta așezărilor săsești reprezintă o suprapunere a elementelor naturale, profilul construit al satului, amprenta umană și vegetația care completează silueta așezării. Exprimă relația om-natură și raportul sit-construcție. Primul aspect, la scară mică, se referă la modul de raportare la natură, interacțiunea intervenției umane cu natura, ocuparea peisajului natural, iar al doilea aspect, la scară mare, se referă la gestionarea peisajului și rezultatul tatonării sit-construcție în timp sub condițiile de sit. Relieful colinar al Transilvaniei își pune amprenta asupra siluetei așezărilor, profilul fondului construit fiind proiectat pe curbele colinare. (fig. 42-43)

John Ormsbee Simonds în lucrarea „*Arhitectura peisajului*”⁴⁹¹ definește elementele fundamentale ale peisajului: omul, natura și relația dintre cele două. Asupra caracterului peisajului omul intervine pentru că:

„Având în minte numai aspectele vizuale ale caracterului sitului, s-ar părea, că dezvoltând o zonă naturală a peisajului, ar trebui să facem tot ce ne stă în putință pentru a-i conserva și intensifica caracterul de peisaj nativ. În acest scop am putea să eliminăm obiectele care nu se potrivesc cu acest caracter și am putea chiar să introducem obiecte care să-l intensifice, sau să-l accentueze.”⁴⁹²

Omul intervine pentru îmbunătățirea vizuală a peisajului prin îndepărtarea elementelor disonante, acolo unde prezența acestora alterează, sau prin introducerea elementelor de accentuare pentru punerea în valoare a calităților peisajului urmărind contrastul. Caracterul peisajului este conturat de elemente majore și minore în care încadrează formele, forțele și trăsăturile peisajului. **Elementele dominante** topografice, lanțuri muntoase, văi de râuri, câmpii, sau alte condiții geografice „le acceptăm și ne adaptăm”⁴⁹³. **Elementele minore de peisaj** pot fi modificate. Asupra acestor elemente se intervine în patru moduri: conservare, accentuare, alterare sau distrugere.

Figură 42 Șaroș pe Târnave, SB – sursă imagine stud. arh. Ciorteș Radu-Adrian și stud. arh. Todea Andrada-Diana

⁴⁹⁰ Adriana Matei, Smaranda Todoran, și Călin Spânu, *Valori Arhitecturale Transmisibile în Maramureșul Istoric*, Volumul 1, (Cluj-Napoca: U.T. Press, 2009), p. 12.

⁴⁹¹ John Ormsbee Simonds, *Arhitectura peisajului*.

⁴⁹² Simonds, *Arhitectura peisajului*, p. 33.

⁴⁹³ Ibid., p. 45.

Silueta implică relația **sit-construcție** ca expresie peisageră generală, urban și rural. În mediul **urban** spațiul este limitat, există presiunea limitelor exterioare, scara și suprafețele sunt impuse, spațiile precum străzi și alei sunt inima vieții urbane, orașul este „*un desert de piatră și zidărie*”⁴⁹⁴, prezența naturii fiind limitată, materialele și formele sunt rafinate, între vecini există sentimentul unității și apartenenței față de un întreg, succesiunea strânsă între spații de la cel public la cel intim al familiei lasă puțin loc spațiilor de tranziție, iar apropierea de vecini induce ideea de lipsă a intimității personale. Situl din mediul rural nu are terenul limitat, deși hotarul proprietății limitează situl, hotarul vizual este mult mai vast, perspectiva vizuală este liberă. Trăsăturile majore ale peisajului sunt determinante, peisajul natural fiind dominant, formele tectonice sunt prezente. Peisajul natural este un element de tranziție între construcții care sunt subordonate, mediul rural este un peisaj al subtilităților naturii, izolarea construcțiilor expune construcțiile la intemperii, situl rural fiind flexibil.⁴⁹⁵

Satul săsesc are **expresie urbană**, având caracteristicile spațiului urban. Este un **hibrid rural-urban** formele reliefului fiind parte integrantă a peisajului construit. Trăsăturile majore de relief determină forma de dezvoltare a așezării, dar nu determină și modul de construire, sașii adaptând forma de locuire terenului ca ingineri în născuți. Construcțiile nu se pierd în peisaj asemeni celor românești, ci formează o masă construită, coagulată a caselor care se delimitează ferm de spațiul natural, fie acesta modelat sau natural. În interiorul vetrei satului, prezența naturii este limitată și atent controlată sub forme urbane, gazon, malurile râurilor sau rural, grădini de flori sau legume în spatele locuințelor. Spațiul este limitat în sat, dar permite extinderea la periferie. Străzile și ulițele „*contribuie cel mai mult la stabilirea raportului între locuință și localitate*”⁴⁹⁶. Alăturarea gospodăriilor, prezența imediată a vecinilor, sporește sentimentul unității „*într-un grup de unități corelate una cu alta, o parte integrantă a întregului*”⁴⁹⁷.

Figură 43 Silueta satului Criț, BV – sursă imagine stud. arh. Ruxandra Grigoraș și stud. arh. Zoltán Antal

⁴⁹⁴ Simonds, *Arhitectura peisajului*, p. 79.

⁴⁹⁵ Ibid., p. 45.

⁴⁹⁶ Ibid., p. 78.

⁴⁹⁷ Ibid., p. 80.

Asemeni mediului urban, lipsa spațiilor de tranziție din satul săsesc este o calitate pe care japonezii o numesc **wabi**, „calitate exemplificată de fructul nucului negru, cu înveliș exterior format dintr-o coajă aspră pătată, de culoare gri-verzuie. Acest înveliș odată dezghecat, coaja nucii apare ca o casetă frumoasă cu muchii cornuroase dispuse într-o rețea structurală. Deschisă prin despicare, coaja lasă să se vadă lobia miezului așezați într-o membrană cu vinișoare delicate și mulate exact după cămăruțele netede, de formă perfectă și un finisaj bogat. Și, în sfârșit, miezul însuși dezvelit, de culoare albă a fildeşului, este o minune de forme sculpturale frumoase. O progresie orientate către interior, de la lipsă de pretenții la rafinament subtil.”⁴⁹⁸

Satul este o succesiune de învelișuri strâns legate între ele. Spațiul comunității și al familiei sunt conectate, frontul stradal cu pinioane fiind prima limită, iar linia șurelor limita exterioară a satului între locuire și viața agricolă a peisajului modelat de săteni. Proximitatea gospodăriilor limitează intimitatea. Satul săsesc asemeni mediului urban este similar unui acvariu, conservarea intimității familiale realizându-se prin orientarea către interior, spre curtea gospodăriei.

Silueta satului săsesc, unică și recognoscibilă, este o imagine simbol care redă esența relațiilor de macro și micro scară. Este perceput peisajul rural al satului săsesc care reprezintă relațiile de mediere între natură și om, între sit și construcții, sedimentate de-a lungul timpului. Se observă astfel intervenția umană asupra naturii și viziunea colonizatorilor sași asupra locuirii și așezării într-un loc.

Silueta satelor săsești este marcată de **silueta fortificației bisericești** care ocupă o poziție privilegiată, în zona de coagulare spațială. Ansamblul fortificat al bisericii sau cetatea țărănească are o poziție centrală în imaginea așezării și este asociată cu piața sau spațiul public din apropierea acestuia care detașează ansamblul de masa locuirii. Poziția simbolică are rol fundamental în morfologia satului, dar și în cadrul comunității. Axa verticală a bisericii reprezintă polul așezării, „axis mundi”. Masivitatea fondului construit al așezării sugerează stabilitatea, sentimentul de protecție și solidaritate a comunității săsești.

„Cea mai comună siluetă este aceea a unei curbe, pe care se distinge turla delicată a bisericii, adeseori amplasată pe un deal, constituind centrul așezării. Biserica este în acest caz înconjurată de clădiri reprezentative cu caracter public, urmate de gospodării. În funcție de topografie, curbura poate varia, fiind convexă sau concavă.”⁴⁹⁹

Biserica fortificată reprezintă nașterea. În zona de coagulare spațială apar clădiri cu funcțiuni comunitare: școala, primăria sau administrația. Locuințele se desprind din centru spre periferie, comunică cu centrul și se contopesc cu peisajul. Turnul bisericii domină silueta, în timp ce fortificațiile sunt un element de tranziție de la verticalitatea turnului la orizontalitatea locuințelor. Forma siluetei este *conică sau convexă*. Cursul drumurilor care străbat așezările converg către piața centrală. Casele se dezvoltă de-a lungul drumurilor în șiruri ordonate și compacte.

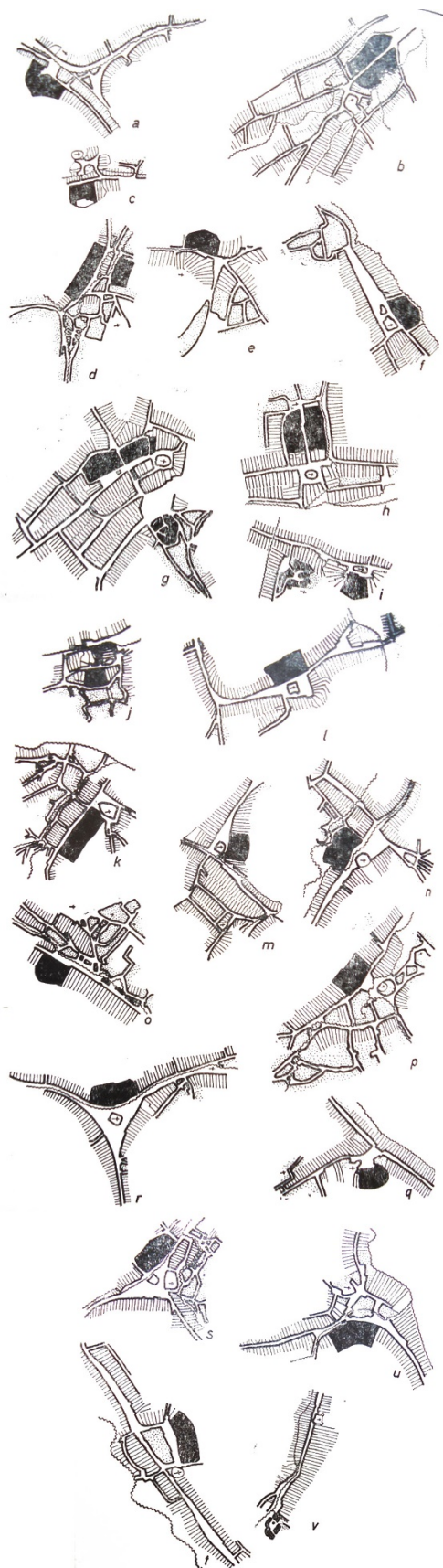
Satele săsești așezate pe văi sau în depresiuni din zona colinară a Transilvaniei se dezvoltă de-a lungul cursurilor de apă sau drumurilor. Nucleul central al așezării este ocupat de case mari și solide. Spațiul străzii se amplifică în apropierea centrului până la debușarea în spațiul pieței. Spre extremități dimensiunile și volumele caselor scad. Se creează impresia de spațiu **tentacular**.

Silueta conică variază în proporții, iar elementul care determină variațiile formei siluetei este fortificația, pe teren orizontal impunându-se prin propria volumetrie sau poziționată pe o formațiune de relief amplificând verticalitatea. (ex. sat Cislădioara)

⁴⁹⁸ Ibid., p. 80.

⁴⁹⁹ Matei, „Valori arhitecturale transmisibile în Maramureșul istoric”, pp. 108-109.

5.1.2 Focalizarea spațiului

Focalizarea spațiului rural implică ideea centrului. În spațiul arhaic al ruralului centrul este simbolizat de vatră, a satului sau a casei, casa fiind un centru în sine.

Eliade, în cadrul distincției dintre sacru și profan, definește Centrul al Universului **locul** în care se regăsesc toate tipurile de edificare, la orice scară, întindere spațială sau temporală a vieții acestora. Acest **centru** este un spațiu transcendent cu o structură diferită de cea a spațiului profan compatibil cu o multiplicitate sau o infinitate de centre.⁵⁰⁰

Spațiul public, piața sau ulița și biserica simbolizează centrul lumii rurale. Centrul reprezintă pentru lumile arhaice intersecția a trei lumi, cerul, pământul și infernul. Orice microcosmos are un centru – casa fiind o „*imago mundi*”. **Vatra** este centrul locuinței țărănești semnificând statornicia și protecția familiei. Vatra casei este extrapolată la *vatra satului* pentru comunitatea sătească și la *vatra strămoșească*. În tradițiile asiatice casa reprezintă ordinea vieții, posesie a spațiului, repetarea cosmogoniei.⁵⁰¹

Ideea de „*vatră*” – loc al focului dilată spațiul de la casă la sat, de la spațiul familial la cel colectiv. Satul este un loc puternic marcat de centru și de limitele sale, numele de sat provine de la „*semnul primordial Fossatum, șanțul sau brazda înconjurătoare, pe care și Romulus a tras-o la întemeierea orașului Etern*”.⁵⁰² Acest fossatum reprezintă fortificația care protejează o așezare, o lume.⁵⁰³

Viața satului săsesc se focalizează în cetățile fortificate țărănești și bisericesti și în spațiul uliței și al pieței. Acestea sunt locuri de comuniune și de manifestare a comunității rurale. Aici au loc evenimentele importante și se desfășoară viața rurală în cele mai esențiale aspecte. (fig. 44)

Figură 44 Sate săsești la sfârșitul secolului al XIX-lea - sursă imagine Paul Niedermaier, *Dorfkerne auf dem Gebiet der Sieben Stühle in Forschungen zur Volks-und Landeskunde* 16/1 1973 (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972), pp. 42-45 fig. 1

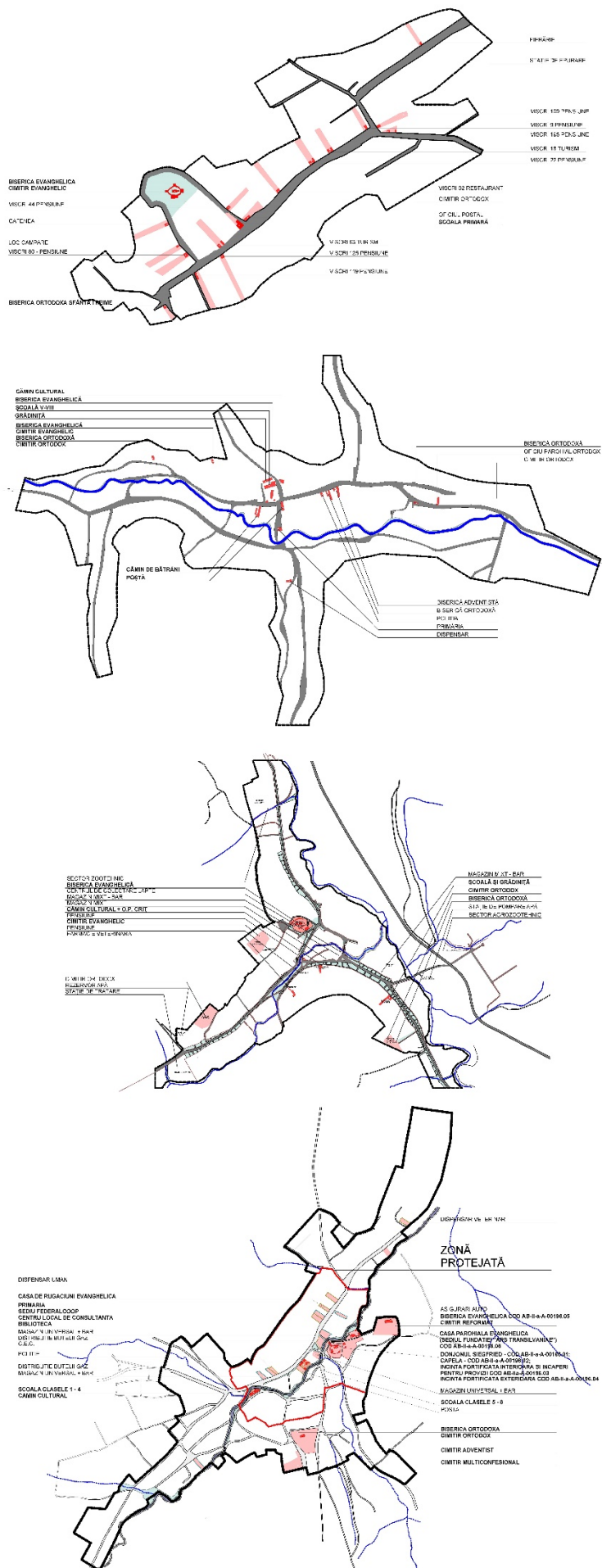
a. Hamba - Hahnbach	l. Homorod - Hamruden
b. Cislădie - Heltau	l. Mercheasa - Streitfert
c. Daia - Denndorf	m. Cața - Katzendorf
d. Vurpăr - Burprich	n. Dobârca - Dobring
e. Cașolț - Kastenholz	o. Călnic - Kelling
f. Bradu - Giresa	p. Râșnov - Roseln
g. Cincu - Groß-Schenk	q. Brădeni - Hendorf
h. Bruiu - Braller	r. Apold - Trappold
i. Veseud - Zied	s. Șaeș - Schaas
j. Vărd - Werd	t. Criț - Deutschkreuz
k. Jibert - Seiburg	u. Cloașterf - Klosdorf

⁵⁰⁰ Gaivoronschi, *Matricile spațiului tradițional*, p. 52.

⁵⁰¹ Matei, *Identitate culturală locală*, p. 75.

⁵⁰² Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 8.

⁵⁰³ Constantin Noica, *Rostirea filozofică românească* (București: Editura Științifică, 1970), p. 258.

Figură 45 Focalizarea spațiului rural
- Viscri, Ațel, Criț, Călnic

Cetatea și biserica

Cetatea, țărănească și bisericească, **spațiul public**, piața sau ulița, reprezintă centre ale satului, locuri de coagulare a vieții arhaice reprezentative pentru conexiunea indivizilor și a legăturii verticale transcendente. Cetățile țărănești încă prezente în satele săsești sunt un simbol pentru comunitatea așezărilor și a coloniștilor transilvăneni al procesului de colonizare a Transilvaniei începând cu cavalerii teutoni și a rolului asumat de aceștia de apărare a teritoriilor.

„Satul și orașul sunt ansambluri de arhitectură civilă și religioasă în care biserica joacă un rol important: fără să fie singurul exponent al înțelegerii arhitecturale a comunității, arhitectura religioasă primește și reflectă toate sensurile ei arhitecturale.”⁵⁰⁴

Bisericile fortificate ca loc de venerație reprezintă centrul vieții comunității satelor.⁵⁰⁵ Biserica simbol al conexiunii colectivității săsești și spațiu al vieții spirituale devine spațiu de refugiu, loc identitar care trebuie protejat. *„În satele săsești vezi adesea, rămășițe târzii dintr-un ev mișcat și plin de primejdii, întunecate biserici gotice împresurate de ziduri enorme, sunt așa-numitele «biserici-cetăți». În vremuri de cumpănă sasul se retrăgea aci. Biserica devenea cetate, apărătoarea celor vii. În drumuri de cumpănă românul se retrăgea în codru. Biserica rămânea în urmă, ca să fie arsă și să acopere cu cenușa ei mormintele satului. Arhitectura săsească era menită să reziste intemperiilor sorții, și era născută dintr-un viguros simț al timpului văzut ca o proiecție rectilinie în viitor.”⁵⁰⁶*

În Transilvania sunt trei tipuri de fortificații ale bisericilor în regiunea Alba, Sibiu, Brașov, Harghita: biserica cu **o incintă** (Prejmer) ; biserica **fortificată** (Saschiz); biserica **fortăreață** (complexul Valea Viilor). Cetățile bisericești sunt transformate în scopuri defensive din repertoriul formelor și planurilor bazilicilor romanice scurte, cu sau fără turn de vest, biserici cu o singură navă din perioada goticului târziu. În anumite cazuri aceste fortificații creează monumente cu **dublă funcțiune – sacră și defensivă** – aflate în echilibru din perspectiva formei și funcțiunii (ex. Saschiz și Cloașterf).⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Joja, *Actualitatea tradiției arhitecturale românești*, p. 87.

⁵⁰⁵ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

⁵⁰⁶ Blaga, *Trilogia Culturii. Orizont și Stil*.

⁵⁰⁷ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

Spațiul public

Așezarea săsească are caracter urban datorită importanței spațiului colectiv care se reflectă în configurația, dimensiunea și poziția spațiului public care ia forma străzii și a pieței, după cum afirmă Aldo Rossi:

*„Indiferent de reducerea realității urbane pe care o facem, ajungem întotdeauna la aspectul colectiv; Pare a fi punctul de început și final al orașului.”*⁵⁰⁸

Spațiul public este important în morfologia rurală săsească. Loc de manifestarea a colectivității, are caracteristici spațiale de poziție și configurație în țesutul urban, de relație cu edificiul de cult, reprezentare a esenței vieții colective. Spațiile satului săsesc sunt modelate de întemeietorii sași în acord cu credințele și modul de viață. Importanța spațiilor publice specifică **urbanului**, prezența și configurația acestora subliniază relația comunității cu satul. Astfel, după principiul orașului antic roman, așezarea include atât comunitatea, cât și spațiul construit. Comunitatea, **civitas**, reprezintă cetățenii și conexiunea între aceștia, iar spațiul edificat, **urbis**, cetatea delimitează spațiul interior protejat, de cel exterior necunoscut, exclus.

Aldo Rossi identifică în morfologia așezării **elementele primare** care domină și cărora le este atribuită evoluția permanentă a localității. Sunt identificate ca *artefacte majore* care definesc așezarea. În relație cu *aria* în care se află, *locația și mediul construit*, cu perenitatea țesutului construit, artefactele construite și naturale formează *întregul - structura fizică a așezării*. În cadrul acesteia sunt definite **elementele fixe**, clădirile comerciale sau publice, magazine, spitale, universități sau școli, echipare urbană, servicii sau infrastructură. *Elementele primare și elementele fixe* sunt caracteristice structurii urbane referindu-se la caracterul public al elementelor urbane și la faptul că elementele publice realizate de colectivitate pentru colectivitate sunt în esență urbane. Relația între elementele primare și rezidențiale corespunde distincției **public** și **privat**, elemente caracteristice în formarea orașelor.⁵⁰⁹

În ceea ce privește binomul urban și relația dintre spațiul public și comunitatea săsească:

*„Teza noastră merge astfel: un oraș este un sistem în care toată viața, inclusiv viața de zi cu zi, relevă o tendință de a se polariza, de a se desfășura în termeni de agregări sociale care sunt publice sau private. Sfera publică și sfera privată se dezvoltă într-o relație fără a-și pierde polarizarea, în timp ce sectoarele vieții care nu pot fi caracterizate nici ca «publice» sau «private» își pierd sensul. Cu cât este mai puternică polarizarea și cu cât mai aproape de schimbul dintre sferele publice și cele private, cu atât mai «urbană» viața unui agregat urban este din punct de vedere sociologic. În caz contrar, un agregat va dezvolta caracterul unui oraș într-o măsură mai mică.”*⁵¹⁰

Vatra satului formată din centru, locuire și ogor reprezintă limita între interior și exterior, între ansamblul organizat și natură. Configurația centrului este influențată de factori de mediu natural, social și urbanistic. În ceea ce privește dinamica spațiului vetrei satului observăm similaritatea cu spațiul occidental:

*„Satele occidentale, mici cetăți strânse în jurul unei piețe centrale [...] sunt închise și urbanistica lor este dictată de nevoia de apărare. [...] În satul occidental urbanistica expresivă suplinea căutările estetice din cadrul arhitecturii. Relația care se stabilea între clădiri și mica piață cu fântână și biserică, deși întâmplătoare, era totuși suficientă să dea caracter și poezie acestor sate.”*⁵¹¹

Focalizarea spațiului în satele săsești este strict legată de sfera publică, spațiul colectiv și clădirile publice, respectiv piețele, străzile și cetățile, bisericile, primăriile sau școlile. **Elemente naturale**, cursul unui râu, o vale sau un deal sunt elemente definitorii în configurația așezării. Devin elemente centrale ale așezării după care se ghidează întreaga masă construită. Prezența unei coline în cadrul așezării este subliniată prin amplasarea bisericilor fortificate pe coama acestuia, subliniind importanța bisericii pentru comunitatea sătească.

⁵⁰⁸ Citat original „Whatever reduction of urban reality we make, we always arrive at the collective aspect; it seems to constitute the beginning and end point of the city.” Aldo Rossi, *The Architecture of the City*, p. 86.

⁵⁰⁹ Rossi, *The Architecture of the City*, p. 86.

⁵¹⁰ Citat original „Our thesis goes like this: a city is a system in which all life, including daily life, reveals a tendency to polarize, to unfold in terms of social aggregations which are either public or private. The public sphere and the private sphere develop in a dose relationship without losing their polarization, while sectors of life that cannot be characterized either as «public» or «private» lose their meaning. The more strongly the polarization is exerted and the closer the interchange between the public and private spheres, the more «urban» the life of an urban aggregate is from the sociological viewpoint. In the opposite case, an aggregate will develop the character of a city to a lesser degree.” în Hans-Paul Bahrdt, *Die moderne Großstadt. Soziologische Überlegungen zum Städtebau*, (VS VERLAG FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN, 1969) Ediția a II-a, de Ulfert Herlyn, apud Rossi, *The Architecture of the City*, p. 86.

⁵¹¹ Joja, *Sensuri și valori regăsite*, pp. 72-73.

Figură 46 Vedere din turnul bisericii fortificate, sat Viscri, BV – sursă imagini arhiva personală

Figură 47 Biserica fortificată din deal în satul Ațel, SB – sursă imagine arhiva personală

Figură 48 Imagine asupra pieței satului Ațel, SB din turnul bisericii – arhiva personală

Spațiul de polarizare are caracteristici geometrice care depind de structura așezării, *formă* și *rețea stradală*, și de prezența bisericii fortificate sau a cetății țărănești. Spațiul public ia forme diverse de **piețe compacte**, de **tip liniar**, de **intersecție**, **cruciformă** generată de cele două axe dominante sau ca **organizare necentrată**.⁵¹² (fig.46-48)

Se disting două moduri de **amplasare a bisericilor fortificate**: fie în zona **centrală** a așezării în cazul satelor cu relief de vale, sau **limitrof**, în cazul prezenței unei coline în cadrul satului, poziția bisericii fiind determinată de poziția colinei, locuințele fiind amplasate în zona de vale.

Poziția **detașată** de sat a fortificației, a cetății țărănești sau a bisericii are importanța unei **acropole**, unde „a fost exclus tot ceea ce aparține vieții profane și cotidiene” și „nu există nimic aici care să ne distragă atenția sau să ne amintească de agitația cotidiană”⁵¹³. Astfel de „acropole” întâlnim în **Gârbova**, **Câlnic** și **Cricău**, unde biserica veche stă alături de cimitir în afara satului. În acest fel cetatea țărănească și biserica sunt separate, cetatea fiind în centrul satului, iar biserica izolată, și viceversa în **Saschiz**, **Rupea**, sau **Râșnov** unde cetatea țărănească este pe culme, iar biserica aparține așezării.

Configurația spațiului colectiv și poziționarea monumentului religios și a cetății urmează principiile de construire a orașelor antice. Se regăsesc cele **trei tipuri de piețe originale**: *piața catedralei*, *piața profană* și *piața comercială*. Suprapunerea spațiului public, identificat ca piața profană și comercială, și spațiul bisericii ca piața catedralei este condiționat de „relația fundamentală între piețe și edificiile publice care le mărgineau”⁵¹⁴. În cazul satului săsesc suprapunerea celor trei tipuri de piețe într-un singur spațiu insinuează identificarea individului cu colectivitatea care evoluează în relație cu biserica devenind una cu aceasta. Așadar satele săsești, asemeni orașelor de nord ale Europei „datorează acestei combinări un număr considerabil de peisaje urbane”⁵¹⁵, spațiul comunității fiind o suprapunere a celor trei funcții ale spațiului public roman, religioasă, civică și comercială, după tradiția latină.

Poziția bisericii fortificate în spațiul public este, în raport cu fondul construit, **angajată sau izolată**. Fortificațiile izolate au o poziție detașată în spațiul public sau grădini (ex. biserica fortificată din satul Viscri), iar cele angajate sunt cuprinse în lanțul gospodăriilor (ex. satul Ațel). (fig. 48)

Camillo Sitte observă că „mai ales în Italia, nu se construiau biserici izolate de alte construcții. În Italia acest obicei de a lipi una două sau trei laturi ale bisericii de un alt edificiu, sau chiar de a o încadra între alte construcții, este

⁵¹² Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, p. 338.

⁵¹³ Sitte, *Arta construirii orașelor*, p. 11.

⁵¹⁴ Ibid., p. 15.

⁵¹⁵ Ibid., p. 15.

Figură 49 Cetatea țărănească Câlnic, AB pe malul pârâului Câlnic, la intersecția drumurilor – arhiva personală

Figură 50 Spațiu public la intersecția drumurilor pe malul pârâului Câlnic în Câlnic, AB – arhiva personală

Figură 51 Perspectivă asupra râului Cibin, sat Cristian, SB – sursa imagine arhiva personală

Figură 52 Ansamblu bisericii fortificate Gârbova, AB – sursa imagine arhiva personală

legat de crearea unor piețe interesante”⁵¹⁶. Edificiile degajate au o poziție excentrică în perimetrul piețelor „pentru că acestea nu sunt cu adevărat puse în valoare decât dacă pot fi percepute de la o distanță convenabilă și într-o piață de dimensiuni nu foarte mari”, dar și „pentru crearea efectelor de perspectivă, care necesită un spațiu de retragere”⁵¹⁷.

Pe baza acestor considerente de configurare se construiesc relațiile dintre piețele rurale săsești și cetățile bisericești.

În satul **Criț** spațiul primăriei și al bisericii sunt separate de un întreg cvartal. Cetatea bisericească împreună cu vechea școală, în stare de ruină, se află în partea de nord a centrului satului, în timp ce primăria este poziționată în relație cu spațiul public de formă triunghiulară aflat la bifurcația drumului de intrare în sat. Spațiul profan al pieței primăriei și piața bisericii nu au aparent nici o legătură, primăria venind în întâmpinare la intrarea în sat, în timp ce biserica se lasă descoperită în zona mai puțin frecventată a satului.

Similar satului Criț, în satul **Viscri** piața bisericii și a primăriei sunt două spații distincte. Biserica construită pe dealul de nord de la marginea așezării este înconjurată de o grădină, iar primăria este în centrul satului, la intersecția între strada Bisericii și strada Principală, spațiul profan al așezării. (fig. 46)

Biserica fortificată din satul **Ațel**, **SB** poziționată la intersecția drumurilor principale este integrată în fondul construit al gospodăriilor, două laturi ale fortificației fiind adosate. Spațiul profan al primăriei se află în vecinătatea bisericii. Geometria acestui spațiu este configurată astfel încât permite percepția siluetei bisericești.

La **Câlnic** cetatea țărănească este poziționată de pe malul pârâului Câlnic, la intersecția mai multor drumuri. Biserica evanghelică se află în partea de nord-est a satului, urmând pârâul Câlnic. Primăria este poziționată la drumul principal. (fig. 49, 50)

În satul **Cristian**, **SB** cetatea bisericească fortificată este amplasată pe malul râului Cibin pe partea opusă fiind piața primăriei și a școlii. În piața profană domină silueta cetății bisericești. (fig. 51)

În satul **Gârbova** cetatea greavului este poziționată în centrul satului. Pe dealul estic, în cimitirul evanghelic este bazilica romanică, astăzi în ruină. Biserica din piața centrală a satului are o poziție atipică în compoziție cu școala, cetatea greavului și casa parohială, mărginind spațiul public. Format din piața primăriei și cea a bisericii spațiul este fluid. (fig. 52)

⁵¹⁶ Ibid., p. 22.

⁵¹⁷ Ibid., p. 24.

Figură 53 Piața primăriei Cristian, BV- arhiva personală

Figură 54 Piața bisericii Cristian, BV–arhiva personală

În satul **Cristian**, BV biserica fortificată este poziționată pe malul pârâului Ghimbășel, între cele două piețe, a bisericii și a primăriei. În piața amplă a primăriei participă silueta impunătoare a cetății bisericești puternic fortificate. Piața sacră și cea profană sunt separate de cursul pârâului. Dimensiunea pieței permite percepția siluetei cetății bisericești. (fig.53, 54)

În satul **Saschiz** ansamblul bisericii este poziționat tangent drumului principal, iar partea vestică și sudică este adosată. Latura nordică a ansamblului este deschis către un spațiu amplu alungit în fața bisericii. Spațiul permite încadrarea vizuală a bisericii în integritatea sa într-o perspectivă favorabilă. Deasupra satului, situată pe dealul vestic al așezării, veghează cetatea țărănească de refugiu. (fig.54)

5.1.3 Structura aşezării

Tipologia aşezărilor rurale este studiată îndelung din punct de vedere etnografic. Vintilă M. Mihăilescu, Romulus Vuia şi Valer Butură aduc contribuţii importante. Tipologia satelor se clasifică după morfologie, formă şi structură. Reţeaua stradală, configuraţia lotului şi raportul volumului cu strada definesc structura aşezării.

Organizarea tradiţională a aşezării este explicată de Teodor Octavian Gheorghiu prin trei modele: **modelul utopografic**, **modelul** centrat pe **ansamblul aşezării** şi **modelul urbanistic**. Conform modelului **utopografic**, aşezarea se dezvoltă concentric de la centrul familiar până la limita satului. „Aşezarea devine astfel o interferenţă a tuturor centricităţilor generate de gospodării, care, în final ajung să formeze o «înfăşurătoare» definind hotarul”⁵¹⁸. Modelul centrat pe **ansamblul aşezării** este grupat în jurul vetrei sacre comunitare. Aşezările tradiţionale apar şi se dezvoltă spontan şi sunt centrate pe binomul locuinţă-familie sau sat-comunitate. Modelul **urbanistic** este determinat sau independent de alţi factori în dezvoltări de tip organic, spontane sau dirijate. Modele sunt locale sau din cadrul unor acţiuni de colonizare.⁵¹⁹

Vintilă M. Mihăilescu stabileşte trei tipuri de aşezări pe teritoriul ţării identificate după relaţia între relieful, economia rurală şi densitatea locuirii.

1. Aşezări de tip **risipit** specific crescătorilor de vite de la munte;
2. Aşezări de tip **adunat** specific regiunilor cu agricultură extensivă sau intensivă şi creşterea raţională a vitelor;
3. Aşezări de tip **răsfirat** în zonele cu ocupaţii mixte cu posibilităţi de agricultură.⁵²⁰

Etnograful I. Vlăduţiu clasifică satele în cinci tipuri: **a.** cu case *izolate*, caracteristic zonelor muntoase cu specific în creşterea animalelor; **b.** satul *răsfirat* sau disociat întâlnit în zonele colinare, cu ocupaţie predominant agricolă-pastorală; **c.** satul *aglomerat* aflat în zonele agricole de câmpie, cu gospodăriile dispuse pe uliţe care se întretaie în formă neregulată; satele de-a lungul drumului, cu gospodăriile înşirate pe ambele părţi ale drumului; **d.** satele *geometrice* a căror formă a fost determinată de colonizări sau măsuri administrative; **e.** sate *adunate* specifice zonelor de câmpie dispuse de-a lungul unor uliţe de multe ori fără un plan regulat.⁵²¹

Romulus Vuia identifică o serie de **criterii** după care se ghidează pentru stabilirea tipurilor de sate:

- a. Planul satului;
- b. Structura internă a satului, desimea şi felul de grupare a gospodăriilor;
- c. Raportul dintre uliţă şi case, locul şi direcţia clădirilor şi gruparea lor faţă de uliţe şi intravilan;
- d. Proprietatea: în jurul casei sau împărţită între sat şi hotar, proporţia împărţirii;
- e. Hotarul comunei, sistemul de împărţire a hotarului;
- f. Ocupaţia locuitorilor şi influenţa acesteia asupra formei aşezărilor, structura internă a satului, numărul şi dispoziţia clădirilor în fiecare gospodărie;
- g. Poziţia satului, pe înălţimi, terase, în depresiuni etc.;
- h. Mărimea comunei, care ţine de factorul geografic, de ocupaţii caracteristică unui tip sau unei regiuni;
- i. Forma exterioară şi aspectul tipic al satului

Pe baza acestor criterii etnograful Romulus Vuia identifică în ţara noastră **nouă categorii de sate**:

1. Sate cu case **izolate** specifice crescătorilor de vite,
2. Sate cu case **răsfirate** întâlnite în zone deluroase, cu ocupaţii mixte, agricole şi pastorale clasificate în trei tipuri:
 - (a) sat răsfirat în formă de reţea de uliţe cu **ochiuri mari** care împânzeşte o *suprafaţă circulară*;
 - (b) sat răsfirat cu *uliţe radiale* care se întind ca nişte **tentacule**, de-a lungul cărora sunt poziţionate case rare;
 - (c) Satul răsfirat *de-a lungul văii*;
3. Satele de **vale** – a căror structură este în relaţie cu râul care străbate satul care se clasifică în:
 - (a) Sat de vale **adunat**;
 - (b) Sat **răsfirat** de-a lungul văii;
 - (c) Sat de vale cu case **izolate**;

⁵¹⁸ Gheorghiu, *Locuirea tradiţională rurală din zona Banat-Crişana*, p. 335.

⁵¹⁹ Ibid., pp. 335-336.

⁵²⁰ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 58-61.

⁵²¹ Ibid., pp. 58-59.

4. Satele **îngrămădite** cu două variante în funcție de dimensiuni – cu ulițe înguste și întortocheate, un tip de sat întâlnit frecvent în Transilvania, în Depresiuni și Câmpia Transilvaniei;
 - (a) Sat îngrămădit cu tendință de structură **adunată**;
 - (b) Sat îngrămădit cu tendință de **răsfirare**;
5. **Satul de-a lungul drumului**, cu o singură uliță reprezentând o axă principală, pe firul căreia sunt dispuse perpendicular casele;
 - (a) Sate mici, cu uliță scurtă, dreaptă și case dese;
 - (b) Sate cu lungime moderată, uliță îngustă și case dese;
 - (c) Satul de-a lungul drumului clasic, format dintr-o uliță lungă, dreaptă cu case dese;
 - (d) Satul cu uliță scurtă, puțin ondulantă;
 - (e) Sat format dintr-o uliță lungă, ondulantă cu mici ramificații scurte ca străzi laterale;
 - (f) Sat cu uliță scurtă și cu un râu prin mijlocul uliței;
 - (g) Sat dublat de-a lungul unui râu;
 - (h) Sat cu vale la mijloc și cu o uliță ce se dublează paralel pe coastă;
 - (i) Satul în formă de fus, cu o singură uliță dreaptă, care se lărgeste la mijloc, având o mică piață unde se află biserica.
 - (j) Satul format din două ulițe paralele legate prin ulicioare scurte și perpendiculare;
 - (k) Satul în formă de cruce;
 - (l) Satul în formă de cruce dublă.
6. Satul **dreptunghiular** sau **geometric**, cu străzi drepte și parcele dreptunghiulare în care se află gospodăriile;
7. Satul **compact adunat**, având înfățișarea unui târg, este o așezare de dimensiuni mai mari cu case dese;
8. Satul **circular** cu dispunerea gospodăriilor în formă de cerc;
9. Satul **polip sau radial** cu dezvoltare radială a ulițelor, pornind din centru.⁵²²

Pe teritoriul Transilvaniei, etnograful Butură Valer identifică sate cu tipologie mai restrânsă decât pe întreg spațiul românesc. Tipul de așezare întâlnit în Transilvania satul **adunat** și satul **îngrămădit** are gospodăriile dispuse la o oarecare distanță unele față de altele, clasificându-se în sate cu structură **regulată** sau **neregulată**. Satele cu structură **neregulată** au ulițe întortocheate, loturile pentru familiile tinere rezultând din parcelarea grădinilor caselor vechi. Satele **adunate** cu structură **regulată** cu planuri *liniare* sau *geometrice* se regăsesc la așezările întemeiate de colonizatori în Zona Bistriței, Podișul Târnavelor, Țara Bârsei, Zona Sibiului, Câmpia Banatului. Satele cu structură regulată sunt modelate sub măsuri administrative, medievale de „*scoatere a satelor la linie*”, „*textura strânsă a gospodăriilor facilitează administrarea și supravegherea sectoarelor economice*”⁵²³. Satele cu structură *liniară* au gospodării pe două linii, de o parte și de alta a văilor, dublate de multe ori cu drumuri. Satele adunate cu structură *dreptunghiulară* sunt specifice zonelor colonizate și așezărilor sistematizate, frecvente în Câmpia Banatului. Satele **îngrămădite** sau **compacte** „*au construcțiile gospodărești în rânduri strânse, grupate în jurul unei curți mici, închisă înspre stradă cu zidărie înaltă, asemănătoare celor din orașele medievale*”⁵²⁴, imagine de influență urbană și înlocuirea materialelor de construcții. Satele **îngrămădite** cu structură **neregulată** au ulițe sinuoase care pornesc radial din centru unde se află piața, traversate de ulițe transversale rezultând o structură densă. Se întâlnesc în Banat, Câmpia Aradului, Țara Bârsei, Podișul Târnavelor, Zona Sibiului, Mărginimea Sibiului, Zona Gurghiu și Zona Bistriței. Satele îngrămădite cu structură **regulată** din aceleași zone păstrează în anumite cazuri planul inițial înainte de sistematizare sau se dezvoltă. Cele *liniare* sunt formate din gospodării strânse de-a lungul văilor sau drumurilor. Așezările în Podișul Târnavelor au gospodării pe două rânduri, de o parte și de alta a axei (vale sau drum), dar și construcțiile gospodăriilor sunt pe două rânduri, o linie continuă a caselor, fațadă prelungită cu poarta de zid și linia șurilor. Satele cu plan *dreptunghiular* se dezvoltă în jurul unei piețe patrulatere aflate la intersecția unei rețele de drumuri în unghiuri drepte. „*După vechimea acestui tip de așezări [adunat și îngrămădit], distingem sate dezvoltate organic, din timpuri imemorabile, aflate pe vetre de așezări străvechi și sate apărute ulterior, în anumite condiții istorico-sociale, cum a fost cazul așezărilor maghiare, secuiești și germane, întemeiate după stăpânirea feudală a*

⁵²² Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 58-59.

⁵²³ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 39.

⁵²⁴ Ibid., p. 42.

Transilvaniei, de către regalitatea ungară, alături de cele ale autohtonilor, menționate în parte, ca și cele ale imigranților coloniști, în listele papale de dijme.”⁵²⁵

În zona Banatului așezările coloniștilor au tipologii geometrice, dreptunghiulare sau circulare. Teodor Octavian Gheorghiu clasifică satele din Banat în două tipuri principale: **dispersate** sau discontinue și **grupate** sau continue. **Satele dispersate**, cu geneză spontană, sunt clasificate mai departe în liniare, urmând traseul unei văi sau „*de platou*” (de suprafață întinsă). Satele **grupate** (continue) sunt clasificate ca așezări neregulate și regulate (geometrice). Mai departe, așezările grupate și neregulate sunt „*aglutinate*” (concentrate), cu „*rețea neregulată*” sau liniare, prima categorie referindu-se la satele relativ centrate, cea de-a doua la cele cu rețele stradale diverse, iar a treia la satele de-a lungul unor văi sau drumuri. Satele aglutinate sau „*îngrămădite*”, așa cum le numește Romulus Vuia, au compactitate generală, a întregului intravilan sau parțială. Satele cu rețele neregulate sunt o derivată a satelor adunate prin regularizare și geometrizare a străzilor sau ordonare a loturilor. Satele cu rețele neregulate se diferențiază de cele liniare. Ocupă suprafețe compacte determinate de relief sau infrastructură. Satele de tip continuu-liniar *de vale* se dezvoltă în strânsă legătură cu valea, sau *tentaculare* unde vatra satului se extinde pe afluenții văii principale. Satele românești sunt discontinue, dispersate, iar după secolul al XVIII-lea apar și cele continue-grupate. Satele maghiare și germane sunt continue - grupate. **Compoziția** urbanistică a satelor este geometrică sau neregulată, ținând cont de rețelele de circulație. În raport cu mediul natural, relația cu apa generează situații în care o stradă sau două însoțesc cursul apei, apărând și străzile în pantă și cele mixte. Sunt amintite două generații de așezări: medievale și moderne-austriece, cea de-a doua provenind din Europa Centrală a secolului al XVII-lea – al XVIII-lea.⁵²⁶

Satele grupate se clasifică de asemenea în cele două categorii: **liniare și concentrate**. Sub tipologiile satelor liniare sunt **liniare simple, frânte și cu ramificații**. Tot în această categorie este satul **fusiform** sau **lenticular** întâlnit în Evul Mediu central european la așezările cu statut privilegiat cu funcții de schimb sau producție industrială. Așezările geometrice concentrate au planuri ortogonale, circulare sau cu structuri deformate. Tabloul tipologic întocmit de Teodor Octavian Gheorghiu este însoțit de câteva observații cu privire la zonificarea tipologică. Tipologiile sunt condiționate de mediul natural, în zona de câmpie fiind întâlnite planimetriile regulate, geometric-ortogonale, în zona de munte planimetriile neregulate cu tendință de liniaritate, iar în zona colinară planimetriile mixte. Zonificarea evidențiază relația între planimetrii și fenomenul colonizator din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea. În zona Banatului diferențindu-se planimetriile regulate și cele neregulate. Unul dintre factorii determinanți ai tipologiilor de organizare generală a satelor este factorul etnic. Gospodăria tradițională este expresia cutumiară și a proceselor de structurare a satului și gospodăriei.⁵²⁷

Sașii dezvoltă așezările după elemente importante de relief sau trasee, de-a lungul drumurilor, văilor rezultând tipologiile satelor organice modelate de condițiile de sit prin schimburile om-natură. Așezările săsești din sudul Transilvaniei se regăsesc în tipologiile satelor de vale, îngrămădite, de-a lungul drumului, compact și polip sau radial. Aceste tipologii urmăresc morfologia compactă a satelor săsești prin formă și structură. Se diferențiază după structura rețelei stradale, principală și secundară, și prin forma așezării.

⁵²⁵ Ibid., p. 44.

⁵²⁶ Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, pp. 338-339.

⁵²⁷ Ibid., pp. 340-348.

Tipologia satelor săsești

Sate formate prin colonizare asumă un model după ale cărui principii se dezvoltă. Se diferențiază prin plan, structură și morfologie. Tipologia așezărilor rurale săsești se clasifică după **formă** exterioară a planului și a **rețea** stadală.

Forma așezării săsești urmează configurația reliefului și a elementelor naturale pe care le întâlnește. Extinderea în teritoriu este condiționată de relief. Așezările sunt **extinse** ocupând o arie extinsă prin tentacule, străzile bordate cu case fiind așezate pe văile dealurilor sau ale podișurilor, **adunate** în zonele de șes sau depresiune ocupă areale sub forme de polip, circular sau geometric, și **compacte** așezările fiind dense, de tip târg cu străzi dese și construcții îndesite. Formele variază, satul fiind **fusiform, polip, amoebă, circular sau geometric**.

Rețeaua stradală ordonată este influențată de relief. Structura este definită de străzile principale și cele secundare. Cele mai multe sate se dezvoltă de-a lungul unei străzi sau a unei zone centrale ample, dublată de străzi secundare (ex. Câlnic, Valea Viilor, Biertan, Viscri). Alte exemple și mai rare de sate s-au format în jurul unei piețe, creată după fortificarea bisericii⁵²⁸ (Prejmer). Rețeaua stradală urmează topografia terenului, desenul străzilor preluând curbele de nivel ale terenului. Străzile centrale sunt ample, iar cele secundare înguste. Rețeaua străzilor **principale** este definită de numărul de străzi, relația dintre ele și geometria acestora. Astfel tipologiile structurii rețelei stradale principale este liniară cu **o singură stradă** principală, cu **două străzi** principale *paralele, în cruce sau ondulate, intersectate în bifurcație*, cu **trei străzi** principale în *cruce dublă, tentaculare* sau localitățile mai dezvoltate cu **străzi principale multiple** *radiale, circulare sau în rețea de tip grilă*. Structura rețelei stradale **secundare** completează rețeaua străzilor principale, iar tipologia acestora se definește astfel: *în pieptene, ochiuri, radiale sau grilă*. (tabel 1-3)

TIPOLOGIILE AȘEZĂRILOR SĂSEȘTI									
SAT	rețea stradală		forma așezării	fusiform	polip	amoebă	circular	geometric	
	principală								
răsfirat adunat compact	liniară	o stradă unică	scurtă						
			medie	✓					
			lungă	✓					
		stradă principală	dreaptă		✓			✓	
			ondulată				✓		
		două străzi principale	paralele		✓				✓
	ondulate			✓			✓		
	în cruce					✓		✓	
	tentaculară	trei străzi principale	în cruce dublă				✓		✓
			ondulate			✓		✓	
			tentaculare			✓		✓	
	rețea	mai multe strazi	ondulate		✓				
grilă									✓
radiare					✓		✓		
secundară				✓					
		în pieptene			✓		✓		
		ochiuri				✓			
		tentaculare							
		grilă						✓	

Tabel 1 Tabel de clasificare a tipologiilor așezărilor rurale săsești din Transilvania

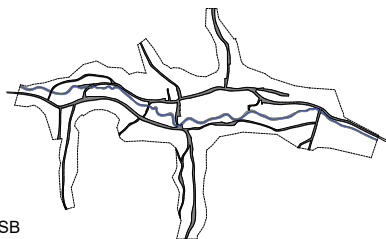
⁵²⁸ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

SAT		TIPOLOGIILE AȘEZĂRIILOR SĂSEȘTI						forma așezării	
răsfirat adunat compact	principală		rețea stradală		secundară				
	liniară	o stradă unică	scurtă medie lungă		în pieptene		fusiform		
		stradă principală			tentaculare/radiar		polip		
		două străzi principale	paralele				amoebă		
		trei străzi principale	ondulate		celulară		circular		
	rețea	mai multe străzi	în cruce dublă		grilă		geometric		

Tabel 2 Clasificare tipologiilor și elementelor de morfologie a așezărilor rurale săsești din Transilvania

sat formă	răstirat				adunat				compact											
	circular	polip	amoebă	liniar	polip	fusiform	amoebă	polip	circular	amoebă	polip	geometrică								
ochiuri mari	ochiuri	tentaclar	utilă scurtă	utilă moderată	utilă lungă	utilă scurtă ondulată	polip utilă lungă ondulată cu ramificații scurte	utilă scurtă cu râu la mijloc	utilă dublat de-a lungul râului	vale la mijloc și utilă pe coastă	11	12	13	14	15	16	19	20	23	
1	Apoldu de Sus	Agârbiciu	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23
2	Somartin	Avrig	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23	
3	Vărd	Meiș	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23		
4	Veseud		5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23			
5			6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23				
6			7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23					
7			8	9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23						
8			9	10	11	12	13	14	15	16	19	20	23							
9			10	11	12	13	14	15	16	19	20	23								
10			11	12	13	14	15	16	19	20	23									
11			12	13	14	15	16	19	20	23										
12			13	14	15	16	19	20	23											
13			14	15	16	19	20	23												
14			15	16	19	20	23													
15			16	19	20	23														
16			19	20	23															
17			20	23																
18			23																	
19																				
20																				
21																				
22																				
23																				
24																				
25																				
26																				
27																				
28																				
29																				
30																				
31																				
32																				
33																				
34																				
35																				
36																				
37																				
38																				
39																				
40	Cinșor	Seliștat	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	
41	Dăia	Ungre	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59
42			43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
43			44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61
44			45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62
45			46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63
46			47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64
47			48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
48			49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66
49			50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67
50			51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68
51			52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69
52			53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
53			54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71
54			55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72
55			56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73
56			57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74
57			58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
58			59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76
59			60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77
60			61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78
61			62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79
62			63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
63			64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81
64			65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82
65			66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83
66			67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84
67			68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85
68			69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86
69			70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87
70			71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88
71			72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89
72			73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
73			74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91
74			75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92
75			76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93
76			77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94
77			78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95
78			79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
79			80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97
80			81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98
81			82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99
82			83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
83			84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101
84			85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102
85			86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103
86			87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104
87			88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105
88			89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106
89			90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107
90			91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108
91			92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109
92			93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110
93			94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111
94			95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112
95			96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113
96			97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114
97			98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115
98			99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116
99			100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117
100			101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118
101			102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119
102			103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
103			104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121
104			105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122
105			106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	1

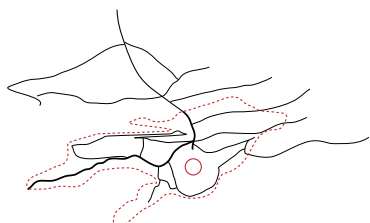
Scurt istoric și descriere a satelor săsești

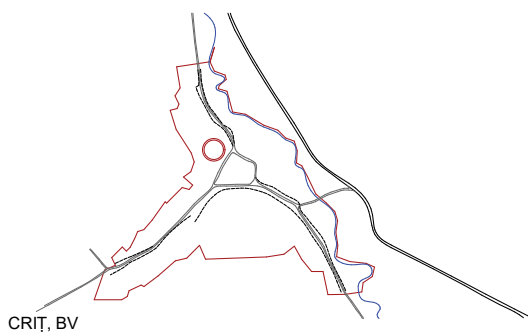
AȚEL, SB

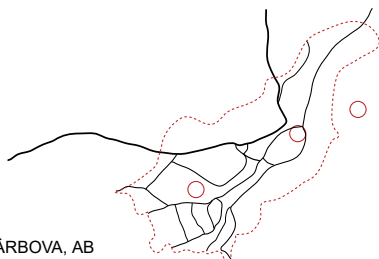
CĂLNIC, AB

CISNĂDIOARA, SB

CRIȚ, BV

GÂRBOVA, AB

Ațel - Hetzeldorf (C - SB) este atestat documentar în anul 1283 cu denumirea latină Villa Echelini și face parte din Terra Medies. Una din comunitățile săsești din Scaunul Mediașului, satul este dominat de Biserica Evanghelică Luterană, monument gotic construit în jurul anului 1380.⁵²⁹

Este parte a comunei cu același nume aflată în partea nord-estică a județului Sibiu, în partea de nord a zonei Podișul Hârtibaciului. Este străbătut de râul cu același nume. Relieful de podiș al regiunii cu altitudini de 380 - 750 m cu dealuri și văi este fragmentat de văi înguste, afluenți ai râurilor Olt, Valea Hârtibaciului și râul Olt. În lungul văii care străbate satul este drumul principal al așezării. Relieful deluros participă la imaginea specială a satului. Profilul satului este proiectat pe versanții înverziți. Casele par a aparține reliefului, întruchipând formațiuni geologice născute din teren.

Călnic - Kelling (A – AB), sat aflat în județul Alba este denumit după cuvântul slav „kal” sau „kalinik” însemnând lut sau după primii stăpâni, familia nobililor Kelling. Așezarea medievală datează din secolul al XII-lea, greavii de Călnic fiind menționați încă din 1267, 1269 apoi în 1309.⁵³⁰ Satul Călnic este situat în zona etnografică Sibiu-Sebeș, zonă cu relief de dealuri line. Satul se dezvoltă în suprafața văilor ca un sat adunat cu formă amoebă și structură a rețelei stradale tentaculară cu străzi secundare în ochiuri.

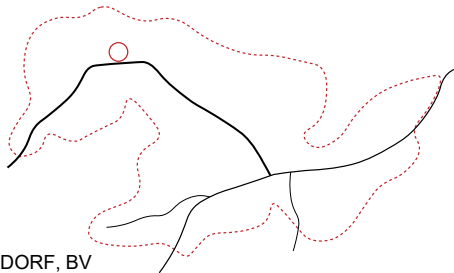
Cîsnădioara - Michelsberg (A - SB) se dezvoltă ca o așezare liniar spontană de-a lungul văii Argintului. Fronturile caselor cresc de-a lungul străzilor principale care leagă satul cu orașul Sibiu și Cîsnădie. În jurul așezării sunt plantații de livezi. Forma liniară a satului urmează direcția est-vest. Denumirea germană a satului „Michelsberg” provine de la Biserica Sfântul Mihail din 1180 de pe vârful dealului de pe latura sudică a satului. Legenda spune că mai demult un vrăjitor a cerut celor trei fete ale sale să-și ridice câte o cetate. Fata cea mare a ridicat o cetate la Tălmaci într-o singură zi, „Ladskrone” – Coroana Țării, cea mijlocie a ridicat în trei săptămâni la Slimnic „Stolzenburgul” – Cetatea mândră. Celei mici rămânându-i Cîsnădioara a spus: „Singură nu voi reuși nimic, cu ajutorul lui Dumnezeu

⁵²⁹ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul Bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Transilvania* (vol.1), ediție îngrijită și adăugită de IPS Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, și Pr. Prof. dr. Vasile Oltean, (Sibiu: Andreiana, 2012), pp.101-102.

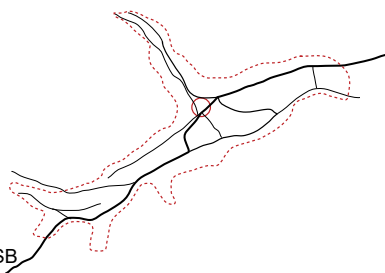
⁵³⁰ Stoicescu, *Repertoriul Bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Transilvania* (vol.1), p. 322.

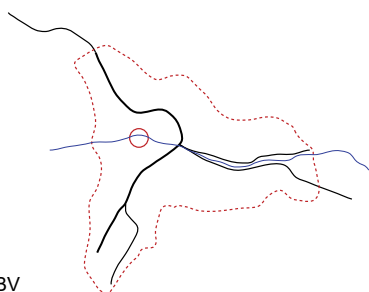
HĂRMAN, BV

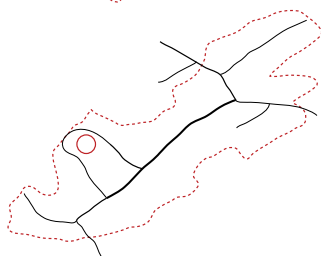
MEȘENDORF, BV

MOȘNA, SB

ROADEȘ, BV

VISCRI, BV

voi face din această cetate un adevărat Burg și voi construi și o biserică lângă”. Dintre cele trei cetăți, cea de la Cîsnădie a rămas în picioare alături de satul de la poale.⁵³¹

Criț - Deutsch Kreuz (D – BV) se află în județul Brașov, între Saschiz și Sighișoara într-o zonă colinară de trecere spre podiș. Așezarea se dezvoltă de-a lungul pârâului și a trei drumuri principale care converg către vatra satului. Imaginea satului este dominată de cele două dealuri pe care se află cele două biserici, evanghelică și ortodoxă, și cimitirul vechi.

Meșendorf - Meschendorf (D-BV) se află în partea nord-vestică a județului Brașov și face parte din zona etnografică Rupea. Prima atestare documentară a satului în anul 1322, menționează satul împreună cu Criț și Cloașterf ca aparținând de mănăstirea de la Cârța. Satul de tip „adunat” are formă alungită, gospodăriile sunt aglomerate în spațiul restrâns al vetrei satului. Nucleul vechi al satului are forma L și este alcătuit din două străzi care configurează structura urbanistică a localității: Ulița de Mijloc și Ulița de Sus articulate în jurul Bisericii Evanghelice. Satul se extinde în partea de sud, pe malurile Pârâului Viilor, cu Ulița Văii care se continuă spre est cu Ulița Românilor. Lățimea ulițelor este foarte mare, între 30 și 45 m. Pe mijloc se află drumul pietruit, flancat de rigole și peluze cu plantații de pomi, iar de-a lungul trotuarelor sunt trotuare pavate cu piatră de râu.⁵³²

Gârbova - Urwegen (A – AB) este o localitate cu profil viticol și silvic. Sat de tip adunat pe teren înclinat se află într-o zonă de dealuri. Așezarea se dezvoltă de-a lungul unei străzi principale care străbate satul de la sud-vest la nord-est. Este așezat la baza unui versant, ruina bisericii romanice fortificate, Biserica din Deal ridicată în 1280, cu cimitirul în incintă se află pe coama dealului estic, în timp ce biserica fortificată evanghelică se află în centrul localității. Numele Gârbova sugerează topografia terenului pe care se află aceasta având semnificația de „ridicătură de pământ”.⁵³³

Moșna - Meschen (B - SB) se află într-o zonă cu relief de dealuri, văi și podișuri cu altitudini între 350 și 600 m și versanți abrupti cu înclinație mare. Satul este compact, are forma de polip și rețea stradală liniară cu două străzi paralele principale ca o consecință la adaptarea la teren și dezvoltării de-a lungul văii prezente în cadrul așezării – Valea Moșnei. Drumul principal, axa longitudinală a localității, urmărește pârâul care străbate satul.

⁵³¹ Marius Muntean, *Cetăți transilvane* (Timișoara: East West Print, 2014), p. 77.

⁵³² Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 199-202.

⁵³³ Marius Muntean, *Cetăți transilvane*, p. 197.

Rodeș - Radenthal (D – BV) se dezvoltă ca sat adunat de tip amoebă cu rețea stradală tentaculară zonă deluroasă cu altitudini cuprinse între 450 – 700 m altitudine. Străzile urmează geometria văii care traversează satul, iar loturile de teren se dezvoltă perpendicular pe panta terenului. Axul principal al așezării, valea Scroafei pe direcția est – vest, este ulterior dublat de un alt drum care face legătura cu satul Bunești. Centrul satului este dispus la poalele dealului pe care se află biserica fortificată. Rodeș sau denumirea de germană „*Radenthal*” înseamnă „*Valea Defrișată*”, iar dialectul săsesc Radeln se traduce ca deșteleniș simbolizând pădurea defrișată pentru a ridica satul. Ca amintire a pădurii ce a existat înainte de a fi satul încă există pajiștea satului cu 60 de stejari seculari.⁵³⁴

Hărman - Honigberg (E - BV) este un sat răsfirat asemenea satelor de câmpie și dezvoltat de-a lungul drumului de acces în sat și în jurul zonei centrale unde se află biserica fortificată. Așezarea se extinde de-a lungul celor șase străzi care pornesc dinspre biserica fortificată orientate către punctele cardinale, de-a lungul drumurilor județene. Așezarea ocupă o zonă geometrică în formă de cruce, străzile principale ale așezării fiind în cruce dublă, la intersecția cărora se află fortificația.

Viscri - Deutsch Weißkirch (E - BV) este un sat deschis cu o stradă principală largă. Strada Lungă (Lang - Gasse) este mărginită la nord și la sud de fronturile caselor și de porțile de zid. Strada este utilizată ca loc de întâlnire zilnică a sătenilor pentru activitățile rurale. Din strada principală pornesc pe partea nordică cu alte două străzi (Kirchgasse și Neugasse) mai înguste spre Biserica fortificată. Cele aproape 50 de parcele situate pe strada Bisericii formează o compoziție închisă. Inițial oaspeții germani se așază la baza văii, de-a lungul drumului principal (Lang – Gasse) în partea de sud-vest. În zona dintre strada Bisericii (Kirchgasse) și strada Nouă (Neugasse) apar primele 10 gospodării. Până la apariția acestora, de la strada principală până la biserică se presupune că a fost o mare grădină.⁵³⁵

Pe străzi sunt organizate parcele regulate, înguste și lungi cu casele dispuse în general cu latura scurtă la stradă, în spatele cărora sunt înșiruite anexele. Curțile sunt delimitate spre stradă de fronturi compacte de fațade cu frontoane ascuțite și ziduri cu porți masive, iar spre grădini de șiruri continue de șuri, ceea ce conferă, fiecăreia, caracterul unei mici incinte fortificate. **Satul** păstrează nealterată structura medievală a așezării, substanța constructivă originară a componentelor sale (case din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) și una din cele mai reprezentative biserici-cetate din zona de colonizare germană din Transilvania. Satul este reprezentativ pentru un tip de așezare medievală săsească, determinat de rețeaua stradală, lotizare, organizarea curților, arhitectura locuințelor și anexelor, dispunerea instituțiilor publice și a amenajărilor defensive. Dezvoltat de-a lungul a 850 de ani ca sat liber, păstrează mărturii ale diferitelor faze istorice, de la fondarea așezării, în Evul Mediu Timpuriu, până la formarea unei societăți multiculturale, structurată pe cartiere delimitate specific.⁵³⁶

⁵³⁴ Ibid.

⁵³⁵ Haegen și Niedermeier, *Weisskirch*, p. 236.

⁵³⁶ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

Configurația lotului

Vatra satului încă are parcellar lung și îngust atestat de documente și cercetări și mod de organizare specific: casele cu fronton orientate către stradă, și o succesiune de clădiri.⁵³⁷

După tradiție densificarea și expansiunea satelor are loc prin fărâmițarea loturilor sau prin extinderea vetrei cu loturi noi. Apar loturi din ce în ce mai mici prin divizare.

*„După obiceiul francofon, gospodăria tatălui revenea de regulă fiului cel mai tânăr, ogoarele și pajiștile împărțindu-se între toți frații. Tinerii căsătoriți care nu aveau șansa de a moșteni o gospodărie primeau loc de casă la marginea satului. Întreaga vecinătate ajuta la construirea casei. Când terenul arabil nu mai era suficient pentru numărul crescând de familii, se împărțea prin tragere la sorți o nouă fâșie din pământul obștesc și se ara.”*⁵³⁸

După epuizarea rezervelor de teren arabil se înregistrează o perioadă de stagnare a creșterii demografice, urmare a împărțirii „reale, dezavantajoase” a pământului arabil.⁵³⁹

Sistemul de lotizare exprimă modul de structurare a spațiului în vederea locuirii. Lotizarea este influențată de modul de structurare a familiei, relația între familii, relația cu alte foruri, sistemul de legi și cutume formate de acestea, dar și de concepțiile politice, administrative, economice, sociale. Substructurează organizarea generală a așezării. Astfel sunt loturi identice și neregulate care se adaptează terenului. Sistemul de lotizare de tip „francofon” întâlnit mai ales în zonele de deal și de munte, este relativ compact și grupat de-a lungul uliței. Loturile sunt înguste la stradă (până la 20-25 m) și se întind în profunzime până la 30-40 m sau chiar 120 - 150 m în funcție de configurația reliefului și a terenului. **Gospodăria** este integrată în sistemul de lotizare care, la rândul său este integrat ansamblului așezării. Conformarea gospodăriei este influențată de factori familiali: număr persoane, generații, vârstă, putere economică, activități specifice și dinamica familiei. Organizarea gospodăriei este subiectul transformărilor generate în timp. Amplasarea clădirilor pe parcelă este strâns legată de economia specifică zonei și a satului, casa fiind însoțită de clădirile anexe de depozitare, creșterea animalelor, meșteșuguri casnice. Construirea casei și a anexelor este subordonată modelelor locale, tehnicilor și materialelor locale.⁵⁴⁰

Figură 55 Laslăul Mic – sursă imagine – stud. arh. Andrei Bacosca și stud. arh. Lazăr Csaba

⁵³⁷ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

⁵³⁸ Wagner, *Istoria sașilor ardeleni*, p. 33.

⁵³⁹ Ibid., p. 34.

⁵⁴⁰ Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, pp. 348-350.

Francesco Grisellini observă satele îngrămădite sau compacte ale coloniștilor din Banat cu caracteristici arhitectonice ale orașelor medievale și influențe urbane modelate de înlocuirea materialelor de construcții. Acestea adoptă „sistemul locuințelor tip care au fost amplasate uniform în satele nou create sau în perimetrele resistemizate ale vechilor sate. În curți a căror lungime varia între 145-190 metri și a căror lățime era de 23-29 metri, casele au fost așezate toate cu frontul la stradă, la distanță de minimum 17 metri una de alta, ca măsură preventivă împotriva incendiilor care cu regularitate provocaseră pagube mari. Străzile erau trasate și ele foarte largi, între 30 - 80 metri.”⁵⁴¹

Gospodăriile din Viscri sunt organizate pe loturi cu dimensiuni între 16-18 m lățime și 70-100 m lungime.⁵⁴² În Meșendorf suprafața lotului variază între 15 și 20 de ari (un ar – 100 mp), iar grădinile cu pomi fructiferi din spatele șurilor au suprafață de aproximativ 30 de ari.⁵⁴³ Predomină parcelarul lung și îngust, liniar cu raport mic între frontul la stradă și adâncimea parcelei. Raportul lățime și adâncime variază între 1/12 și 1/6 la loturile tradiționale tipice. Se observă preluarea raportului lotului specific săsesc și în zona periferică de locuire a romilor.

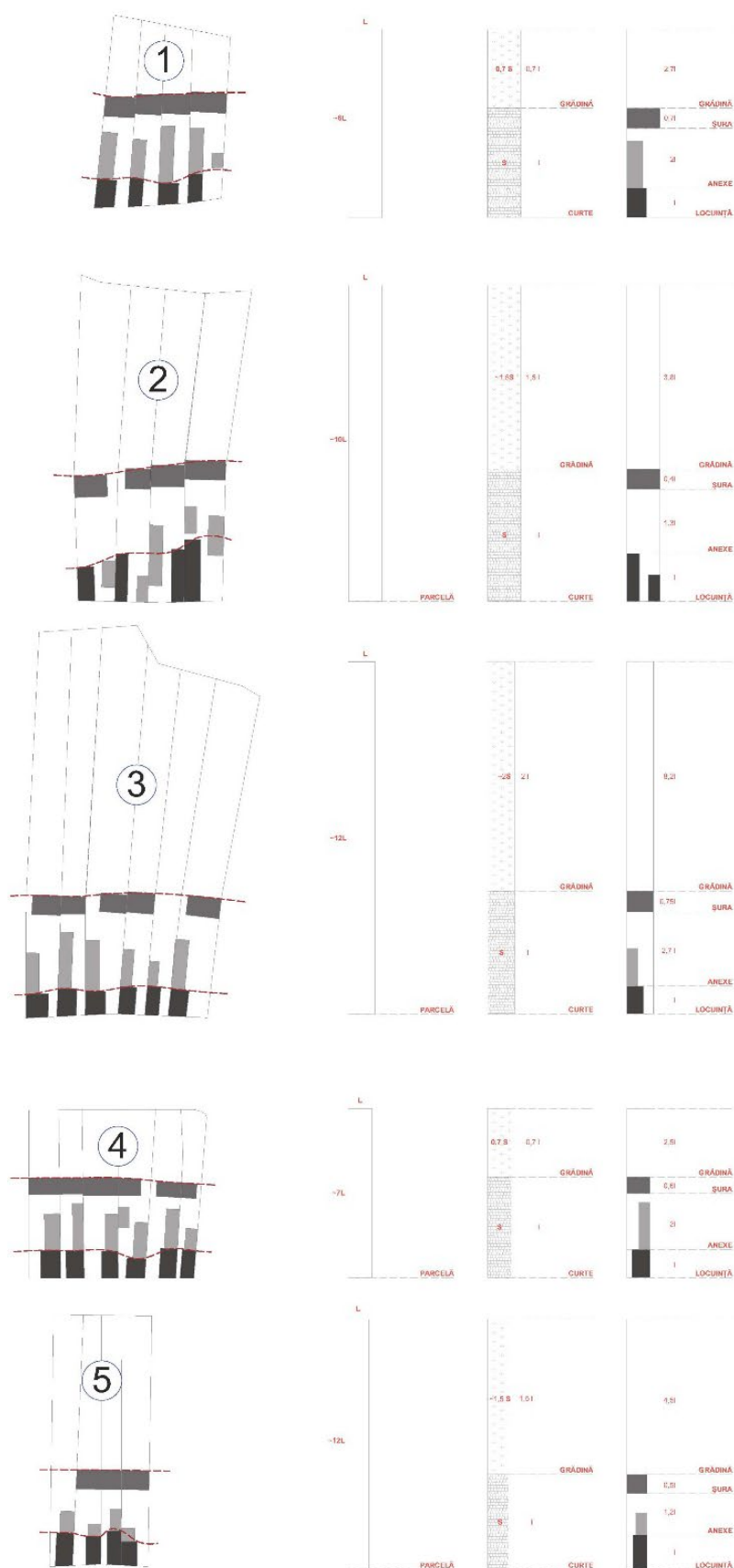
Raportul de suprafață și lungime între curtea construcțiilor și grădina din spatele șurii variază între 1/5 și 2. În cazul loturilor cu raport mai mic de 1/8 curtea este mai mare decât grădina, iar în cazul loturilor mai lungi cu raport mai mic de 1/8 curtea este mai mică decât grădina. Dacă curtea construcțiilor este aproximativ egală pentru gospodăriile vecine, diferența de adâncime a loturilor este preluată de suprafața grădinii. Construcțiile se află în prima treime pentru loturile cu raport de adâncime $<1/12$, prima jumătate pentru loturile cu raport $<1/8$ și în primele 2/3 pentru loturile cu raport $>1/8$. Raportul de lățime între șură și casă este de 1/5 până la 2, iar raportul cu anexele variază de la 1,5 la 4 în funcție de adâncimea parcelarului. Raportul între lungimea locuinței și a șurei este constant, diferența de adâncime a lotului fiind preluată de zona anexelor.

Raportul între grădină și curte, precum și raportul între șură și casă sunt constante, iar variațiile de adâncime ale parcelarului sunt preluate de grădină cu suprafață și adâncime mai mare în cazul loturilor lungi și de zona anexelor. (fig. 56-57)

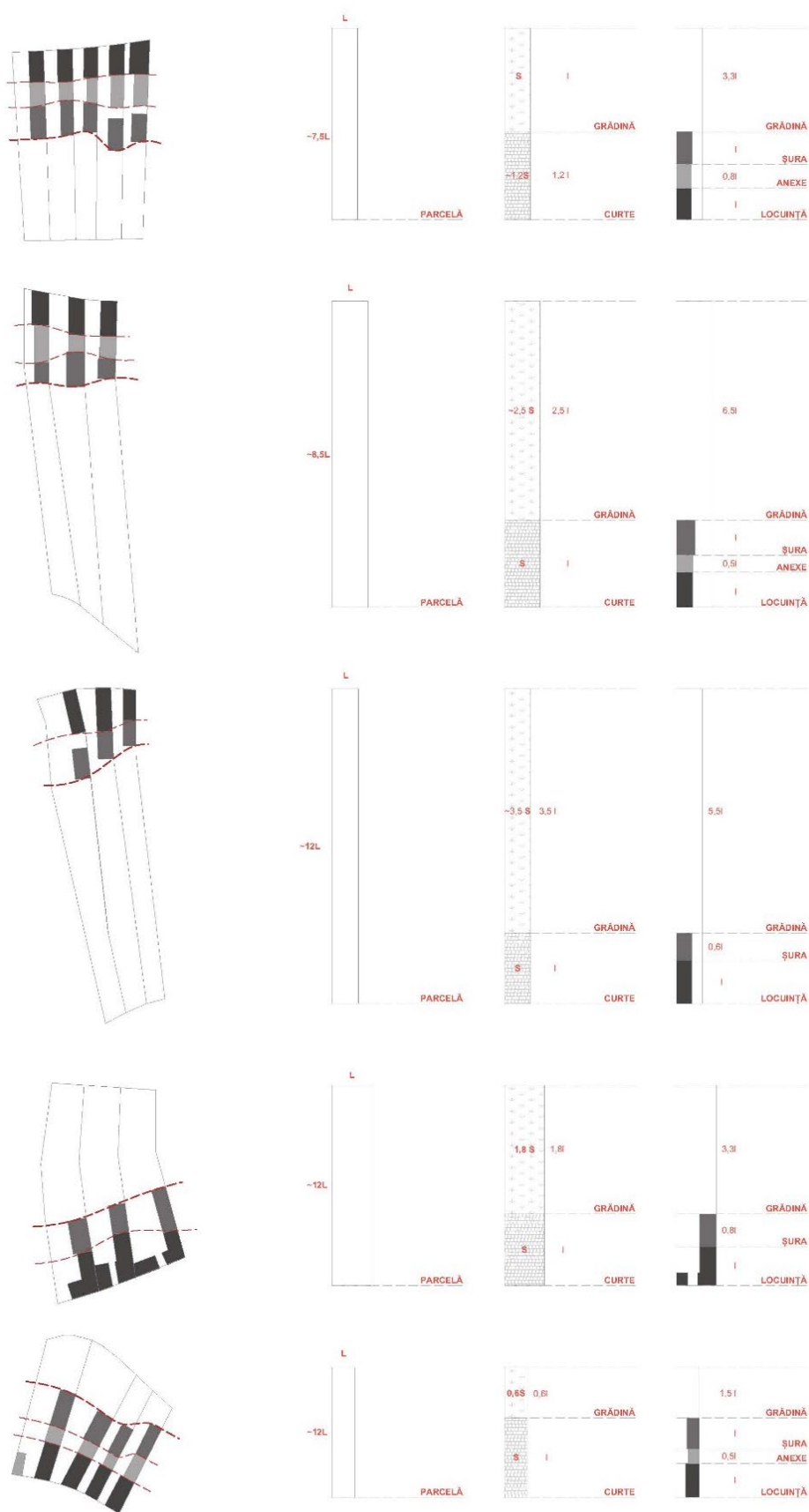
⁵⁴¹ Francesco Grisellini, *Istoria Banatului Timișan*, traducere N. Bolocan (București: Asociația de cultură din Banat, 1926) *apud* Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 42.

⁵⁴² Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

⁵⁴³ *Ibid.*, pp. 199-202.

Figură 56 Sat Viscri, BV– raportul lotului – gospodărie cu două axe, șură dispusă transversal

Figură 57 Sat Ațel, SB – raportul lotului – gospodărie cu o axă, șură dispusă longitudinal

Raportul volumului cu strada

Figură 58 Fotografie a strazii principale tip I, sat Viscri, BV – sursă imagine arhiva personală

Figură 59 Stradă în satul Criț, BV, profil tip I – sursă imagine arhiva personală

Figură 60 Prospect stradal, sat Gârbova, județul Alba – profil stradal tip III - sursă imagine arhiva personală

Figură 61 Prospect stradal, sat Reciu, județul Alba – tip profil stradal tip I' – sursă imagine arhiva personală

La recognoscibilitatea imaginii satului sășesc contribuie strada cu raport specific al volumului. Profilul stradal ale satelor săsești are caracter urban, linia caracteristică fiind definită de fronturile solide ale gospodăriilor. Strada este locul unde se desfășoară viața satului în toate etapele sale, evenimentele importante de-a lungul unei zile, unui an sau sărbători importante în viața individului celebrate în comunitate. Tot aici se află fântâna satului, un loc de întâlnire, sau adăpătarea pentru animale. Spațiul străzii este configurat se configurația volumetrică a frontului stradal. Astfel că raportul volumului cu strada se înscrie în tipologii caracteristice astfel:

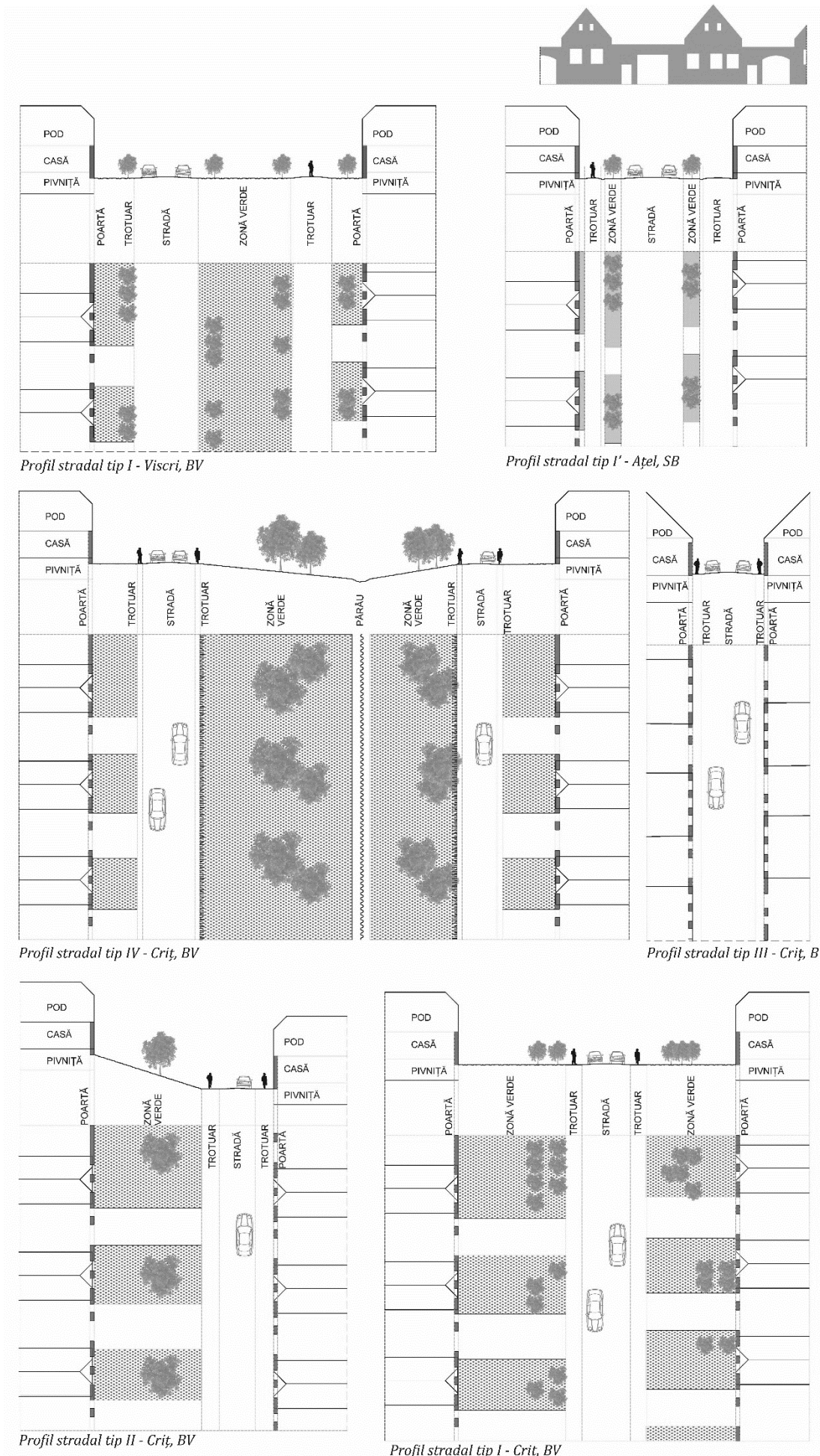
Tipul I, frecvent întâlnit în satele săsești, este caracteristic străzii principale a satului care adesea primește rolul de spațiu al comunității, în special în satele în care spațiul de tip piața publică lipsește. Fronturile caselor sunt depărtate astfel încât, între acestea apare pe lângă strada auto, zona verde generoasă. Zona verde este întreruptă de accesele spre gospodării, cu podețe peste rigolele de-a lungul zonei verzi. Circulația pietonală este dispusă fie în paralel cu circulația auto, fie alături de fronturile caselor. (fig. 58, 59)

Tipul I', este asemănător primului tip de profil stradal, însă distanța între fronturile caselor este redusă, zona verde fiind restrânsă. (fig. 60)

Tipul II este un profil asimetric cu zonă verde dispusă pe o singură parte a străzii. În acest caz, fronturile caselor se află la cote diferite, iar legătura între strada situată în partea inferioară și frontul caselor din partea superioară se realizează printr-un taluz brăzdat de rampe pavate sau de pământ pentru accesul în curți.

Tipul III este profilul străzilor secundare, ampriza acestora fiind semnificativ redusă, minimală pentru carosabil și pietonal. Zona verde lipsește și de o parte și de alta a străzii. (fig. 61)

Tipul IV este profilul care apare în satele așezate de-a lungul unui curs de apă. Acest tip de profil reprezintă o atitudine specială față de prezența unui curs de apă în interiorul satului. Fronturile caselor sunt orientate către albia râului, ampriza între acestea fiind considerabilă. Pârâul sau râul este bordat, de multe ori simetric, cu zonă verde în taluz, circulații auto și pentru pietoni, și spațiul în fața caselor. (Cristian SB, Criț, Ațel).

5.2 Gospodăria

„Din primăvară până în toamnă curțile [gospodăriilor] erau mai mult închise, deoarece ocupațiile mixte sau specializate impuneau o angajare mai masivă a populației active la muncile câmpului ori în vii.”⁵⁴⁴

Gospodăriile se diferențiază prin planul și arhitectura caselor, profilul și numărul construcțiilor anexe, modul de grupare în cadrul curților, orientarea acestora în funcție de ulițe și puncte cardinale. Construcțiile gospodărești din curte se dezvoltă în relație cu cerințele ocupaționale.

Curțile gospodăriilor sunt deschise sau închise. Cele închise se întâlnesc pe loturi neregulate în configurația terenului zonelor de munte, pe loturi restrânse împărțite în curți cu construcții și grădini cultivate, sau pe loturi regulate, geometrice în satele colonizate și sistematizate, în zone de deal și joase.⁵⁴⁵

Gospodăriile **închise** ale coloniștilor sași aduc aminte de gospodăriile **cu ocol întărit**, cu laturile construite, de tip fortăreață, în care viața familiei este centrifugă, orientată către interior, și se diferențiază de **gospodăriile risipite** în care construcțiile gospodărești sunt izolate și răspândite într-o curte largă.

Gospodăria cu ocol întărit apare în satele risipite de munte și este expresia unei vieți pastorale deoarece are forma cea mai potrivită pentru apărarea vieții și bunurilor materiale ale locuitorilor, crescători de animale. În trecut, petrecându-se mult timp în gospodărie, gospodăriile de acest tip grupează atât casele de locuit, cât și acareturile toate unite printr-un gard de bârne ce închide ocolul. Pentru a intra în gospodărie sunt prevăzute uși puternice, iar intrarea în casă și acareturi este posibilă doar dinspre curte.⁵⁴⁶

Gospodăriile cu ocol întărit sunt specifice arealelor montane cu fânețe din Brașov sau Sibiu unde ocupația principală este creșterea animalelor. Gospodăria formează un corp compact în jurul unei curți interioare. Aceasta este închisă treptat, în etape succesive, de-a lungul a generații.⁵⁴⁷

Paul Stahl observă că pe lângă gospodăriile cu ocol circular, gospodăriile cu ocol întărit, pe care Romulus Vuia le mai numește și „*cu ocol pătrat*” au forma unui patrulater regulat fiind **forma rezultată apropierei gospodăriilor una de alta**. Alipirea gospodăriilor exclude forma circulară sau poligonală cu mai mult de patru laturi. Gospodăriile cu ocol întărit sunt înlocuite cu alte moduri de organizare, respectiv de tipologia gospodăriei săsești sau de cea a gospodăriilor românești de formă **adunată**. Interiorul gospodăriei cuprinde casa și acareturile, curtea fiind pavată cu pietre.

⁵⁴⁴ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 58-61.

⁵⁴⁵ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 65.

⁵⁴⁶ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*.

⁵⁴⁷ Muzeul etnografic al Transilvaniei, *Parcul etnografic*. Accesat 5.05.2019, <https://www.muzeul-etnografic.ro/ro/obiective-muzeale>.

Casa este așezată la stradă cu una din laturi spre exterior în vecinătatea străzii. **Poarta de zid este perforată de porțile de intrare pentru care și pietonale.** Poarta de intrare este alipită casei, porțița este vecină cu poarta mare care are lățimea mare în comparație cu înălțimea mică. Sunt acoperite cu șindrila, iar gardul din zid zugrăvit în aceleași culori vii ca ale parterului casei leagă casa și acareturile. Acareturile sunt poziționate pe latura opusă casei sau pe latura din spate, opusă drumului. Dinspre aceste anexe o porțiță face legătura cu grădina de legume din spatele gospodăriei.⁵⁴⁸

Gospodăriile săsești adaptate la tipologia lotului au ierarhie specifică a spațiilor gospodărești și așezare volumului pe parcelă. Spre deosebire de gospodăriile românești, curtea gospodăriei săsești este închisă ocupând lotul cu parcimonie.

5.2.1 Organizarea gospodăriei

Gospodăria săsească, o mică fortăreață, se închide față de stradă și față de câmp. Volumul gospodăresc este construit în cadrul relației dintre stradă și ogor și în jurul curții care intermediază relația dintre stradă și terenul cultivat din exteriorul vetrei satului.

În gospodăriile săsești din Viscri casele și anexele sunt ordonate după *schema francofonă*. La stradă, pe colțul parcelei, stând pe un demisol este poziționată casa cu două sau trei ferestre orientate către spațiul public. În colțul opus este casa bătrânească sau casa veche, bucătăria de vară sau un spațiu deschis care poate fi plantat cu o grădină de flori.⁵⁴⁹ În curțile duble ale gospodăriilor înstărite există vizavi de casa de locuit, spre frontul străzii, a doua casă de dimensiuni mai mici – casa bătrânească sau bucătăria de vară.⁵⁵⁰ Casa bătrânească este inițial un cuptor de pâine și o vatră liberă sau adăpostită sub un șopron improvizat care se închide ulterior cu pereți, adăugându-i-se ulterior o cameră pentru bătrâni. Bucătăria de vară este transformată din cuptorul de pâine sau vatra de gătit căreia i se alipește un șopron spre capătul căruia se mută cotețele sau în unele cazuri în fața casei se adaugă o cămară, apoi completată de șopron și cotețe, toate sub același acoperiș.⁵⁵¹

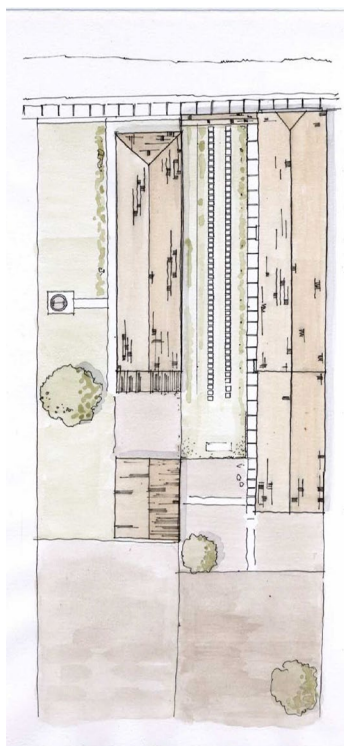
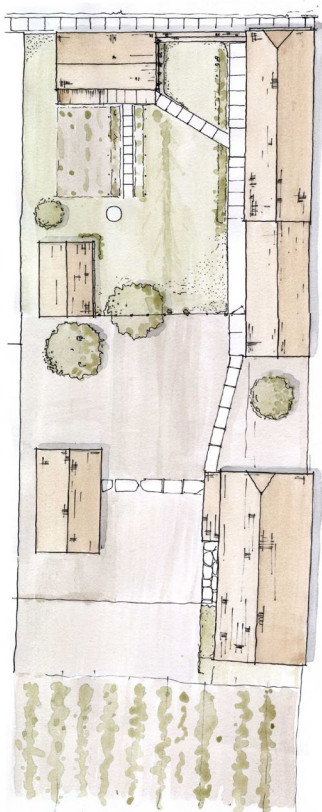
Frontul stradal limitat impune dispunerea clădirilor cu latura scurtă la stradă. Curtea este închisă spre uliță cu o poartă din zid de piatră poziționat între casă și colțul

⁵⁴⁸ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*.

⁵⁴⁹ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

⁵⁵⁰ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 8-9.

⁵⁵¹ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație*, p. 72.

Figură 62 Exemple gospodării în Laslăul Mic, MS

▲ cu trei axe

▼ cu două axe

– sursă imagini stud. arh. Andrei Bacosca și stud. arh. Lazăr Csaba

parcele învecinate, în anumite cazuri cu clădirea bucătăriei de vară sau casa bătrânească unde lățimea permite.

Relația stradă-lot este strânsă, loturile fiind înșiruite, fronturile dens ocupate de clădiri legate de zidurile înalte opace cu porțiță pentru oameni și poartă pentru care Herman van der Haegen și Paul Niedermaier definesc mai multe tipuri de gospodării după interacțiunea acestora cu strada:

I. gospodării cu bucătărie de vară (așa cum se vede dinspre stradă aceste construcții sunt construite la stradă);

II. gospodărie cu casă bătrânească în colțul opus al lotului;

III. gospodărie fără construcție în colțul opus casei;

IV. gospodărie în care casa este paralelă cu drumul. Casa ocupă întreaga lățime a parcelei. Aceste tipuri de gospodării se regăsesc în satele mai dezvoltate din Transilvania.⁵⁵²

În continuarea casei, în spatele acesteia se desfășoară anexele din lemn și din zidărie (șoproane deschise către curte, grajduri, cotețe) și în spatele curții se află șura dispusă paralel cu strada. Șura, o construcție de mari dimensiuni, include șura propriu-zisă, *feldera* pentru cereale și grajdul pentru vite. După clădirea casei, de-a lungul aceleiași laturi este șopul pentru lemne și căruțe, și apoi grajdurile pentru bivoli și pentru vaci - „*Staull*”. Între cele două grajduri este o încăpăre de unde se dă furaj animalelor. În spatele grajdurilor se află șura, sub aceasta fiind un alt grajd, uneori două grajduri.⁵⁵³ (fig.62)

Anexele sunt construite adiacent casei de locuit. Bucătăria de vară, magaziile și grajdul sunt ridicate direct pe pământ fără pivnițe. Bucătăria de vară este locul în care se desfășoară viața familiei în perioada verii, unde sunt pregătite proviziile pentru iarnă. Magazia este amplasată mai în spate și este locul de păstrare pentru căruță, plug, grapă și alte utilaje agricole. Partea din spate a șirului de construcții este ocupată de grajd.⁵⁵⁴

„Anexele gospodărești se adaugă locuinței fie în spatele casei, fie în prelungirea sa. Chilerul sau polata este o astfel de anexă acoperită prin prelungirea pantei acoperișului. Casa se extinde prin transformarea acestor anexe în camere de locuit. Casele mai spațioase au patru sau mai multe încăperi de adâncime egală, înșirate una lângă alta și având accesul direct din prispă sau din curte.”⁵⁵⁵

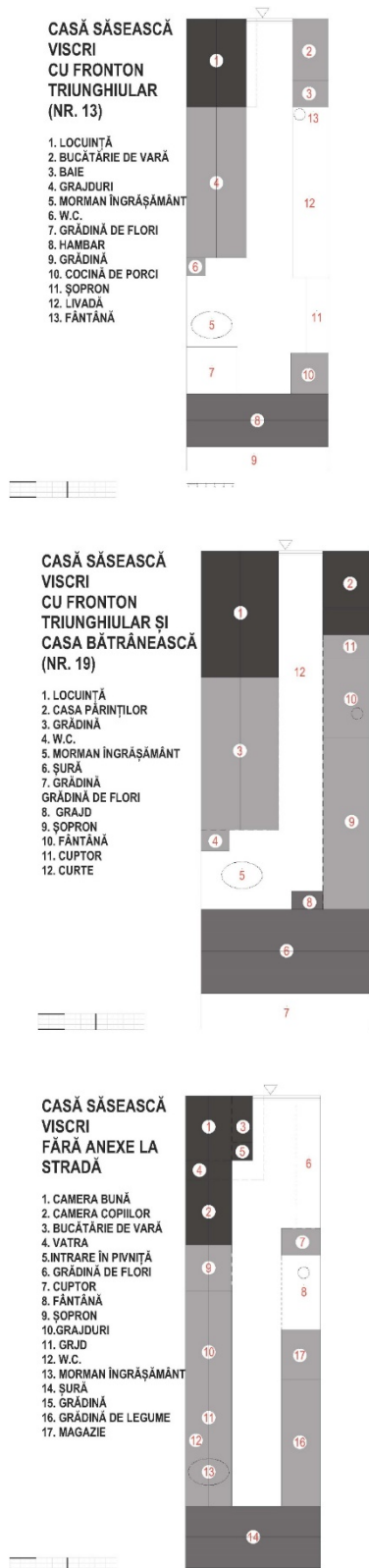
Dincolo de șura așezată perpendicular care ocupă întreaga lățime a parcelei se află grădina cultivată cu pomi fructiferi, viță de vie sau legume. Șura la distanță de

⁵⁵² Haegen și Niedermaier, *Weisskirch*, p. 239.

⁵⁵³ Anna Dootz și Johann Graef, Michael Markel – locuitori ai satului Viscari, în Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, p. 33.

⁵⁵⁴ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 8-9.

⁵⁵⁵ Ionescu și Năstase, *Istoria mobilierului*, pp. 414-415.

Figură 63 Gospodării săsești Viscri –după Haegen și Niedermeier, Weisskirch, pp. 241-243, abb.150,152,156

aproximativ 35 m față de partea din față a curții⁵⁵⁶ este așezată în latul curții cu ușile mari în dreptul porții principale pentru accesul cu căruța și cu carul. Casa și anexele sunt dispuse de-a lungul curții. Ușa mică din spatele șurii de acces către grădina din spate, livada de pomi fructiferi împrejmuită gard sau nu⁵⁵⁷ face legătura cu grădina mare din spatele șurii cultivată cu cereale, zarzavaturi sau pomi. Șurile au acoperișul înalt învelit cu paie sau cu șindrilă unde se depozitează cerealele. Acest tip de plan de organizare a curților apare la noi în țară, dar și în alte țări ca răspuns la anumite cerințe ale vieții rurale.⁵⁵⁸

Gospodăria nr. 13 Viscri este compusă din bucătărie de vară și gard cu poartă și ușă protejate de aceeași învelitoare. Bucătăria de vară este mai îngustă și mai scurtă decât locuința aflată de pe partea dreaptă. Este utilizată în sezonul cald pentru a îndepărta zona de gătit și fumul de locuință. În continuare construcției se află o încăpăre pentru baie, grajd, hambare și o grădină. La **gospodăria 19** cu casă bătrânească, ușă și poartă separate, casa bătrânilor și locuința au dimensiuni asemănătoare. Casa bătrânească are două încăperi și funcționează ca locuință. **Gospodăria 15** cu un volum la stradă și ușă lângă poartă cu învelitoare comună este un caz particular deoarece bucătăria de vară este atașată casei, iar locul pentru construcția bucătăriei de vară detașată este încă liber. (fig. 63)

Gospodăria săsească este împărțită de **două direcții virtuale**, mediană și transversală, respectiv direcția de traversare a gospodăriei între poarta de intrare a carelor și șură care face legătura cu câmpul. Direcția transversală separă curtea de pământul cultivat și este marcată de șura transversală. Se generează o linie a șurilor care închide partea posterioară a satului accentuând imaginea fortificată, bine protejată a așezării. Astfel se formează o a doua limită exterioară a satului.⁵⁵⁹

Lotul este ierarhizat de la stradă la ogor, grădina urmând curtea gospodăriei. De la stradă la grădină succesiunea este clară. Anterior, la stradă este poziționată locuința, posterior este șura specifică. Între cele două construcții definitorii ale gospodăriei se desfășoară anexele (șopru, grajd sau hambar) specifice ocupației locuitorilor. În gospodăriile cu ocupație agricolă se află șopru pentru utilaje, iar în cele cu ocupație pentru creșterea animalelor în continuarea casei se află grajdul.

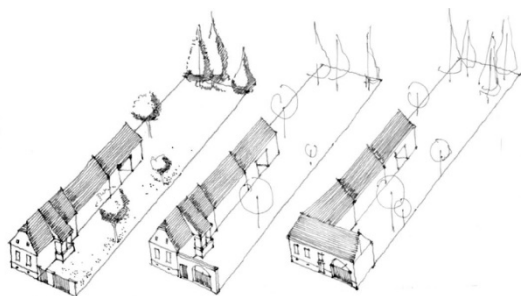
⁵⁵⁶ Haegen și Niedermeier, Weisskirch, p. 237.

⁵⁵⁷ Ibid., p. 237.

⁵⁵⁸ Butură, *Etnografia poporului român*, p. 72.

⁵⁵⁹ Haegen și Niedermeier, Weisskirch, p. 237.

5.2.2 Așezarea volumului pe lot

Figură 64 Așezarea volumului pe lot uniaxială și cu două axe, Laslăul Mic – sursă imagine – stud. arh. Andrei Bacosca și stud. arh. Lazăr Csaba

Figură 66 Gospodărie cu șura transversală Cristian, SB – arhiva personală

Figură 65 Gospodărie cu șura longitudinală, Ațel, SB – arhiva personală

Gospodăria este caracterizată de relațiile domestice care determină un mod specific de așezare a volumului pe parcelă. Mediază relația între spațiul public al uliței satului cu ogorul și cu vecinătățile. Dispunerea volumului implică așezarea pe laturile loturilor a volumelor longitudinale pe parcelă și relația volumetrică între acestea.

Tipologiile gospodăriilor se diferențiază prin așezarea volumului pe laturile lotului, respectiv după cele patru axe ale limitelor lotului cu una, două, trei sau patru axe.

Gospodăriile cu curți închise, cu construcțiile grupate pe o suprafață restrânsă sunt gospodării cu curți aglomerate pe loturi neregulate și gospodării cu curți cu organizare regulată pe loturi geometrice. Cea de a doua categorie se întâlnește în satele colonizate, dar și în cele sistematizate. În satele compacte cu structură densă gospodăriile sunt alipite curțile strâmte, închise spre stradă cu poartă de zidărie cu acces perforat. Satele compacte cu structură regulată au gospodăriile grupate în planuri liniare sau geometrice. Satele săsești cu structură liniară sau cele mixte din Podișul Târnavelor sunt definite de două axe de construcții, latura caselor dinspre stradă și axa șurelor din interiorul curților strâmte. Satele cu structură dreptunghiulară specifice în Banat, sudul Transilvaniei și în zona Bistriței sunt așezări **evolute** de la planurile inițiale unilaterale sunt generate gospodăriile cu organizare închisă pe trei sau patru axe.⁵⁶⁰

La gospodăriile săsești volumul locuinței este la stradă. Între volumele semnificative ale gospodăriei, al locuinței și al șurei, își găsesc locul acareturile sub acoperișul care leagă locuința de șură. În anumite zone, toate aceste construcții se află sub același acoperiș sau sub acoperișuri diferite dispuse telescopic. În privința relațiilor dintre volumele construcțiilor, Petrescu-Burloiu deosebește două tipuri de planuri, un prim tip în care locuința face corp comun cu anexele, succedându-se locuința, șura și grajdul, iar la al doilea tip anexele gospodărești nu fac corp comun.⁵⁶¹

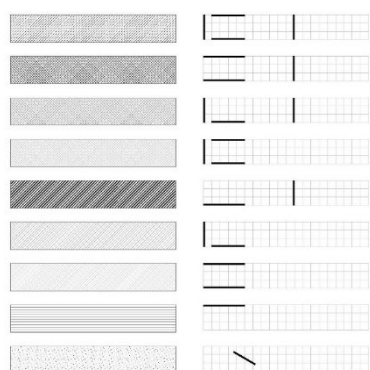
Poziția volumului casei și dispunerea șurei determină tipul gospodăriei. **Casa** fie este dispusă perpendicular pe stradă și de-a lungul acesteia. **Șura** este dispusă transversal sau de-a lungul lotului. Între acestea se desfășoară anexele de-a lungul laturilor cu vecinătățile.

Gospodăria cu o axă, a șurii și a casei și gospodăria cu două axe, șura perpendiculară pe axa casei sunt două tipologii primare ale gospodăriei săsești.

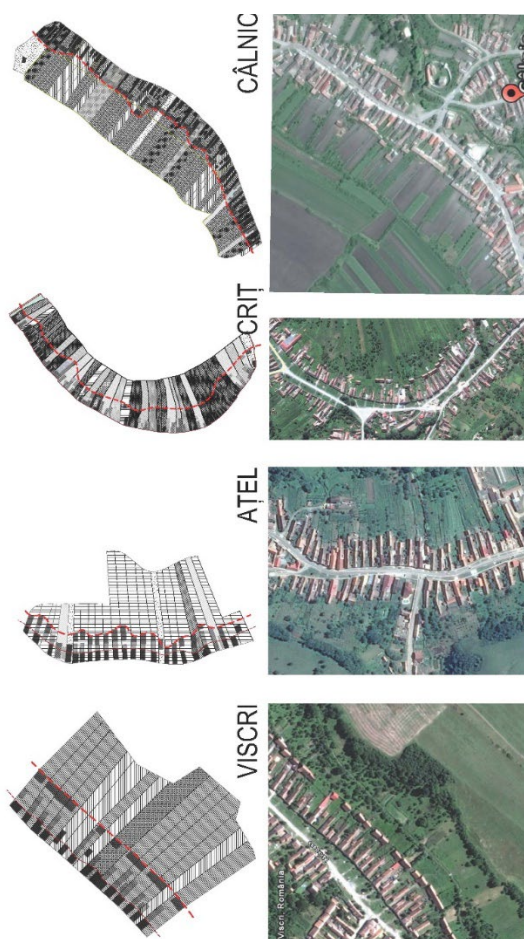
Planul cu **o axă** este cel mai vechi și cel mai practic, fiind impus în acțiunile de colonizare și regrupare a localităților. „Se pare că acesta a fost planul inițial de

⁵⁶⁰ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 58-61.

⁵⁶¹ Ibid., p. 66.

Figură 67 Tipologii de așezare a volumului pe lot

Figură 68 Tipologia așezării a volumului pe parcelă – Câlnic, Criț, Ațel și Viscri

organizare la colonizare, părăsit, însă după 1800, când treptat lemnul s-a înlocuit cu cărămizi, iar paiele cu țigle, care au permis adoptarea tipului actual de organizare a curților, pe trei linii.”⁵⁶²

Gospodăriile cu curți organizate pe **două axe** perpendiculare casa cu anexele mici ocupă o primă latură, iar pe a doua se află șura. Gospodăriile cu două axe se formează din cele cu o latură prin construirea spre uliță a unei bucătării de vară, fiind două laturi paralele sau prin închiderea frontului stradal.

Gospodăriile cu **trei axe** apar în zonele cu ocupații specializate și mixte datorită nevoilor de mărire a spațiilor pentru desfășurarea muncilor casnice, spațiilor de depozitare pentru unelte, utilaje și produse. Aceste gospodării se formează prin *completarea gospodăriilor cu două laturi cu o a treia latură de construcții în fața casei*. Sunt identificate trei variații ale gospodăriei cu construcții pe trei laturi: „cu șura în latul curții, cu casa în latul curții și cu casa în lungul uliței”⁵⁶³. Respectiv șura transversală, volumul casei transversal de-a lungul străzii și cu casa auxiliară. Planul gospodăriilor cu *șura transversală* sunt completate de o a treia axă de construcții amplasată paralel casei, bucătărie de vară sau casa bătrânească. Astfel de organizare specifică în Podișul Târnavelor, podgoria Alba Iulia, împrejurimile Sibiului, Țara Bârsei, Țara Zarandului sau Banat este ușor accesibilă ținând cont de circulația frecventă dintre anexele gospodărești. Gospodăria cu *casa de-a lungul drumului* apare ca urmare a dorinței de închidere a curții față de drumul pe care se intensifică transporturile sau a oamenilor, „a oștilor sau dușmanilor în vremuri de restriște”⁵⁶⁴. În lungul drumurilor apare un „front continuu de case cu porți încadrate în zidăria fațadelor în dosul cărora se află deseori un coridor de acces în curte, adăpostit de acoperișul prelungit al casei”⁵⁶⁵. Acest mod de organizare a gospodăriilor se răspândește cu precădere după adoptarea materialelor de construcție precum cărămida și țigla la construirea caselor și a anexelor. Acest tip de gospodării sunt frecvente în Bistrița și Banat.

Gospodăriile cu curți **patru axe** reprezintă o evoluție de la tipul pe trei axe. Se formează prin închiderea frontului stradal și acoperirea intrării sau prin construirea ultimei laturi longitudinale cu anexe. Curțile închise la drum sunt completate de șoproane și magazine pe latura a patra. Gospodăriile pe patru axe se întâlnesc alături de cele pe trei linii în special în satele dense ale Transilvaniei. Se formează o imagine de tipic săsesc specifică locuinței urbane.⁵⁶⁶ (fig. 68)

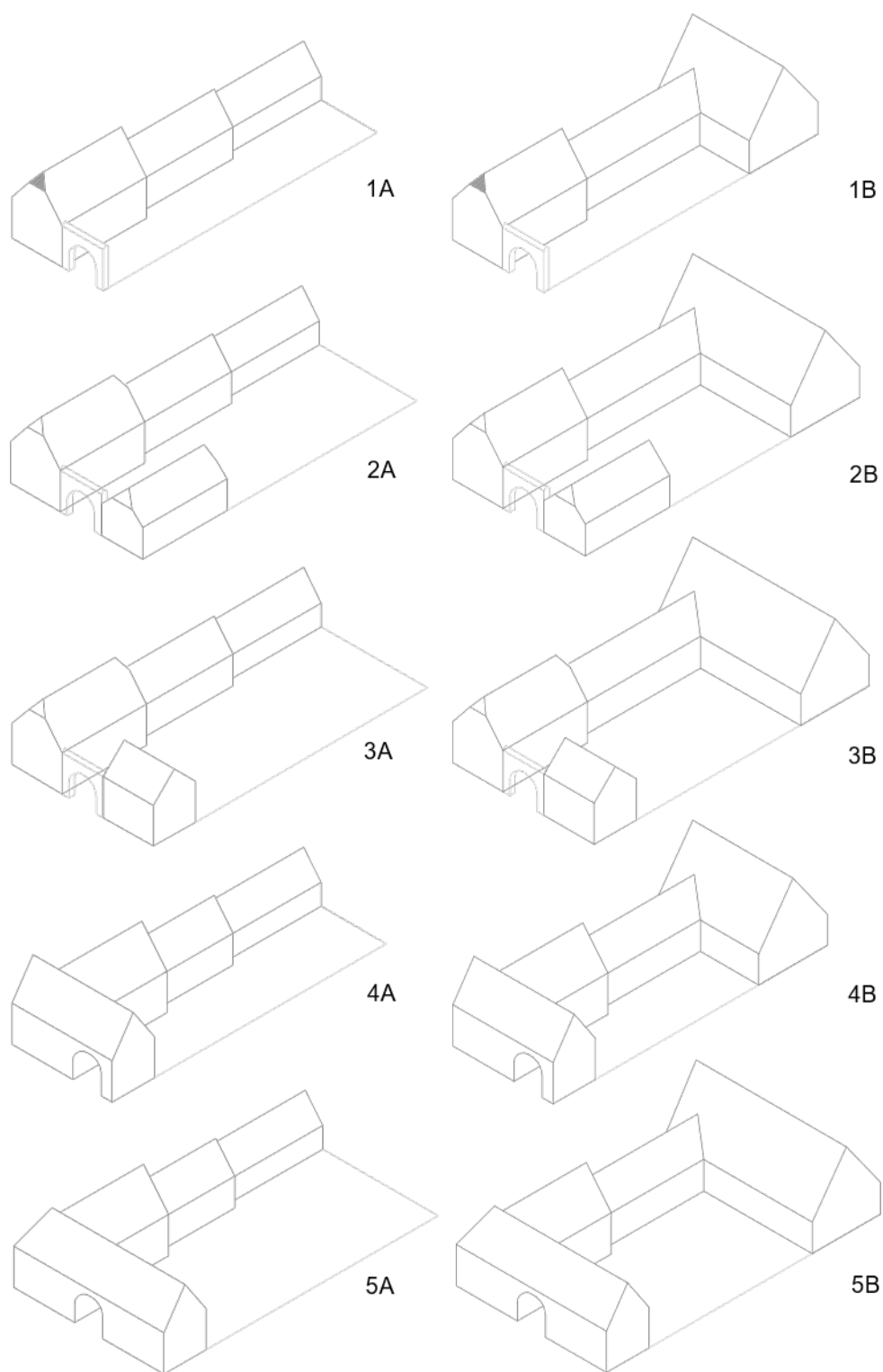
⁵⁶² Butură, *Străvechi mărturii de civilizație*, p. 70.

⁵⁶³ Ibid., p. 75.

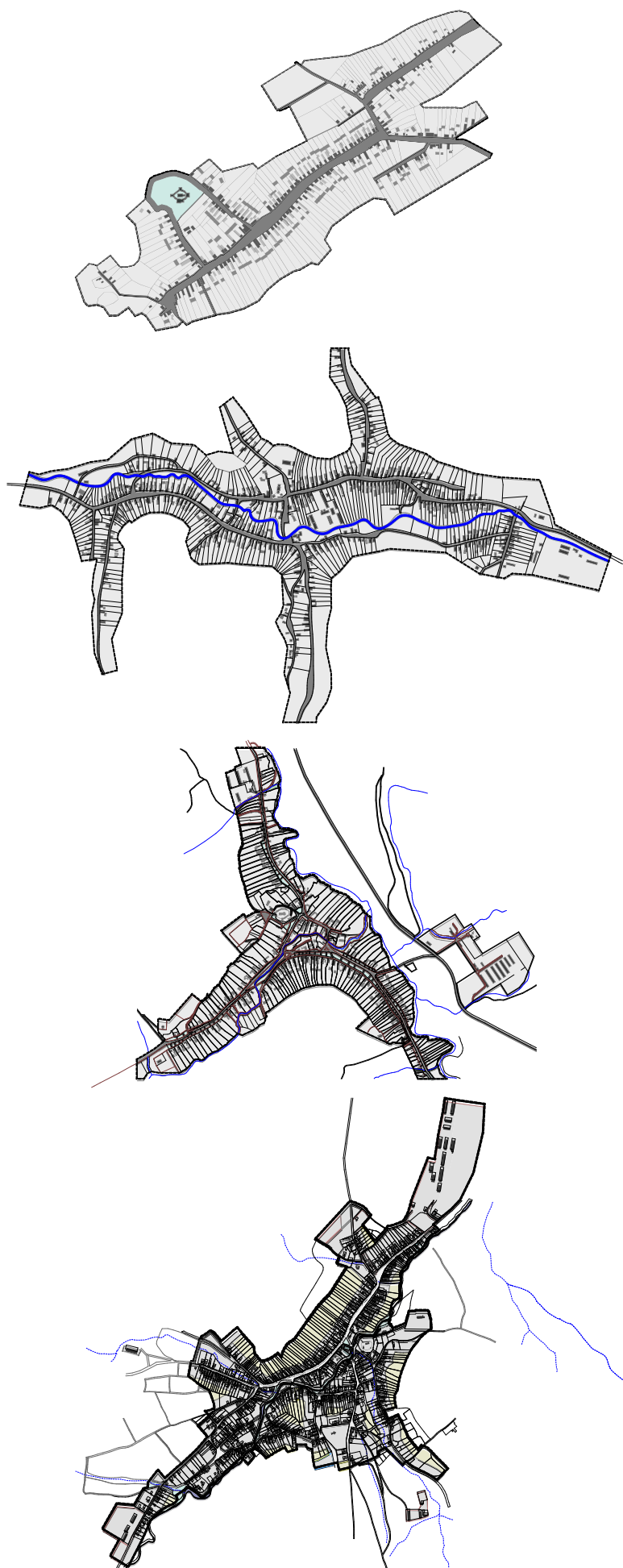
⁵⁶⁴ Ibid., p. 72.

⁵⁶⁵ Ibid., p. 72.

⁵⁶⁶ Ibid., p. 80.

Figură 69 Tipologii de așezare a volumului pe lot
 A- tipologii cu șura dispusă longitudinal, B – tipologii cu șura dispusă transversal
 1-2 tipologii cu volum perpendicular pe stradă, poartă de zid
 3-2 tipologii cu volum de-a lungul străzii și gang de intrare în curte

Viscri – 204 gospodării
 Gospodării cu trei axe 27
 Gospodării cu două axe **90**
 Gospodării cu o axă 62
 Gospodării atipice 25

Ațel – 395 gospodării
 Gospodării cu trei axe 35
 Gospodării cu două axe 118
 Gospodării cu o axă **153**
 Gospodării atipice 89

Criț – 208 gospodării
 Gospodării cu patru axe 5
 Gospodării cu trei axe 40
 Gospodării cu două axe **76**
 Gospodării cu o axă 40
 Gospodării atipice 46

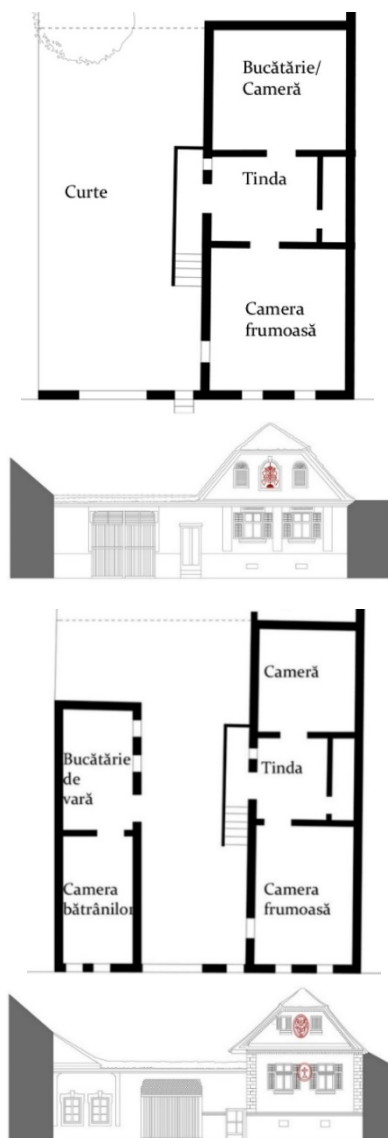
Călnic – 159 gospodării în zona protejată
 Gospodării cu patru axe 7
 Gospodării cu trei axe 27
 Gospodării cu două axe **71**
 Gospodării cu o axă 29
 Gospodării atipice 25

Figură 70 Analiza frecvenței tipologiilor de gospodării în satele săsești - Viscri (BV), Ațel (SB), Criț (BV), Călnic (AB)

5.3. Locuința

Locuința rurală săsească este redusă la esențial. Planul, volumul, raportul locuinței cu lotul, fațada, decorația și cromatica sunt specifice la locuința săsească. Planul caracteristic cu trei încăperi cu târnaț sau pridvor și cămară, volumul longitudinal cu trei niveluri, acoperișul în două ape, fațada cu trei registre, două sau trei ferestre, pinion triunghiular alcătuiesc arhetipul săsesc care primește particularități care determină existența a mai multe tipologii de locuințe.

5.3.1 Planul locuinței

Figură 71 Tipologii locuințe, sat Șaros, SB – sursă imagini stud. arh. Ciortea Radu-Adrian și stud. arh. Todea Andrada-Diana

Ierarhiile spațiale ale mediului locuit au motivații psihologice, fiind valorizate instinctiv. Un spațiu amplasat la înălțime are o funcție mai importantă, iar subsolul este asociat cu funcțiunile mai puțin importante.⁵⁶⁷

Franz Friedrich Fronius descrie **casa țărănească de acum 100 de ani**. Camera din spate are funcțiunea de locuire, aici trăiește familia, iar camera din față este utilizată pentru serbări, reuniuni, având scopul de „*reprezentare a statutului social*”. În această cameră se păstrează valorile materiale ale familiei, portul popular, vesela și unelte speciale și uneori războiul de țesut. **Pivnița** este un spațiu important al casei tradiționale de depozitare la nivelul solului conectat la casa de locuit - „*celăru*” în special în zonele viticole. Accesul în pivniță se face din casă, iar ulterior accesul se realizează din exterior. Având în vedere că aici se află proviziile, o astfel de intrare este mai stabilă și mai protejată. Pe lângă funcția de depozitare, pivnița înalță spațiile de locuit deasupra solului.⁵⁶⁸

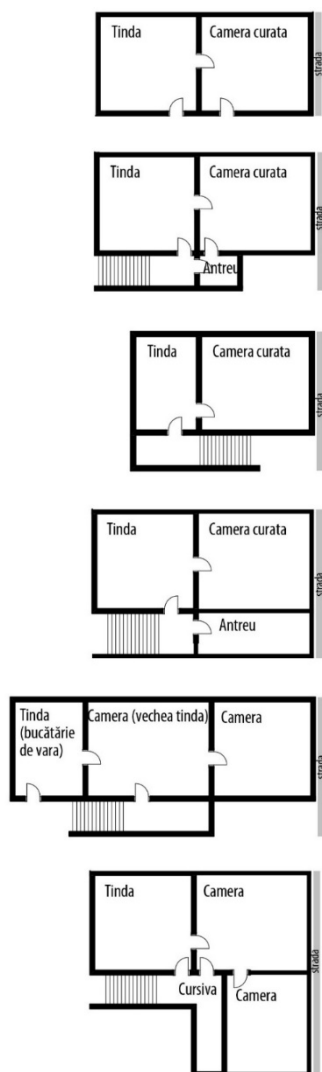
Michael Wagner descrie casa țărănească de secol al XX-lea. Are front stradal închis, tencuită cu var de culoare deschisă, cu ornamente și stucaturi, cornișe, obloane din lemn și culori vii. „*Fiecare casă are o încăpere mare cu ferestre spre stradă și o încăpere mică, înspre curte. Între ele se află intrarea. O ușă mare ducea spre casă, căci astfel se numea acest spațiu mai mic multifuncțional cu vatră. Aici se afla lada cu făină, cu două compartimente, unul mai mare, pentru făină, și unul mai mic, pentru mălai. De grinzile tavanului erau fixate două bare de oțel de care iarna atârnavu cârnații și bucăți de carne de porc afumată. Într-un colț se afla scara care ducea în pod, iar în alt colț, sub hornul casei, era vatra pe care, mai demult, se gătea mâncarea, în ceaun, două uși duceau în camera din față, respectiv cea din spate.*”⁵⁶⁹ Poziția camerei bune la stradă este specifică locuinței rurale în timp ce la locuința urbană de tip evoluat cu un număr mare de goluri la stradă sala mare se află la primul nivel fiind „*scena desfășurării vieții de familie în comun sau a primirilor*”.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Vais, *Locuire*, p. 186.

⁵⁶⁸ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 8-9.

⁵⁶⁹ Michael Wagner, *Das Leben auf dem Dorfe. Aufzeichnungen eines siebenbürgisch-sächsischen Bauern* (Sibiu: Hora, 2003), p. 25., apud Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 8.

⁵⁷⁰ Patrușiu, *Locuința în timp și spațiu*, p. 89.

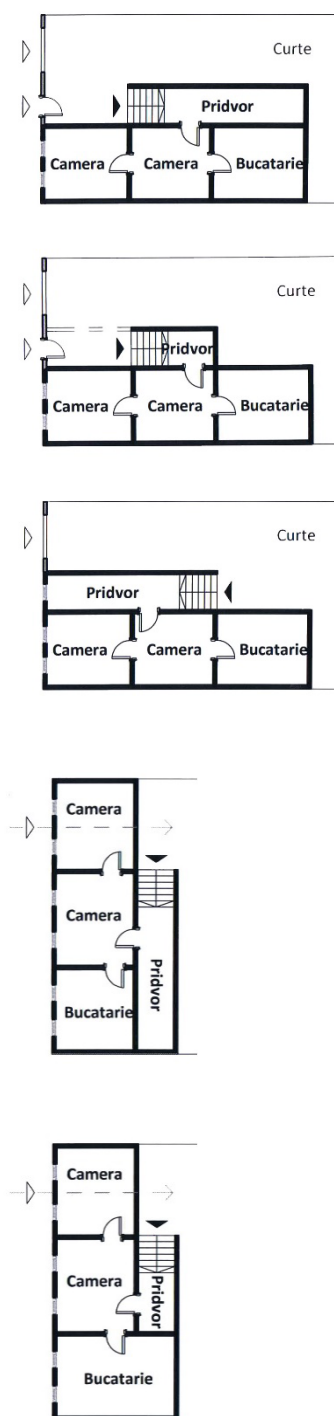

Figură 72 Tipologii locuințe în satul Rodeș, BV – sursă imagini stud. arh. Adelina Ierușan și stud. arh. Mariana Novosivschei

În satul **Rodeș, (Brașov)** casa are planul simplu, liniar alcătuit din **două sau trei încăperi de locuit și spații de tranziție** adăugate. Planul recurent are **trei încăperi, acces în camera centrală din pridvor**. Tinda este poziționată central sau în capăt, spre curte. În continuarea pridvorului se prelungeste o altă încăpere de-a lungul casei de lățimea scărilor. În anumite cazuri această încăpere este o încăpere de locuit cu dimensiunile unei camere care are ferestre spre stradă. Rezultă astfel un **plan în L, pridvorul cu scările articulând cele trei încăperi**. Încăperile au dimensiune similară, tinda fiind în anumite cazuri mai îngustă. Particularitatea planului din satul Rodeș este **prezența pridvorului cu scară**. Sunt prezente case dispuse **paralel cu strada**, toate încăperile având ferestre spre stradă.

Planul locuinței în satul **Cisnădioara, SB** este **simplu, liniar dispus cu frontul îngust la stradă alcătuit din două sau trei încăperi cu pridvor**. Casele orientate cu **latura lungă la stradă** au **plan evoluat cu mai multe încăperi**, accesul în curte fiind printr-un gang la primul nivel, sub încăperile de locuit. Nivelul locuinței este situat peste un demisol înalt, iar accesul la locuință se realizează printr-un pridvor care adăpostește scările. Prelungirea pridvorului de-a lungul fațadei, spre stradă determină amplificarea planului cu o încăpere suplimentară, cu rol de cămară sau cameră de locuit.

În satul **Saschiz, BV** întâlnim locuințe cu plan variat, de la planul simplu liniar cu trei încăperi la plan evoluat cu mai multe încăperi și gang de intrare. Diversitatea locuințelor, de la cele cu plan liniar fără pridvor la locuințele cu caracter urban, ample cu două niveluri oferă o privire de ansamblu asupra evoluției planimetrice a locuinței săsești. Se observă o varietate de planuri: varianta **perpendiculară - casa liniară cu trei încăperi** și intrare mediană, **casa cu pridvor** peste porțiță, **casa alcătuită din două corpuri** simple cu gabarit diferit (casa mare și casa mică) și varianta **transversală** a casei evolute – **casa cu patru încăperi**, unde pridvorului devine intrare spre curte și cameră de locuit spre stradă, **casa cu cinci încăperi** din care trei încăperi spre stradă, a treia fiind deasupra gangului de intrare, **casa cu două corpuri și gang de intrare** rezultat din acoperirea intrării între cele două volume ale caselor, și **casa dispusă cu mai multe încăperi la stradă, fără gang** și intrare laterală.

Figură 73 Tipologii locuințe sat Cisnădioara, SB – imagini stud. arh. Andrei Kovesi și stud. arh. Darius Mârț

Casele din satul Viscri, (Brașov) sunt categorisite în studiul condus de Katholieke Universiteit Leuven în funcție de raportul fotografic și planurile construcțiilor. Aceste tipuri sunt asociate cu etnia și posibilitățile materiale ale locuitorilor. Conform studiului casele săsești sunt mai bogate deoarece sașii sunt mai înstăriți și dețin mai multe clădiri de dimensiuni mai mari și mai solide încă de la început. La pol opus, românii, grup defavorizat economic, au o singură clădire de multe ori cu o singură cameră.⁵⁷¹

Planul casei săsești din Viscri este formată din „tinda” („Luif”) la care se ajunge urcând o scară direct din curte. În această încăpăre se află lada de făină, scara de acces în pod și uneori vatra și cuptorul. Tot din această încăpăre este accesul către „camera mare” („De greiße Stuff”), cameră cu două ferestre în care se țin evenimentele importante (nunta, botez etc.).⁵⁷²

Planul cu cameră și tindă cu vatră liberă este cel mai simplu întâlnit în Viscri. Majoritatea caselor au acest nucleu dezvoltat ulterior. **Al doilea tip de plan** are două camere și tindă mediană în filă. În tindă se află vatra de foc liberă, scara de acces și chepengul podului. **Al treilea tip de plan** este cel compact (cvasipătrat), având spre stradă camera mare și camera mică (a bătrânilor), urmate apoi de tinda lărgită și vestibulul cu scara de acces, având deschideri în arc semicircular. Acest plan dezvoltat cu siluetă masivă, fațadă amplă, cu 3 sau 4 ferestre, frontoane late și acoperișuri monumentale sunt caracteristice secolului al XVIII-lea și al XIX-lea.⁵⁷³

În satul **Ațel, (Sibiu)** planul locuinței este simplu, alcătuit dintr-un număr redus de încăperi. **Planul simplu** este alcătuit din trei încăperi de locuit, una dintre acestea având ferestrele spre stradă. Următoarele tipologii sunt derivate din planul de bază. Se observă **planul cu pridvor**. Camera de la stradă se extinde pe lățimea pridvorului sau este o a doua cameră spre stradă. Planul specific este cel cu trei încăperi, două fiind conectate, bucatăria având acces din curte.

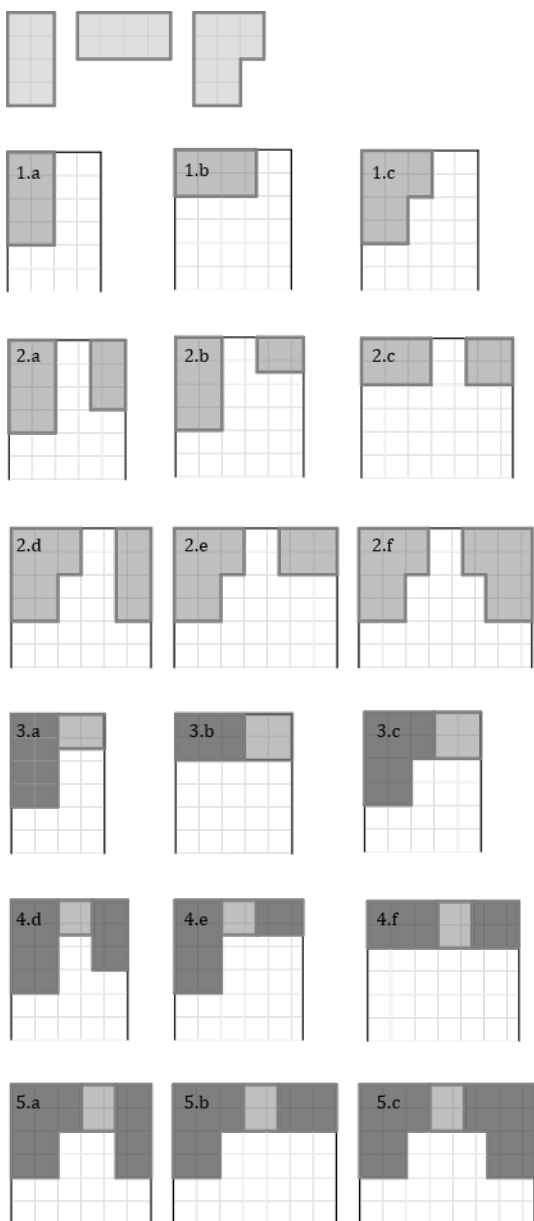
La locuințele din **Câlnic, (Alba)** se observă trei tipologii ale **planului: liniar cu trei sau patru încăperi**, una dintre acestea fiind poziționată la stradă, și alte două variante de **plan cu mai multe încăperi cu latura lungă la stradă**, două sau trei încăperi având ferestre spre stradă și **planul în L cu două încăperi la stradă**, un tip evoluat al **planului liniar perpendicular pe stradă**. Alături de încăperea de la stradă se adaugă o altă încăpăre. **Planul cu două sau trei încăperi spre stradă**, hol și alte două sau trei încăperi spre curte este *locuința dispusă paralel cu strada* și acces pe latura scurtă dinspre curte. Se observă prelungirea locuinței longitudinal cu funcțiuni de locuire.

⁵⁷¹ Haegen și Niedermeier. *Weisskirch*, p. 223.

⁵⁷² Anna Dootz și Johann Graef, Michael Markel – locuitori ai satului Viscri, în Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, p. 33.

⁵⁷³ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

5.3.2 Tipologii volumetric ale locuinței

Figură 74 Tipologii planuri locuințe săsești, sus tipologii volume simple, jos tipologii volume compuse

„Din punct de vedere volumetric, modelele tradiționale românești sunt structurate pe baza a două forme arhetipale: cu un nucleu compozițional și cu două nuclee compoziționale din care un nucleu de bază și un nucleu de accent. În raport cu zona etnografică de care aparțin, cele două forme arhetipale cunosc subvariante, funcție de modul de soluționare al acoperișului; cu patru pante sau cu două pante și fronton.”⁵⁷⁴

Locuința săsească ia formă paralelipipedică cu acoperiș în două ape. Tipologiile volumetric ale locuinței săsești sunt generate de compoziția de volume, relația între acestea și poziția față de aliniamentul străzii.

Se identifică tipologii de locuințe care surprind diferite stadii de evoluție a locuinței săsești. Compozițional, volumul este compus din **două geometrii** principale, **dreptunghi**, longitudinal sau transversal și în **L**. Casa este formată **dintr-un singur corp** sau din **două corpuri** amplasate în relație de perpendicularitate sau paralelism unul față de celălalt sau unite sub același acoperiș, devenind un singur volum.

I. Tipologii simple

1. Tipologia locuinței cu un **volum** la stradă.

1. a Tipologia de **locuință primară are un corp longitudinal perpendicular pe stradă** și front îngust la stradă cu două ferestre, poartă mare cu porțiță inserată. Planul locuinței este cu trei încăperi, intrarea în casă fiind prin camera centrală (tinda).

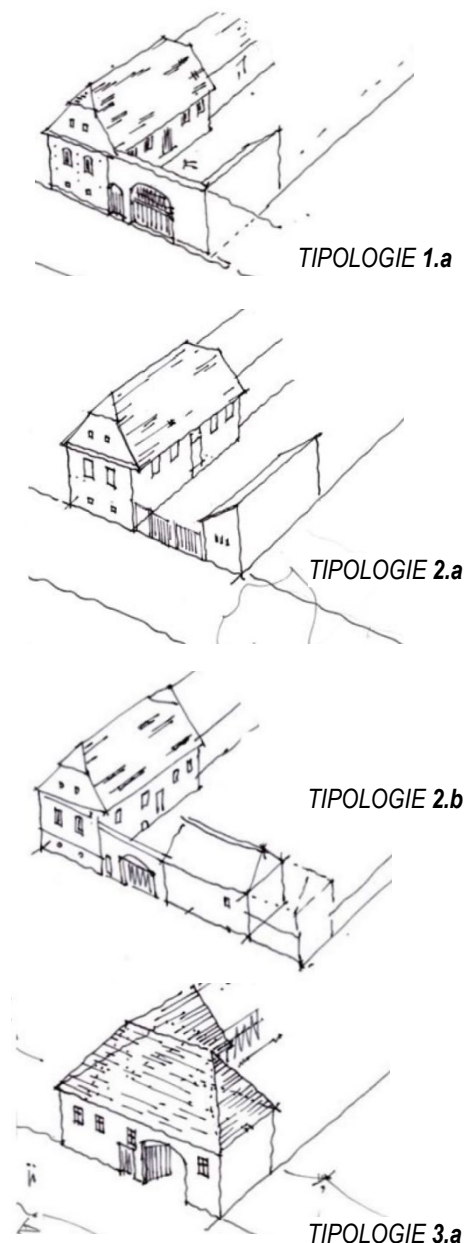
1.a' În aceeași tipologie locuința este mai amplă volumetric și ocupă un **front la stradă mai mare**. Volumul casei este longitudinal perpendicular pe stradă. Frontul la stradă al casei are două sau trei ferestre. Gardul spre stradă este perforat cu două goluri pentru poartă și porțiță.

1.a'' Tipologia a treia de locuință este similară celei de a doua, având în plus un **pridvor longitudinal**. Cea de-a treia fereastră a casei poziționată în capătul pridvorului, deasupra porțiței pietonale de intrare în curte. Aceste case au demisol înalt, registrul demisolului corespunde zidului cu poarta de intrare.

1.b Tipologia cu un volum dispus transversal cu latura lungă la stradă și streășina și cornișa paralele cu strada.

1.c. Tipologia locuinței cu plan în L, volumul fiind dispus în colțul dinspre stradă al lotului. Acest tip de locuință are mai multe încăperi orientate spre stradă.

⁵⁷⁴ ICCPDC, Studii de Arhitectură Tradițională în vederea Conservării și Valorificării prin Tipizare, p. 8

Figură 75 Tipologii volumetrice ale locuinței în satul Laslău Mic, SB, sursă imagine – stud. arh. Andrei Bacosca și stud. arh. Lazăr Csaba

2. Tipologia cu **două volume separate**, casa dispusă perpendicular pe stradă și bucătăria de vară sau locuința părintească.

2.a **Două volume longitudinale** pe stradă. Frontul la stradă este format din două fațade înalte cu pinion triunghiular. Cele două case sunt legate de ansamblul zidit al porții, cu unul sau două goluri de poartă. Fațada spre stradă are mai multe ferestre ale camerelor de locuit. Poarta este amplasată în continuarea casei, în acest fel frontul la stradă este mai lung.

2.b. **Un volum perpendicular și unul transversal** cu strada. Rezultă un front compus din fațadă îngustă cu pinion și o fațadă longitudinală.

2.c. **Două volume transversale** de-a lungul străzii. Frontul stradal format din două fațade cu streșina la stradă sunt unite de poarta de zid.

2.d **Un volum în L și un volum longitudinal**

2.e. **Un volum în L și unul transversal**

2.f. **Două volume în L.**

II. Tipologii compuse de locuințe cu unic volum rezultat prin acoperirea intrării în curtea gospodăriei. Rezultă astfel un gang de intrare, iar geometria acoperișului se schimbă. Locuința este voluminoasă cu mai multe niveluri, fie demisol înalt comercial și parter, fie cu parter și etaj. Închiderea frontului prin acoperirea intrării formează un front comun de-a lungul străzii cu intrări perforate de tip gang fără alternanța pinioanelor și porților.

3. Tipologia volumelor formate dintr-un corp și intrare acoperită.

3.a volumul în L format dintr-un corp longitudinal și intrare acoperită cu gang,

3.b. volumul liniar de-a lungul străzii format dintr-un volum longitudinal și gang acoperit,

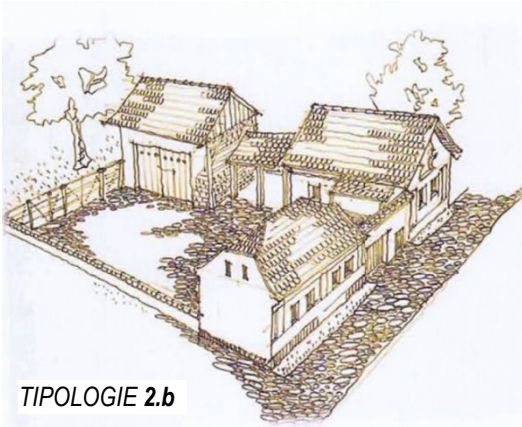
3.c. volum în L și gang acoperit

4. Tipologia formată din **două volume simple unite** prin acoperirea intrării.

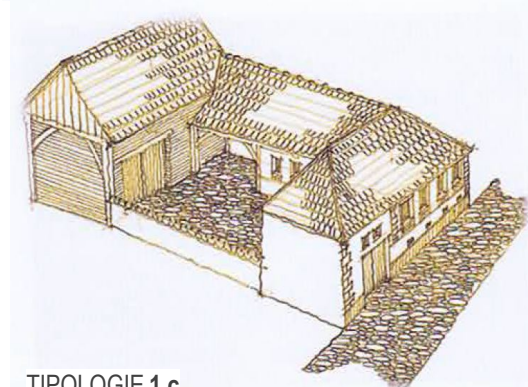
4.a. Două volume longitudinale perpendiculare pe stradă unite formând un volum în U și intrare centrală acoperită.

4.b. Volum compus din două corpuri, unul longitudinal și unul transversal și intrare acoperită.

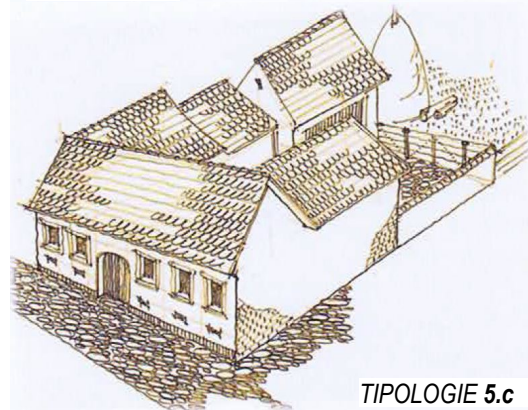
4.c. Volum liniar format din două corpuri longitudinale

TIPOLOGIE 2.b

TIPOLOGIE 1.c

TIPOLOGIE 5.c

Figură 76 Tipologii volumetrice ale locuinței în Saschiz, MS – sursă imagini stud. arh. Cezar Mateescu și stud. arh. Costin Iancu

5. Tipologia formată din două corpuri, un volum în L și unul liniar.

5.a. Volumul în U format dintr-un corp în L și unul liniar perpendicular pe stradă.

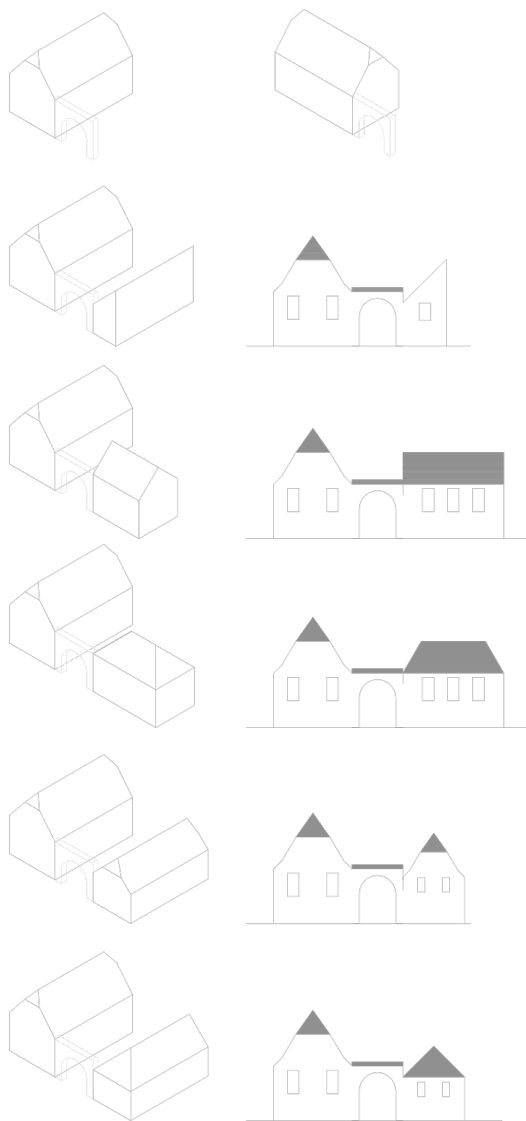
5.b. Volumul în L cu latura lungă la stradă format din două corpuri, unul în L și unul liniar poziționat transversal la front.

5.c. Volum în U format din două corpuri în L unite prin acoperirea intrării.

În satul **Laslăul Mic** din județul Sibiu majoritatea locuințelor sunt de tip primar, volumele longitudinale sunt poziționate cu fațada îngustă la stradă. Aceste locuințe simple se diferențiază prin prezența pridvorului acoperit. Sunt prezente și tipologii compuse cu gang de intrare.

În Saschiz, județul Mureș regăsim **trei tipologii principale** evolute ale locuinței săsești. **Primul tip** are două volume, cel principal așezat longitudinal și cel secundar dispus transversal, paralel cu strada. **Al doilea** tip în U este format dintr-un corp paralel cu strada, cu gang de intrare central și două aripi perpendiculare. Al treilea tip de volum este un volum în L, cu un volum paralel cu strada cu gang lateral și o aripă perpendiculară. (fig. 76)

Tipologii volumetrice ale locuinței săsești

Figură 77 Tipologii primare casei săsești

Figură 78 Fațade în Ațel, SB - sursă imagine stud. arh. Roxana Oarga și stud. arh. Alexandra Rus

În fiecare sat săsesc al Transilvaniei se observă stagnarea modelului arhitectural săsesc într-o etapă de evoluție specifică, fiind prezente și etapele anterioare ale acestuia. Etapa de evoluție în care se află modelul arhitectural se datorează cel mai probabil nivelului de dezvoltare a așezării determinată în special de influența urbană, apropierea oraș sau administrație. Perpetuarea unei forme specifice a modelului arhetipal într-un anumit areal se poate pune pe seama materialelor locale utilizate și a meșterului local prin al cărui meșteșug se propagă anumite variații ale formelor.

După model urban, casele din **Saschiz** sunt ample, iar modelele prezente în sat sunt de tip evoluat. Casele au trei registre dezvoltate, registrul inferior fiind adesea demisol înalt sau parter cu ferestre și ușă de acces de la nivelul străzii. Este frecventă intrarea cu gang acoperit, dispus central sau excentric.

Casele în satul **Archita** au volume generoase și două niveluri deasupra solului, demisol sau parter și etaj. Fațadele spre stradă au trei, patru sau cinci ferestre, fațadele înguste cu două ferestre și pinion triunghiular fiind rare ilustrând o etapă de evoluție avansată a arhitecturii satului.

În satul **Agârbiciu** gospodăriile frecvente sunt pe una sau două linii, cu un singur volum la stradă perpendicular cu fațada scurtă la stradă. Planul caselor este simplu, cele două tipologii întâlnite fiind cu trei încăperi, fie cu acces în încăperea centrală, fie cu acces într-un pridvor deschis. Fațadele la stradă cu pinion triunghiular sau trapezoidal au una sau două ferestre. Registrul inferior al pivniței este redus spre stradă la două goluri de ventilare, accesul în pivniță fiind din curte.

Modelul frecvent de gospodărie din satele **Câlnic** și **Gârbova** este dezvoltat, volumul spre stradă fiind mai amplu, locuința având mai multe încăperi spre stradă. Fațada spre stradă frecvent întâlnită are minim trei ferestre și unul sau două volume la stradă legate prin ansamblul de zid al porții sau printr-un gang de intrare. În oricare dintre tipologii se păstrează pinionul la stradă.

În satul **Criț** este frecventă gospodăria cu două volume perpendiculare la stradă de gabarit diferit și fațadă îngustă cu fronton legate prin ansamblul porții. Fațada locuinței mai amplă are una, două sau trei ferestre. Cele trei registre ale locuinței sunt echilibrate, registrul inferior al soclului fiind redus cu rol de suport, registrul medial al ferestrelor reprezintă registrul principal, iar registrul superior al frontonului subliniază caracterul săsesc al casei. Planul casei este simplu, similar celui din Agârbiciu, cu intrare centrală, în tindă sau în pridvor.

Figură 79 Casă în Cristian, BV – sursă imagine arhiva personală

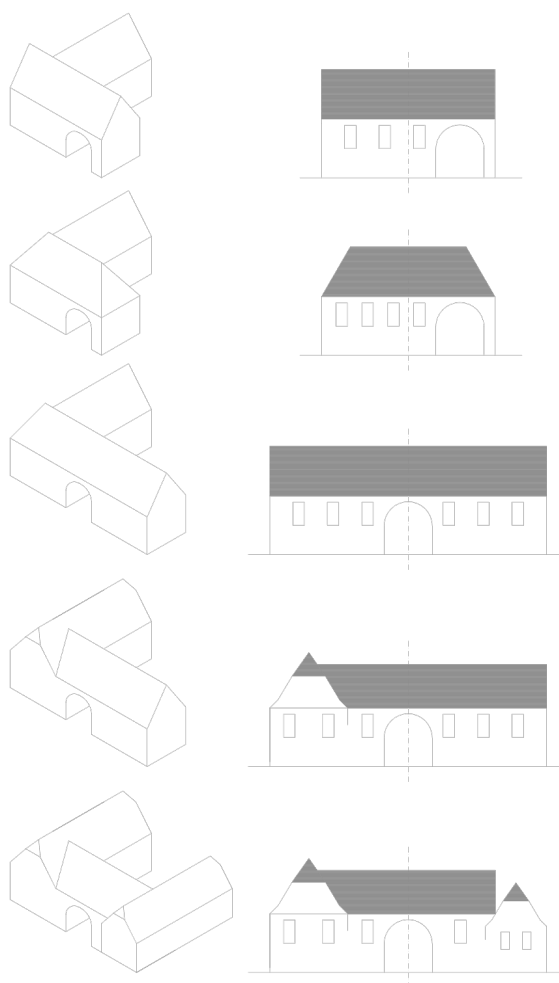
Figură 80 Casă cu parter și etaj în satul Saschiz, MS – sursă imagine arhiva personală

Figură 81 Casă în satul Motiș, SB – fațadă cu patru ferestre, demisol înalt și ușă de intrare în demisol – sursă imagine stud. arh. Călin Santa și stud. arh. Răzvan Stoian

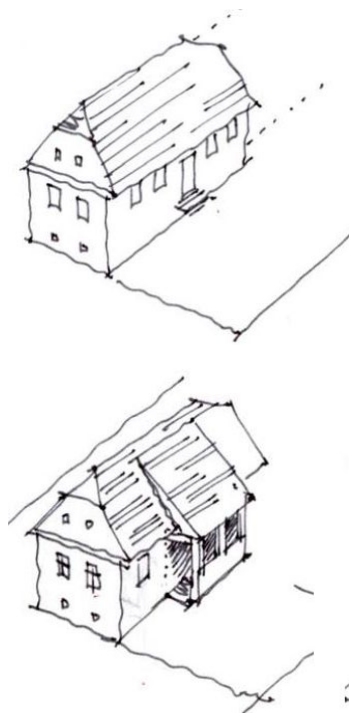
În satele **Cenade**, **Mănărade** și **Valea Lungă** din județul Alba tipologia întâlnită este cu un volum perpendicular cu fațada scurtă cu pinion spre stradă. Registrul median are trei ferestre, două ferestre ale încăperii spre stradă și o fereastră de tip nișă sau un gol spre pridvorul deschis. Sub această fereastră se află porțița de acces în curte la nivelul registrului inferior amplu datorită pantei accentuate a terenului.

Străzile satului **Viscri** sunt zimțate de frontoanele triunghiulare ale fațadelor înguste. Predomină gospodăriile cu unul sau două volume cu latura scurtă la stradă. Planul locuinței este simplu, dreptunghiular cu trei încăperi și intrare mediană.

Figură 82 Tipologii compuse ale casei săsești – volum cu gang

Pridvorul

Figură 83 Tipologii volumetrice ale locuinței în satul Laslăul Mic, SB

Locuință fără pridvor și locuință cu pridvor
– sursă imagini stud. arh. Andrei Bacosca și
stud. arh. Lazăr Csaba

Figură 84 Intrare casă sat Criș, BV – casă cu intrare în casă în tindă și acces în pivnițe separate - sursă imaginea arhiva personală

Un rol esențial în volumetria casei îl ocupă spațiul de tranziție, centru de echilibru al compoziției, „trăsătura caracteristică compoziției volumetrice a arhitecturii noastre tradiționale.”⁵⁷⁵

Spațiul este adaptat senzațiilor de mișcare și deplasare, omul având nevoie de spații la scara lui, de limite palpabile și ușor de atins. Dimensiunea psihologică a spațiului se desfășoară nu numai în spațiu, ci și în timp. Spațiul de tranziție are rolul de pregătire, configurarea acestuia putând da senzație de deschidere și acceptare sau închidere și introvertire.⁵⁷⁶

„Locuința cea mai evoluată și cea mai des întâlnită în mai toate regiunile țării este casa cu tindă și cu trei încăperi. Se presupune că tinda a apărut din necesitatea izolării încăperilor pentru locuit de contactul direct cu exteriorul, deci ca un spațiu intermediar aflat în fața ușii de intrare. Tinda este așadar, în primul rând o cameră de trecere, un vestibul. Este mai mică decât celelalte încăperi, iar lumina pătrunde numai prin ușă. Prin tindă se face accesul la pod. În așezările pastorale, tinda nu are plafon, șarpanta acoperișului rămânând aparentă. Tinda fără pod se întâlnește în Maramureș, Năsăud, Munții Apuseni, în regiunea Branului și în părțile Sibiului.”⁵⁷⁷

Volumul **pridvorului** atașat casei este modelat de geometria învelitorii cu **una, două sau trei pante**. Învelitoarea într-o **pantă** pornește de la nivelul streșinii până la coma pantei acoperișului casei. Pridvorul cu **două pante** formează un pinion spre curte, coama pinionului inferioară coamei învelitorii. Pridvorul cu **trei pante** are streșina la aceeași înălțime cu streșina casei și coama coborâtă. **Orientarea scării de intrare** în casă adăpostită de pridvor este sugestivă pentru caracterul gospodăriei fiind **anterioară, posterioară sau laterală**. Scările dinspre stradă, cu orientare **anterioară**, evidențiază o relație importantă cu strada, intrarea în casă fiind legată cu intrarea în curte din spațiul public. Orientarea **posterioară**, dinspre curte sugerează o activitate preponderent agricolă, scara fiind direcționată spre curtea unde au loc activitățile agricole și spre șură. Acest tip de orientare sugerează o gospodărie cu specific agricol. Orientarea laterală este asociată cu intrarea în tinda deschisă. Astfel apariția pridvorului reprezintă o evoluție a locuirii rurale și diferențiază locuința rurală săsească în cadrul arhitecturii rurale de pe teritoriul Transilvaniei.

⁵⁷⁵ ICCPDC, *Studii de Arhitectură Tradițională*, p. 9.

⁵⁷⁶ Vais, *Locuire*, pp. 186-187.

⁵⁷⁷ Ionescu și Năstase, *Istoria mobilierului*, pp. 412-413.

Figură 85 Casă în satul Valea Lungă, AB – târnaț deschis – sursă imagine stud. arh. Ariadna Achim și stud. arh. Carmen Nagy

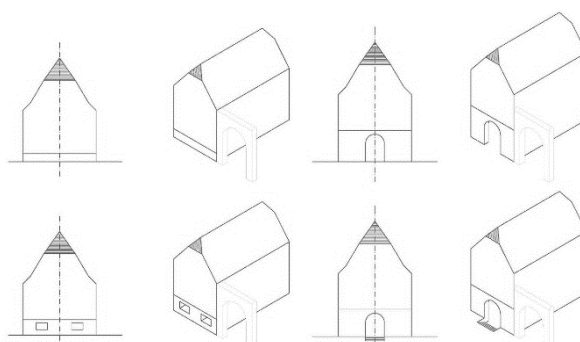

Figură 88 Casă cu târnaț sat Mănărade, AB – sursă imagine stud. arh. Ariadna Achim și stud. arh. Carmen Nagy

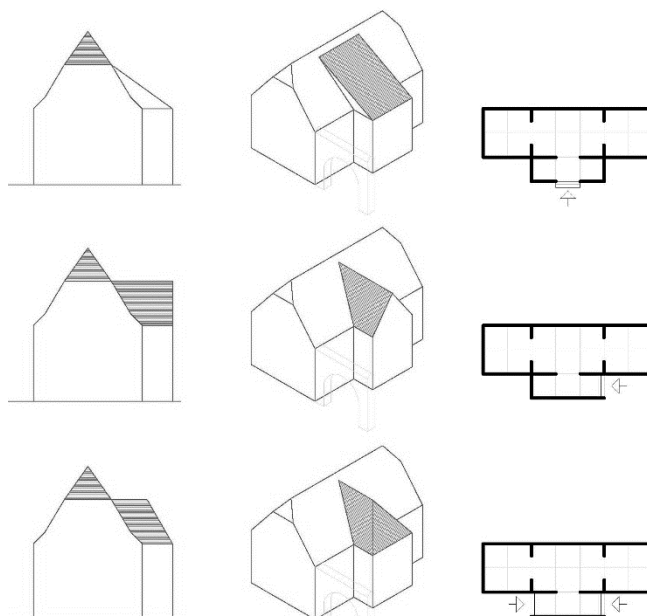

Figură 89 Casa cu pridvor 217, sat Criș, BV – sursă imagine www.igloo.ro (Arthur Țințu)

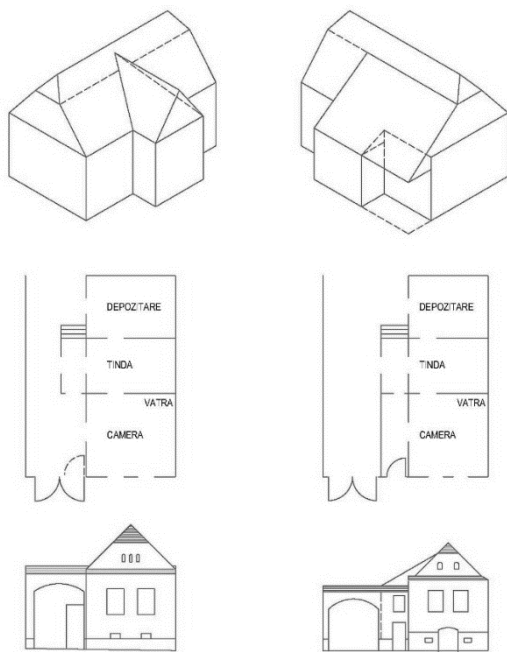
Pridvorul cu rolul de protecție a intrării și de acoperire a scării de urcare în casă este completat cu o încăpere în capătul podestului, iar ulterior este închis. Este un spațiu și un element de volumetrie important în evoluția modelului locuinței rurale săsești. Pridvorul are rol **tranziție**, **articulație** și **catalizator** al evoluției volumetrice. Este un spațiu de **tranziție** din spațiul exterior al curții spre spațiul interior al locuinței, adăpostind scara de urcare care face legătura pe verticală între nivelul curții și nivelul locuinței. Este un element de **articulare** spațială și volumetrică, între activitățile exterioare și locuire. Este un **catalizator** în evoluția volumetriei casei. (fig.87)

Figură 86 Registrul inferior - relația casei cu terenul

Figură 87 Tipologii volumetrice ale pridvorului

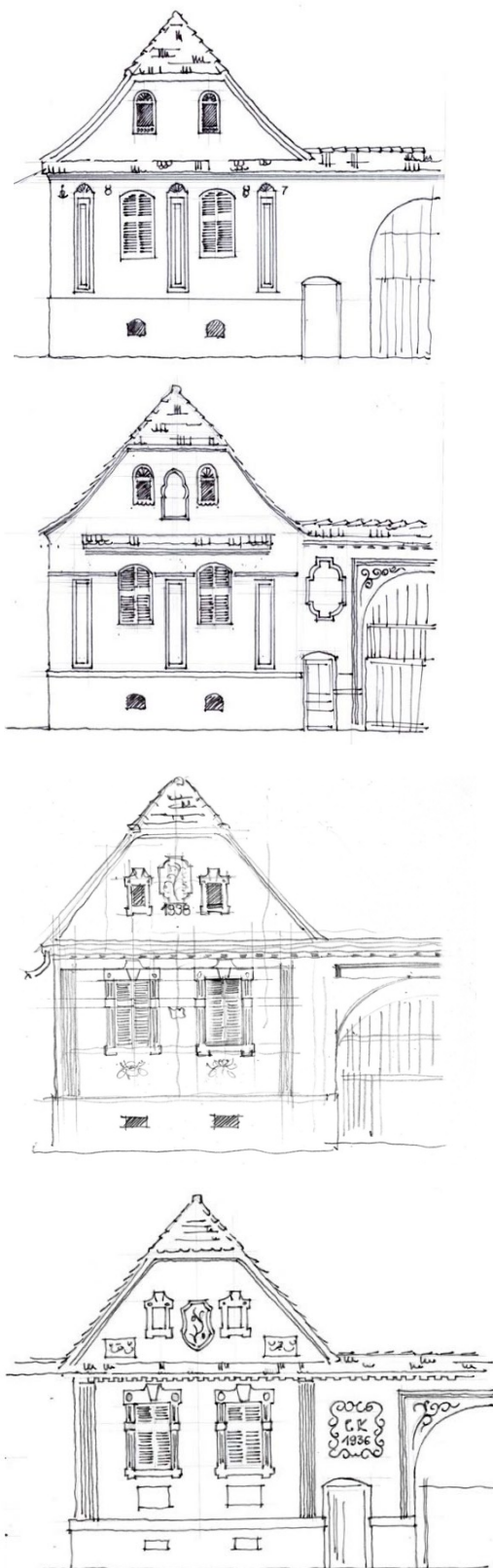
Figură 90 Interacțiunea pridvorului (Laube) cu fațada stradală

Figură 91 Case în oglindă în satul Gârbova, AB – în stânga casă cu pridvor tipic și a treia fereastră, poarta este în planul fațadei, în dreapta casă asimetrică cu balcon la intrare – sursă imagine arhiva personală

Prezența pridvorului este semnalată prin intermediul **fațadei de la stradă**. Acoperișul într-o pantă al pridvorului se prelungește pentru a acoperi intrarea în curte, creând astfel un spațiu tampon între stradă și curte. Fațada dinspre stradă semnalizează prezența pridvorului prin fereastra sau nișa situată deasupra porțiței pietonale la nivelul podestului scării sau prin contopirea frontului pridvorului cu fațada casei și ansamblul porții. (fig. 90-91)

5.3.3 Fațada

Figură 92 Fațade în satul Laslăul Mic, SB – sursă imagini stud. arh. Andrei Bacosca și stud. arh. Lazăr Csaba

„Casele săsești stau cot la cot, alcătuind împreună un singur mare zid către stradă, severe, cu ferestre înalte, care nu îngăduie nici o privire dinafară, și purtând pe frontispiciu convențional câte o maximă biblică: comuna săsească e o colectivitate rațională de oameni închiși, fiecare având nevăzut crestat pe frunte imperativul categoric.”⁵⁷⁸

Caracterul închis tipic pentru satele săsești este conservat sub forma unui front continuu de case cu pivniță semi-îngropată și parter înălțat, puține ferestre, pinioane, porți de zid de aceeași înălțime cu fațada, repetând decorația casei de cele mai multe ori.⁵⁷⁹

În vechea artă țărănească „apariția organică a formelor individuale se subordonează aspectului general, în care chiar și pe ulițele și străzile cu front continuu, casa este elementul principal, un întreg, datorită simplității sale. Fiecare detaliu, fiecare prelucrare parietală în mortar de var, este ignorat în favoarea aspectului de ansamblu al masei clădirii.”⁵⁸⁰

Închiderea curților cu **front continuu** la stradă scoate la iveală rolul de apărare. Zidurile fațadelor au *goluri mici*, funcționale, practicate în zidăria de piatră și cărămidă, tencuite cu mortare de var și protejate de zugrăveli pe baza de var. Majoritatea tencuielilor accentuează principalele elemente constructive ale unei fațade, chiar dacă aceste elemente au rol decorativ. Astfel putem distinge pe fațade elemente precum: soclu cu aerisiri ale pivnițelor, ferestre, aerisiri ale podului și goluri de acces în curte. Mai departe se pot observa brăiele ce delimitează registrele clădirii, ancadramentele ferestrelor, elemente de colonadă precum pilaștri sau bosaje ce marchează colțurile clădirilor, iar alte ornamente variate sunt reprezentate de cornișe și medalioane.

Locuințele arată „străduința spre monumentalitate, prețuirea deosebită a formelor ce provin din structură și a proporțiilor corespunzătoare scopului practic, sinceritatea materialului, structura și funcția pe care ornamentarea doar le accentuează, dar niciodată nu le maschează.”⁵⁸¹

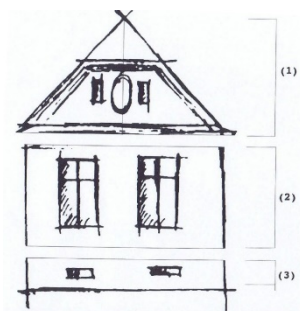
⁵⁷⁸ Blaga, *Trilogia Culturii. Orizont și Stil*.

⁵⁷⁹ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

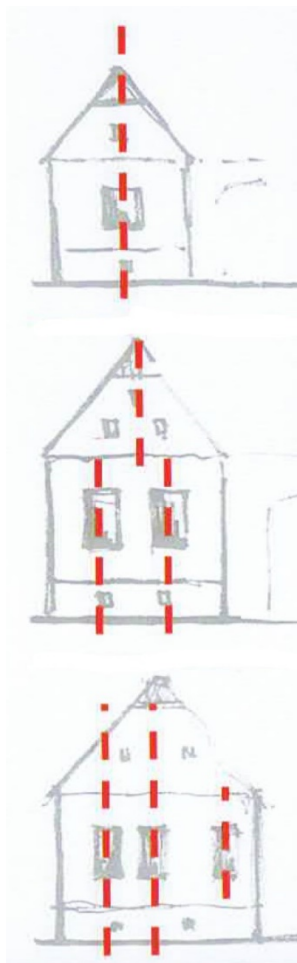
⁵⁸⁰ Paul Ehlig, *Das Deutsche Haus* (Berlin: Ernst Wasmuth, 1916), p. 96, fig. 2 *apud* Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 1.

⁵⁸¹ Kös, *Studii de etnografie*, p. 170.

Registrele fațadei

Figură 93 Registrele fațadei - sursă imagine stud. arh. Sorin Cristian Pop și stud. arh. Lucian Campan

Figură 94 Relația de simetrie a fațadei spre stradă – sursă imagine stud. arh. Claudia Betea și stud. arh. Laszlo Czilli

În compunerea fațadei un rol esențial îl au cele **trei registre**: demisol, parter și pod delimitate prin elemente orizontale. (fig. 93)

Registrul **superior** al *frontonului* sau al timpanului pe care casa îl expune spre stradă are dimensiuni considerabile aproximativ egale cu înălțimea registrului median. Elementul principal al acestui nivel este pinionul. Acesta este triunghiular sau trapeziodal cu vârful acoperișului țesit. Frontonul este segmentul fațadei care corespunde părții laterale a podului și este perforat cu unul, două, trei sau patru ferestre simetrice cu formă ovală, semicirculară, rectangulară și un ornament central. Aceste goluri asigură ventilarea și iluminarea podului și sunt protejate pentru a preveni intrarea păsărilor în pod.

Registrul **median** în partea centrală este nivelul locuit. La casele vechi nivelul locuibil este mai puțin înalt decât acoperișul, în timp ce la construcțiile mai noi sunt aproximativ de aceeași înălțime. La acest nivel sunt amplasate ferestrele. De regulă acestea sunt dispuse simetric și pot avea sau nu obloane, element caracteristic arhitecturii transilvănene.⁵⁸² Registrul median este dinamizat de spațiile de tranziție, respectiv de pridvor.

Registrul **inferior** corespunzător soclului este nivelul care ancorează casa și stabilește relația cu nivelul străzii. *Soclul* este partea vizibilă a pivniței din subsol sau demisol. Golurile puține au dimensiuni reduse și rol de ventilare. La arhitectura de târg demisolul înalt primește funcțiuni comerciale și are aspectul unui nivel parter cu ferestre mari și uși de acces sau de aprovizionare.

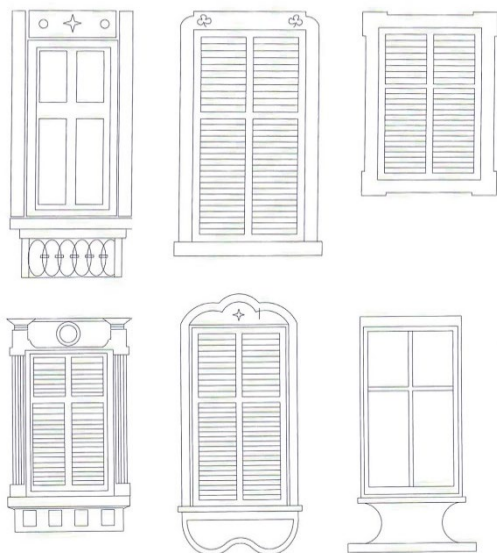
Relațiile de simetrie ale fațadei sunt determinate de numărul ferestrelor, poziția acestora pe fațadă și coama acoperișului în relație cu axa de simetrie. În cazul *fațadelor primare* cu una sau două ferestre compoziția fațadei este simetrică. *Fațadele amplificate* ca urmare a prelungirii pridvorului au compoziția asimetrică deoarece apare o a treia fereastră sau o extensie a fațadei. În anumite cazuri coama acoperișului rămâne în asimetrie. (fig.94)

⁵⁸² Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 70.

Figură 95 Ferestre în satul Apoldul de Sus, SB – sursă imagini stud. arh. Denisa Lula și stud. arh. Georgiana Hlihor

Ferestrele, elemente importante în ritmul fațadelor, sunt formate din două rânduri de tâmplărie, exterior și interior, cu câte două rânduri de geamuri și obloane pe exterior, adaptându-se astfel fiecărui sezon. Cu formă dreptunghiulară sunt dispuse vertical pe fațade. Tâmplăria ferestrei este în două canate, fiecare canat fiind împărțit în două de șprosurile. Obloanele și ferestrele au feronerie valoroase, executate de meșteri fierari. Ferestrele caselor săsești au două canate, cu sau fără supralumină, lățimea ferestrei este mai mică decât lățimea, în raport de 2:3 sau de 1:2. Au rolul de a eficientiza termic întreaga casă. Variate ca dimensiuni și ornamente, atât obloanele cu clapete mobile cât și canatele cu sticlă și baghete ale ferestrelor impresionează prin calitatea meșteșugărească, ingeniozitatea soluțiilor de asamblare, durabilitatea și frumusețea detaliilor.⁵⁸³ Ferestrele împart suprafața de decorat în câmpuri simetrice și sunt evidențiate prin ancadramente realizate prin tencuială sau zugrăveală.⁵⁸⁴

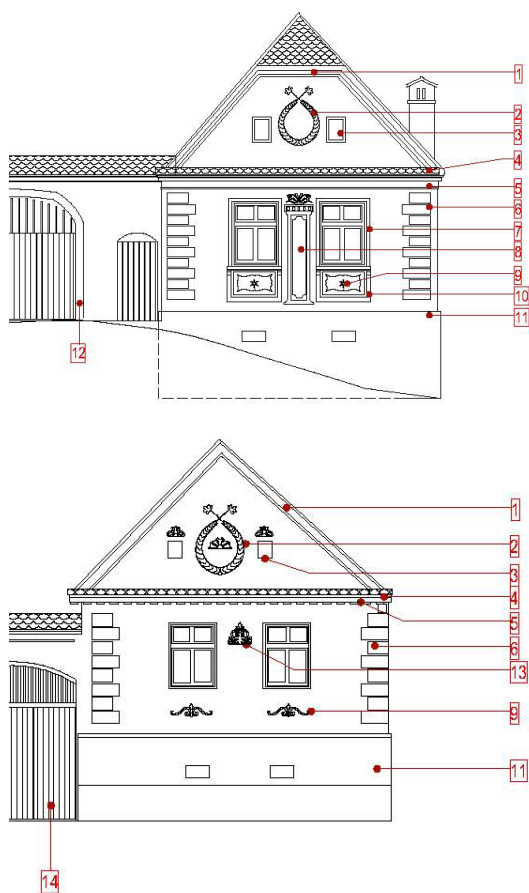

Figură 96 Ferestre cu obloane și ancadramente în satul Moșna, SB – sursă imagini stud. arh. Mihaela Vele și stud. arh. Paula Kurtinecz

⁵⁸³ Capitel Proiect. Marius Barberi, *Reglementări urbanistice pentru zona rurală cu influențe săsești Gârbova, Cîlnic, Cut și Șpring, județul Alba*, p.24

⁵⁸⁴ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 70.

Decorația

Figură 97 Decorație fațade în satul Mălâncrav – sursă imagine stud. arh. Cristina Joarză, stud. arh. Monica Olteanu

1. Profilatură fronton
2. Medalion- cunună de spice de grâu
3. Goluri ale podului cu chenar
4. Protecție cornișă
5. Cornișă
6. Pilastru cu bosaje
7. Ancadrament ferestre
8. Pilastru central cu motive geometrice
9. Decorații cu motive florale
10. Chenar cu motive solare
11. Soclu fără ornamente
12. Chenarul porții
13. Ornament cu motive vegetale
14. Porțiță inserată în poartă

Locuirea tradițională săsească nu ar transmite aceeași emoție fără decorația fațadei. Aici țărănul sas transpune prin simboluri semnificația dată vieții și aspirațiile sale. Astfel se întâlnesc motive caracteristice ocupației rurale și motive specifice curentelor stilistice. Soclul este lipsit de decorație, nivelul locuinței preia decorația de arhitectură a vremii, iar pinionul ilustrează elemente de identitate. La nivelul locuinței se observă bosaje, colonade și ancadramente cu motive geometrice sau vegetale. Pe pinion sunt inscripționate informații privind numele proprietarului și anul construirii casei.

„Viața țărănului era deosebit de grea și gândirea sa era orientată spre supraviețuire și protecție.” Abia când aceste considerente sunt îndeplinite, când condițiile de viață se îmbunătățesc, iar protecția nu mai este o necesitate, țărănul devine preocupat de estetica locuinței sale.⁵⁸⁵ **Ornamentarea** locuinței tradiționale este mărturia înclinăției pentru frumos. Paul Petrescu observă:

„O ne bănuia varietate de motive ornamentale geometrice, stilizări, a căror semnificație teologică s-a pierdut cu timpul, se găsesc în aceste decoruri. Vechile case care ne-au rămas fac dovada evoluției acestor creații artistice: mai puțin bogate în trecut, ajung la o mai mare dezvoltare în secolul al XIX-lea, pentru a cunoaște o adevărată înflorire în secolul nostru o dată cu creșterea numărului de construcții.”⁵⁸⁶

Frumosul este prezent prin motivele decorative la interior (unelte, ceramică, textile, mobilier, pereți și tavane) și ale fațadei. Grinzile de lemn ale casei și șurii poartă inscripții cu numele proprietarului și anul construirii casei. Rozeta, cercul cu razele interioare curbate, crucea sunt crestate pe una din grinzile tavanului sau chiar pe „rastul” paralel cu fațada. Decorul apare și la odaia de locuit. Forma stâlpilor târnațului este în patru muchii galbete⁵⁸⁷ spre centru și capete evazate. Pe fațadă apar **decorații** comparabile cu cele **baroce**.⁵⁸⁸

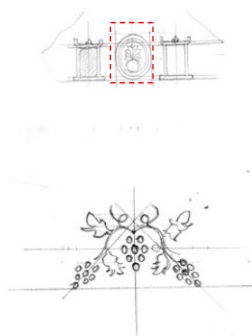
Motivele străvechi folosite în decorația obiectelor, a elementelor de arhitectură și a mobilei confecționate din lemn sunt combinate în șiruri și în suprafețe. Se întâlnesc motive geometrice, inspirate din natură și stilizate sau reprezentate în forme liniare. Steaua, soarele, rozeta și roata calului sunt motive utilizate frecvent. Decorarea se face cel mai adesea în plan cu excepția unor elemente de arhitectură sau unelte de uz casnic din lemn. „Ornamentele plane urmăresc mai puțin realizarea unui desen cu o anumită semnificație și mai mult obținerea unui decor

⁵⁸⁵ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 7.

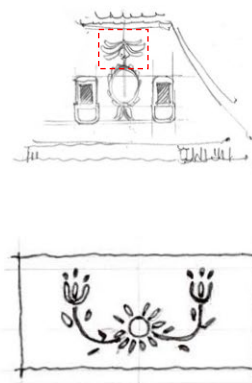
⁵⁸⁶ Cezar Lăzărescu, Gabriel Cristea și Elena Lăzărescu. *Arhitectura românească în imagini*, capitolul „Arhitectura veche” subcapitolul „Arhitectura populară” (București: Meridiane, 1972), p. 12.

⁵⁸⁷ GALBĂT, -Ă adj. (arhit.; despre coloane) cu fusul curbat la mijloc. (< fr. *galbé*)

⁵⁸⁸ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 70

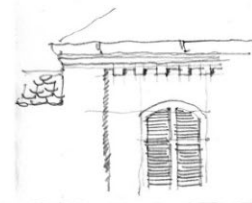

▲ Medalion pe pinion poziționat între ferestre cu motivul viței de vie ca simbol creștin

▲ Bosaj la partea superioară a pinionului cu motiv vegetal, vrejul

▼ Cornișă a streășinei cu bandă profilată cu elemente geometrice cu motivul simplu al meandrei grecești

Figură 98 Decorații ale fațadei Laslăul Mic, SB – sursă imagini stud. arh. Andrei Bacosca și stud. arh. Lazăr

Figură 99 ◀ Octogonul, ▶ steua cu opt vârfuri Agârbiciu, SB – sursă imagini arhiva personală

geometric, abstract, o înlănțuire ritmică de elemente simple, variate, de cel mai frumos efect decorativ.” În nordul Transilvaniei și în Munții Apuseni lemnul este înnegrit prin afumare, iar obiectul este frecat cu un amestec de grăsime și cărbune pisat. În anumite regiuni ale Transilvaniei, suprafața mobilei este pictată în culori vii de ulei, reprezentând elemente vegetale și animale.⁵⁸⁹

Decorul este expresia plastică a unor practici rituale legate de anumite credințe sau de magie, ca o tehnică de a interveni în ordinea naturii și de a o modifica pentru binele comunității. Ornamentele geometrice au un înțeles specific păstrat prin motive. Simbolurile solare, arborele vieții, imaginea omului, imaginea calului sunt categorii fundamentale de motive ornamentale întâlnite în zona de sud-est a Europei. Simbolul solar este cel mai răspândit și apare sub forma rozetelor solare de diferite tipuri pe obiecte de lemn, de la unelte la elemente de arhitectură; sub forma meandrelor și spiralelor pe obiecte de ceramică; sub forma romburilor, vârtejurilor, S-urilor, X-urilor pe obiecte țesute din lână, cânepă sau bumbac. Arborele vieții apare sub forma chiparosului sau al bradului pe construcții de piatră sau de lemn. Imaginea omului este mai des întâlnită pe țesături și broderii. Astfel apare șirul de imagini antropomorfe care alcătuiesc „horele”. Capetele coamelor sub forma a două scânduri sunt puse cruciș ca în vechea arhitectură Fachwerk din nord-vestul Germaniei.⁵⁹⁰

Este utilizat motivul săsesc al soarelui, semicercul cu raze. Motivul soarelui este reprezentat pe fațade, mobilier și stâlpii de lemn ai porții sub forma de rozetă. Șarpele este un alt motiv întâlnit alături de arbore amintind de legenda biblică sau de șarpele casei ca ființă protectoare.⁵⁹¹

Pe fațadele caselor săsești, în tencuiala casei apar, pe lângă decorații, inițialele proprietarului, anul de construcție sau sunt inscripționate cu data construcției, numele proprietarului, inițialele acestuia sau o parimie. Un exemplu este traducerea inscripției de pe fațada casei de la numărul 15 din Viscri: „Mă trezesc devreme cu gândul la Dumnezeu și când merg la culcare Dumnezeu veghează asupra mea.”⁵⁹²

Decorul în relief al fațadei este poziționat de regulă între ferestrele sau pe pinion. Dacă pinionul are trei ferestre acestea sunt ordonate în triunghi – două jos și una sus dispusă simetric.⁵⁹³ Anumite fațade sunt decorate mai elaborat cu ghirlande sau chiar cu stâlpi cu capitel în secolul al XIX-lea.⁵⁹⁴

⁵⁸⁹ Ionescu și Năstase, *Istoria mobilierului*, pp. 415-416.

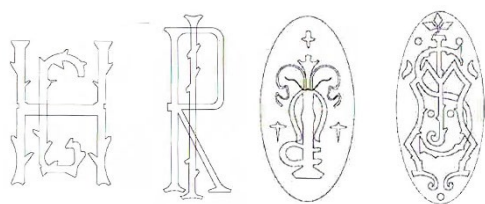
⁵⁹⁰ Petrescu, *Tentația confluențelor*, pp. 176-181.

⁵⁹¹ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, pp. 92, 87-88.

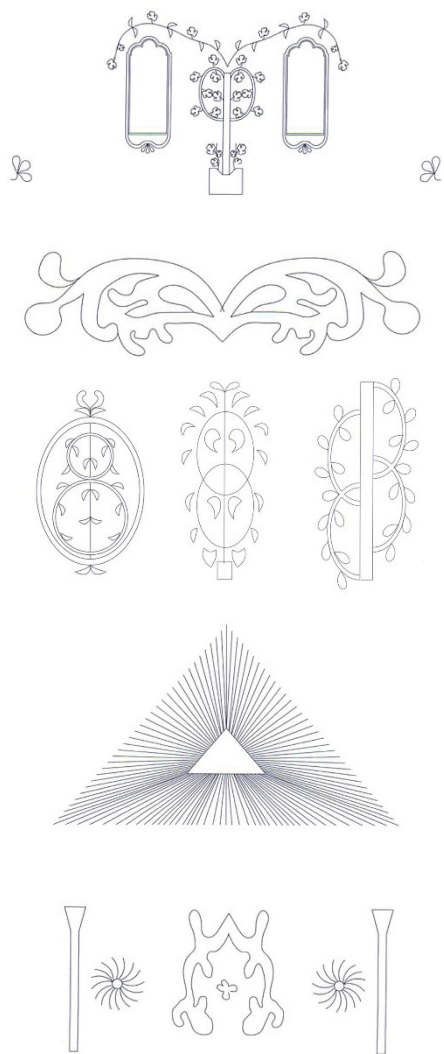
⁵⁹² Adriana Scripcariu, *Patrimoniul cultural. Județul Brașov* (manual), Ediția a II-a revizuită, (Piscu: Școala Agatonina, 2015), p. 82.

⁵⁹³ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 70.

⁵⁹⁴ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

Figură 101 Embleme cu inițialele locuitorului în Alțâna, SB – stud. arh. Claudia Betea și stud. arh. Laszlo Czilli

Figură 101 ▲ Motivul vrejului ancadramente și medalioane ▼ Motive neoclaseice: rozeta sau motivul solar, Moșna, SB – sursă imagine stud. arh. Mihaela Vele și stud. arh. Paula Kurtinecz

Arhitectura urbană reprezintă un model pe care arhitectura rurală îl urmează. Sub influență urbană motivele decorative ale fațadei sunt geometrizate mai ales în secolul al XX-lea când în arhitectura urbană apar decorațiuni de stucatură. Fațadele caselor săsești evolute preiau decorațiile *baroce* cu influențe imperiale, iar mai târziu, în secolul al XX-lea, casele sunt fațadizate sub influență maghiară cu decorații *secession*. Întâlnim motive vegetale specifice artei *Art Nouveau*. Linia sub forme de spirale și curbe stilizate, plante agățătoare și ramuri șerpuitoare de viță de vie, palmier, acant, lauri, vrej. Se observă geometrizarea ornamentelor folosind motive curbilinii interpretând cercuri, sfere și volute.⁵⁹⁵

Decorația fațadelor și a zidurilor cu porți în Viscri este relativ unitară. Decorația se rezumă la simple ancadramente în jurul ferestrelor, cornișa profilată și medalioane în tencuială la fronton sau la pinion care conțin inscripții zgrafiatare. Tencuiala netedă, zugrăvelile pastelate și răsuflătorile patrulebe sau în formă de gaură de cheie în fronton sau deasupra porțiței sunt specifice sfârșitului de secol al XVIII-lea și început de secol al XIX-lea. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar pilaștrii de tencuială cu capiteli cu volute din teracotă, ghirlande și panouri decorative în jurul ferestrelor. Zidurile porților preiau decorația fațadei și au deschideri semicirculare, în arc turtit sau rectangulare.⁵⁹⁶ **Fațada casei din Meșendorf** cu fronton trapezoidal sau triunghiular spre stradă este decorată cu motive vegetale și florale în tencuială de factură barocă și uneori apar inscripții cu inițialele sau numele proprietarului.⁵⁹⁷

Motive recurente vegetale, geometrice și literare de **cunună** spice de grâu reiterând motivul **soarelui**, vrejul de **viță de vie**. Apar date, inițiale, monogramelor sau inscripții latinești ori în dialectul săsesc cu proverbe sau zicale. Elementele de decor reprezintă simboluri pentru ocupația locuitorilor, concepții de viață, credințe sau aspirații. Apar ca medalioane, benzi, bosaje, coloane, ancadramente, cornișe, streășină, nișe. Pentru încadrarea decorațiilor se utilizează medalionul sau emblema de formă circulară, ovală sau dreptunghiulară.

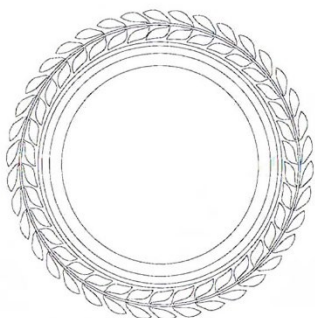
În desenele ornamentale ale decorației se observă motivele geometrice sub forma benzilor și poligonul sau steaua. Benzi sau registre sunt utilizate pentru a sublinia orizontalitatea sau a ancadra ferestrele. Elementele de cornișă sau ancadrament sunt profile geometrice cu motive preluate din perioada medievală și renaștere precum consolele și meandrele grecești.⁵⁹⁸ Steaua cu opt vârfuri și octogonul sunt ornamente frecvent întâlnite. Steaua cu opt

⁵⁹⁵ Cristiana Puni, „The Secession Ornament in Târgu-Mureș. The Stucco Ornament.” *Journal of Romanian Literary Studies* 6/2015.

⁵⁹⁶ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

⁵⁹⁷ Ibid., pp. 199-202

⁵⁹⁸ Franz Sales Meyer, *Ornamentica. O gramatică a formelor decorative. Volumul I*, traducere Radu Florescu (București: Meridiane, 1988), pp.36, 40, 187-188.

Figură 102 Cununa din spice de grâu, Alțâna, SB – stud. arh. Claudia Betea și stud. arh. Laszlo Czilli

Figură 103 Medalion cu motivul spicului de grâu Criș, BV – stud. arh. Ruxandra Grigoraș și Zoltán Antal

colțuri poziționată pe pereții casei cu trei axe de simetrie este motivul geometric „obținut prin unirea, din trei în trei, cu o linie frântă continuă, a opt puncte situate la distanțe egale pe circumferința unui cerc.”⁵⁹⁹ Octogonul înscris în cerc poziționat pe pinionul casei este format prin subdiviziunea cercului în opt după șase raze.

Motivele vegetale utilizate în decorația fațadei imită direct natura. În construcția ornamentului se observă o „stilizare” urmărind reguli de ritm, simetrie și repetiție a motivelor din natură.⁶⁰⁰ Printre motivele vegetale întâlnite sunt vrejul, vița de vie, iedera, volbura, cerealele, spicele de grâu. Vrejul spiral cu cârcei care sugerează plantele agățătoare precum **vița de vie**, iedera sau volbura și cununa din **spice de grâu** sunt interpretate pe fațadele casei săsești geometric, simetric ca medalioane sau embleme, ancadramente sau în panourile ancadramentelor de ferestre reprezintă creștinătatea sașilor. (fig.102-103)

Vița de vie (*Vitis Vinifera*) este un element de decorație întâlnit în Antichitate și în Evul Mediu atribuit lui Bachus în simbolistica antică, iar în cea medievală împreună cu spicele de grâu este simbolul lui Hristos. Cele două sensuri, mitologic și creștin, sunt reiterate în arta decorativă de-a lungul timpului. Cerealele sub formă de spice sunt des utilizate ca elemente de ornament, mai ales în arta bisericească alături de vița de vie. Grâul (*Triticum Vulgare*) apare sub forma **cununelor de spice de grâu** poziționate central pe pinion.⁶⁰¹ Prezența viței de vie și a cununii de grâu reprezintă ocupația locuitorilor și este o declarație a **creștinătății** sașilor. (fig. 104)

Despre vița de vie ... „spiritul său este adăpostit vara în butucul care înverzește, înflorește și rodește, iar iarna în butoaie.” Cununa spicului de grâu reprezintă „spirit al grâului retras din planta care se usucă în colacul împletit din ultimele spice secerate”, „este simbol al fertilității și al rodului bogat”. Vița de vie este și simbol al nemuririi.⁶⁰²

Iedera (*Hedera Helix*), arbust peren agățător, este de asemenea dedicată lui Bachus deoarece din lemnul de iederă se fac paharele pentru strecurat vinul. Este **simbol al prieteniei celui puternic cu cel slab**. **Volbura** (*Convolvulus*), sau rochița rândunicii este plantă cățărătoare utilizată în arta decorativă ca element versatil ghirlande ancadrament sau medalion și în embleme.⁶⁰³

⁵⁹⁹ Meyer, *Ornamentica I*, p.48.

⁶⁰⁰ Ibid., p.71.

⁶⁰¹ Ibid., p.85.

⁶⁰² Ion Ghinoiu, *Mitologie română. Dicționar*. (București: Univers Enciclopedic Gold, 2013).

⁶⁰³ Meyer, *Ornamentica I*, pp.91-93.

Decorațiile locuințelor sunt parte din estetica casei reprezentate de simboluri ale identității și credinței, de protecție a bunăstării și siguranței. Fiecare registru are decorație specifică. *Registrul inferior* al soclului este lipsit de decorație. La *nivelul locuinței* colțurile casei sunt marcate de pilaștrii cu bosaje, ferestrele cu ancadrame și panouri cu decorații pe parapetul sau buiandrugul ferestrei. *Pinionul fațadei*, de regulă un timpan triunghiular teșit, este decorat pe axa de simetrie. Ferestrele pentru lumină și ventilarea podului au propriile chenare și decorații în jur. Între ferestre este poziționat un ornament de tip medalion cu motive specifice.

Decorațiile fațadei ilustrează aspirația sașilor către urban. Fațada casei preia decorația barocă și motive din perioada neoclasicismului. Este în concordanță cu etapa în care este construită casa. În prima etapă a locuinței de lemn locuința este lipsită de decorații. În etapa a doua a schimbării materialelor fațada preia decorația barocă specifică secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. În a treia etapă de extindere a volumului casei și implementare a locuinței urbane cu gang fațada preia decorația arhitecturii neoclase specifice secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea.

Figură 104 Decorații cu motivul vrejului viței de vie Richiș, SB – sursă imagine stud. arh. Megyesi Leia și stud. arh. Truică Marinela

Cromatica

Culorile utilizate în trecut pentru zugrăveala fațadelor, albul și albastrul, sunt culori răspândite la construcțiile vechi românești. Începând cu secolul al XIX-lea, pe lângă alb și albastru, sub influența occidentală, dar și a orașelor transilvănene săsești, ungurești sau românești se utilizează și alte culori, galben, portocaliu și verde. Răspândirea acestor culori este strict legată de producția industrială și de curentul baroc. Prețul culorilor devine accesibil și astfel fiecare casă are culoarea proprie.⁶⁰⁴

Tencuielile caselor sunt protejate cu zugrăveli de var divers colorate cu pigmenți minerali cu cromatică discretă și în unele cazuri sunt folosite și culori vivace (verde sau albastru puternic). Cromatica are rolul de a marca statutul social, prin culoarea casei diferențiindu-se categoriile sociale din sat. Astfel, familiile înstărite, folosind mai mult pigment, au casele zugrăvite în culori mai intense, pe când casele modeste sunt zugrăvite în nuanțe cât mai deschise.

Culorile pastelate ale fațadelor caselor săsești sunt o particularitate locală transilvăneană, însă nu reprezintă tradiția decorativă medievală. În Sighișoara, sunt aplicate mai târziu, în secolul al XX-lea, de Karl Scheiner din Mediaș, „*arhitectul culorilor*”. Între anii 1921-1934, acesta zugrăvește în culori vii clădirile sighișorene, într-un „*proiect-experiment al policromiei*”. Karl Scheiner propune zugrăvirea chiar și a bisericilor din oraș. Anterior acestei inițiative, în Sighișoara există câteva case cu fațade colorate, după cum reiese din acuarelele de secol XIX ale pictoriței Betty Schuller, însă acestea au nuanțe foarte șterse.⁶⁰⁵

Astăzi casele tradiționale sunt zugrăvite în cromatică rurală de alb-albastru care ne duce cu gândul la culorile varului tradițional în combinație cu piatra de vie.

⁶⁰⁴ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 70.

⁶⁰⁵ Matei Florian, „Sighișoara. cel mai frumos oraș care nu există.” *Formula AS (949) Planete culturale* (2010). Accesat 7 februarie, 2019. <http://www.formula-as.ro/2010/949/planete-culturale-30/sighisoara-13225>.

5.3.4 Poarta

Figură 105 Fațade în satul Viscri, BV – sursă imagine arhiva personală

Figură 106 Fațade case sat Gârbova, AB – poartă de zid cu poartă din lemn cu arc mâner de coș – sursă imagine arhiva personală

Figură 107 Front casă Câlnic, AB – poarta mare și poartă mică sub acoperișuri diferite – sursă imagine arhiva personală

Poarta este un loc al trecerii, un loc de întâlnire între „microcosmosul spațiului interior unei case sau al unei așezări și macrocosmosul lumii exterioare.”⁶⁰⁶ Sunt întreruperi ale unor limite de neîntrecut, exprimând controlul asupra penetrațiilor și întărirea închiderilor. Poarta reprezintă limita între uliță și curte, dar și legătura între acesta asemeni unui prag care semnalizează trecerea.

Zidul care împrejmuiește curtea, completează ansamblul arhitectural. Este privit sub două aspecte: al importanței practice și al aspectului exterior al gospodăriei, funcțiunea și estetica. Apariția gardului cu poartă are două motivații, configurarea străzii și protecția față de exterior.

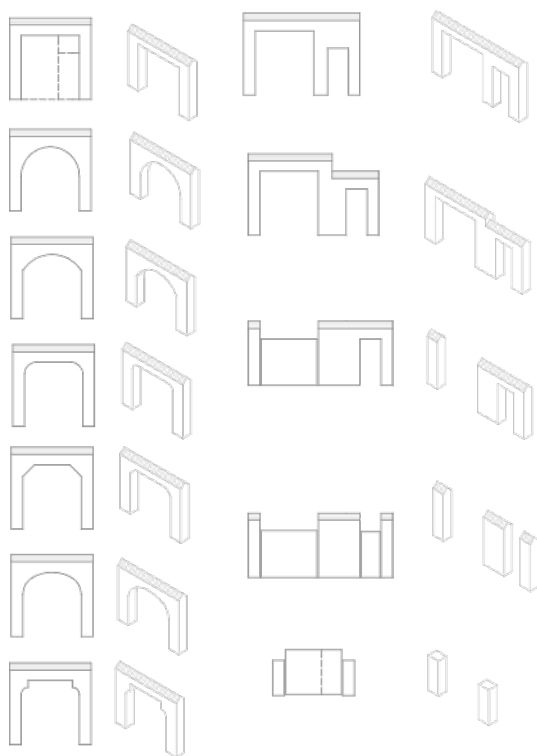
Porțile și zidul au rolul de apărare. Gospodăriile sunt înconjurate de zidul care desparte vecinii. În așezările risipite gardurile nu au soliditate, rolul lor fiind de delimitare a proprietăților sau terenurilor. În anumite regiuni apar porți masive, înalte cu acoperiș care capătă caracter de **monument de artă**.⁶⁰⁷ Acest tip de porți și împrejmuiri solide se întâlnesc în satele compacte sau adunate cu vatra bine delimitată, casele trase la drum și gospodăriile apropiate. Sașii locuiau de la început în sate adunate, porțile săsești fiind construite inițial din lemn. Pe lângă **funcția de apărare**, Paul Stahl menționează **funcția socială a porții**. Acest element al gospodăriei reprezintă familia care locuiește în acea gospodărie și este vizibilă tuturor vecinilor, sătenilor și vizitatorilor satului. Poarta este o emblemă a familiei reflectând poziția economică și socială a proprietarului. Porțile din lemn devin elemente de **artă și de modă**. Asemănarea porților aceleiași străzi sau aceluiași sat este datorită meșterul cioplitor și imitației din dorința de a fi la același nivel cu vecinii. Decorul porții este legat de funcția sa simbolică de protecție împotriva elementelor supranaturale.⁶⁰⁸ (fig. 105 -107)

Ansamblul porții din zid apare în secolul al XIX-lea și se răspândește masiv în secolul al XX-lea, fiind frecvent folosit de sași. Stâlpii de lemn sunt înlocuiți de cei din cărămidă sau piatră tencuită. Aceștia susțin grinda din lemn sau bolta de cărămidă sau piatră pe care este așezat acoperișul porții cu învelitoare ceramică. Porțile boltite în arc de cerc sunt legate de arta romanică introdusă de coloniștii germani. Variațiile porților de zid sunt cu poartă mare și porțiță, poarta mare fiind boltită sau nu, în timp ce porțița este rareori boltită. Porțile care au boltă din lemn, fiind cuprinse într-un spațiu dreptunghiular pot integra sau nu porțița. Acoperișul porții din zid este în prelungirea streșinii mai mici a fațadei casei poziționată la nivelul tavanului camerelor de locuit. Poarta și porțița au un rol important în organizarea fațadei la stradă. Sunt variante în

⁶⁰⁶ Gaivoronschi, *Matricile spațiului tradițional*, p. 171.

⁶⁰⁷ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 76.

⁶⁰⁸ Ibid., p. 78.

Figură 108 Tipologii ale ansamblurilor porților de intrare în gospodăriile săsești

care una din cele două nu este acoperită. Dacă decorul porților din lemn este de dimensiuni mici, la porțile de zid decorul este de dimensiuni mai mari, ușor vizibil. Culoarea porților are aceeași evoluție ca cea a casei de locuit, de la culori simple, alb și albastru, la culori vii mai variate.⁶⁰⁹

Poarta săsească are un rol important în mobilarea gospodăriei, funcțional, estetic și de apărare. Sunt identificate **trei tipuri de porți săsești**: *prima poartă* este flancată de doi stâlpi, partea superioară fiind o grindă protejată cu țiglă, forma golului de arc de cerc sau dreptunghiulară; *a doua variantă* este din lemn cu doi stâlpi, formă a golului dreptunghiulară și acoperită cu șită; *a treia variantă* este poarta din lemn cu stâlpi de lemn, fără partea superioară, cu formă dreptunghiulară neacoperită. Decorația porților săsești este realizată prin elemente simple. Porțile sunt încadrate de un chenar cu scândură profilată, la partea superioară fiind elemente traforate sau modele florale. Frontul stradal masiv și continuu este format din alternanța de case și porți.⁶¹⁰ (fig.108)

Diferite tipuri de interacțiune a gospodăriei cu strada, cu spațiul public, definesc caracterul străzii și imaginea satului.

Cu ușă și poartă (fig. 108)

Ușă alipită porții sub aceeași învelitoare

Ușă lângă poartă cu învelitoare separată

Ușă lângă poartă fără învelitoare.⁶¹¹

Ansamblurile porților săsești din zid cu ușă și poartă se diferențiază sub diferite aspecte. Cele două porți, ușa și poarta, sunt în același gol sau nu. Cele două porți sunt acoperite de aceeași învelitoare, au acoperișuri diferite sau sunt fără învelitoare fiind flancate de stâlpi. Geometria golurilor porții este rectangulară sau în arc, arc în plin centru, arc coborât, arc bombat, arc plat, arc unghiular trunchiat sau arc gotic.

Zidul porții caselor din satul Viscri are două goluri, pentru poartă și porțiță sub aceeași învelitoare. Se observă prezența golurilor patrulobe deasupra porțiței. În Gârbova gardul spre stradă are un singur gol pentru poarta mare în care este inserată și porțița. Casa este amplă cu trei sau patru ferestre. Putem deduce astfel faptul că prin extinderea casei, porțița dispare. Lățimea mică a frontului stradal determinată de lotul îngust, limitat de prezența construită a vecinătăților face ca extinderea casei să fie în detrimentul lungimii zidului porții.

⁶⁰⁹ Ibid., p. 92.

⁶¹⁰ Romulus Zamfir, *Arhitectura Populară de Lemn*.

⁶¹¹ Haegen și Niedermeier, *Weisskirch*, p. 239.

Figură 109 Porți în satul Ațel, SB – arhiva personală

Porțile din lemn au motivele simple și repetitive. **Traforul** apare o dată cu răspândirea decorului caselor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în special în secolul al XX-lea. Chenarul superior și inferior nu permite trecătorilor să privească în interiorul curții. În partea superioară apar *colțișori*, se dispun *șipci întretăiate* sau se prelungesc scândurile verticale cu scânduri traforate. Porțile din lemn cu doi sau trei stâlpi verticali sculptați care mărginesc poarta mare și porțile sunt specifice satelor săsești. Aceste porți sunt întărite de două contrafișe prinse între stâlp și grinda orizontală deasupra stâlpilor sculptați înainte de a fi încastrați în pământ.⁶¹²

Cea mai simplă organizare a scândurilor este verticală, formând un panou unitar. La mijlocul porții se dispune o scândură orizontală, iar deasupra și dedesubtul acesteia scândurile se așează fie vertical, fie orizontal, alcătuind două câmpuri simetrice. Așezarea scândurilor porții se mai face sub forma unor romburi concentrice denumită și *frunza bradului*. O altă modalitate este sub forma *razelor de soare* după fixarea unui centru circular în mijlocul superior al porții, această metodă fiind specific satelor săsești din Sibiu și Brașov. Cuiele de fixare au și rol decorativ, capul lor mare rămâne vizibil în exterior.⁶¹³

⁶¹² Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, pp. 87-88.

⁶¹³ Ibid.

5.3.5 Materiale, tehnici de construcții

Figură 110 Casă veche în Romoș, HD – sursă imagine Florea Stănculescu, Adrian Gheroghiu, Paul Petrescu, Paul Stahl Arhitectura Populară Românească. Regiunea Hunedoara, (București: Editura Tehnică, 1956), fig. 162, p. 86.

Figură 111 Casă din 1789, Jelna, BN, Muzeul Etnografic al Transilvaniei cu pomnol de lut – sursă imagine arhiva personală

Materialul și tehnica constructivă a arhitecturii rurale tradiționale săsești este transmisă vizual. **Vizualul** este privilegiat în arhitectură, senzația fizică a formei este sugerată de „expresivitatea materialelor, impactul vizual al unei desfășurări spațiale, variațiile sensibile ale unei texturi naturale (piatră, lemn) sau variațiile de culoare”⁶¹⁴. Senzația **tactilă** asociată psihologic cu senzația termică: lemnul este asociat cu căldura, metalul și piatra cu frigul.⁶¹⁵

Materialul și tehnica utilizată în construcția casei sugerează nivelul economic. „Repertoriul constructiv și decorativ al fondului construit reflectă nivelul de dezvoltare economico-socială a localității, funcționalism, conservatism și simplitate.”⁶¹⁶

„Casele de locuit sunt ridicate ca o construcție masivă pe un subsol parțial sau complet din piatră de carieră având două sau trei încăperi. [...] țărănul sas al secolului al XVI-lea pune accent mai ales pe siguranța noului său cămin. Zidurile masive, groase și bârnele solide din stejar dau impresia unei mici fortărețe și sunt, în același timp, și expresia imprevizibilității modului de construcție țărănesc: proprietățile materialelor neomogene, cum ar fi piatra sfărâmicioasă, cărămidile arse insuficient, zidite cu argilă, sau bârnele casante, nesiguranța și greșelile meșteșugarilor pot fi compensate prin această supradimensionare a construcțiilor. Că acest mod de construcție preventiv a fost și este gândit nu numai pentru protecția contra jafului și a incendiilor este demonstrat prin prezenta realitate a faptului că multe dintre aceste case încă stau în picioare, în ciuda faptului că ani de zile au fost supuse degradării și neglijenței.”⁶¹⁷

Materialele și tehnicile de construcție pentru locuințe sunt condiționate de condițiile de climatice, de resurse, de specificul zonal. **Pereții caselor** sunt construiți din materiale diferite care impun tehnica de construcție în funcție de calitatea, cantitatea și modul de procurare. **Categoriile de case** identificate au **pereți de lemn, de lut, de piatră sau de cărămidă**.⁶¹⁸

Tehnicile de construcție se disting în două categorii – **construcții vechi din lemn** și cele **noi din cărămidă**. Casele cu două niveluri au materiale de construcție diferite pentru etajul inferior și pentru cel superior.⁶¹⁹

Casa soților Müller din **Viscri** este construită de bunicul și străbunicul soției cu ajutorul meșterilor unguri și lemn din zona Odorheiului. La ridicarea casei participă

⁶¹⁴ Vais, *Locuire*, p. 187.

⁶¹⁵ Ibid., pp. 186-187.

⁶¹⁶ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, p. 26.

⁶¹⁷ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 6-7.

⁶¹⁸ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 98-99.

⁶¹⁹ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*.

membrii familiei, meșterii și întreaga comună. Se trimite o tablă - „*Zeichen*” fiecărei gospodării pe rând. Proprietarul plătește muncitorii la „*Fosnicht*”⁶²⁰ cu 10 lei pe oră sau o taxă mică, „*de exemplu un kil de vin pentru toți care au lucrat. Era o cerință ca să susții o lucrare*”⁶²¹. Proprietarul stabilește împreună cu meșterii planul casei ca apoi să fie săpate fundațiile. Lemnul este ales de proprietar împreună cu inginerul silvic, după ce primul face „*prima dată un plan cu dulgherul*”.⁶²²

Pentru **casele cu pereți de lemn** este utilizat stejarul, fagul și coniferele. Pentru populațiile arhaice lemnul are semnificația magică a unui corp viu. Nu poate fi tăiat haotic, ci numai în anumite perioade ale anului, lunii, săptămânii, zilei și nopții.⁶²³ Lemnul este tăiat toamna târziu sau spre primăvară, în perioada când copacul conține mai puțină sevă, înainte de a se desface mugurii, când se coajesc mai ușor deoarece îndepărtarea scoarței grăbește uscarea lemnului. Pereții sunt realizați din bârne de aceeași esență lemnoasă, iar ulterior când materialul lemnos este mai greu de procurat, se mixează esențele. Bârnelor lungi sunt înlocuite cu bârne scurte de esențe diferite. Pereții sunt lipiți pentru izolare între bârne sau în întregime. Se utilizează bârnele rotunde sau cele cioplite cu patru fețe cu îmbinări în „*coadă de rândunică*”, „*drepte*” sau cu diferite „*măsele*” (ca la bisericile de lemn).⁶²⁴

Casele cu pereți din lut sunt realizate prin aplicarea lutului aplicat pe *îngrădituri de nuietă*, pereți din lut *introdus între leături*, pereți construiți numai din lut, *amestecat cu paie și pleavă*, pereți realizați din *corpuri dreptunghiulare sau pătrate de lut uscate*. Construcția pereților din lut aplicat pe *îngrădituri de nuietă* este specific Transilvaniei. Tehnicile folosite aici pentru construirea caselor sunt „*în furci*” sau „*pe tălpi*”. La casele în furci, construcția pereților începe cu o serie de stâlpi înfiți în pământ amplasați la o anumită distanță, numărul lor depinzând de lungimea, înălțimea și soliditatea peretelui. La capătul stâlpilor este câte o furcă cioplită pentru a spijini grinzile tavanului. Scheletul pereților se realizează prin fixarea unor stângii orizontale peste care se împletesc nuietă pe care se aplică pământul amestecat cu paie sau pleavă pe interior și pe exterior.⁶²⁵

Figură 112 Casă din cărămidă Saschiz, MS – sursă imagine arhivă personală

⁶²⁰ Carnaval înainte de lăsata secului

⁶²¹ Georg Depner, locuitor al satului Meşendorf *apud* Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, p. 208.

⁶²² Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, p. 208.

⁶²³ Gaivoronschi, *Matricile spațiului tradițional*, p. 59.

⁶²⁴ Butură, *Etnografia poporului român*, p. 100.

⁶²⁵ *Ibid.*, p. 100.

Figură 113 Pivniță casă sat Criț, BV – zidărie de piatră și planșeu din lemn

Figură 114 Pivniță casă sat Agârbiciu, SB – zidărie de cărămidă și planșeu cu grinzi metalice și bolți de cărămidă

Figură 115 Pivniță casă sat Motiș, SB – demisol cu bolți cilindrice din cărămidă – sursă imagini stud. arh. Călin Santa și stud. arh. Răzvan Stoian

Casele cu pereți de piatră sunt în zonele în care resurse de piatră se află în apropiere, în cariere sau râuri și materialul lemnos lipsește. Multe din casele de piatră sunt construite din piatra unor *șantiere arheologice*, așezările cu aceste tipuri de construcții fiind apropiate *vestigiilor antice*. Locuințele de piatră au pereții construiți din piatră plată de mal, din lespezi groase sau subțiri. Planul și poziția unor astfel de locuințe sunt comune cu cele ale locuințelor construite cu alte materiale. Piatra este utilizată nu numai la construirea pereților, ci și la ridicarea anexelor gospodărești și la zidurile între curți.⁶²⁶

Casele cu pereți de cărămidă înlocuiesc casele din bârne și în special pe cele cu pereți din lut. Acest material este confecționat „*in situ*” sau în fabrică. Zidăria pereților casei poate fi o combinație între cărămidă și chirpici, cărămidă sau piatră, tehnică specifică orașelor utilizată și la construcții monumentale. Satele săsești sunt sate bogate conectate cu evenimente culturale Occidentale. Aceste sate sunt elemente de progres deoarece *aici apar pentru prima dată formele noi de arhitectură țărănească*.⁶²⁷

După studiul realizat de Paul Stahl în anii 1950 asupra tehnicilor de construcție predominante în satele din județul Sibiu cu populație predominant germană (83% în Motiș, 67% în Laslea) casele din piatră și cărămidă cu invelitoare din țiglă ceramică sunt predominante.⁶²⁸

Ultimele **case săsești tradiționale** sunt construite în **secolul al XIX-lea** de meșteri necunoscuți cu **materiale și tehnici tradiționale**. **Sistemul constructiv** este omogen, materialele și soluțiile menținându-se relativ neschimbate de-a lungul secolelor. Proporția dintre piatră și cărămidă evoluează în timp în favoarea cărămidii. Strămoșii construiesc casele din bolovani de la râu cu lut ca liant. **Piatra** pentru construcție se scoate din albia râurilor sau este recuperată de la casele mai vechi demolate. Heinz Berner, locuitor al satului **Viscri**, rememorează faptul că strămoșii construiesc casele din pietre de râu cu lut ca liant.⁶²⁹ Piatra este scoasă de „*la deal*” - „*Kepp*”, către Fișer. **Lemnul** este adus din pădure toamna, când este mai uscat. **Cărămidă** se produce în sat.⁶³⁰ În satul Meșendorf cărămidă se produce în cele două cărămidării ale satului aparținând Bisericii Evanghelice și Bisericii Ortodoxe. **Țigla**, de asemenea, este produsă la țiglăriile bisericilor evanghelică și românească.⁶³¹

Casele vechi din **Viscri** au structură din lemn cu bârne numite „*Biele Stuff*”. Pereții sunt din zidărie masivă de piatră și cărămidă cu liant de argilă. Fundația și subsolul sunt din piatră și plafoane pe grinzi de stejar și mai rar bolți.

⁶²⁶ Ibid., p. 106.

⁶²⁷ Ibid., p. 106.

⁶²⁸ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 41

⁶²⁹ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 26, 38.

⁶³⁰ Katharina și Hermann Müller, Michael Markel – locuitori ai satului Viscri în Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 38-40.

⁶³¹ Marin Werner din Meșendorf, apud Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 205-215.

Se folosește piatra rotundă și liantul de mortar de var cu nisip, fundația este întărită cu amestec de lut galben cu apă. „Ca material liant de folosea doar lut. Mortarul era întrebuințat pentru tencuială.”⁶³² Între pivniță și parter se pune mortar și carton asfaltat. Zidurile parterului sunt din cărămidă, iar pereții sunt tencuiți la interior și la exterior cu mortar de var cu nisip și apoi văruiți în alb, galben sau albastru. Planșeele sunt din scânduri și grinzi de stejar la pivnițe și din scânduri de brad și grinzi de stejar la parter. Acoperișul tradițional are două ape, iar învelitoarea tradițională din paie este înlocuită cu cea ceramică din țiglă solzi. Țigla este materialul folosit ca învelitoare, înlocuind stuful încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.⁶³³

„Materialele și tehnicile tradiționale, ca și meșteșugurile țărănești în legătură cu construirea caselor și anexelor gospodărești, sunt părăsite azi peste tot. Au apărut în schimb zidării, zugrăvii, sobarii etc., care satisfac cerințele actuale în construcții. Acestea păstrează, în multe zone, elemente din arhitectura tradițională.”⁶³⁴

În a doua jumătate a **secolului al XX-lea** apare noua generație de meșteri constructori formată la școala profesională. Meșterii construiesc casele în **secolul al XX-lea** după organizarea tradițională a casei și a acareturilor, păstrând „interiorul curții, intrarea, ieșirea din curte”⁶³⁵. Planul casei, dreptunghiular și cu latura scurtă la stradă, și al gospodăriei, este preluat „de la bătrâni”, „pe unde am mai umblat”⁶³⁶ cu altă dispunere a încăperilor. Casele de locuit au două niveluri: subsol cu pivniță de depozitare și parter înalt cu funcția de locuire cu încăperi dispuse în filă. La casele bătrânești, generațiile noi adaugă câteva camere. Se folosesc tehnici și materiale de construire moderne cu fundație de piatră și liant de ciment, cu planșee de beton la subsol și zidărie de cărămidă la parter. Construcțiile din lemn, șarpantele și șurile sunt construite de meșterii dulgheri ai satului care pe lângă funcționalitate și soliditate, adaugă și valențe estetice.⁶³⁷

Figură 116 Pod în Agârbiciu, SB - șarpantă din lemn pe căpriori și țiglă trasă – sursă imagine arhiva personală

⁶³² Anna Dootz și Johann Graef, Michael Markel – locuitori ai satului Viscari *apud* Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, p. 33.

⁶³³ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 199-202.

⁶³⁴ Butură, *Étnografia poporului român*, p. 106.

⁶³⁵ Wilhelm Töpfer, locuitor sas al satului Meșendorf, zidar instruit la Codlea în 1955, construiește în Meșendorf șase case la intrarea în sat *apud* Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, p. 206.

⁶³⁶ Id. *apud* Ibid., p. 206.

⁶³⁷ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 199-202.

Temelia caselor din lemn este realizată din lespezi de *piatră din râu* prelucrate ușor. Treptat este înălțată și consolidată de la unul la mai multe rânduri de pietre. Pietrele sunt consolidate cu argilă, apoi cu mortar din var și nisip pentru o mai bună stabilitate. Zidăria din față se lărgeste, acoperișul de deasupra se extinde de asemenea pentru a forma o *prispă* sau un *pomnol* finisat cu un strat gros de argilă (fig. 117). Înălțarea temeliei este determinată și de panta terenului. Apar astfel **pivnițele în temelie**, care generează ulterior casele cu două caturi.⁶³⁸ Pivnița este indispensabilă în zonele viticole. Pentru a proteja locuința contra frigului și umezelii, casa se înalță de la sol cu temelia care devine **pivniță**. Cel mai des se întâlnește pivnița cu pereți din cărămidă, iar în zonele cu resurse de piatră se întâlnesc pivnițe cu pereți din piatră. Pivnițele sunt acoperite cu preponderență cu grinzi de lemn sau din metal și bolțișoare de cărămidă sau cu boltă cilindrică de cărămidă.⁶³⁹

Acoperirea pivnițelor se face în două moduri: *boltă de cărămidă sau cu bârne de stejar*, cea din urmă fiind mai veche considerându-se a fi fost utilizată și la casele orășenești.⁶⁴⁰ Este acoperită cu **plafon de grinzi** cu podele și lipitură de lut, iar când utilizarea cărămizii este curentă pivnița se acoperă cu **boltă de cărămidă**. În anumite zone, de exemplu în zona Târnavei Mari, ușa de acces în pivniță este din stradă.⁶⁴¹ (fig. 118) Sistemul de boltire cu cărămizi încrucișate⁶⁴² se generalizează din prima jumătate a secolului al XVI-lea când se dezvoltă cărămidăria și se etajează în masă.⁶⁴³

Pardoseala pivnițelor din pământ bătătorit asigură condiții optime pentru păstrarea și conservarea alimentelor. Prin golurile mici spațiul pivnițelor este aerisit pe perioada verii și iarna este menținut nivelul umidității. Pereții pivnițelor sunt realizați din piatră sau cărămidă. Despre casele din **Câlnic** Victor Roth afirmă: „Sub toată casa este pivniță. Precum la casele țărănești din comuna Câlnic, pivnița nu este acoperită de o boltă, ci de grinzi masive din stejar, peste care s-au așezat dulapi din stejar fasonați cu toporul. Peste acești dulapi s-a turnat o șapă din mortar, iar peste mortar un strat de lut. Acest strat de lut s-a păstrat în încăperile din spate până în zilele noastre.”⁶⁴⁴

Zidurile sunt realizate din cărămidă manufacturată în sat și arsă cu foc de lemne în cuptoare. Cărămida utilizată este neomogenă. Pereții au grosimi de 40-50 cm, oferind stabilitatea zidăriei. Zidăria este obținută din țeserea a 1^{1/2} – 2 cărămizi țesute în bloc, de cele mai multe ori fiind incluse bucăți de piatră în țeserea zidăriei. Lianții utilizați sunt mortarul de lut și mortarul de var, superior celui de lut. Rosturile de adâncime sunt din lut, iar la suprafață din var.⁶⁴⁵ **Planșeul** peste nivelul locuit este realizat cu structură de lemn. Cărămida făcută în satul Viscri este o cărămidă „subțire” 30x15x8 cm. (fig. 119)

Se identifică *trei tipuri de șarpante de lemn*. **Șarpantele cu cosoroabe** utilizează în mod economic materialul lemnos, cosoroabele puternice, iar restul elementelor zvelte. **Șarpantele de căpriori** necesită mai mult material lemnos. Se folosește unde deschiderile sunt mai mici. **Șarpanta de căpriori cu lonjeroane** este forma evoluată a șarpantei de căpriori care poate avea deschideri mai mari. La acest tip de șarpantă nu este pardoseală în interiorul podului.⁶⁴⁶ (fig. 117-120)

În Transilvania se utilizează „*țigla solzi*”, forma cea mai simplă, mai veche și mai frecventă care înlocuiește paiele.⁶⁴⁷ Sunt *trei tipuri de învelitori*: dublă, tip „coroană” și simplă. La **învelitoarea dublă**, utilizată, pe fiecare șipcă este un rând de țiglă care se suprapun 6-8 cm pentru acoperișuri cu pantă 45° – 60° și 10 cm pentru acoperișuri cu pantă mai mică. La **învelitoarea de tip „coroană”** la fiecare șipcă sunt două rânduri de țiglă decalate cu jumătate de lățime. Acoperirea pe înălțime este de 6-8 cm. Învelitoarea simplă se întâlnește mai rar la construcții reduse, dar are acoperire mai mare cu aproximativ 60% din material. Învelitoarea clasică se realizează cu ajutorul baghetelor cu acoperire de 6-8 cm, distanța între lați fiind de maxim 28 cm.⁶⁴⁸ (fig. 119)

⁶³⁸ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 98-99.

⁶³⁹ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 8-9.

⁶⁴⁰ Petrescu, „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească”, p. 240.

⁶⁴¹ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 151.

⁶⁴² O dovadă a răspândirii bolții încrucișate este faptul că zidarii brașoveni (1570) și clujeni (în 1589) solicită executarea unei bolți încrucișate la o lucrare de meșter *apud* Minghiat, Lucescu și Pop, „Școala Latină din Cincu”, pp. 72-73.

⁶⁴³ Minghiat, Lucescu și Pop, „Școala Latină din Cincu”, pp. 72-73.

⁶⁴⁴ Victor Roth, *Zur Geschichte des sächsischen Bauernhauses in Siebenbürgen*, în AVSL, 1924 *apud* Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 127.

⁶⁴⁵ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 28.

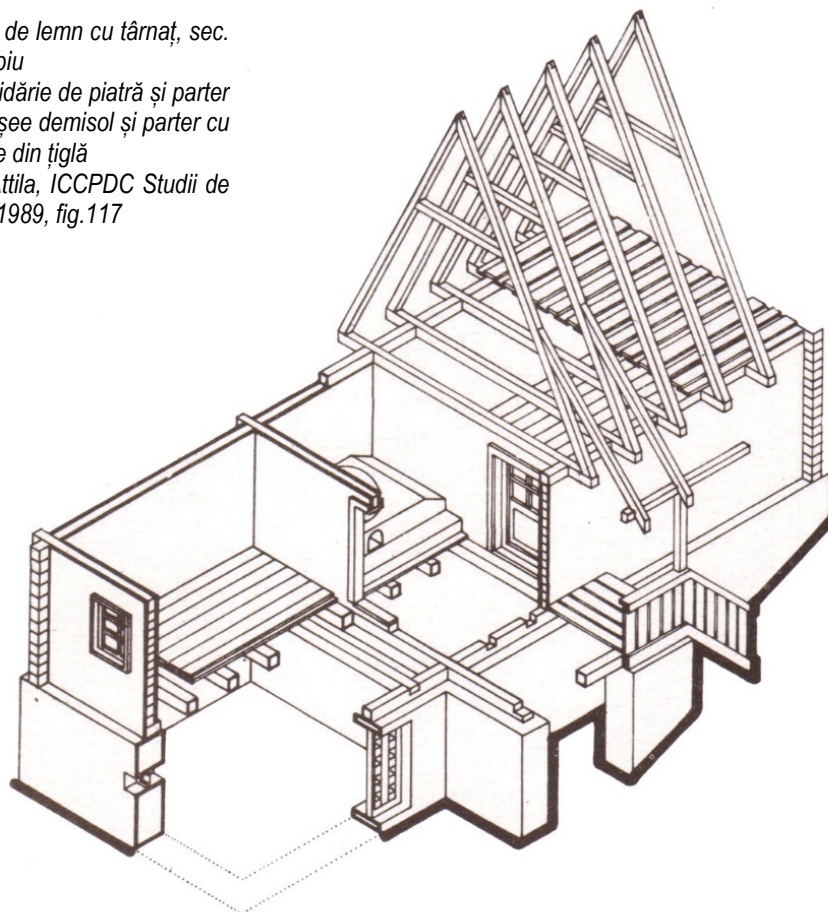
⁶⁴⁶ Ibid., pp. 78-79

⁶⁴⁷ Butură, *Etnografia poporului român*, p. 106.

⁶⁴⁸ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 87-88.

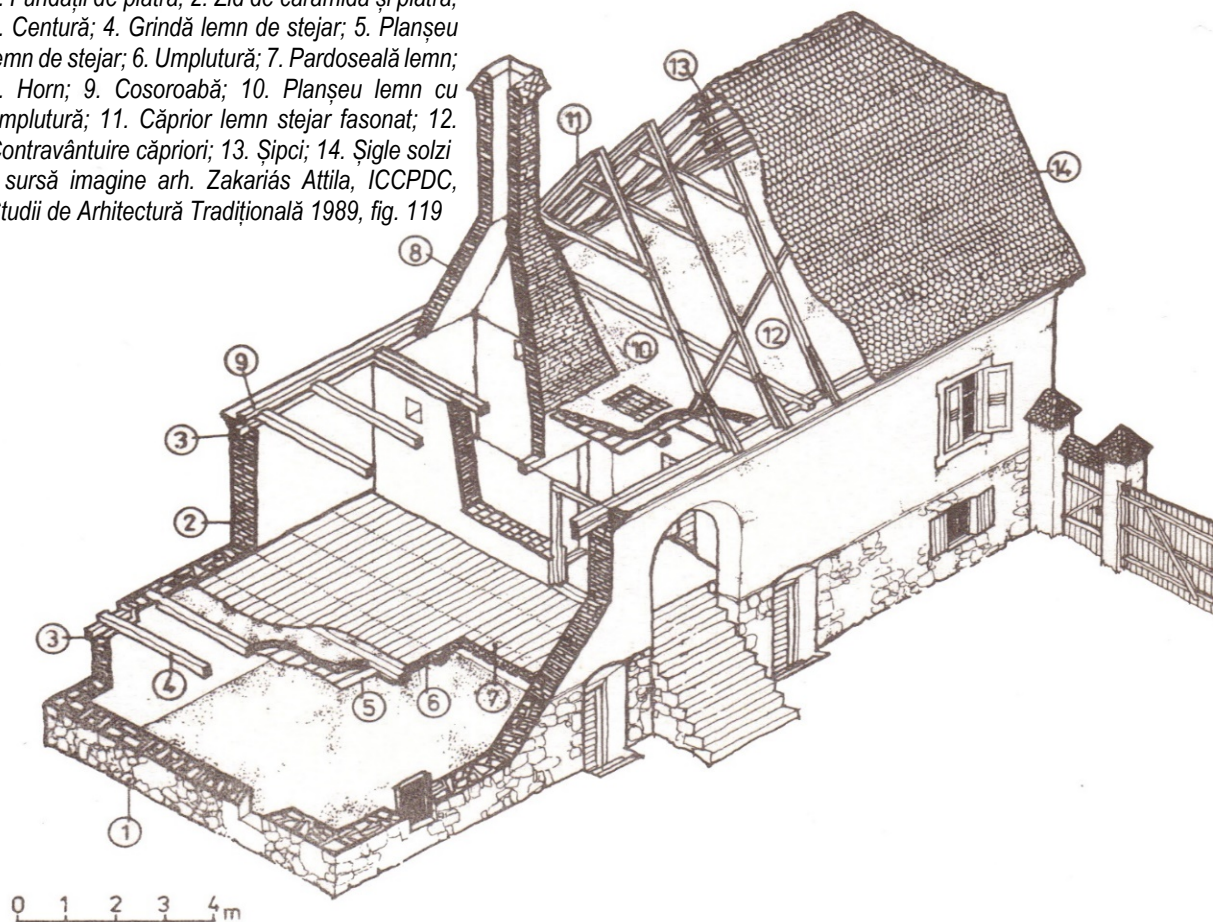
Figură 117 Locuință din **bârne** de lemn cu tânaț, sec. XIX, Poiana Sibiului, județul Sibiu

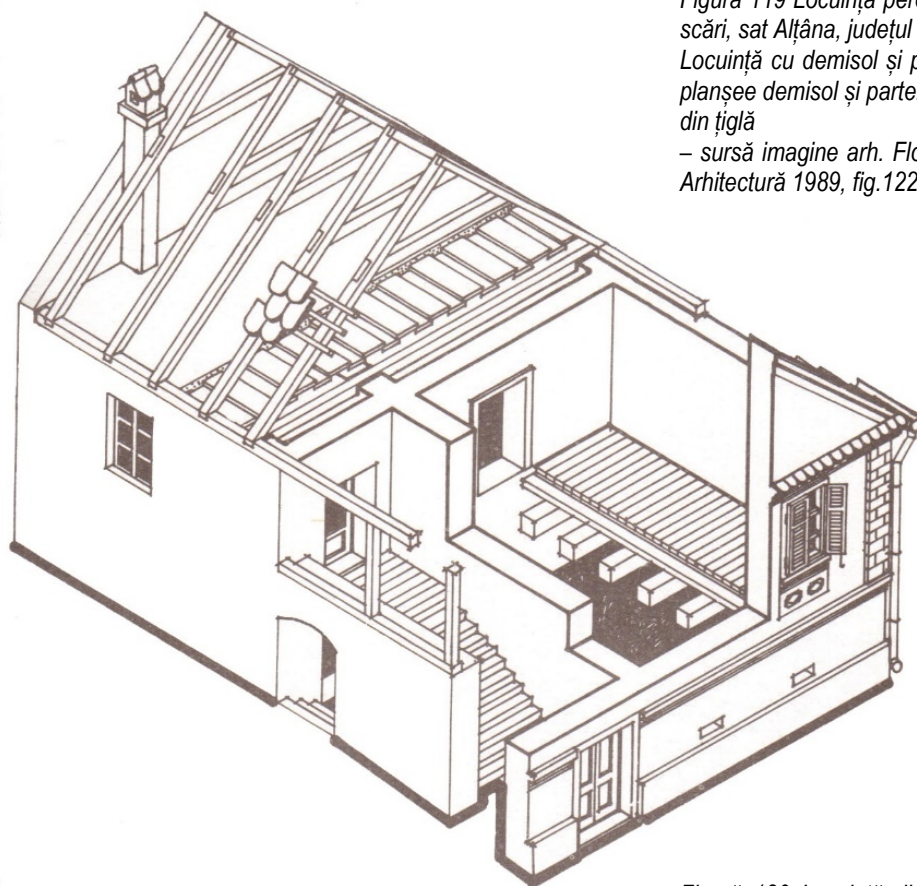
Locuință cu demisol cu zidărie de piatră și parter cu zidărie de piatră, planșee demisol și parter cu grinzi de lemn, învelitoare din țiglă
– sursă imagine Tusa Attila, ICCPDC Studii de Arhitectură Tradițională. 1989, fig.117

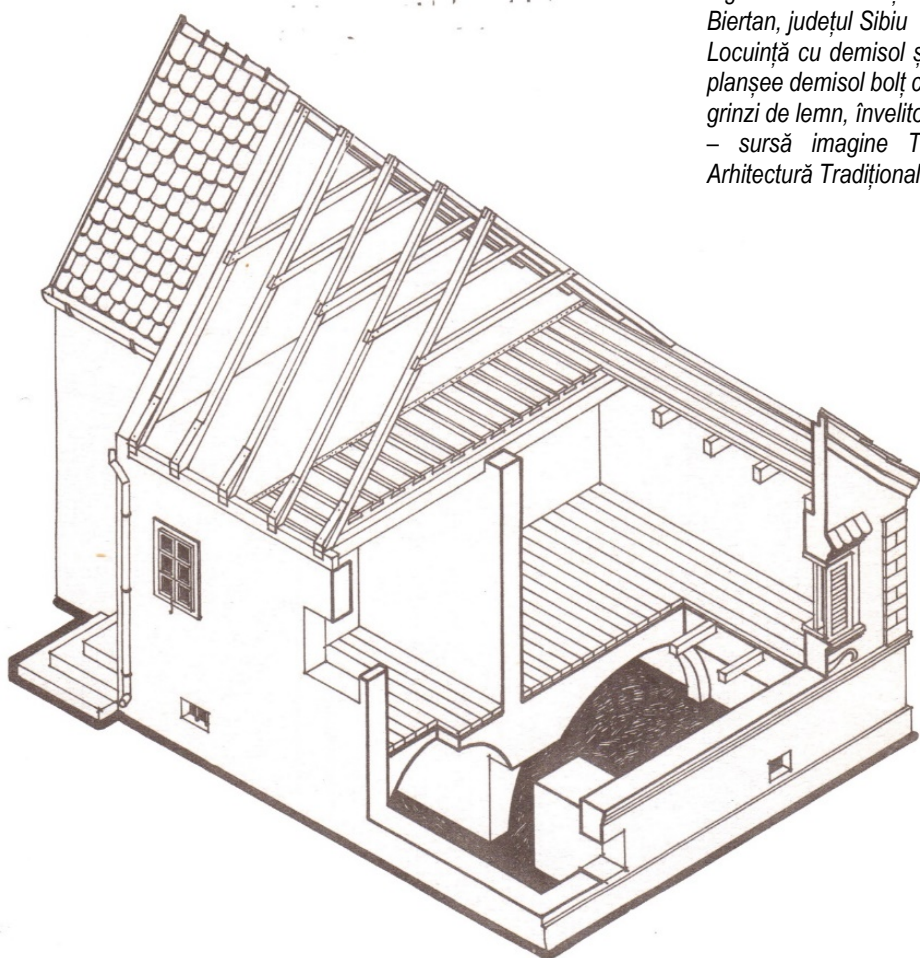
Figură 118 Casă de **piatră** cu intrare în tindă, 1835 Racoșul de sus, Covasna

1. Fundații de piatră; 2. Zid de cărămidă și piatră; 3. Centură; 4. Grindă lemn de stejar; 5. Planșeu lemn de stejar; 6. Umplutură; 7. Pardoseală lemn; 8. Horn; 9. Cosoroabă; 10. Planșeu lemn cu umplutură; 11. Căprior lemn stejar fasonat; 12. Contravântuire căpriori; 13. Șipci; 14. Șigle solzi - sursă imagine arh. Zakariás Attila, ICCPDC, Studii de Arhitectură Tradițională 1989, fig. 119

Figură 119 Locuință pereți de **cărămidă** cu pridvor cu scări, sat Alțâna, județul Sibiu
Locuință cu demisol și parter cu zidărie de cărămidă, planșee demisol și parter cu grinzi de lemn, învelitoare din țiglă
– sursă imagine arh. Florin Băcilă, ICCPDC Studii de Arhitectură 1989, fig.122

Figură 120 Locuință din cărămidă cu pridvor, 1876, Biertan, județul Sibiu
Locuință cu demisol și parter cu zidărie de cărămidă, planșee demisol bolț cilindrice de cărămidă și parter cu grinzi de lemn, învelitoare din țiglă
– sursă imagine Tusa Attila, ICPDC Studii de Arhitectură Tradițională. 1989, fig.121

5.3.6 Particularități

Figură 121 Detaliu de hat între gospodării – sat Criș, BV – sursă imagine arhiva personală

Figură 123 Imagine din Criș, BV, imagine Agârbiciu, SB

Figură 122 Fațadă asimetrică, sat Amnaș, SB – fronton pante inegale – sursă imagine stud. arh. Elena Arusoi și atud. Arh. Nicoleta Ianuli

Hatul (hudița) sau fâșia de teren nearată între două loturi a două gospodării specifică sesiei francofone⁶⁴⁹ este spațiul dintre două case vecine, situată pe limitele laterale ale loturilor. În secolul al XIX-lea se desființează haturile.⁶⁵⁰ Aceste haturi delimitează gospodăriile și păstrează un acces din sat spre terenul cultivat. Un alt rol al hatului între gospodării de spațiu ventilat pentru repararea pereților casei și pentru scurgerea apelor. Este zona de colectare și direcționare a apelor pluviale la rigola străzii și ajută la împiedicarea extinderii rapide a focului de la o gospodărie la alta în caz de incendiu. Hatul are rol în a asigura buna vecinătate între locuitorii satului. (fig. 121)

Hornurile (Urloaiele) sau **coșurile de fum** reprezintă elemente importante ale imaginii de ansamblu a acoperișurilor, contribuind la silueta satului. Sunt elemente funcționale importante ale sistemului de încălzire al caselor săsești. Hornurile caselor pot avea secțiuni generoase, secțiunea mare de pornire a hornului poate ajunge și până la 2-3 m² la hornurile cu afumătoare, iar trecerea la secțiunea mai mică facându-se cu bolți de cărămidă ieșite în consolă. Partea exterioară a hornului este protejată de țigle ceramice și este perforat de orificii de evacuare a fumului pe lateral pentru a împiedica păsările să cuibărească și apa din ploii să pătrundă în horn. Acestea sunt tencuite la exterior cu tencuieli de var și au uneori motive ornamentale pictate sau realizate în relief. Deasupra vetrei se află un cămin piramidal pentru captarea și direcționarea fumului spre coșul de fum. Hornul de zidărie înlocuiește hornul realizat din împletitură de nuiiele lipit cu lut (Keip).⁶⁵¹ (fig.123)

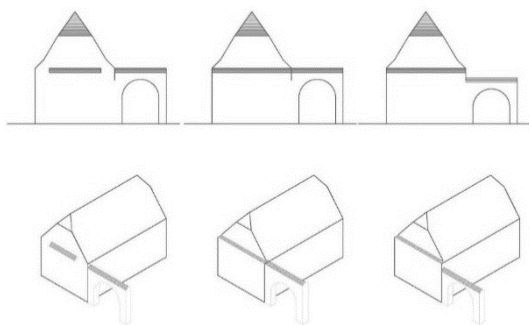
Asimetria fațadei sau acoperișul cu pante inegale. Acoperișului cu șarpantă de căpriori cu lonjeroane permite prelungirea peste zidărie cu streășina. **Consola** spre curte care protejează intrarea în casă creează o disonanță pe fațada principală. Registrele inferior și median rămân simetrice, având aceeași axă a simetriei. **Frontonul** casei este fie *simetric*, dar cu axa de simetrie decalată față de axa registrelor inferioare, fie *asimetric* cu vârful pinionului situat pe axa de simetrie a părții inferioare a fațadei. Fațada cu axa de simetrie decalată are fronton simetric, iar în cel de-al doilea caz, pantele sunt inegale.⁶⁵² (fig.122)

⁶⁴⁹ Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, pp.. 45-46.

⁶⁵⁰ Wagner, *Istoria sașilor ardeleni*, p. 34, **HAT**, *haturi*, s. n. Fâșie îngustă de pământ nearat care desparte două ogoare sau două terenuri agricole aparținând unor gospodării diferite; DEX '09. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită) dexonline.ro

⁶⁵¹ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p.151.

⁶⁵² Ibid., p. 79.

Figură 124 Cornișă acoperită a registrului median – interpretare a frontonului romanic și gotic

Figură 125 Fațadă sat Viscri, BV – sursă imagine arhiva personală

Figură 126 Pavaj de piatră în curte, gospodărie Archita, MS - sursă imagine stud. arh. Călin Santa și stud. arh. Răzvan Stoian

Figură 127 Stradă pavată în satul Viscri, BV – sursă imagine arhiva personală

Cornișă profitată acoperită a fațadei la baza pinionului triunghiular sau trapezoidal are rol **funcțional și estetic**. Cornișă cu streășină, reminiscență a frontonului subliniază rolul estetic și apartenența arhitecturală a arhitecturii săsești. Este reinterpretat **frontonul**, element al arhitecturii a fațadei antice, în arhitectura romanică și gotică importantă în coagularea arhitecturii săsești având în vedere că perioada de colonizare se suprapune cu intervalul romanicului și a goticului.

Protejează și asimilează decroșul dintre pereții casei și timpanul podului. Marchează trecerea între registre, subliniind liniile orizontale ale fațadei. Între cornișă și acoperișul porții există o relație de aliniere. (fig. 124)

Giebelul este un element de formă a casei săsești. Temperează ascuțimea frontonului triunghiular limitând înălțimea pinionului și protejează fațada. Este o reminiscență de la acoperișul de paie. Reprezintă coama acoperișului de paie sau panta de protecție a fațadei scurte prezentă la arhitectura rurală din vestul Europei.

Floașterul sau pavajul cu piatră de râu, realizat cu resurse puține, consolidează drumurile și curțile satelor săsești și previne eroziunea pământului argilos. Se utilizează pietrele nepotrivite pentru construcție, mici și ovale, pentru a realiza o compoziție specială cu linii generate de rigole și textura pietrei de râu cu cromatică specifică. Pentru trepte și borduri se utilizează pietre de râu mari și plate sau pietre de carieră.⁶⁵³ (fig. 126)

Floașterul este un pavaj cu piatră rotundă de râu în fața caselor ca trotuar de aproximativ 1 metru cu rigolă și în curți ca pavaj continuu, cu rigolele de scurgere a apelor pluviale marcate de pietre mai mari, pe ruta cea mai scurtă spre grajduri, marcată cu piatră lată sau așezată diferit față de cea din restul curții. Pavajul de piatră permite repararea ușoară, asigură scurgerea apelor pluviale sau infiltrarea lor în pământ. Spre deosebire de ciment sau asfalt care au efect radiant a căldurii, floașterul răcorește. Se menține curat prin smurgerea ierbii. (fig. 127)

⁶⁵³ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 204.

5.3.7 Spații interioare

„Spațiul interior al casei țărănești se supune unei stricte ordonări funcționale, fiecare din încăperile locuinței îndeplinind anume nevoi legate de existența familiei.”⁶⁵⁴

Evoluția casei de la un plan **cu încăpere unică atot-funcțională** la un plan cu mai multe încăperi specializate cu funcțiuni separate implică gruparea spațiilor și funcțiilor în jurul încăperii centrale în care se află focul. **Vatra** este centrul energetic spiritual al casei. Gândirea funcțională a spațiului, a casei și a camerelor este rezultatul unor *practici sociale străvechi* care ilustrează modul de viață așezat de veacuri a unei populații sedentare.⁶⁵⁵ Interioarele rămân intacte, cu vetre de foc deschise și mobilier pictat până în anul 1970, când exodul populației săsești ia amploare.⁶⁵⁶

Vatra este locul sacru în jurul căreia gravitează întreaga viață a familiei. La construcția casei, vatra sau cuptorul casei nu se așază niciodată acolo unde a fost un alt cuptor dărmat sau un pom roditor, iar la baza cuptorului se îngroapă un vas de lut cu cărbuni ca simbol al focului.⁶⁵⁷

Vatra ca loc al focului, sacralizată, devine centrul binefăcător al casei, al satului, al neamului, al lumii. Vatra face legătura între focul celest al Soarelui și cel subpământean al Terrei, fiind un centru vital al prezentului păzit de strămoși. În jurul vetrei este polarizată întreaga activitate a familiei și a gospodăriei, aici fiind locul cel mai ocrotit, dar și cel mai băntuit. Aici se gătește hrana și se doarme în jurul flăcării din vatră. Cu timpul vatra își schimbă poziția. **Volumele vetrei cu hornuri, cuptoare și sobe** sunt asociate cu „sensuri ale experienței străvechi convertite în valori spirituale tradiționale, dar și bază de sensuri transpuse în operele contemporane.”⁶⁵⁸

„Camera mare rămâne tot timpul anului îmbrăcată. Este camera principală, camera oaspeților și oglinda hărniciei gospodinelor.”⁶⁵⁹ În **camera de locuit** sunt amplasate obiecte de uz casnic și mobilă necesară activităților gospodărești și odihnei. Lavița acoperită cu scoarță pe una sau două laturi ale încăperii. Masa cu bănci și scaune cu spătar este poziționată în colțul încăperii. Pe pereți sunt atârinate polițe, blidare, lingurare pentru obiecte mărunte. Grinzile tavanului sunt suport pentru multe obiecte care stau suspendate (ceramică, îmbrăcăminte). În apropierea patului se atâră de plafon o prăjină de care se atâră îmbrăcămintea. Alimente și alte obiecte sunt păstrate în lăzi, iar în anumite regiuni se întâlnesc dulăpioare, „bufet de influență săsească” sau un dulăpior

Figură 128 Interior săsesc – sursă imagine Călin Bogătean calinbogatean.com

⁶⁵⁴ Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 21.

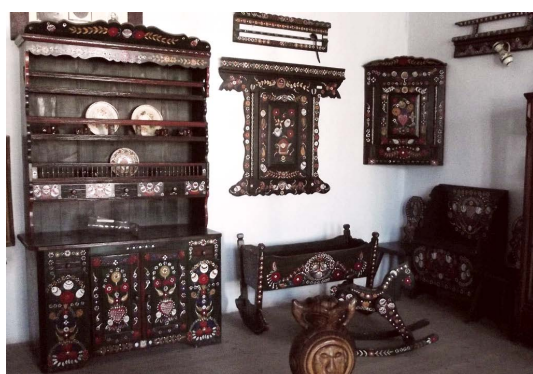
⁶⁵⁵ Ibid., p. 22.

⁶⁵⁶ Fulga, *Sășii despre ei înșiși*, pp 23-42.

⁶⁵⁷ Maria Bocșe, „Vatra de foc în practicile rituale ale vieții de familie în satul românesc din Transilvania”, în Ilie Moise *Studii și comunicări de etnologie*, pp.163-171.

⁶⁵⁸ Petrescu, *Tentația confluențelor*, pp. 13-14.

⁶⁵⁹ Ionescu și Năstase, *Istoria mobilierului*, pp. 412-413.

Figură 129 Interior săsesc satul Iacobeni, SB – sursă imagine stud. arh. Ágnes Köllő și stud. arh. Kinga Konyicska

de colț. Leagănul copilului, o copaie sau o covată, este prins cu sfori de grinzele tavanului încăperii. Camera de locuit este transformată cu ocazia sărbătorilor când devine asemănătoare camerei curate.⁶⁶⁰

Interiorul țărănesc este pictat în culori „moi” ale cerșilor, culori „zgrunțuroase” pe vasele de pământ ars, „lunecoase” ceramica smălțuită sau „geometrice” ale texturilor ștergarelor.⁶⁶¹

Interiorul locuinței tradiționale săsești asamblează armonios piese de mobilier, textile și ceramică. **Planul casei este format din trei încăperi.** Prima încăpere în care se intră este **tinda** - „Laube”. Încăperea aflată între cele două camere, pe lângă rolul de vestibul, în tindă este și vatra cu cuptorul de pâine, fiind în același timp și bucatărie. Aceasta se încălzește și aici se face focul în soba din cahle - „Kauchelüwen”. Evacuarea fumului se face printr-un fel de hotă din scânduri sau nuielă împletită lipite cu pământ care trece prin pod și iese prin învelitoare. Acest horn poartă denumirea de fumariu, băbură sau cotarcă. Poziția vetrei poate fi într-una din încăperile învecinate tindei (în Banat, sud-estul Transilvaniei, Muntenia). **Tinda caldă** este mobilată auster cu un număr redus de obiecte ustensile casnice, blide, scaune și uneori o masă. Apar obiecte și ustensile gospodărești folosite pentru gătit: cofa cu apă, blide, ceaunul și fundul de mămligă, desagi, unelte pentru prelucrarea lânii și altele. Într-o firidă, după ușă sau în partea cuptorului de păstrează mătura și spoitorul. De o parte și de alta a tindei cu acces direct din aceasta se află camera de locuit și camera curată (odaia, casa mare). Soba se mută în cameră. În anumite cazuri soba este din **teracotă smălțuită albă cu basorelieful albăstre**. Camera din spate este destinată locuirii, mobilată similar, dar mai modest ca cea din față. Dacă trăiesc mai multe generații în aceeași casă, încăperea din față devine cameră de locuit pentru generația mai tânără.⁶⁶²

În camera de locuit este o mică sobă de fier pe care se gătește mâncarea. Interiorul acestei încăperi se mobilează cu **paturile înalte** cu două etaje, cel de dedesubt este tras seara și aici dorm copii, iar sus dorm părinții. Un alt pat, lângă fereastră este folosit pentru așezarea pernelor, între șase și opt perne. **Masa veche** cu sertar, în care se păstrează „scriptologia și banii” este pictată cu flori. Poziția mesei este lângă perete sau în centrul camerei. În fața geamului era o **ladă** - „liunk Trun” (laviță), în fața acesteia masa, pe lavițe stând copiii, iar de jur împrejur bătrânii. **Lăzile** în care se păstrează hainele de iarnă pentru biserică - „Kirchenpelz” sunt amplasate unde este loc liber. De jur împrejurul camerei sunt **cuier cu flori** - „Holzrummen” în care se agață căni. Între ferestre sunt ferestre oarbe - „Armera” sau o oglindă. **Blidarul** - „Glosere

⁶⁶⁰ Ibid., pp. 412-413.

⁶⁶¹ Ibid., p. 155.

⁶⁶² Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație*.

Figură 130 Imagini din interiorul casei Cristian, SB — sursă imagini arhiva personală

Kasten” are trei sertare și uneori vitrină la partea superioară.⁶⁶³

Coamăru, încăperea de locuit a casei săsești, cuprinde piesele principale de mobilier, masa cu scaune, lavițe, patul de dormit și lădoiul pentru șezut și noaptea ca pat pentru copii. În apropierea patului este agățat patul pentru copii. Pe blidarul agățat de perete și pe armărioare, aflate mai aproape de masă, se păstrează blide, ulcele, tacâmuri. Casa mare, camera dinspre stradă denumită **Stube** este mândria casei, camera curată. În **camera curată** se află cele mai valoroase piese de mobilă și este decorată cu obiecte. Aici se pot vedea patul cu perne, policioare și blidare cu ceramică sau obiecte de lemn împodobite, tronul sau lada de zestre, icoane pe sticlă sau lemn încadrate în ștergare brodate, o masă cu scaune, un dulăpior simplu sau împodobit. Aici sunt păstrate veșmintele de sărbătoare și obiectele prețioase fiind și locul festivităților. Este mobilată cu bănci cu ladă, mobilier cu dublă funcțiune, masă și patul cu multe perne suprapuse brodate. Pereții sunt decorați în jurul paturilor cu draperii și fotografiile familiei sau a personalităților religioase. De-a lungul pereților, către stradă și curte sunt lavițele pictate cu spătare. La partea superioară a pereților, sub grinzi sunt fixate cuiere pe care sunt farfurii decorative de ceramică, în cuiere fiind cancee ornamentale. **Spațiul podului** este folosit pentru depozitarea bunurilor valoroase, respectiv recolta sau pentru uscarea fructelor. Podul este utilizat ca afumătoare, dar și pentru depozitarea uneltelor, obiectelor care nu se mai folosesc.⁶⁶⁴

Mobila expusă în casa muzeu din Cristian (SB) este realizată de tâmplarii locali în secolele al XX-lea, fiind pictată de tatăl și fiul Zeck. Pictura de pe ușile interioare ale locuinței este realizată între secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Se pot observa unelte de prelucrare a textilelor (război de țesut, furci, roți de tors, hechele, vârtelnițe) sau pentru agricultură (plug, furci de lemn, tășniță, îmblăcii) specifice ocupației locuitorilor.⁶⁶⁵

Lavița, patul și banca sunt obiecte de mobilier destinate odihnei și iau forma unor platforme care se îmbină cu construcția casei. Lavița, realizată de meșterul care construiește casa este o platformă de regulă din lemn realizată la 45-60 cm de pardoseală și înconjoară doi sau trei pereți. Banca este o formă de evoluție a laviței.⁶⁶⁶

Patul de pradă, „*Paradebett*” din camera bună este împodobit cu cuvertura de pat, în germană „*Bettuch*”, în dialectul săsesc „*Bautdeuk*”. Patul cu polog sau „*Himmelbett*” este alcătuit din corpul pictat al patului, laterala suplimentară, salteaua de paie cu cearșaf fals, pilota, cearșaful pilotei, pernele mari și pernele mici. În

⁶⁶³ Martin Werner și Anna Grooss, *Meșendorului apud Fulga, Sașii despre ei înșiși*, p. 208.

⁶⁶⁴ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 80.

⁶⁶⁵ Broșura *Muzee sătești pe traseele turistice în județul Sibiu*.

⁶⁶⁶ Capesius Roswith, *Mobilierul țărănesc românesc* (Cluj-Napoca: Dacia, 1974), p.114.

muzeul din Bunești pe cuvertura patului de paradă este inscripționat:

„Anul 1841, 13 martie

Cine a gândit-o acea a făcut-o, Catharina Hallmen.

Alții nu știu ce este suferința, dar eu știu puține bucurii.

Speranța poate să bucure inima,

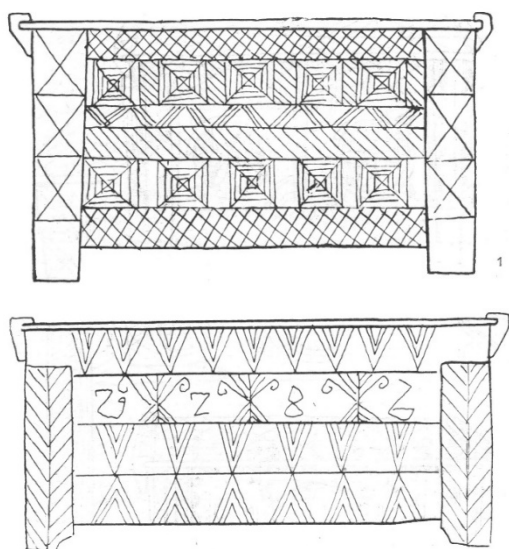
Ce-mi doresc îmi va trimite Dumnezeu.”⁶⁶⁷

Lăzile, piese de mobilier utilizate pentru depozitarea cerealelor și a țesăturilor sunt obiecte specifice interioarelor aduc aminte de cuferele de călătorie.⁶⁶⁸ Se diferențiază lăzile de depozitare a cerealelor ca hambare și lăzi în care se depozitează țesăturile ca lăzi de zestre. Hambarele, recipiente din scânduri îmbinate sunt construite pentru păstrarea cerealelor. Lada de zestre este o piesă de interior adaptată estetic legată de ritualul nunții. Lada pictată, de influență urbană, este produsă în serie. De exemplu „lada de Brașov” utilizată pentru transport și comerț este cunoscută pentru construcția tâmplărească cu scânduri legate în coadă de rândunică.⁶⁶⁹

Blidarul este un sistem de rafturi suprapuse pentru depozitarea într-un spațiu restrâns obiecte de bucătărie. Poziția acestuia este în apropierea ușii de intrare pe perețele median sau cel lung spre exterior. Dulapul de perete închis este un obiect de mobilier decorat, un spațiu de depozitare în nișă.

La cromatica interiorului contribuie pereții vopsiți în albastru și tavanele din scândură bătută și grinzi. La începutul secolului al XX-lea apar tavanele tencuite, pictate cu șablon sau cu decor în relief. Mobilierul este pictat și bogat decorat în cromatică specifică: brun, maro, roșu, verde, roz, alb. În Transilvania, pictura pe lemn este atestată încă din secolul al XVI-lea.⁶⁷⁰

Ornamentica broderiilor săsești sunt încărcate de simboluri cu semnificații asupra socialului, pentru sași decorul transmițând o simbolistică proprie, dincolo de formele decorative preluate și din repertoriul urban. Arta broderiei se practică încă din Evul Mediu de călugărițe în mănăstiri unde se confecționează paramente bisericești. Elementele utilizate în ornamentica sunt heraldice și simbolice. Se folosesc **motive** avimorfe și **zoomorfe**, **câinele** simbolizând credința, **păunul** simbol al fertilității și **leul** fiind simboluri orientale, **vulturul** și **vulturul bicefal** care simbolizează puterea, **cocoșul** simbol solar, **șoimul** lupta și vitejia, **vrabia** al belșugului, **calul** cavalerismul, onoarea,

Figură 131 Lăzi din Transilvania; ▲ Ladă din Țara Bârsei, ▼ Ladă din muzeul Râșnov – sursă imagine Roswith Capesius, Mobilierul Țărănesc Românesc, Pl. XXXV

⁶⁶⁷ Camelia Ștefan, „Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior”, din colecția Muzeului „Emil Sigerus”, Catalog, Complexul Național Muzeal Astra, 2010, p. 22.

⁶⁶⁸ Herbert Hoffman, „Landlerii” – grup etnic-cultural în sudul Ardealului”, în Ilie Moise *Studii și comunicări de etnologie*, pp. 246-255.

⁶⁶⁹ Roswith, *Mobilierul țărănesc românesc*, p. 31.

⁶⁷⁰ Ibid., p. 111.

Figură 132 Dulap de perete, sat Gârbova, AB - sursă imagine arhiva personală

datoria, *pelicanul* iubirea, *unicornul* simbolul al lui Iisus și cerbul solul lui Dumnezeu. În mediu casnic se brodează **motive florale, astrale și geometrice** pe fețe de masă, perne, ștergare și lepedee. Steaua cu opt colțuri este un motiv des întâlnit, pe fețele de pernă fiind încadrată într-un romb. Dintre **motivele florale** folosite în decoruri pe obiectele casnice, *laleaua* simbolizează mândrie, ospitalitate, putere și bucurie. *Rodia, margareta, garofița, trandafirul, bujorul și bradul* simbolizează viața veșnică, tinerețea și vigoarea. Se întâlnesc **motivele antropomorfe** care redau *imaginea omului, în special figuri feminine* . Frecvent se întâlnește motivul *pomului vieții* .⁶⁷¹ Pomul vieții reprezintă „*visul irealizabil al «tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte», [...] fiind vorba în esență de un copac ale cărui fructe minunate sau a cărui sevă miraculoasă sunt elixire ale vieții»*”⁶⁷²

Ambianța interioară a casei săsești este conturată de elementele ale interiorului tradițional. Proporțiile încăperii, materialele pereților, ferestrele, mobilierul, textilele sunt elemente care participă alături de lumină, culoare și textură la ambianța interiorului. Materialele naturale, spațiile configurate cu parcimonie, simplitatea obiectelor de mobilier conturează impresia de spațiu sacru în care se desfășoară viața de zi la zi la nivel ritualic.

Încăperile locuinței tradiționale transmit ceremonialitatea existenței rurale. Pereții vâruți, pardoseala din scândură de lemn sau ceramică, structura planșeului grinzile și scândurile de lemn deseori aparente, sau tavanul vâruit contribuie la ambianța interioară întunecată a încăperilor. Fascicule de lumină pătrund prin ferestrele adânci ale zidurilor groase. **Soba** de pe perețele opus ferestrelor, tencuită sau din teracotă smălțuită este partea esențială a încăperii. **Mobilierul** este redus la esențial pentru activitățile simple cotidiene: patul, masa, banca, și depozitare, cufărul și blidarul. Mobilierul este evidențiat cromatic și decorativ. Camerele tradiționale abundă în țesături și obiecte decorative cu ornamentică bogată. Perne, ștergare cu motive și vase ceramice agățate în cuiere îmbogățesc decorativ încăperile. Viața simplă este însoțită de ornamentica cu simboluri ancestrale redată în pictura mobilierului și broderia țesăturilor. Interioarele surprind tradiția ancestrală, dorința de frumos, viața spirituală și aspirația spre celest.

⁶⁷¹ Camelia Ștefan, „Elemente decorative în broderia săsească”, p. 22.

⁶⁷² Paul Petrescu, *Motive decorative celebre* (București: Meridiane, 1971), p. 39.

5.4 Acareturi

Figură 133 Șură dispusă longitudinal în gospodăria 74, Criț, BV – sursă imagine arhiva personală

Figură 135 Șură transversală în gospodăria 99, sat Criț, BV – sursă imagine arhiva personală

Figură 134 Fântână cu cumpănă, casa din 1789, Jelna, BN – expонат din Parcul etnografic al Muzeului etnografic al Transilvaniei – sursă imagine arhiva personală

„Gospodăria, unitate de bază a satului, este terenul din vatra sau moșia așezării, de obicei împrejmuit, ocupat de casă, anexe, curți și grădini.”⁶⁷³

Pe lângă locuire, gospodăria înglobează toate activitățile zilnice, sezoniere specifice vieții la sat. Viața de familie și locuirea se confundă cu activitățile de zi cu zi, agricultura, depozitarea și prelucrarea resurselor. Aici se cresc animalele pentru exploatare sau ca sursă de hrană, se depozitează utilajele pentru lucrul pământului și transport, se păstrează furaje sau lemn pentru încălzire. Toate activitățile rurale care se desfășoară în gospodărie își găsesc adăpost în construcții specifice. În continuarea casei se află anexele complementare locuirii, bucătăria de vară sau cuptorul, șopronul pentru depozitarea lemnului și adăpostirea utilajelor, grajdul pentru animale și șura pentru furaje. În cadrul tipologiilor pozițiile casei și a șurii domină din punct de vedere funcțional și volumetric ansamblul gospodăresc. Șura este anexa ansamblului gospodăresc săsesc căreia îi este subliniată însemnătatea prin arhitectură, volumul său fiind cel mai amplu dintre construcțiile gospodăriei.

Planurile caselor sunt extinse cu anexe laterale prin prelungirea acoperișului și dublarea pereților. Anexele, două sau trei încăperi, adăpostesc vatra de gătit, o cămară sau două și o încăpere cu intrare laterală pentru adăpostirea oilor sau a uneltelor, preluând astfel o parte din funcțiunile casei. Dispunerea anexelor în lungul casei are ca explicație insuficiența sau economisirea materialelor de construcție și legătura facilă între construcții. Hrănirea și îngrijirea animalelor pe parcursul zilei este înlesnită prin asocierea dintre casă și anexele gospodărești. Această asociere succesivă este categorisită de etnograful Valer Butură în patru tipologii: 1. cameră, cămară, șură și grajd; 2. cameră, tindă, șură și grajd; 3. cameră, cămară, tindă, șură și grajd; 4. cameră, șură și grajd.⁶⁷⁴

Gospodăria este organizată după succesiunea casei cu **șopronul** de lemn unde sunt adăpostite căruțele, grajdurile în podul cărora este ținut fânul pentru animale. În fundul curții se află șura, dispusă transversal, construcție din scânduri, acoperită cu țiglă. Tot în șură se află un alt grajd pentru bivoli și alte două grajduri.⁶⁷⁵

⁶⁷³ Cf. *Atlasul etnografic român*, coord.: Ion Ghinoiu, vol. I: *Habitatul* (București: Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2003), p. 106 apud Andreea Buzaș Neagoe, *Satul tradițional reprezentat în muzeele etnografice în aer liber din România* (Sibiu: Teză de doctorat Universitatea Lucian Blaga, 2014), p.11.

⁶⁷⁴ Butură, *Etnografia poporului român*, pp. 94-95;

⁶⁷⁵ Katharina și Hermann Müller, Michael Markel – locuitori ai satului Viscari, în Fulga, *Sășii despre ei înșiși*, pp. 38-40.

În Transilvania se disting două tipuri de *șură*: **șura fără grajd** și **șura cu grajd**. Șura fără grajd este un tip primar, iar cea cu grajd este un tip mai evoluat care asociază adăpostul animalelor și depozitarea furajelor. Șura fără grajd rezultă din acoperirea țărcurilor și are un plan simplu dreptunghiular, circular sau poligonal. În centrul Transilvaniei, Câmpia și Podișul Târnavelor este răspândită șura dreptunghiulară. Șura fără grajd dreptunghiulară este poziționată transversal și construită cu pereți din lemn, piatră sau cărămizi și acoperită cu țiglă în două ape. Grajdul este separat de casă, după șopron, iar șura fără grajd se află în capătul gospodăriei. Șura fără grajd este specifică gospodăriei din Europa de Mijloc și se răspândește în urma colonizărilor germane. Cel mai frecvent tip al *șurii cu grajd* este cea dreptunghiulară sau carpatică. În funcție de planul de construcție șurile se clasifică în *șuri cu un grajd, cu două grajduri sau mai multe anexe*. Șura cu un grajd se întâlnește în zonele joase cu precipitații bogate. Șura cu două grajduri este specifică zonelor înalte unde se creștea un număr mai mare de animale. Șurile cu mai multe anexe sunt frecvente în zonele extracarpatice. **Șurile sunt compartimentate în spații pentru animale**, cu dimensiuni suficiente pentru patru până la șase bovine și vițeji⁶⁷⁶, **și furaj – partea laterală are rol de grajd, iar partea centrală este spațiul pentru căruțe sau alte utilaje agricole**.⁶⁷⁷

Șura are și rolul de a delimita partea din spate a curții de terenul cultivat sau grădina de legume. Este o construcție deschisă, o structură din lemn de stejar cu șase sau opt stâlpi fără prag, rezemați direct pe piatră cu contrafișe teșite și grinzi. În șură este depozitat fânul pentru iarnă. În spatele acesteia este grădina de legume și livada de pomi fructiferi care se întinde pe deal. Partea dinspre grădină a șurii este placată cu cherestea și are o ușiță scundă ca protecție împotriva furtului de cai.⁶⁷⁸

Șura sau grajdul este răspândită pe întreg teritoriul Transilvaniei presupunându-se că a fost preluată de la sași. Numele de *șură* este asemănător cu săsescul „*Scheuer*”. Această construcție este compusă din două sau trei încăperi. Încăperea centrală adăpostește carul și uneltele și este păstrată curată deoarece servește și ca arie de treierat. Pe lateral sunt unul sau două grajduri. Șura centrală se deschide în față și în spate, spre curte și spre grădină prin două porți mari cu câte o ușă. Partea centrală nu are pod, de aici se face accesul în podul celorlalte două încăperi. Adesea între încăperile laterale sunt ferestre cu obloane din lemn care glisează. Aceste ferestre sunt utilizate de gospodari pentru a hrăni sau a supraveghea animalele. Tavanul încăperilor laterale are deseori niște goluri prin care este coborât fânul din pod direct la animale. Acoperișul este în două ape, evoluția învelitoareii acestuia fiind asemănătoare cu cea a casei, de la paie și șindrili la țiglă.⁶⁷⁹

De-a lungul laturii lungi a parcelei se află fântâna și cuptorul, mai multe hambare sau grajduri. În continuare apar mormanul de îngrășământ, grădina cu flori și un loc pentru depozitarea lemnului de foc.⁶⁸⁰ Fântâna, sursă de apă prezentă în spațiul comunității, pe ulița satului, și în curtea casei, reprezintă un loc de purificare și socializare, apa însemnând viață. Fântâna fiecărei gospodării este însoțită în unele cazuri de un cuptor de pâine sau chiar o căsuță cu un cuptor. Lângă acestea se află și o vatră deschisă pe care se încălzește apa folosită pentru spălat rufe mari sau pentru zilele când se sacrificau animale și se prepara carnea. (fig.133-134)

⁶⁷⁶ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 8-9.

⁶⁷⁷ Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, p. 164.

⁶⁷⁸ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, pp. 8-9.

⁶⁷⁹ Stahl, *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului*, p. 72.

⁶⁸⁰ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*, pp. 23-42.

5.5 Arhetipul gospodăriei rurale săsești

Figură 136 Casă în Aqârbiciu, SB – sursă imagine

Figură 137 Casă în Gârbova, AB – arhiva personală

Figură 139 Casă în Amnaș, MS – sursă imagini stud. arh. Oana Iulia Opre, stud. arh. Ovidiu Cîmpean Ovidiu

Figură 138 Case în Reci, AB – sursă imagini arhiva personală

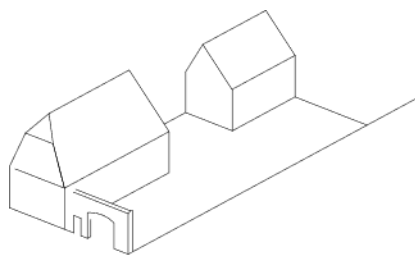
Caracterul arhitectural transilvănean este relativ, *locuirea*, absolut, *rural* și în sine, săsesc. Este definit nu doar prin colocarea tuturor elementelor, ci și prin relația care se stabilește între acestea. **Casa săsească** este asemeni monadelor care, conform **teoriei** concepută de Leibniz, sunt un soi de atomi care nu pot fi scindați, o monadă fiind un moment de individualitate și de discontinuitate, o lume complexă, irepetabilă, autosuficientă.⁶⁸¹

Jan Hülsemann compară *gospodăriile săsești cu amprente*, fiind structural identice, dar fiecare având formă individuală. Sunt fascinante prin *armonia dintre tipic și individual*.⁶⁸²

Arhetipul locuinței săsești reprezintă un **palimpsest** valoric definit de **forme** sedimentate în timp care capătă caracter **figurativ**. Aceeași formă are diverse conotații de-a lungul timpului, perpetuarea sa are valențe semantice și valorice identitare. Formele locuirii săsești sunt figurative. Zidurile de incintă nu mai au rol de apărare, ci au rolul de definire a identității locului. Casa săsească își rescrie povestea încărcând cu semnificație diferită aceeași formă.

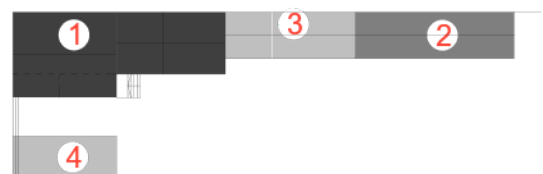
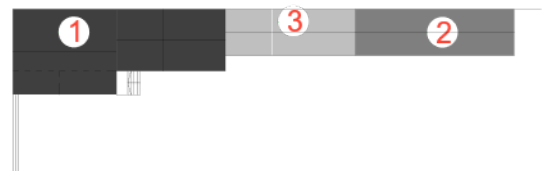
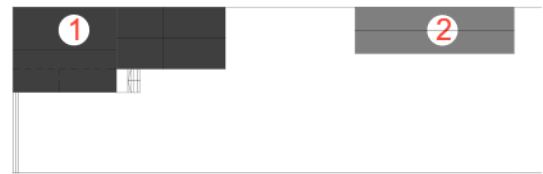
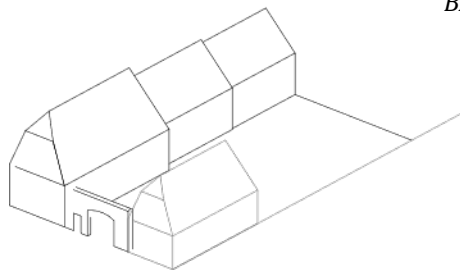
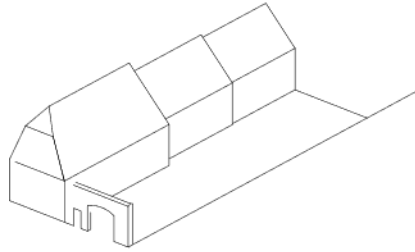
Sub influența a mai mulți factori (influența urbană, reglementările administrative, contaminările locale, meșteșugul, disponibilitatea materialelor) de la prototipul sau modelul de așezare flamand și gospodăria francofonă ia formă arhetipul locuirii săsești. Se identifică ca **arhetip** săsesc locuirea pe lotul alungit, succesiunea curte și grădină, locuire și gospodărie, două construcții specifice, locuința și șura. Parcela este închisă spre stradă cu frontul locuinței și poarta de zid, iar spre ogor cu șura transversală. Volumul locuinței este paralelipipedic dispus în colțul lotului la stradă, șura este poziționată între curte și grădina de-a lungul laturii lungi sau transversal. Între locuință și șură sunt dispuse anexele, aliniate sub acoperișuri distincte telescopice. În colțul opus locuinței este poziționată casa părintească sau bucătăria de vară. Locuința are planul tricameral cu intrare centrală în tindă, camera mare spre stradă locuința cu trei niveluri și trei registre ale fațadei cu două ferestre spre stradă. Spre locuință se face tranziția prin volumul pridvorului sau al târnațului. Se observă prezența **arhetipului** locuinței săsești în fiecare așezare. (fig.136-139)

⁶⁸² Paul Ehlig, *Das Deutsche Haus* (Berlin Editura Ernst Wasmuth, 1916), *apud* Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 2.

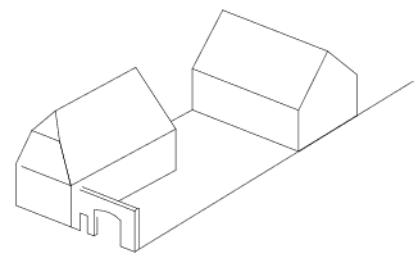

*EVOLUȚIE
CASĂ SĂSEASCĂ
Cu șura de-a lungul
lotului*

1. LOCUINȚĂ
2. ȘURĂ
3. ANEXE
- GOSPODĂREȘTI
4. BUCĂTĂRIE DE VARĂ/
CASĂ
BĂTRÂNEASCĂ

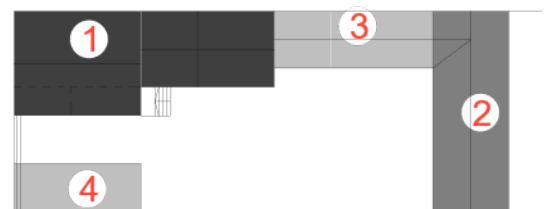
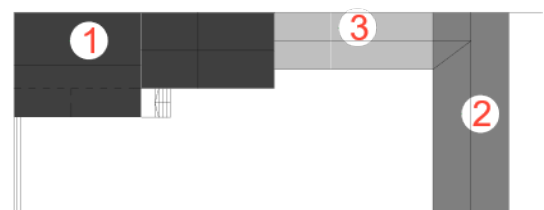
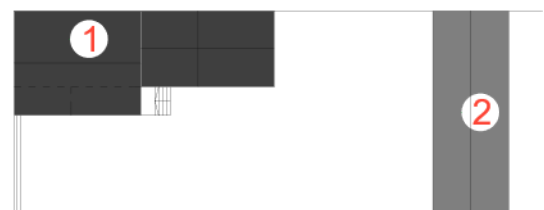
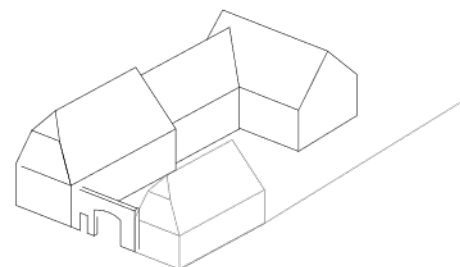
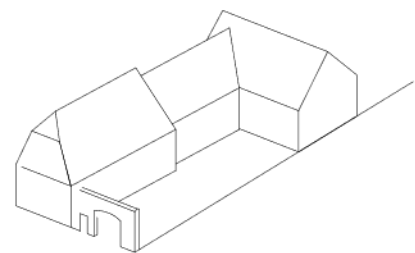

Figură 140 Evoluția gospodăriei cu o axă la gospodăria cu două axe

*EVOLUȚIE
CASĂ SĂSEASCĂ
Cu șura dispusă
transversal*

1. LOCUINȚĂ
2. ȘURĂ
3. ANEXE
- GOSPODĂREȘTI
4. BUCĂTĂRIE DE VARĂ/
CASĂ
BĂTRÂNEASCĂ

Figură 141 Evoluția gospodăriei cu două axe la gospodărie cu trei axe

În **satul Criț** din județul Brașov se remarcă tipologia gospodăriei cu **două volume la stradă** așezate perpendicular, casa mare și anexa sunt legate cu ansamblul porții. **Casa mare** are cel puțin **două încăperi**, tindă și camera de locuit cu acces din tindă și ferestre spre stradă. La volumul locuinței se alipește **volumul pridvorului** parțial închis, cu scară dinspre curte și o încăpere cu o fereastră spre stradă, rezultând astfel **trei ferestre** orientate către stradă. Anexa sau casa mică este locuința secundară destinată unei alte generații. Aceasta este construită direct pe sol, fără pivniță, iar fațada sa este o replică a fațadei casei principale, cu una sau două ferestre. (fig.142)

În satul **Sadu** din județul Sibiu gospodăria expune **două volume** cu latura scurtă spre stradă. Porțița pietonală este inserată în volumul casei, un spațiu tip tampon realizând trecerea între din spațiul public, curte și registrul inferior al locuinței. Cele două volume etalează două **fațade** înguste cu pinion trapezoidal și triunghiular legate de ansamblul porții de zid cu un gol arcuit pentru poarta din lemn cu două canaturi. Gabaritul fațadelor lasă să se citească importanța volumelor. Volumul casei este mai amplu și are trei registre bine definite, cu încăperi pentru locuit, în timp ce volumul anexei, în acest caz bucătăria de vară, preia estetica locuinței, însă la scară mai mică, registrul inferior fiind redus. **Locuința** este compusă din trei niveluri cu încăperi pentru locuit. La **nivelul inferior** se află două încăperi cu tavan boltit, bucătăria cu ferestre spre stradă și în partea din spate pivnița. Accesul la nivelul median al locuinței este printr-o scară cu sensul de urcare dinspre curte, subliniind specificul agricol al gospodăriei. Planul locuinței este alcătuit din două încăperi, camera și casa dinainte, iar casa anexă găzduiește bucătăria și cuptorul. (fig.143)

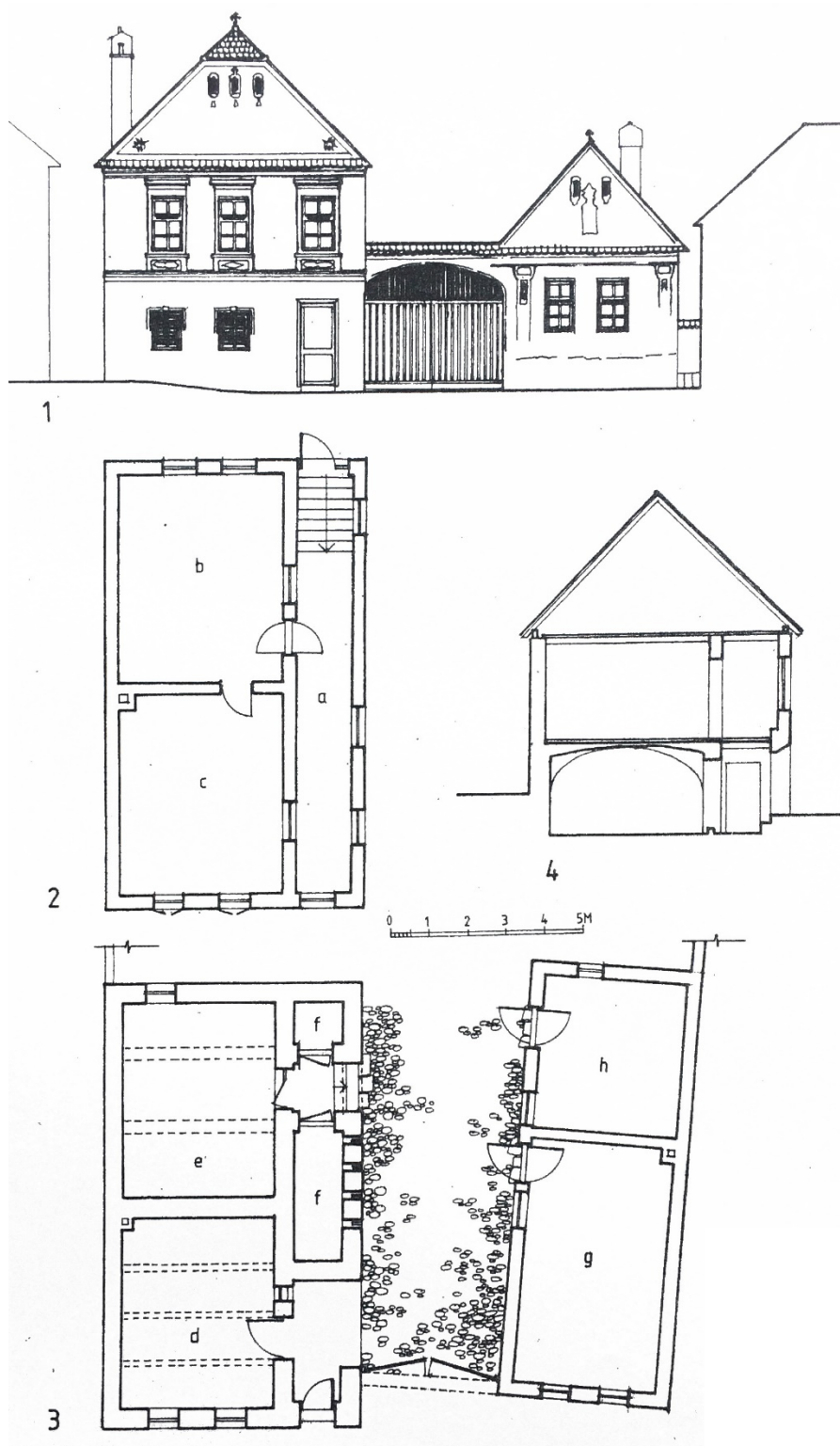
Un exemplu de gospodărie din satul **Laslăul Mic**, județul Sibiu este cea de la numărul 76 cu **două volume** la stradă, un volum perpendicular, al casei principale și un volum transversal, al casei secundare. **Planul locuinței** este simplu dreptunghiular cu încăperile dispuse în filă. Casa nu are pridvor, intrarea este direct în tindă care adăpostește scara. De o parte și de alta a tindei sunt alte două încăperi, iar spre stradă este camera mare cu două ferestre pe latura scurtă și o a treia pe latura lungă. În partea din spate a tindei este un spațiu de depozitare, o cămară. Locuința secundară are trei încăperi cu acces din curte. Tot aici se află cuptorul. (fig.144)

Casa de la numărul 29 de pe strada IV din satul **Cristian**, județul Sibiu datează din secolul al XVII-lea și este transformată în muzeu în anul 1969, fiind una din cele mai vechi construcții în stil francofon din sat. Casa are un **plan** dreptunghiular simplu la care a fost adăugat **pridvorul** și o încăpere de dimensiuni mici a acestuia. **Locuința** este formată din trei încăperi „*casa dinainte*”, „*casa dinapoi*” și „*căsuța bătrânilor*”. **Intrarea** în casă din partea posterioară a curții este printr-o scară de lemn în fața căreia se află „*casa bătrânilor*”. Apoi, de o parte și de alta a tindei se află două camere, spre stradă și spre curte. Sub întreaga locuință, la nivelul inferior este **pivnița** cu bolti circulare de cărămidă și pardoseală din pământ. Accesul în pivniță este atât din stradă, cât și din curte. **Fațada** casei are **trei registre**, registrul inferior fiind la același nivel cu strada cu acces pietonal în pivniță. Registrul median, al locuinței, are două ferestre cu obloane spre stradă, iar registrul superior este frontonul triunghiular cu cornișă acoperită la partea inferioară. Pe fațada principală, în plan secund este prezent pridvorul închis, din zidărie cu porțița de intrare și o fereastră deasupra acesteia. Coama învelitorii pridvorului corespunde cu coama acoperișului.⁶⁸³ (fig.145-146)

⁶⁸³ Broșura *Muzee sătești pe traseele turistice în județul Sibiu*.

Figură 142 Locuință cu două încăperi în satul Criș, BV – sursă imagine stud. arh. Ruxandra Grigoraș și stud. arh. Zoltán Antal

Figură 143 Locuință din satul Sadu, SB din 1922

Ziduri – demisol și parter – cărămidă

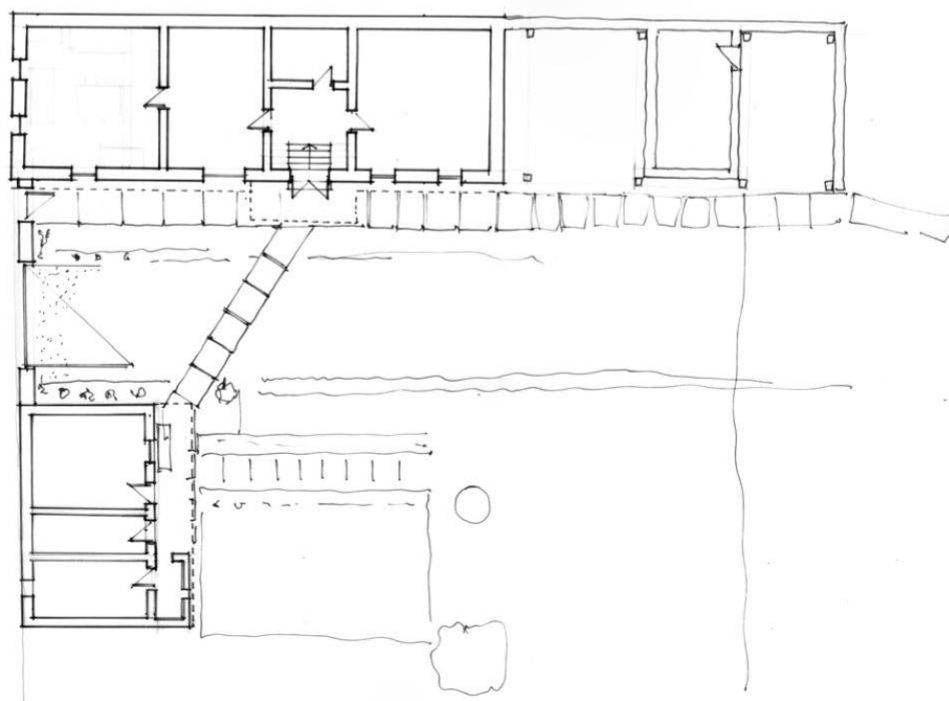
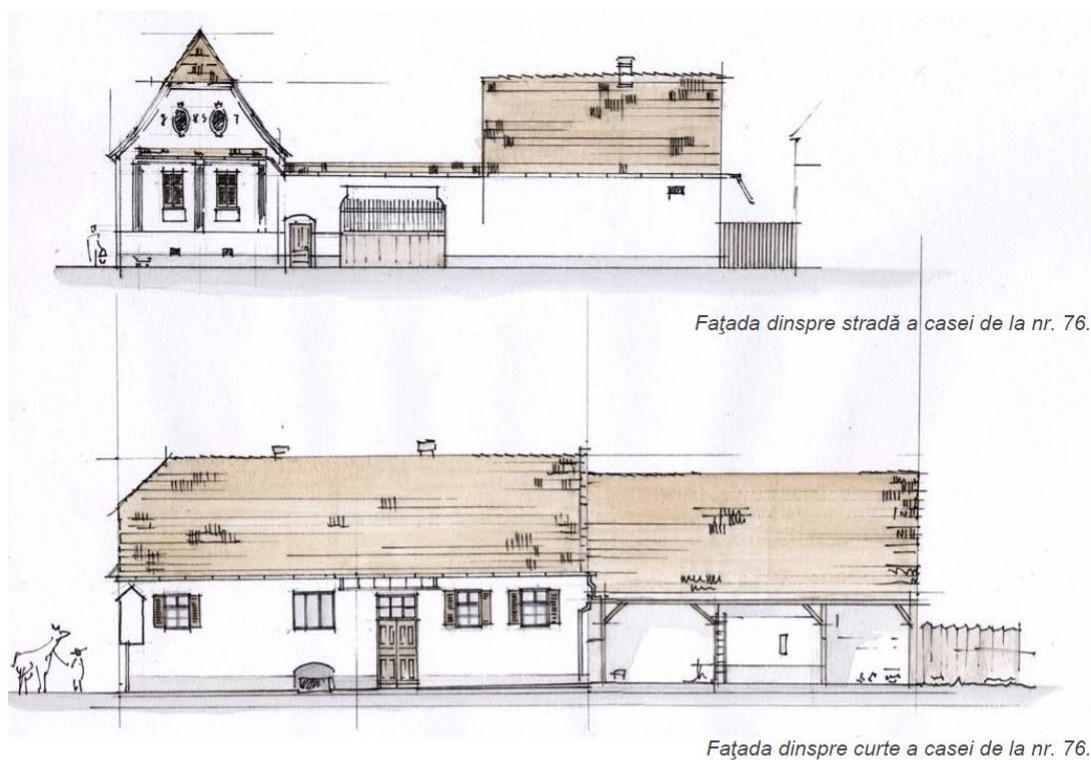
Planșee – peste parter – bolți cărămidă, - peste etaje – grinzi lemn

Învelitoare - țiglă

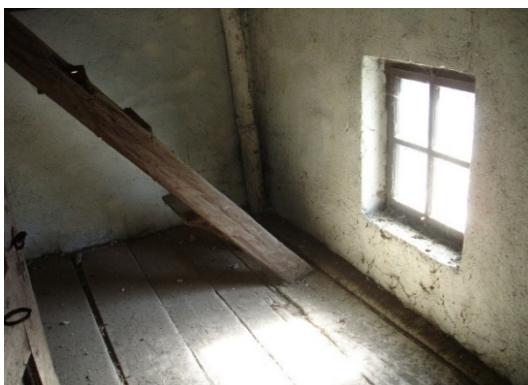
1. Fațadă, 2. Plan parter, 3. Plan demisol, 4. Secțiune

a. privar, b. cameră, c. casa dinainte, d. bucătărie, e. pivniță, f. cămară, g. bucătărie, h. cuptor.

– sursă imagine ICCPDC, Studii de arhitectură tradițională, 1988, fig. 9.

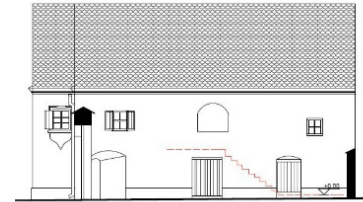
Figură 144 Casa 76 sat Laslăul Mic, MS – sursă imagini stud. arh. Andrei Bacosca și stud. arh. Lazăr Csaba

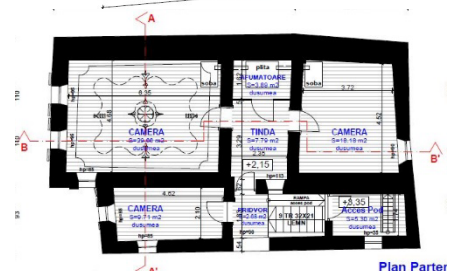
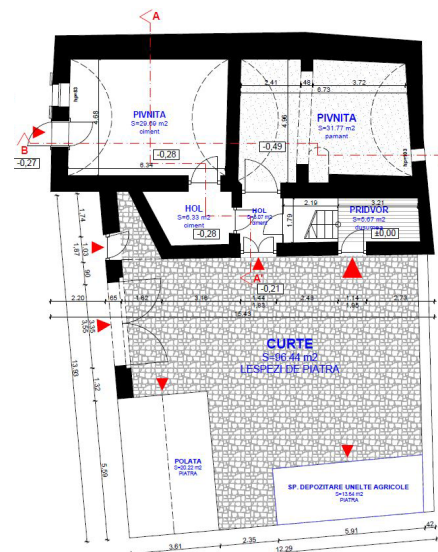
Figură 145 Casa Cristian, SB – sursă imagini arhiva personală

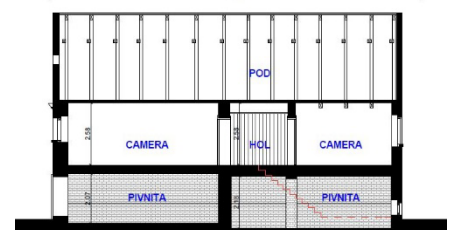
Fatada Principala

Fatada Laterala

Plan Parter

Sectiune B-B'

Figură 146 Casa din satul Cristian, SB – planșe după proiect Hermann Balthes BIA 36, „Relevu muzeu sătesc str. IV, nr. 29 Cristian”, 2007

5.6 Valori transmisibile ale arhitecturii rurale săsești

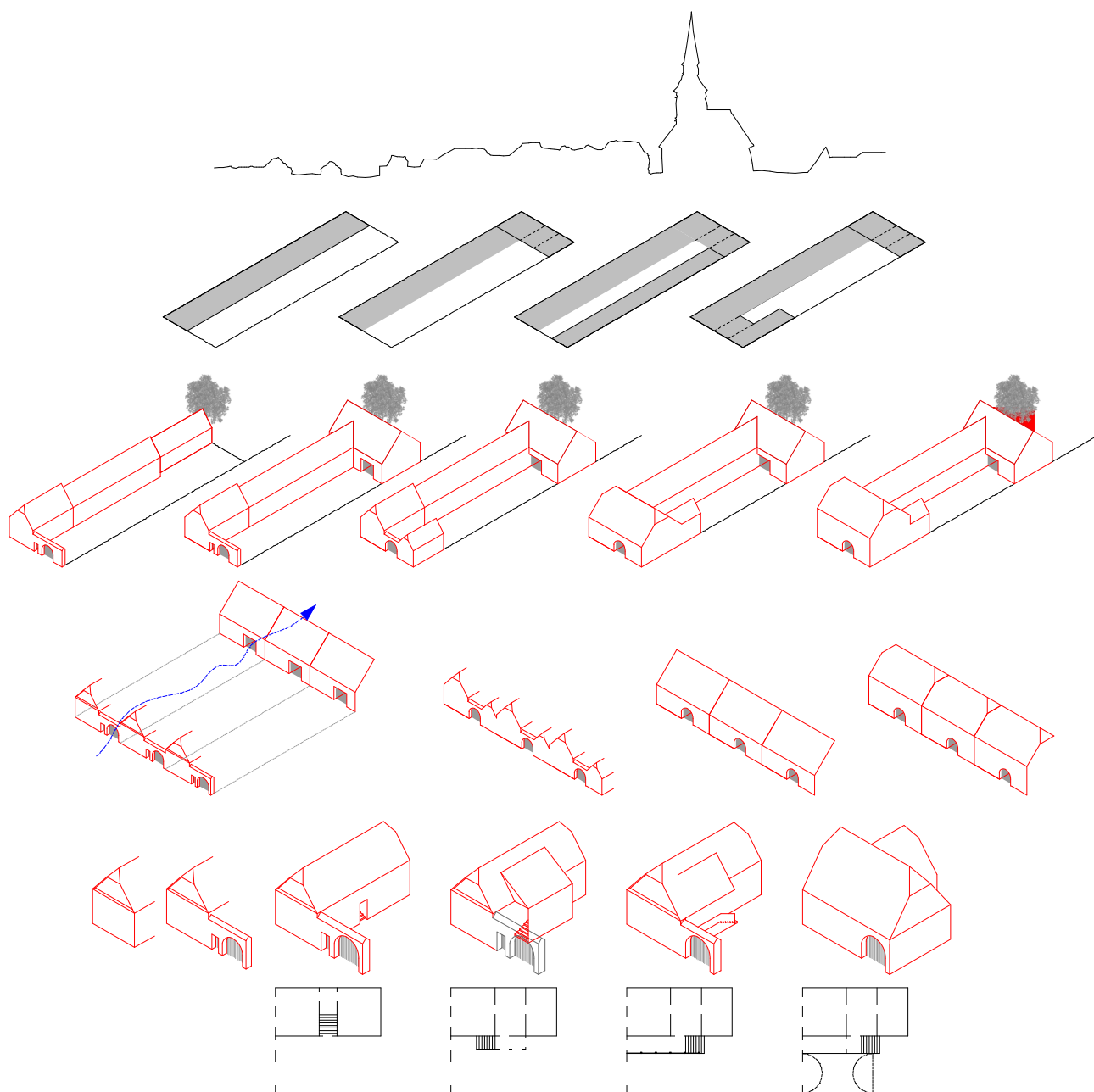
Arhitectura rurală săsească este o sursă ale cărei **valori și principii** sunt **actuale** și răspund problemelor **contemporane**. În era globalizării și a consumerismului satul reprezintă întoarcerea la origini și înrădăcinarea. Este o resursă spirituală și valorică. Satul săsesc are calitatea de a fi un exemplu de dezvoltare rațională a comunității și a satului, a dimensiunilor civice și urbane.

Jan Hülsemann afirmă că „*nu doar casa în sine, ci întregul ansamblu definește caracterul arhitectural al localității*”, asemănând patrimoniul rezidențial săsesc cu o echipă de fotbal în care fiecare jucător are un rol esențial. Ca elemente distinctive sunt notate structura arhitectonică de bază exprimată prin funcția clădirilor pe parcelă, numărul nivelelor, „*cubatura*” clădirilor, formele acoperișurilor și a ferestrelor, structura suprafețelor și a profunzimii materialelor utilizate. Materialele industriale și tehnica de punere în operă și caracteristicile acestora nu pot atinge calitățile estetice și informaționale ale materialelor și tehnicilor meșteșugărești tradiționale specifice locului. Jan Hülsemann subliniază provocarea și responsabilitatea pe care o impune imaginea patrimoniului arhitectural rural săsesc în controlarea modificărilor pentru care imaginea arhitecturală și caracterul să nu fie distruse, dar respectând „*interesele individuale*”.⁶⁸⁴

Arhitectura săsească rurală poate fi privită ca un **organism**. Satele săsești sunt alcătuite din elemente celulare care se divid și se multiplică, se adaptează, se regenerează. Gospodăria reprezintă **celula**, un modul repetitiv implementat după anumite principii de ocupare a așezării în timpul colonizării. Aceste celule răspund condițiilor de mediu. La mărirea populației, aceste celule se divid și se înmulțesc. Se adaptează consolidându-se la cerințele de apărare și disponibilității materialelor și se regenerează în contextul cerințelor administrative. Satul săsesc este un **organism viu** care funcționează organizat asigurându-și nevoile de **securitate, conexiune și dezvoltare**. Răspunde astfel pericolelor prin fortificare și schimbarea materialelor din rațiuni de **securitate** la invazii sau incendii, se dezvoltă de-a lungul văilor și se apropie de stradă din nevoia de **conectare** la colectivitate și la rețeaua de așezări. Orientat spre **dezvoltare** funcționează sistemic. Se **adaptează** treptat la condițiile de mediu, **metamorfוזându-se** în ceea ce recunoaștem astăzi ca arhitectură rurală săsească.

O calitate importantă este **reziliența** ilustrând abilitatea de **adaptare** și **regenerare** urmând principii ancestrale întipărite în mentalul colectiv. **Subordonarea unității întregului**, precum a individului comunității, **interdependența** părților și **ritmul** specific nu doar vieții rurale, ci și a colonizatorilor sași denotând rigoarea și disciplina. Privită la nivel holistic și cibernetic, nu se poate reduce la suma părților, între acestea existând legături și analogii asemeni unui organism viu. Este **ambivertă**, deopotrivă **introvertită** și **extrovertită**. Este **orientată spre interiorul** gospodăriilor unde au loc activitățile care susțin viața familială, și spre sat, viața colectivă susținând viața rurală. Este **extrovertită** deoarece este conectată la cultura, la originile culturale și la contextul transilvănean, **păstrând valori moștenite și asimilând valori locale**.

⁶⁸⁴ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*, p. 51.

Figură 147 Valori transmisibile ale modelului arhitectural săsesc în etapa de stagnare

Ceea ce recunoaștem astăzi ca arhitectură tradițională săsească reprezintă acumularea valorică identitară culturală de la așezare până la începutul secolului al XX-lea. Aceste valori suprimă stadii evolutive în stagnare. (fig. 147) Silueta localității este modelată de turnul bisericii fortificate și de uniformitatea înălțimii și configurației volumetrice a gospodăriilor. Armonia siluetei este în condordanță cu predominanța modelului arhitectural. Modelul arhetipal și variațiile sale ilustrează valorile identitare culturale săsești. Valorile moștenite, configurația lotului, ierarhia spațiilor, așezarea volumului pe lot, raportul volumului cu strada se perpetuează și se adaptează. Pe lotul îngust și lung locuința este dispusă cu fațada la stradă având unul sau două volume perpendiculare sau transversale. Intrarea este mediata de poarta de zid care unește casele într-un unic front sau prin gangul boltit acoperit. Locuința cu volum simplu paralelipipedic are trei niveluri și partiul tripartit. În casă se intră fie direct în tindă, fie prin intermediul spațiului de tranziție de tip pridvor sau târnaț (prispă). Arhitectura tradițională săsească ilustrează sistemul valoric european înainte de Primul Război Mondial.

PARTEA A III - A

6. Transformarea peisajului săsesc contemporan

Peisajul rural săsesc contemporan din Transilvania comprimă relațiile culturale între tradiție și modernitate. Termenul de peisaj definește situația complexă a satelor săsești sub acțiunea mai multor factori și este constituit din situațiile contextuale de astăzi. Sunt identificați factorii care acționează în satul săsesc și rezultatul acțiunii acestora, peisajul modelat. Locuitorii, arhitectura locuirii rurale săsești și reprezentanții profesiei sunt trei elemente care pun amprenta asupra peisajului rural săsesc de astăzi.

Patrimoniul rezidențial rural săsesc este elementul de comunicare a tradiției materiale săsești. Este mărturia culturii săsești, moștenirea lăsată Transilvaniei sau abandonată, este conținătorul valorilor identitare săsești și un suport identitar al contemporaneității. Este subiectul conflictului între nou și vechi, între arhitectura tradițională și contemporană, între identitatea satului și a locuitorul prezent, între acțiunea timpului și efortul de conservare și restaurare. Patrimoniul arhitectural nu este doar un obiect, ci și o reprezentare a funcțiunilor și decorul vieții satului săsesc.

Theodor Octavian Gheorghiu identifică câteva „**realități**” care afectează ariile tradiționale rurale. Populația locală care a edificat și a utilizat așezările zonei dispare sau se „*rarefiază*”. Acest segment al populației a părăsit țara sau a migrat către orașe sau este îmbătrânită. Localnicii sunt înlocuiți cu populații noi venite (rromi, orășeni sau străini) care au mentalități diferite locului. Perioada de declin economic și social este o altă realitate care afectează fondul locuirii tradiționale care se degradează dramatic.⁶⁸⁵

În spațiul rural săsesc transilvănean sunt în continuare sașii care păstrează legături cu patrimoniul acestora, noii locuitori care urmăresc propriile nevoi de locuire și identificare, organizațiile care recunosc, promovează și urmăresc valorificarea patrimoniul săsesc. Fiecare element imprimă nevoile, dorințele și aspirațiile asupra patrimoniului construit.

Sașii absenți păstrează o legătură simbolică cu Transilvania, peisajul originilor, al rădăcinilor, al strămoșilor, al nostalgiei, peisajul „*acasă*”. Percep peisajul transilvănean din perspectiva trecutului, a imaginii trecute glorificate imprimată în memorie, transmisă din generație în generație după care recunosc și își amintesc Transilvania. În mod nostalgic, percep peisajul săsesc al prezentului prin lentila memoriei și a rememorării.

Locuitorii de astăzi a satelor săsești fac parte din diferite grupuri etnice, migrația către satele săsești se intensifică și implică în procesul de transformare a fondul construit care se adaptează la o altă cultură cu un alt sistem valoric. Locuitorii sunt angrenați într-un schimb identitar cu sașii absenți, se manifestă identitar prin alterări ale locuinței, în timp ce sunt influențați de instanța absență a sașilor prin forma locuirii care transmite modul de a fi și de a gândi al sașilor.

Organizațiile sunt implicate în protecția, valorificarea și promovarea peisajului săsesc ca parte a patrimoniului național și internațional cu valoare culturală excepțională. Interesul asupra patrimoniului săsesc se manifestă în preponderență pentru transmiterea acestuia fără alterare. Este pus accentul pe modul în care acesta poate influența unidirecțional dezvoltarea culturală locală cu implicarea locuitorilor în conservare culturii materiale și reînvierea tradițiilor și meșteșugurilor. Proiectează asupra patrimoniului săsesc o imagine idealizată întruchipând un stil de viață ancestral, arhaic, tradițional pe care îl reiterează incluzând locuitorii ca actori jucând rolul sașilor absenți.

Mai puțin vizibil, în peisajul rural săsesc este arhitectul care acționează sub două instanțe, **creator** și **cercetător**. Dacă sașii sunt arhitecții labirintului Minotaurului, arhitectul contemporan ia rolul de *flaneur* și explorează din perspectivă de ansamblu satul săsesc și urmărește „*Firul Ariadnei*” prin labirintul valoric al arhitecturii săsești. Precum labirintul minotaurului, satul săsesc are două fațete: opulența valorică a tradiției și aparenta amenințare a distrugerii contemporaneității. Arhitectul este independent, printre locuitorii satelor săsești sau acționează în numele organizațiilor.

⁶⁸⁵ Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, pp. 358-359.

6.1. Identitatea săsească contemporană

Satul săsesc estă într-un proces de schimbare de mai mult de jumătate de secol în urma migrației masive a sașilor după Al Doilea Război Mondial. Este subiectul schimbării identitare bidirecționale. Pe de o parte este afectat de decăderea lumii rurale, iar pe de altă parte declinul său este accentuat de metamorfoza culturală săsească.

„Ruralul nu mai e un domeniu clar identificabil. Forțele și structurile economice care conformau în mod tradițional această lume sub cer deschis, agricultura, în primul rând au fost abandonate sau transformate în profunzime.”⁶⁸⁶

Depopularea, îmbătrânirea populației și schimbarea ierarhiei etnice situații ale rurarului săsesc, urmările exodului, migrației urbane sau îmbătrânirii populației. După exodul sașilor satul este depopulat, îmbătrânirea populației rurale se datorează migrației populației tinere spre zona urbană în căutarea unor oportunităților de dezvoltare și a unui mediu de evoluție, iar schimbarea ierarhiei etnice este efectul repopulării satelor săsești.

În spațiul muzeal din cetatea din Gârbova sunt expuse obiecte de cultură săsească. O fotografie ilustrează „Faschingul”/ „Fastnacht” sau „Foosnicht”⁶⁸⁷, obicei al anilor 1973-1975.⁶⁸⁸ Acest obicei face parte din „Cârniile” care se sărbătorește la începutul Marelui Post („Postul Mare” și „Lăsata secului”) când se organizează o sărbătoare în casa tatălui de vecinătate și un carnaval.⁶⁸⁹ Imaginea ilustrează sașii din Gârbova deghizați în rromi, îmbrăcați în haine colorate, defilând prin sat cu o căruță transformată în caravană. Obiceiul ilustrează nu numai faptul că sașii și rromii au coabitat, ci și o ierarhie socială, fiecare etnie jucând un rol în cadrul comunității.(fig.148)

Carnavalul, o oportunitate de a te deghiza ca ceva diferit, ca opusul tău, pune în scenă societatea, scoțând la iveală natura umană. „Masca relevă atât cât ascunde. [...] punându-și o mască, un individ este temporar «personalizat», devine în mod real persoana întrupată de mască și, ca un adaos, de întreaga costumație și de atributele respective. [...] Nu numai înfățișarea, dar și vocea și limbajul îi sunt schimbate, iar comportamentul, dictat de aceasta «a doua natură», nu se mai supune legilor obișnuite.”⁶⁹⁰ Astăzi rromii populează satele săsești mai mult ca niciodată și locuiesc casele sașilor. Intruchipează rolul de sași locuind în casele lăsate în urmă de aceștia. Apare astfel întâlnirea între maniera și forma de locuire care sunt distincte.

Figură 148 Faschnicht în satul Gârbova, județul Alba – sursă imagine muzeul etnografic cetatea Gârbova

⁶⁸⁶ Sebastien Marot, „L'alternative du paysage”, *Le Visiteur* nr. 1, Paris, (1995), pp. 54-81 apud Pierre von Meiss, *De la Formă la Loc + Tectonica. O Introducere în Studiul Arhitecturii* (București: Capitel Avangarde, 2014).

⁶⁸⁷ Fulga, *Sașii despre ei înșiși*.

⁶⁸⁸ Mihaela Kloos-Ilea, „Faschingul, carnavalul care sperie iarna.” 16 aprilie 2013, Accesat 17 iunie, 2015. <https://povestisasesti.com/2013/04/16/faschingul-carnavalul-care-sperie-iarna/>.

⁶⁸⁹ Elena Jampa, „Obiceiuri și folclor la Valea Viilor.” *Revistă de Știință și cultură* (Lykeyon) I (1) (2009), pp. 84-88.

⁶⁹⁰ Laurent Aubert, „Carnavalul. Rădăcini și metamorfoze – Măști și sărbători de iarnă în Elveția”, traducere în românește de Ilieș Câmpănu, *Secolul 20*, pp. 225-236, p. 235.

Populația săsească după anul 1989

Începând cu Al Doilea Război Mondial, sașii sunt înrolați în armata germană. După război sunt deportați în Rusia pentru muncă silnică, expropriați și colonizați în principal cu români din alte sate și județe pentru a lucra în CAP-uri. Mai târziu, în timpul regimului comunist, sașii emigrează din România. După căderea comunismului emigrează masiv în partea de vest a Europei. Casele săsești rămase în urmă sunt abandonate, vândute sau păstrate de proprietari, după timpul și condițiile de plecare.⁶⁹¹

Schimbările identitare recente ale etnicilor sași se declanșează încă din secolul al XIX-lea când reforma agrară și noile forme juridice moderne privind conceptul și relațiile de proprietate au consecințe importante asupra spațiului transilvănean. **Regimul austriac postrevoluționar creează baza juridico-economică pentru modernizarea lumii satului.** Renunțarea la sistemul medieval și introducerea dreptului de proprietate în sensul juridic modern sunt pași către societatea de tip capitalist („*Gesellschaft*”). Se încearcă o revalorizare a timpului și spațiului din punct de vedere economic. Sunt subliniate avantajele pământului comasat, dar se restrânge modelul și opresiunea comunității considerându-se că ideile inovatoare provin de la indivizi.⁶⁹² Acest lucru a însemnat pentru comunitățile strânse de sași declanșarea dezagregării identității etnice și a legăturii cu pământul transilvănean. În căutarea de noi poli identitari sașii emigrează.

Cu mai mult de un secol mai târziu, „[I]n anul 1989, în România mai trăiau aproximativ 200.000 de germani.”⁶⁹³ Pe fondul condițiilor precare de trai ale etnicilor germani care încă mai locuiesc în România, în 1989, Ministerul de Externe al Germaniei de Vest a condamnat oficial politica României în domeniul drepturilor omului.⁶⁹⁴

Tot în 1989 ia ființă *Forumul Democrat al Germanilor din România* continuând identitatea germană nu numai în Transilvania, ci și în România. „*Forumul german este mult preocupat de practicile de dimensiuni reduse ale identității comunității și de supraviețuirea culturală, însă numărul poate să fi scăzut atât de mult încât identitatea comunității etnice germane nu poate fi menținută. Cu toate acestea, prezența sașilor în peisajul cultural rămâne puternică. [...] Urme ale minorității etnice germane în peisajul cultural arată că este de mult mai lungă durată decât comunitatea însăși.*”⁶⁹⁵

În 1941 se înregistrează 248.000 de etnici germani. Numărul lor este în continuă scădere după Al Doilea Război Mondial. În 1977 sunt înregistrați 176.000 etnici germani. Până în anul 1989, germanii reprezintă al treilea grup etnic, ponderea lor fiind de 10% din totalul populației. După 1989 migrația ia amploare, 110 000 de germani părăsesc România în căutarea unor condiții de viață mai bune. Emigrarea sașilor este determinată de motive precum: neîncredere în noile sisteme politice, condițiile economice slabe și naționalismul românesc. Scăderea populației germane ajunge la 17,5% în Sibiu, 24,4 % în Ardeal. În 1992 sunt doar 41400, ponderea din populația României fiind sub 0,5 %.⁶⁹⁶ În următorii ani, până în 1999, populația germană din Transilvania scade la 17 000.⁶⁹⁷

, Guvernul german încurajează etnicii germani să rămână în țările lor de naștere dacă sunt respectate etnicitatea și drepturile omenești. Din 1989, au dreptul la dublă cetățenie. În acest fel etnicilor germani li se permite să se întoarcă în România și să dețină terenuri în România. Din 1995 proprietatea este condiționată de cetățenia română.⁶⁹⁸

Istoricul Ernst Wagner se întreabă dacă sașii: „*își părăsesc ei oare patria fiindcă cedează tentațiilor „Vestului de Aur” ori fiindcă sunt „racolați”, după cum susțin unii?*”⁶⁹⁹ Din sondajele de opinie reiese că își doresc

⁶⁹¹ FDGR.

⁶⁹² Iosif Marin Balog și Teodor Pavel, „Societatea rurală transilvăneană în tranziția spre modernitate, în lumina legislației austriece din perioada neoabsolutistă, 1849-1859” în *Studia Universitaris Babeș-Bolyai*, XLVII, 1-2, (2002): pp. 41-54.

⁶⁹³ FDGR.

⁶⁹⁴ Joseph Gallagher și Philip Tucker, „Aussiedler migration and its impact on Brașov's ethnic German population and built environment” *GeoJournal* (50) (2-3), (2000): pp. 305-390.

⁶⁹⁵ Citat original „The German Forum is much concerned with the small scale practicalities of community identity and cultural survival, but numbers may have declined so much that the ethnic German community identity cannot be maintained. However, the Saxons presence in the cultural landscape remains strong. [...] traces of the ethnic German minority in the cultural landscape show every sign of lasting far longer than the community itself.” în Gallagher și Tucker, „Aussiedler migration and its impact on Brașov's ethnic German population and built environment”, p. 309.

⁶⁹⁶ Wagner, *Istoria Sașilor Ardeleni*, pp. 11-14.

⁶⁹⁷ Ibid.

⁶⁹⁸ Gallagher și Tucker, „Aussiedler migration and its impact on Brașov's ethnic German population and built environment”.

⁶⁹⁹ Wagner, *Istoria Sașilor Ardeleni*, p. 95.

să trăiască printre oameni care vorbesc aceeași limbă, cu același orizont cultural fără a avea sentimentul că sunt tolerați asemeni unor străini în propria patrie, să trăiască într-un stat netotalitar, în care există egalitate în drepturi, unde libertatea personală este respectată și „fiecare își poate trăi viața după propriile concepții”⁷⁰⁰. Istoricul completează: „decizia de a rămâne sau a pleca revine în întregime sașilor, ea fiind rareori luată nechibzuit.”⁷⁰¹

Anul Recensământului	Număr germanilor (persoane)	Procentul germanilor (%)	Dinamica minorității germane (pers.)	Observații
1930	745,421*	4.1		
1948	343,913	2.2	- 404,508	Migrații și victime, consecință a celui de-Al Doilea Război Mondial
1956	384,708	2.2	+ 40,795	Creștere datorată cauzelor naturale, politicilor anti-emigrare și reîntoarcerea germanilor de la muncă silnică din Uniunea Sovietică.
1966	382,595	2.0	- 2,113	Etnicii germani sunt exportati de statul Român (1967–1989). Migrații masive după anularea măsurilor legislative de restricție a migrațiilor. (1990–2002)
1977	359,109	1.66	- 23,486	
1992	119,436	0.52	- 239,673	
2002	59,764**	0.27	- 51,537	Migrații din rațiuni economice și pentru reunificarea familiilor.
2011	36,042	0.19	- 23,722	

* inclusiv Basarabia, Bucovina și Cadrilaterul (partea de sud a Dobrogei, astăzi aparținând Bulgariei) teritorii pierdute în 1940

** Din 14,200 Sași transilvăneni și 29,950 Șvabi

Tabel 4 Evoluția minorității germane din România în secolul al XX-lea. Sursa Radu Săgeată, Mircea Buza și Traian Crăcea. "The Germans in Romania, with Special Regard to the Transylvanian Saxons." *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 159. Jg. (Jahresband), Wien 2017, S (2017): pp. 297–322, tabel 1.

Sașii imigrează în Transilvania la începutul mileniului al II-lea și emigrează la sfârșitul aceluiași mileniu. Identitatea culturală săsească are o formă hibridă. Sunt mobili în căutarea definirii propriei identități. Se găsesc într-un spațiu transnațional pe care l-au construit și îl mențin între casă și obârșie. Legăturile cu Transilvania sunt menținute prin turism al rădăcinilor diasporal.⁷⁰² Sașii vizitează Transilvania motivați de conexiunea cu locul de naștere. Vizitele repetate spre țara de baștină reprezintă o mișcare migratorie care păstrează legături cu rudele îndepărtate și hrănește sentimentul de nostalgie pentru vremuri trecute și pentru locurile a căror imagine este memorată. Acest proces creează identități transnaționale și în anumite cazuri sașii se întorc în Transilvania. Parte dintr-o dublă diasporă, sașii sunt prinși între acasă (Germania) și țara de origine (România). Pentru sașii plecați, Transilvania rămâne casa („*heimat*”), „*un loc legat de amintiri fericite*”⁷⁰³, tărâmul memoriei, dar și al dezamăgirii și deziluziei când este confruntată realitatea. Peisajul memorat sau descris de strămoși este diferit de experiența prin care trec. Trăirile turiștilor din diasporă sunt pe de o parte de nostalgie după o imagine idealizată a trecutului, iar pe de altă parte degradarea patrimoniului săsesc amintește de evenimentele trecutului.

Între cele două lumi, Transilvania reprezintă un „*peisaj al rupturii*”, dar și un „*peisaj al rădăcinilor*” pentru următoarele generații.⁷⁰⁴ Patrimoniul săsesc este o oglindă a trecutului, a locului de origine a strămoșilor și o imagine idealizată imaterială a peisajului strămoșesc cu care vor rămâne într-o strânsă legătură, chiar dacă această imagine este astăzi alterată sau dispare.

⁷⁰⁰ Ibid., p. 95.

⁷⁰¹ Ibid., p. 95.

⁷⁰² „roots turim” și „diaspora turism” Paul Basu *apud* Iorio, Monica, și Andrea Corsale. „Diaspora and Tourism: Transylvania Saxons visiting the Homeland.” *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism, Space, Place and Environment* 15 (2) (2013): pp. 198-232.

⁷⁰³ „a place related with happy memories” în Iorio și Corsale, „Diaspora and Tourism”.

⁷⁰⁴ „*landscape of rupture*” și „*landscape of roots*” Paul Basu „Roots-tourism as return movement: Semantics and the Scottish diaspora” în M. Harper editor, *Emigrant Homecomings: The return movement of emigrants, 1600-2000*, (Manchester: Manchester University Press), pp.131-150, *apud* Iorio și Corsale, „Diaspora and Tourism”.

Schimbările etnice ale populației satelor săsești

	AN	POPULAȚIA DUPĂ ETNIE DIN PERIOADA 1930-2011										Alte etni	%
		TOTAL	%	Români	%	Măghiori	%	Rromi	%	Germani	%		
ROMANIA	1930	14,280,729	100	11,118,170	78	1,423,459	10	242,656	2	633,488	4.44	857,814	6.01
	1956	17,489,450	100	14,996,114	86	1,587,675	9	104,216	1	384,708	2.20	412,477	2.36
	1966	19,103,163	100	16,746,510	88	1,619,592	8	64,197	0	382,595	2.00	287,864	1.51
	1977	21,559,910	100	18,999,565	88	1,713,928	8	227,398	1	359,109	1.67	259,361	1.20
	1992	22,810,035	100	20,408,542	89	1,624,959	7	401,087	2	119,462	0.52	255,121	1.12
	2002	21,680,974	100	19,399,597	89	1,431,807	7	535,140	2	59,764	0.28	252,626	1.17
	2011	20,121,641	100	16,792,868	83	1,227,623	6	621,573	3	36,042	0.18	206,632	1.03
	1930	3,067,552	100	1,714,409	56	911,976	30	71,976	2	262,174	8.55	105,524	3.44
	1956	3,632,548	100	2,274,190	63	1,083,125	30	60,178	2	182,255	5.02	32,232	0.89
	1966	3,994,777	100	2,628,457	66	1,126,254	28	33,335	1	190,639	4.77	15,658	0.39
TRANSILVANIA	1977	4,515,225	100	3,033,813	67	1,207,987	27	79,181	2	183,188	4.06	10,914	0.24
	1992	4,713,557	100	3,349,027	71	1,172,417	25	129,007	3	55,820	1.18	7,092	0.15
	2002	4,390,426	100	3,154,867	72	1,050,751	24	151,269	3	24,625	0.56	8,237	0.19
	2011	4,101,061	100	2,770,009	68	920,857	22	170,628	4	16,649	0.41	8,438	0.21

Tabel 5 Evoluția etnică a populației din Transilvania, perioada 1930-2011 – realizat după informațiile publicate de Institutul Național de Statistică - insse.ro

Astăzi, satele săsești sunt angrenate în schimbări sociale ireversibile în urma schimbării balanței între sașii care emigrează, românii și rromii care repopulează satele săsești. Satul este divizat în funcție de comunități (sași, români, rromi) care trăiesc împreună de mai multe secole.⁷⁰⁵ Raportul în care se află acestea se modifică. (tabel 7) Exodul și migrația sunt fenomene sociale caracteristice peisajului săsesc pe fondul cărora identitatea țăranului și ierarhia etnică se schimbă. Populația satelor este înlocuită aproape în întregime de români și de romi. Românii sunt majoritari, iar rromii minoritari, dar mai populari decât în trecut. Vizibilă prin contrast, rolul social al comunității rrome se redefineste.

Comunitatea rurală a sașilor care trăiește încă în zona Transilvaniei este foarte mică, fiind reprezentată mai degrabă de absență, de fantoma sașilor. Este revitalizată și consolidată de populația de români și rromi catalogați ca „venetici” sau „nou-veniți” sau apelative care trimit la zonele de origine. Dacă coloniștii din anii 1950-1960 s-au înrădăcinat, cei care vin în anii 1990 din proprie inițiativă nu sunt considerați de-ai locului, ci mai degrabă **străini înlocuitori ai sașilor**, populația fiind împărțită în **EI, NOI** sau **băștinași și venetici/străini/vinituri**. Între noi și ei este diferența vechimii, **NOI** fiind cei care au coabitat cu sașii deprinzând obiceiurile acestora și **EI** fiind cei care nu știu rânduiala satului.⁷⁰⁶

Claudia Câmpeanu observă relația dintre cele trei grupuri etnice, sași, români și rromi prin studiul realizat în timpul *Zilei Coroanei* (Kronenfest), sărbătoare tradițională săsească. Ziua Coroanei sărbătorită astăzi în satele săsești de comunitate este „o repetiție a ordinii locale simbolice, oglindind dominația crescândă și normalizată a populației românești, precum și recente oportunități și obstacole în transformarea statutului romilor locali”⁷⁰⁷, implicarea acestora în festivitate, fie asistând de pe margine sau prin copiii care se implică în jocuri, tinerii dansând „forțează întregul sat să conștientizeze prezența și demnitatea umană a acestora”.⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ CIMEC - Institute for Cultural Memory.

⁷⁰⁶ Gabriela Coman, Vecinătăți fără vecini în Vecini și vecinatati în Transilvania Mihăilescu, Vintilă; Coman, Gabriela; Pozsony, Ferenc; Schiltz, Anne și Soflau, Vasile (București: Paideia, 2003), pp: 93-118, p.95.

⁷⁰⁷ Citat original „rehearsal for the local symbolic order, mirroring the increasing and normalized dominance of Romanian population as well as the recent opportunities and obstacles in the transformation of the status of the local Roma” în Claudia Câmpeanu. „Celebrating Crown day after the 1990s Saxon Migration: Reconfigurations of ethnicity in a South Transylvanian Village.” *Studia UBB Sociologia*, 57 (LVII) (2012): pp. 101-119.

⁷⁰⁸ Citat original „rehearsal for the local symbolic order, mirroring the increasing and normalized dominance of Romanian population as well as the recent opportunities and obstacles in the transformation of the status of the local Roma”; „force the rest of the village

Românii majoritari au un sentiment de securitate și nu simt nevoia includerii. Nu simt amenințarea istoriei sau a prezenței sașilor. Etnicii rromi, minoritate defavorizată la limita sărăciei, sunt excluși din activitățile zilnice.⁷⁰⁹ Atât românii, cât și rromii dezrădăcinați încearcă reafirmarea identitară⁷¹⁰ în comunitățile satelor săsești.

În cultura europeană, binomul „corpul-suflet” supraviețuiește ca o regulă de bază a tipului de relație stăpân - slujitor în opoziție cu culturile „non-domesticite” care mențin „nivelul corporalității și afectării”. Cultura rromilor, născută în afara raționalismului european „a continuat să expună rănille psihologice ale sufletului”⁷¹¹, ca o dinamică între sufletul care este „intim” și corpul, care este „public”. După cum afirmă publicistul Vasile Ionescu, o recuperare a „intimității” corpului de sine ar fi posibilă prin recuperarea de la „naufraziul demnității umane”. Până când se întâmplă acest lucru, viața într-o casă săsească sau trăind în palate gigantice este „o victorie iluzorie asupra Răului”.⁷¹²

Rromii migrează de la periferie spre centrul satului și ocupă casele părăsite ale sașilor. În trecut **românii și romii** slujesc sașii și locuiesc la periferia satelor în case sărăcicioase. După exodul sașilor, românii dobândesc casele prin statul român și vând mai departe rromilor.⁷¹³

În familiile hibrid rezultate din căsătoriile mixte între rromi și sași care se formează peste ani, ambele părți etnice joacă dublu-rol. Pe de o parte joacă rolul soțului, și pe de altă parte joacă rolul de membru al propriului grup etnic. Rolul este reprezentat și în locuirea caselor săsești de către rromi. Joacă rolul locuitorului casei săsești, dar rămân membrii ai comunității rome. Sub protecția familiei este creată o nouă identitate rrom-săsească cu un sistem valoric hibrid adaptat atât cu valori rome, cât și săsești.

Denumirea etniei sașilor are semnificația adaptării. Coloniștii sunt numiți „Flandrași”, „Theutonici” și „Saxoni” sau „sași” derivat din dialectul saxon „Sessen” cu semnificația de „rezident” sau „naturalizat”.⁷¹⁴ Identitatea rurală săsească se transformă. Sașii sunt substituiți de comunități pentru care satele săsești înseamnă ceea ce sașii urmăresc părăsindu-le. Locuitorii contemporani, români și rromi, sunt ei înșiși așezați, adaptați, **sași moderni** care colonizează astăzi peisajul săsesc, transformă și se transformă identitar. Aduc noi valori pe care le transmit, iar vechile valori ale locului se transmit. Se formează noi sisteme valorice identitare.

to acknowledge their presence and human dignity” în Câmpeanu. „Celebrating Crown day after the 1990s Saxon Migration”, p. 108.

⁷⁰⁹ Câmpeanu. „Celebrating Crown day after the 1990s Saxon Migration”, p. 108.

⁷¹⁰ Iorio și Corsale, „Diaspora and Tourism”.

⁷¹¹ Citat original „has continued to exhibit the psychological wounds of the soul” în Ionescu, „The house as a public body”.

⁷¹² Citate originale „shipwreck of human dignity”; „an illusory victory over Evil” în Ionescu, „The house as a public body”.

⁷¹³ Interviu Katherine și Johann Tiess, Boholț Maria și fiul, sași din Gârbova, AB, 14 iunie, 2015.

⁷¹⁴ Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*.

Aspirații și viziuni ale locuitorilor din satele săsești

Sondajul sociologic în satele săsești este mod de interacțiune cu locuitorii satului, o conversație structurată în jurul unui chestionar urmărind tema valorilor satului aparținând tradiției și modernității. Oamenii locului vorbesc despre ei înșiși, fac observații, exprimă temerile și aspirațiile personale proiectate asupra satului în care locuiesc. Sunt expuse informații despre compoziția etnică, de vârstă și ocupațională a comunității, impresia asupra satului, a trecutului, a prezentului și viziunea asupra schimbării peisajului săsesc.

În satul **Dumitrița** (BN) situat în apropierea orașului Bistrița, nu mai sunt sași. Populația este completată de locuitori din satele vecine, români și rromi. Activitatea sătenilor nu este legată de agricultură, mulți dintre aceștia lucrând în oraș sau în străinătate. În ceea ce privește locuința bătrânii sunt reticenți la nou, preferând ceea ce este tradițional, adulții sunt preocupați de îmbunătățirea confortului, iar cei mai tineri sunt orientați spre tehnologie și mediul virtual. Se observă o tendință de extindere a caselor, anexele gospodărești fiind transformate în spații de locuit. Se manifestă dorința de înfrumusețare și amplificare a casei după modelul cel mai frumos din sat, nou, ostentativ, mare, simbol al belșugului.⁷¹⁵

Sătenii din **Hoghilag** (SB) apreciază atmosfera liniștită și peisajul satului. Dorindu-și unitatea comunității subliniază problema migrației sătenilor spre oraș din lipsa perspectivelor de viitor în sat. Modernitatea este percepută de tineri prin tehnologia mobilă, iar de către adulți prin îmbunătățirea confortului prin dotări sanitare în spațiile de învățământ și locuințe, crearea oportunităților prin construirea clădirilor pentru **educație**, „păstrarea influenței săsești”⁷¹⁶ și prin a contura o „perspectivă de viitor și posibilitatea de a practica profesia visată”⁷¹⁷.

Viața în **Laslăul Mic** (MS) este liniștită și așezată, dar modestă și grea deoarece „nu este de lucru”⁷¹⁸. Modernizarea casei este costisitoare și localnicii sunt recunoscători pentru că au unde să stea. Modificările caselor răspund nevoilor de încălzire, sanitare și preiau imaginea noului: „aș modifica casa lu’ mama și aș face-o mai nouă”⁷¹⁹. Conservarea specificului local este asociată cu păstrarea decorațiilor sau cu imaginea: „mi-aș dori să fie toate casele din sat realizate în aceeași imagine, ar fi păcat de istorie să nu rămână și să nu ne amintim de ea”⁷²⁰. Modernitatea este asociată de persoanele mature cu urbanul, cu aglomerația, densitatea, agitația și gălăgia. Tinerii nu sunt interesați de tradiție, vor să trăiască bine, casa modernă pentru ei fiind construită cu materiale noi și ferestre mari.⁷²¹

Pentru sătenii din **Apoș** (SB) specificul locului pe care îl consideră valoros sunt obiceiurile de sărbători, arta populară, meșteșugurile, pădurea, oamenii „simpli, dar extraordinari”⁷²² și „ceea ce există deja, de model”⁷²³, „modelul original de case”⁷²⁴, „valoarea care există de la natură, la construit”⁷²⁵. Modernitatea casei este înțeleasă ca având ferestre cu tâmplărie termopan, dotări sanitare, sistem de încălzire centralizat, izolată termic, dar și ca „o casă inteligentă, fără costuri mari”⁷²⁶ sau „o casă bine gândită, simplă și redusă ca dimensiuni”⁷²⁷.

În satul **Rahău** (AB), situat în apropierea orașului Sebeș, localnicii menționează faptul că tinerii pleacă spre oraș pentru a-și putea întreține familia. Comunitatea satului nu este la fel de unită ca mai demult sau ca în alte sate. Băncile din fața casei au dispărut și o dată cu acestea și ritualul de socializare din fața casei și pe ulița satului. Sătenii conștienți de alterarea tradițiilor înțeleg decorațiile fațadei ca tipic săsesc.⁷²⁸

Răspunsurile localnicilor din **Țapu** (SB), situat între Mediaș și Copșa Mică, scot la iveală cauza migrației sătenilor, lipsa locurilor de muncă și a oportunităților. Localnicii își doresc să fie locuri de muncă în sat, însă sunt

⁷¹⁵ Sondaj sociologic Dumitrița, județul Bistrița-Năsăud, stud. arh. Ilie Bucșa și stud. arh. Tiberiu Irimea.

⁷¹⁶ sătean, 39 ani, profesor istorie, Sondaj sociologic satul Hoghilag, județul Sibiu, stud. arh. Timea Nemeth și stud. arh. Andras Szilard.

⁷¹⁷ Sătean, 51 ani, scriitor/ muncitor Sondaj sociologic satul Hoghilag, județul Sibiu, stud. arh. Timea Nemeth și stud. arh. Andras Szilard.

⁷¹⁸ sătean, 40 ani, muncitor construcții Sondaj sociologic Laslăul Mic, județul Sibiu, stud. arh. Ana Rus și stud. arh. Andrei Rus.

⁷¹⁹ Ibid.

⁷²⁰ Ibid.

⁷²¹ Sondaj sociologic Laslăul Mic, județul Sibiu, stud. arh. Ana Rus și stud. arh. Andrei Rus.

⁷²² sătean 27 ani, absolvent facultate Sondaj sociologic Apoș, județul Sibiu, stud. arh. Adina Merloi și stud. arh. Manuela Lung.

⁷²³ sătean 35 ani Sondaj sociologic Apoș, județul Sibiu, stud. arh. Adina Merloi și stud. arh. Manuela Lung.

⁷²⁴ sătean 54 ani, absolvent liceu Sondaj sociologic Apoș, județul Sibiu, stud. arh. Adina Merloi și stud. arh. Manuela Lung.

⁷²⁵ săteancă 67 ani, absolventă gimnaziu Sondaj sociologic Apoș, județul Sibiu, stud. arh. Adina Merloi și stud. arh. Manuela Lung.

⁷²⁶ sătean 27 ani absolvent facultate Sondaj sociologic Apoș, județul Sibiu, stud. arh. Adina Merloi și stud. arh. Manuela Lung.

⁷²⁷ săteancă 67 ani, absolventă gimnaziu Sondaj sociologic Apoș, județul Sibiu, stud. arh. Adina Merloi și stud. arh. Manuela Lung.

⁷²⁸ Sondaj sociologic Rahău, județul Alba, stud. arh. Florin Giorgovean și stud. arh. Laurențiu Micu.

reticenți la schimbare. Tradiția este înțeleasă în sensul obiceiurilor de sărbători și evenimentelor importante. Modernitatea caselor este asociată cu îmbunătățirea confortului prin schimbarea tâmplăriei ferestrelor, a finisajelor interioare, a utilităților, instalațiilor sanitare și dotărilor casnice. Despre casele vechi bătrânii satului afirmă cu nostalgie: „nici nu se mai fac așa”⁷²⁹.

Localnicii satului **Cenade** (AB) rememorează satul. „Sașii, pe vremea când eram eu mică, aveau flori la poartă, băncuțe vopsite și spirit pozitiv.”⁷³⁰. Apreciază la satul lor liniștea, oamenii, pădurea, curățenia, renovările clădirilor publice. Sunt mândri deoarece au drum asfaltat, utilități, „aproape ca cei de la oraș”. Sunt nemulțumiți de prezența numeroasă a romilor care au cumpărat case și locuiesc în centru modificând casele. Și-ar dori ca oamenii să se schimbe, să fie mai buni, mai înțelepți, iar casele să fie întreținute. O casă frumoasă și modernă înseamnă o casă „care să păstreze aerul de la țară, cu pridvor de lemn lăcuit” sau „casa unde locuiesc eu, e casa socrilor mei, e o casă veche, dar am aranjat-o după placul nostru; pe parcurs am făcut încă o bucătărie, o baie, dar să nu uităm că nu am dat deoparte cuptorul în care facem pâine de casă”⁷³¹. Casa modernă este o casă nouă respectând specificul local sau o casă tradițională modernizată.

Dialogul cu localnicii scoate la iveală percepția asupra tradiției, viziunea asupra continuității, schimbării și semnificația modernității. Peisajul, oamenii, natura, liniștea, tradiția, patrimoniul cultural și arhitectura reprezintă valorile materiale și imateriale ale satului valorizate de localnici. Se citesc probleme precum descompunerea comunității, îmbătrânirea, migrația, sărăcia, carența educației care alterează imaginea tradițională a satului și produc o ruptură între tradiție și modernitate. Tradiția și relația acesteia cu prezentul este percepută în funcție de generație și educație. **Bătrânii** sunt tradiționali și percep tradiția ca unic model pozitiv față de care modernitatea este în contradicție și aduce distrugere. Sătenii de **vârstă mijlocie**, implicați în tranziția între tradiție și modernitate, percep modernitatea în relație cu tradiția, ceea ce este vechi având nevoie a fi îmbunătățit, actualizat, adaptat nevoilor, înnoit cu materiale, tehnici, posibilități tehnologice contemporane astfel încât să aducă îmbunătățiri de confort și să înlesnească viața rurală. **Generația tânără** își dorește să se rupă de tradiție considerând-o retrogradă, este în opoziție cu identitatea materială, aspiră spre evoluție fiind orientată spre noutate. Își manifestă înclinația către tehnologie, mediul virtual, de explorare prin conexiune la realitatea virtuală globală.

Toate generațiile transmit nevoia de comunicare și conexiune prin **comunitate**, bătrânii își doresc ca generațiile viitoare să rămână în sat, adulții își doresc perspective de dezvoltare în sat, iar tinerii fiind foarte puțini se conectează în mediul virtual. Ruralul este perceput în **opoziție** cu urbanul, contenitor al tradiției, urbanul reprezentând sursa modernității. Sătenii migrează către oraș, iar valorile orașului, pozitive și negative, invadează satul. Pentru bătrânii satului orașul dezintegrează comunitatea, aduce noutatea efemeră lipsită de consistență. Pentru generațiile de vârstă mijlocie orașul este un model, o resursă pentru identitatea satului. În percepția tinerilor tradiția cu care este asociat satul, înseamnă lipsa și sărăcia și lumea materială este simbolizată de dispozitivul de conexiune la realitatea virtuală. **Schimbarea** este percepută cu reticență de bătrânii satului fiind cauza alterării valorilor, generație de vârstă mijlocie tatonează schimbarea între vechi și nou, iar generația tânără se rupe de tot de înseamnă lume materială, vechi sau nou, imersându-se în mediul virtual care pare a hrăni nevoia de definire identitară.

⁷²⁹ Săteancă, 63 ani Sondaj sociologic Țapu, județul Sibiu, stud. arh. Cosmin Cărlungea și stud. arh. Tatiana Șerban.

⁷³⁰ Sondaj sociologic Cenade, județul Alba, stud. arh. Ariadna Achim și stud. arh. Carmen Nagy.

⁷³¹ Ibid.

Întâlnire cu locuitorii satului săsesc

Pe drumul satelor săsești conversațiile cu locuitorii dau viață istoriei scrise. Evenimente scrise sunt povestite pe viu de sași, români și rromi. Întâlnirile cu locuitorii din Călnic, Gârbova, Agârbiciu, Șura Mică sunt structurate după condițiile de locuire și de interacțiune culturală. Locuirea, adaptarea la loc și a locuinței, aprecierea peisajului săsesc, a arhitecturii și a locuitorilor sunt direcții de conversație în interacțiunea cu locuitorii.

Locuitorii întâlniți sunt deschiși spre a-și spune povestea. Pe lângă răspunsurile la întrebări aflăm istoria vieții lor. Fiecare locuitor are povestea sa de viață. Fiecare poveste face parte din istoria satelor săsești.

Oswald (Osi), sas din Călnic, a emigrat în Germania împreună cu familia, însă revine în Transilvania în fiecare vară. Lucreția este româncă din satul Agârbiciu care are în grijă două locuințe a căror proprietari sași au emigrat. Soții Katherine și Johann din Gârbova sunt printre puținii sași care au rămas să spună povestea. Maria și fiul său din Gârbova au în grijă cetatea greavului și casa parohială. Tânăra româncă Ramona locuiește în Șura Mică într-o casă săsească. Educatoarea de etnie rromă Ana locuiește în satul Agârbiciu într-o gospodărie săsească.

Oswald (fig. 149), pensionar sas din satul **Călnic**, județul Alba, a emigrat în anii 1990 în Germania unde locuiește împreună cu soția și familiile celor doi băieți ai săi. Familia sa are o istorie bogată, bunicul său a fost deportat, iar fratele său mai mare a luptat în Anglia pentru armata germană. Revine anual pe perioada verii și îngrijește de unul singur gospodăria de la Călnic.⁷³² Casa și gospodăria păstrează elementele tipice săsești, în capătul curții fiind șura transversală. Se observă modificări ale casei. Planșeul de beton peste beci sau a doua cameră spre stradă sunt elemente adăugate recent.

Lucreția (fig. 150) este învățătoare și locuiește în satul Agârbiciu în apropierea bisericii fortificate. Are în îngrijire două locuințe ale sașilor care au emigrat în Germania aflate peste drum de locuința sa. Cea mai veche dintre acestea este din anul 1800 și i-au fost adăugate obloane. Despre sași spune că erau oameni gospodari, săritori, „*țineau unii la alții*”, se ajutau, mergeau la biserică. Despre români își amintește că erau slugi. Sașii au vândut casele ȝiganilor de mătase din sat. Ulterior satele au fost populate cu locuitori „*vinți*” din altă parte.⁷³³

Figură 149 Casa lui Osi – sas din Călnic, AB – arhiva personală

Figură 150 Casele Lucreției – româncă Agârbiciu, SB – arhiva personală

⁷³² Interviu Oswald Klusch, sas din Călnic, 14 iunie, 2015.

⁷³³ Interviu Mureșan Lucreția, româncă din satul Agârbiciu, Sibiu, 13 iunie, 2015.

În Agârbiciu au rămas patru sași, doi dintre aceștia românizați. **Ana** (fig. 151), educatoare și directoarea grădiniței din satul **Agârbiciu** de etnie rromă a locuit 24 de ani în Copșa Mică. Acum locuiește împreună cu familia de 7 membri într-o casă săsească achiziționată prin municipalitate în 1983. Când a cumpărat casa era nelocuită de opt ani, părăsită, devastată, nezugrăvită, neîngrijită, utilitățile tăiate și nu era poartă. Casa a fost modificată. S-au făcut compartimentări, camerele cu trecere au fost separate și au fost schimbate ușile și ferestrele. În gospodăria Anei locuiesc trei generații. Casa mare este divizată în două părți, fiecare cu intrarea proprie. Casa mică este pentru familia fiului Anei dintr-un alt sat săsesc.

Botezată de o săsoaică, menține relații apropiate cu proprietarii anteriori ai casei în care aceasta locuiește și vecinii de vis-a-vis pe care îi găzduiește în fiecare an în luna August de Ziua Coroanei. Mărturisește: „*noi facem tot posibilul ca ei să se simtă bine. Copiii se mută la socrii lor, noi ne mutăm în casa mică*”. Își amintește că în copilărie toți erau implicați în obiceiurile săsești. În școală, se dansau tradiționalele dansuri săsești precum Polka. Afirmă: „*tot îmi plăcea*”, vorbind despre viața în comunitatea săsească. „*M-am simțit foarte rău când au plecat! M-am simțit foarte bine printre ei!*” Ana apreciază casa săsească, planul, strada largă, vegetația, liniștea și porțile mari „*să nu se mai vadă în curte*”, „*faptul că suntem mai alăturați*”. Își amintește de sași ca oameni corecți, de cuvânt, gospodari, femeile bune gospodine, rememorează fanfara defilând, obiceiurile de la școală. Consideră că sașii nu se mai întorc și că în perspectivă satul va fi repopulat. Menționează că satului îi lipsește canalizarea.⁷³⁴

Figură 151 Casa Anei – rromă din Agârbiciu, SB – arhiva personală

Figură 152 Casa Ramonei – româncă din Șura Mică, SB - arhiva personală

Ramona (fig. 152) este româncă și locuiește alături de familia cu 5 membri în satul **Șura Mică** de lângă orașul Sibiu. „*E locul meu preferat, aici mă încarc cu energie pozitivă*.” S-a mutat aici dintr-un sat din apropierea Făgărașului. În 1989 achiziționează casa din Șura Mică de la stat prin legea 101 privind naționalizarea caselor. După plecare sașii lasă casa statului. Unii dintre aceștia sunt despăgubiți, iar alții le revendică, revin și le vând. În momentul preluării casa este în stare foarte bună, bine întreținută. Printre modificările aduse amintește schimbarea tâmplărilor ferestrelor, zugrăveli, pavajul curții, renovarea băii, lucrări de instalații sanitare și încălzire, lucrări de compartimentare și mobilare. Faptul că încăperile nu sunt decomandate reprezintă un dezavantaj din perspectiva proprietarei. Menționează avantajul apropierii de oraș a satului Șura Mică, dezvoltat ca un cartier al orașului Sibiu. Despre sași spune că erau oameni harnici, gospodari, curați, punctuali. „*Mai erau o grămadă*” când a venit în sat, iar acum un singur sas rămas „*5 case mai jos*”. Aceștia aveau vecinătăți și se întâlneau, organizau evenimente și

⁷³⁴ Interviu Ana Borțan, rromă din Agârbiciu, 13 iunie, 2015.

se ajutau între ei. După revoluție au venit românii, fenomenul de migrație luând amploare în următorii doi ani. Vecinii săi sunt români cu care relaționează. În sat sunt mulți locuitori de etnie rromă atât la periferie, cât și în centru satului ocupând „case de toate tipurile”. Ramona lucrează la Sibiu în construcții și copiii săi merg la grădiniță în oraș. În gospodăria de la Șura Mică cresc animale și cultivă legume.⁷³⁵

Sașii din **Gârbova** joacă rolul de istorici. Soții **Katherine și Johann** (fig.153) primesc cu bucurie oaspeți în casa lor pe oricine dorește să îi cunoască și să afle istoria lor, a sașilor. În timpul vizitei doamna Katherine este gazdă, iar domnul Johann fabrică vinars în curtea casei cu ajutorul vecinilor. Sunt dornici să expună toate mărturiile vieții de sași, așa cum a fost în perioada de glorie. Vorbind despre trecutul lor ai impresia că citești într-o carte de istorie. Război, Rusia, deportare sunt cuvinte menționate des. Casa în care locuiesc păstrează fațada tipic săsească și obiecte de mobilier tradițional precum blidarul din lemn pictat. Intrarea este schimbată, iar în 1924 este completată cu o a patra fereastră. Este relatată viața sașilor din trecut și de astăzi, relațiile de atunci și acum între sătenii de diferite etnii. De la o etnie numeroasă majoritară, sașii din Gârbova reprezintă acum minoritatea, fiind aproximativ 50 de sași. Balanța etnică se schimbă în favoarea românilor și a rromilor. La Gârbova rromii se integrează. Tinerii rromi participă la obiceiurile săsești. Însă în sate precum Dobârca, Apoldu de Sus și Amnaș casele sunt distruse prin arderea elementor din lemn pentru încălzire.⁷³⁶

Maria și fiul său au în grijă Cetatea Greavului din Gârbova și Casa Parohială. În cetate se află muzeul cu obiecte care stau mărturie tradiției sașilor. Deschid muzeul pentru vizitatori relatând povestea fiecărui obiect de mobilier, țesătură sau eveniment surprins în fotografie.⁷³⁷ Ce rol avea fiecare piesă, cine o confecționa și prin ce tehnică sunt informații care țin de trecutul satului care reprezenta un mecanism.

Satul săsesc trăiește și astăzi prin locuitorii săi în amploarea schimbărilor. Arhitectura săsească și sașii sunt la fel de apreciați pentru valorile lor. Locuitorii sași sunt mărturia istoriei, în timp ce românii și rromii înnoadă firul istoriei satului săsesc. Arhitectura este mărturia materială a identității care transmite valori vechi și primește valori noi transmise prin locuitori.

Figură 153 Casa Katherine și Johann - sași din Gârbova, AB – arhiva personală

⁷³⁵ Interviu Ramona Vasiu, româncă din Șura Mică, Sibiu 13 iunie, 2015

⁷³⁶ Interviu Soții Katherine și Johann Tiess, sași din Gârbova, 14 iunie, 2015.

⁷³⁷ Interviu Bohoț Maria și fiul, sași din Gârbova 14 iunie, 2015

6.2. Negarea și stagnarea modelului arhitectural săsesc

Migrația masivă și schimbările structurii sociale relativ recente din satele săsești catalizează schimbarea patrimoniului construit, în special cel rezidențial. Metamorfoza patrimoniului arhitectural rural săsesc este influențată de abandon, western-alizare și capitalism. Multe dintre casele abandonate la plecarea sașilor rămân în ruină, iar creșterea populației afectată de sărăcie din aceste sate periclitează procesul de mentenanță. Valorile vest-europene asimilate de localnici și standardele de viață se reflectă prin modificările estetice și de confort aduse locuinței. Casele sunt alterate de localnici în diverse moduri. Pe de o parte sunt inserate simboluri împrumutate din alt limbaj arhitectural, iar pe de altă parte sunt aduse schimbări estetice și pentru îmbunătățirea confortului.

În condițiile decimării și îmbătrânirii etniei săsești, ideea istoricului Ernst Wagner de păstrare și întreținere a patrimoniului bisericilor evanghelice săsești împreună cu arhivele și operele de artă cu ajutorul occidentului și preluarea și îngrijirea de alte confesiuni, „*oricât de dureros ar fi pentru enoriașii sași*”⁷³⁸ reprezintă soluția de export și înstrăinare a patrimoniului săsesc spre a fi continuat cu scopul de sta mărturie existenței acestora. Patrimoniul rezidențial exportat și înstrăinat este subiectul schimbării procesului de locuire.

Înainte de 1989, proprietățile săsești sunt confiscate sau abandonate. La începutul anilor 1990 sunt vândute la prețuri foarte mici, iar mai târziu sașii păstrează proprietățile sau le recuperează, le încredințează vecinilor, rudelor sau prietenilor pentru mentenanță, fiind case de vacanță sau de pensionare.⁷³⁹ În Gârbova, județul Alba, românii cumpără proprietățile sașilor pe care le-au vândut mai departe etnicilor rromi. În alte situații casele sașilor devin locuințe sociale pentru rromi.⁷⁴⁰ În Agârbiciu, județul Sibiu, etnicii rromi cumpără casele de la sași sau ajung în proprietatea acestora prin intermediul statului.⁷⁴¹

Satele săsești sunt astăzi atât peisajul tradiției, dar și al modernității. De-a lungul unui mileniu sașii dezvoltă în Transilvania o identitate materializată prin arhitectura. Între anii 1960 și 1989 se produce ruptura continuității sociale.⁷⁴² Ruptura între tradiție și modernitate reprezintă momentul în care sașii părăsesc Transilvania, iar patrimoniul cultural material rămâne în urma acestora. Locul sașilor este ocupat de noi locuitori, români și rromi care repopulează satele.

Are loc un fenomen de **aculturare**, de contact cultural. Instance prezente și absente contemporane interacționează prin patrimoniul material și imaterial. Astfel **instancele peisajului săsesc** reprezentate de patrimoniul arhitectural rezidențial rural săsesc, sașii absenți, noii locuitori și organizații coexistă și relaționează în armonie sau în conflict. Din aceste relații se naște peisajul rural săsesc contemporan care transmite informații despre contextul valoric în care ia naștere și în care se dezvoltă. Metamorfoza satelor are loc în simultaneitatea trecutului și prezentului, a tradiției și a modernității și în contradicția valorică între sași și locuitorii rămași în urma acestora. Intervențiile noi se evidențiază în peisajul rural săsesc ca manifestări identitare. Aceste manifestări identitare sunt ale sașilor prin absență sau prezență sezonieră, ale localnicilor și ale reprezentanților europeni. Simbolurile identitare au forma deicticelor⁷⁴³. Au sens în contextul în care se manifestă. Limba și societatea sunt două entități inseparabile. Limba reflectă realitatea societății. Limbajul arhitectural este reflexia societății. Se schimbă comunitatea, se schimbă și arhitectura, asimilând valori ale noilor locuitori. Casele sunt alterate și apar elemente de arhitectură noi, străine de specificul local. Expun aspirațiile individuale și semnificațiile acestor aspirații.

Se observă **trei manifestări** în negarea imaginii culturale tradiționale săsești care **amenință** transmiterea valorilor: **dispariția** valorilor prin **degradarea** fondului construit prin non-intervenție, **alterarea** sau distrugerea contextului construit și **muzeificarea** arhitecturii rurale săsești. În absența proprietarilor caselor și lipsa mentenanței casa cade în ruină. Localnicii modelează casa în acord cu nevoile identitare și de confort. Pentru organizațiile patrimoniale arhitectura săsească este sursă de oportunități.

⁷³⁸ Wagner, *Istoria sașilor ardeleni*, p. 101.

⁷³⁹ Monica Iorio și Andrea Corsale. „Diaspora and Tourism: Transylvania Saxons visiting the Homeland.” *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism, Space, Place and Environment* 15 (2) (2013): pp. 198-232.

⁷⁴⁰ Interviu Oswald Klusch din Călnic, Katherine și Johann Thiess, Boholt Maria și fiul din Gârbova, locuitori sași. 13 mai, 2015.

⁷⁴¹ Interviu Ana, sâteancă romă din Agârbiciu. 14 mai, 2015.

⁷⁴² Matei, *Identitate culturală locală*, p.234

⁷⁴³ „Deicticele sunt cuvinte vide din punct de vedere semantic, dar care numai în contextul enunțării pot îngloba sensuri.” I. Enescu, A. Grif, D. Olah, și G. Șerban, *Comunicare Ficțională și Nonficțională*, editor V. Ciama, (Brașov: Diversitas, 2003), p. 20.

Degradarea modelului arhitectural

Figură 154 Casă în ruină, Gherdeal – sursă imagine povestisasesti.com Foto: Daniel Frățilă

Figură 155 Casă în ruină, sat Reciu, AB – sursă imagine arhiva personală

În satele mici pustiite departe de drumurile principale casele părăsite cad în paragină. Fațada este singura care stă semeață la drum pentru a păstra amintirea casei. Case abandonate ruinei întâlnim și în așezările mari. Gradul avansat al degradării casei descurajează efortul de a fi recuperată. Ruina, parte identitatea locului, trezește emoția nostalgiei dispariției și efemerității.

Civilizația rurală care perpetuează un mod de viață în afara istoriei se stinge, forma de locuire rurală dispărând și ea. Teodor Octovian Gheorghiu afirmă că arhitectura rurală tradițională, spre deosebire de arhitectura contemporană, „știe să moară”⁷⁴⁴ în timp ce natura își revendică teritoriul invadând ruinele caselor abandonate, care reintră în circuitul natural. Construcțiile cu materiale noi (beton, BCA sau tablă) neterminate sfidează natura încăpățânându-se să rămână în picioare peste anotimpuri și ani în șir.

Jan Hülsemann clasifică trei cauze ale deteriorărilor: lipsa de întreținere, lucrări defectuoase sau insuficiente și erori de proiectare. Acesta identifică deteriorările specifice casei săsești: (fig. 157)

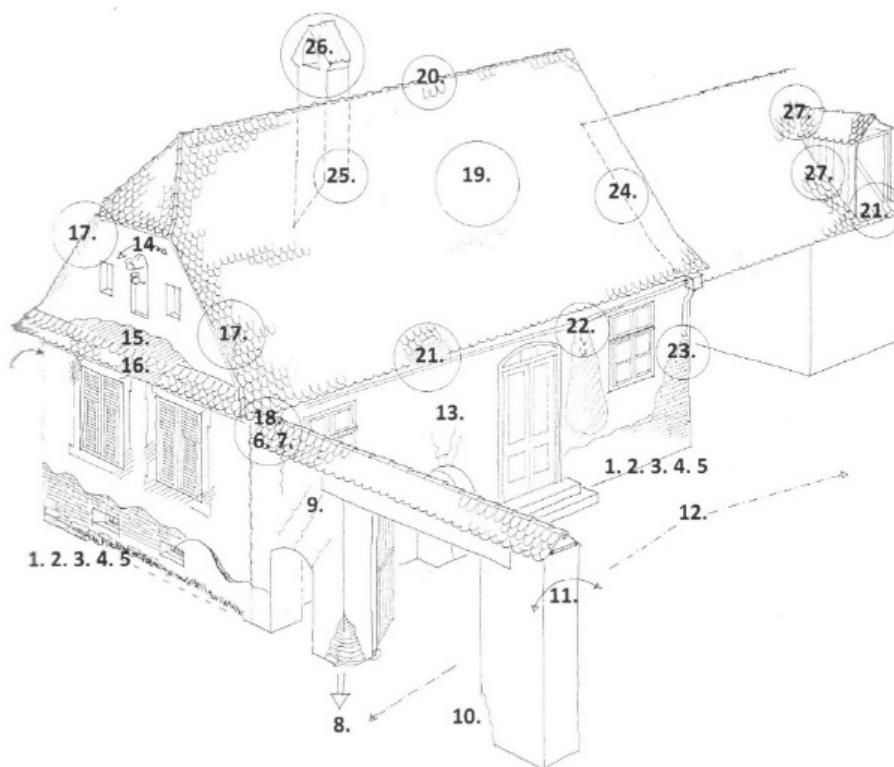
1. Deteriorarea tencuielii soclului;
2. Zidul de cărămidă fără spijin pierde în grosime treptat ;
3. Rosturi spălate ale zidului de cărămidă, piatră sau a soclului, căderea progresivă de pietre;
4. Creșterea vegetației în apropierea casei;
5. Tencuiala de ciment se desprinde de zid împreună cu o bucată din țesutul acestuia;
6. Surparea fațadei prin desprinderea de streășină;
7. Surparea porții și a zidului de poartă;
8. Tasarea stâlpului de zidărie între poartă și porțiță;
9. Crăpături în buiandrugul sau bolta porții și a porțiței;
10. Distrugerea zidăriei de soclu a zidului porții;
11. Deplasarea, înclinarea, răsturnarea zidului de poartă;
12. Drenarea insuficientă a curții;
13. Crăpături în pereți deasupra bolților și deschiderilor;
14. Înclinarea sau răsturnarea frontonului;
15. Umezirea și deteriorarea tencuielii frontonului;
16. Țigle deteriorate sau lipsă la fronton care permite pătrunderea umezelii și cauzează desprinderea zidăriei de cornișă și de fronton;
17. Țigle deteriorate sau lipsă la racordul acoperișului cu frontonul care permite distrugerea profilului de racord, a căpriorilor și a șarpantei din această zonă prin atac de ciupercă;
18. Racordul între streășină și acoperișul porții unde apar probleme din cauza infiltrațiilor de apă din ploii;

⁷⁴⁴ Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*.

Figură 156 Casă în ruină, sat Reciu, AB – sursă imagine arhiva personală

19. Țigle deteriorate sau lipsă la învelitoarea acoperișului care are efect deteriorarea elementelor de construcție aflate dedesubt;
20. Degradarea grinzii de coamă, a căpriorului și întregii șarpante ca urmare a țăgilelor sparte sau lipsă la coama acoperișului;
21. Deteriorări ale streașinii, ale zidăriei, căpriorilor, capetelor de grinzi, de planșeu, pragului de acoperiș și șipcilor de zid din cauza infiltrațiilor apei în urma țăgilelor deteriorate sau lipsă la streașină;
22. Degradării streașinii din cauza jgheabului suspendat, montat necorespunzător;
23. Umezirea zidului și în final prăbușirea din cauza burlanului cu scurgere spre zid;
24. Deteriorarea elementelor de lemn în funcție de direcția de acțiune a intemperiei din cauza lipsei racordului între suprafața acoperișului și pereții clădirii;
25. Deteriorarea căpriorilor, a zonelor de acoperiș și de streașină inferioare coșului de fum din cauza lipsei sau insuficienței racordului la coșul de fum;
26. Coș de fum înfundat și dărâmat din cauza defectelor terminației;
27. Etanșare insuficientă a doliilor de la lucarne sau a racordurilor.⁷⁴⁵

Figură 157 Zone tipice de deteriorări la casa tradițională săsească – sursă imagine Jan Hülsemann Casa țărănească săsească din Transilvania, p.13, fig. 1

⁷⁴⁵ Hülsemann, Casa țărănească săsească din Transilvania, p. 12-13.

Mutația modelelor arhitecturale

Între patrimoniul rezidențial și noii locuitori se dezvoltă o relație de schimb valoric identitar. Oamenii cu viață pastorală sau nomadă întrupează o natură statornică prin locuire. Pe de o parte locuitorii noi dau viață satului, iar pe de altă parte locuința săsească este o resursă de îndeplinire a nevoilor locuitorilor care își afirmă identitatea prin arhitectură.

În **peisajul identitar rural săsesc** fiecare etapă este gravată peste cea anterioară fără ca aceasta să fie ștearsă. Se înnoadă astfel istorii, istoria sașilor fără continuitate clară, istoria romilor cu un vag început și cea continuă a românilor. Însă fără a îngroșa „*literele*” trecutului se construiește o istorie nouă peste cea veche asemeni unui **palimpsest**, iar „*manuscrisul*” sașilor este reutilizat de noii locuitori pentru care casele săsești devin „*acasă*”. Reutilizarea manuscrisului sașilor, metaforă a arhitecturii rurale săsești are loc prin schimbarea evidentă și rapidă a imaginii satelor săsești. Această metamorfoză ia forma distrugerii, alterării sau muzeificării patrimoniului arhitectural săsesc.

Astăzi peisajul transilvan este în proces de **colonizare** contemporană, constituirea unei colonii fiind asociată cu așezarea și cultivarea. Ocuparea unui nou teritoriu este declanșată de dorința de a lăsa în urmă obiceiurile și restricțiile vechi pentru a stabili o ordine nouă, mai bună. Colonia este „*centrul unei lumi noi, în care lumea veche este înnoită*” și „*ar fi putut fi văzută ca o dorință actuală pentru o altă lume, un spațiu heterotopic, așa cum îl numește Foucault*”.⁷⁴⁶ În timp ce casele părăsite sunt din nou locuite, satele prind viață prin rutina zilnică, activitățile agricole, promovarea turismului rural sau ecologic.

Etapă de involuție a modelul arhitectural poate fi privit ca negare sau manifestare care ține de sfera „**ciudatului**”, cu semnificația de **supranatural** în sfera straniului, nenaturalului sau cu semnificația **anormalului**, contrar regulilor. La conceptul de „*ciudat*” face referire teoreticianul și istoricul în arhitectură Anthony Vidler care descrie „*ciudatul*” ca fenomen cultural inconfortabil care se manifestă în mai multe domenii. Înțelesul „*ciudatului*” în arhitectură este **inclusiv**, **transdisciplinar**, **sinistru** și **tolerant cu riscul**. „*Ciudatul*” este **inclusiv**, purtând două opoziții, nu exclude complexitatea și nu simplifică, descoperă și ascunde/ ordonează și dezordonează/ de-familiarizează și familiarizează. „*Ciudatul*” nu obligă spre alegerea unei părți, dar precede procesul de separare și acționează la nivel prereflexiv, orice act de gândire fiind plasat simultan în cele trei segmente temporale, trecut, prezent și viitor. „*Ciudatul*” este **transdisciplinar** implicând dimensiuni psihologice,

Figură 158 Imagine din podul casei, sat Agârbiciu, județul Sibiu – sursă arhiva personală

⁷⁴⁶ Citat original „the focus of a new world, in which the old world would be rejuvenated”, „might have been seen as current longing for another world, a heterotopic space, as Foucault calls it” în Heynen și Loeckx. „Scenes of Ambivalence.”

respectiv *contextul personal* al educației, memoriei. „*Ciudatul*” cu înțelesul de **sinistru** sau imaginativ deoarece ascunde calități sub imaginea superficială, scoțând la iveală calitatea arhitecturii de a ascunde și a descoperi simultan. Implică elucidarea multitudinii de straturi ascunse între care este ascunsă arhitectura. „*Ciudatul*” instigă și determină implicarea intențională în situații de criză sau calamități.⁷⁴⁷ (fig.158)

Sunt două tipuri de transformare: a sătenilor prin spațiu și a spațiului de către noii săteni. Fiecare generație de locuitori adaugă propriul strat valoric. Ocuparea locuințelor săsești este o manieră de continuitate prin schimb cultural. În acest schimb, casa primește un locuitor, păstrând caracteristicile imprimare de cel anterior. Nu doar noul locuitor își imprimă identitatea asupra casei prin schimbări ale interiorului și arhitecturii, ci și locuitorul este modelat prin instanța absentă a sasului și de societatea absentă care modelează prin tipologia de locuire. „*Foamea pentru identitate, nerespectarea a ceea ce a trecut și autoritatea, dar un spirit activ mimetic, fenomen anticultural*”⁷⁴⁸ accelerează hibridizarea și adaptarea atât a locuitorilor, cât și a spațiului. Între mediul săsesc și comunitățile care vin în contact cu acesta se realizează un schimb de valori identitare vizibile care se manifestă prin arhitectura locuinței.

Locuitorii satelor sunt influențați de prezența culturală a fantomei sasului. Comportamentul locuitorilor se schimbă sub efectul prezenței absente a sașilor, preiau locul și rolul acestora în comunitatea rurală a satelor. Sunt **educați prin spațiu** și obiecte care transmit modul de a fi al sașilor. Casele sașilor părăsite poartă spiritul proprietarului anterior prin obiecte, organizarea gospodăriei, unelte, parcă ar fi plecat într-o altă lume. Spiritul săsesc încă prins în casă, îi afectează pe cei care-o locuiesc. Jurnalistul Simon Jenkins observă:

„*Pentru noii locuitori ai acestor sate, sașii dispăruți reprezintă o cultură extraterestră. Dar fantele lor sunt prezente în clădirile care, în majoritatea cazurilor, sunt nemodificate, deoarece au fost transformate din lemn în piatră în secolul al XVII-lea. Acestea sunt ca reședințele de pe deal din India Britanică, păstrând genius loci în absență. Fantele sunt prezente în viața ciclică a satului.*”⁷⁴⁹

Noii locuitorii adaptează spațiul la propriile valori culturale și la provocările cu care se confruntă în viața de zi

⁷⁴⁷ „uncanny” Karel Deckers *Reflections 14 Das 'Unheimliche' or the 'Uncanny' – An inclusive research into creation and mortality, representation and education, time and affection* (Bruxelles: KU Leuven, 2010).

⁷⁴⁸ Citat original „hunger for identity, irreverence for what went before and authority, but an active mimetic spirit, anti-cultural phenomenon” în Andreșoiu, *Kastello.Palate ale Rromilod în România*.

⁷⁴⁹ Citat original „To the new inhabitants of these villages, the vanished Saxons represent an alien culture. But their ghosts flit round buildings that in most cases are unaltered since being converted from wood to stone in the 17th century. They are like the hill-station residences of British India, holding its genius loci in absentia. Ghosts linger too in the countryside roundabout” în Simon Jenkins, *The forgotten Saxon world that is part of Europe's modern heritage*, 10 octombrie 2009, Accesat 17 iunie, 2015. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/oct/01/romania-saxon-conservation-village>.

cu zi într-un mod care să aibă sens. „Locuitorii tipic români și rromi din satele săsești reacționează reafirmând propria lor identitate culturală, exprimându-și propriile dorințe și nevoi”⁷⁵⁰. Dorințele sunt negociabile, nevoile sunt fundamentale, exprimarea identității fiind o nevoie umană fundamentală. Iar ceea ce este particular și ceea ce permite oamenilor să se simtă acasă este aproape imposibil de determinat. Concepte particulare precum modul de folosire, organizarea spațială, concepția plastică sau altele care fac parte din libertatea și identitatea individuală.⁷⁵¹

Diferențele culturale dintre români și sași, precum și dintre rromi și sași ies la iveală, imaginea satului săsesc transformându-se vizibil. În procesul de apropiere, omul aduce propriul aport locuinței. Noii locuitori adaptează spațiul pentru propriile nevoi de locuire și reprezentare într-un melanj de elemente săsești cu elemente românești sau rromi și de aspirație individuală și de grup. Între casă și individ se naște o relație de identificare locuința fiind un suport al identității acestuia. Locuința este personalizată din nevoia de identificare în contradicție sau în acord cu valorile arhitecturale tradiționale săsești. (fig. 159-160)

Atitudinea **românilor** asupra arhitecturii săsești este diferită de cea a rromilor. Românii aduc aportul identitar prin transformarea exteriorului caselor, a fațadelor vizibile către stradă alterând ireversibil arhitectura săsească, Schimbă fața satelor, schimbările identitare fiind tangibile.

„Tocmai desfigurarea cu construcții noi a satelor, pe bună dreptate deplânsă de specialiști, dovedește că impulsul edificator nu a dispărut. Doar a luat-o razna. Noul folclor, cât există, este urban și postindustrial.”⁷⁵²

Etnograful Valer Butură observă schimbarea satului românesc ca o consecință a urbanizării, industrializării și mecanizării agriculturii. Această schimbare are loc printr-un import de valori care alterează imaginea rurală:

„În zilele noastre, când are loc un amplu proces de apropiere a satului de oraș, gospodăriile țărănești noi se profilează unele după altele, având fațade ce rivalizează cu cele din prefabricate de beton, fier forjat, tablă, plase de sârmă etc. Casele sunt spațioase, iar mobilierul industrial a luat locul celui tradițional. Construcțiile anexe se restrâng la cerințele actuale, când muncile agricole și transporturile s-au mecanizat în cea mai mare parte. Satele se înnoiesc de la un capăt la altul.”⁷⁵³

Figură 159 Apold, SB – adaos volum pridvor – arhiva personală

Figură 160 Câlnic, AB - schimbarea proporției ferestrelor, cromatică ostentativă, balcon la nivelul podului – arhiva personală

⁷⁵⁰ Citat original „The typical Romanian and Roma inhabitants of Saxon Villages react reaffirming their own cultural identity, expressing their own wants and needs.” în Hughes, „Will there be conflict?”.

⁷⁵¹ Norberg-Schulz, *Habiter*, pp. 16-22 apud Vais, *Locuire*, p. 190.

⁷⁵² Kovács, *Timpul monumentului istoric*, p. 71.

⁷⁵³ Butură, *Etnografia poporului român*, p. 78.

Jan Hülsemann observă că în satele săsești pe lângă deteriorările și degradările specifice caselor care afectează fondul construit tradițional și amenință dispariția valorilor arhitecturale săsești, imaginea unitară a ruralului săsesc este lezată prin modernizări și reconstrucții fără a ține seama de aspectele culturale și arhitecturale.⁷⁵⁴

Atrage atenția asupra **modernizărilor și modificărilor** aduse caselor țărănești și realizează paralelismul între cele două moduri de construire, **tradițional** și **modern**. Menționează legătura între funcționalitatea locuinței și arhitectura acesteia exprimată de modificările pe care casele săsești le suferă în timp. Interesele, scopurile și posibilitățile financiare ale proprietarilor își pun amprenta asupra imaginii satului. Astfel unitatea arhitecturală a satului transilvănean este sub semnul întrebării. Contrastul între tehnicile de lucru meșteșugărești și utilizarea materialelor locale specifice în trecut și tehnicile și materialele industriale de astăzi are impact asupra spațiului rural tradițional. Pornind de la zicala „Prima generație a întâmpinat moartea, cea de-a doua lipsurile, iar cea de a treia s-a bucurat de pâine.” care descrie modul de viață a coloniștilor germanici din Transilvania, Hülsemann observă evoluția de la casele de lemn cu acoperiș din paie la cele de piatră și cărămidă cu învelitoare ceramică urmând cele cu învelitoare de tablă, ferestre cu tâmplărie din material plastic și fațade termoizolate cu polistiren. Se întreabă dacă transformarea casei tradiționale săsești nu va altera percepția urmașilor asupra trecutului lor. Acesta pune sub semnul întrebării **valorile modernității** și criteriile de selectare ale acestora și **impactul asupra unicității tradiționalului săsesc**. Este subliniat faptul că „nu poți face o casă nouă dintr-una veche”. Sunt identificate principii care trebuie avute în vedere la dotarea funcțională și propuse metode de sporire a confortului de locuire într-o casă tradițională restaurată și extinsă. Se propune înlocuirea latrinelor clasice cu toaletele moderne pentru compost (exemplu toaletele suedeze „Clivius Multrum” care funcționează fără apă și pot fi utilizate în exterior indiferent de anotimp). Dotarea funcțională este o provocare funcțională și tehnică. Spațiul necesar dotărilor funcționale trebuie adaptat partiului unei case tradiționale cu două sau trei camere. Este important sistemul de instalații sanitare aferentă fiecărei camere, precum și modul de tratare a apei menajere.⁷⁵⁵ (fig.161-162)

În opinia lui Jan Hülsemann conservarea imaginii arhaice a satului în așezările mai sărace mai mult decât în gospodăriile înstărite are a face cu transmiterea valorilor în relația dintre tradiție și progres. „Construcțiile istorice

Figură 161 Călnic, AB – schimbarea materialelor tradiționale, balcon la nivelul podului – arhiva personală

Figură 162 Ațel, SB – înlocuirea materialelor tradiționale, schimbarea tâmplăriei ferestrelor – arhiva personală

⁷⁵⁴ Hülsemann, Casa țărănească săsească din Transilvania, p. 51.

⁷⁵⁵ Ibid., pp. 207-211.

*trebuie să cedeze locul posibilităților economice.*⁷⁵⁶ În sate sunt păstrate case caracteristice diferitelor stadii de dezvoltare, însă și interiorul curții, al spațiului gospodăresc se pot identifica **diferite etape de dezvoltare**. Casa de locuit asimilează schimbările adaptându-se prin modernizare la nevoile contemporane, în timp ce anexele își păstrează imaginea de construcții vechi.⁷⁵⁷

Alina Hughes observă că locuitorii „*adoptă o imagine românească și alte trăsături preluate din stațiuni moderne europene [...] sunt două moduri de adaptare a locuințelor preferate de locuitorii care își permit. Primul, este introducerea unui balcon pe primul etaj ca reminiscență a arhitecturii elevețiene tip chalet și înlăturarea acoperișului mic așezat înclinat spre partea scurtă a casei.*” Aceste schimbări „*pot fi interpretate ca gesturi simbolice de marcare a identității.*”⁷⁵⁸ (fig. 164)

Teodor Octavian Gheorghiu observă acțiunile localnicilor și a noilor veniți care periclitează locuirea tradițională. Intervențiile sunt de demolare a casei vechi pentru construcția uneia noi, demolarea anexelor, „modernizarea” unor părți de construcție, dotarea defectuoasă cu instalații. Construcția nouă depășește specificul local prin gabarit, amplasament și formă. Demolarea anexelor în momentul schimbării proprietarului și activității în afara sferei agriculturii. „Modernizarea” construcției implică utilizarea materialelor noi care pot cauza alterări și distrugeri, precum a betonului armat, finisajelor cu mortar din ciment. Afirmă ferm că „*urâtenia și stridența*” sunt valori noi ale tabloului noii arhitecturi rurale produse de proprietari, tehnicieni locali sau arhitecți.⁷⁵⁹

Teodor Octavian Gheorghiu susține în continuare că intervențiile dinspre exterior (după modelul occidental și economia de piață) macină structurile interne ale comunității rurale și relațiile acestora cu mediul natural. Pe de altă parte comunitățile rurale actuale **remodelează și modernizează** mediul construit moștenit cu care nu au nimic în comun, bazându-se pe „*principii false*”. Este o „*răstunare de valori, o bizară raportare la modernitate*.”⁷⁶⁰ Intervenția exterioară pentru regăsirea tradiției lipsește acestor comunități. Refacerea punții dintre comunitate și tradiție prin detectarea și protejarea tradiției „*în paralel cu «reformarea» comportamentală locală*”⁷⁶¹ este un proces independent necesar înainte de acțiunile exterioare.

Figură 163 Apold, SB – înlocuirea materialelor tradiționale, schimbarea proporției ferestrelor, balcon la nivelul podului – arhiva personală

Figură 164 Agârbiciu, SB - înlocuirea materialelor tradiționale, schimbarea proporției ferestrelor, cromatică ostentativă, balcon la nivelul podului – arhiva personală

⁷⁵⁶ Ibid., p. 10.

⁷⁵⁷ Ibid., p. 10.

⁷⁵⁸ Citat original „Some adopting a more Romanian look and others features from fashionable European resorts. [...] there seem to be two recurring ways of adapting their homes favored by the new inhabitants who can afford it. First, is the introduction of a first floor balcony reminiscent of Swiss Chalet architecture. Second, is the removal of the small pitched roof leaning towards the short side of the house.”, „may be interpreted as symbolic gestures of identity marking.” în Hughes, „Will there be conflict?”, p. 320.

⁷⁵⁹ Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, pp. 358-359.

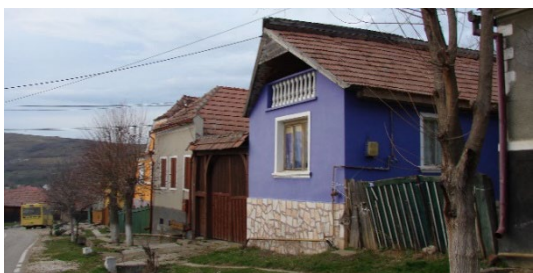
⁷⁶⁰ Ibid., p. 10.

⁷⁶¹ Ibid., p. 10.

Consideră că ariile rezidențiale tradiționale sunt periclitare în ceea ce privește protecția monumentelor, tradiția acestora fiind plasată în muzee, în timp ce „*libertățile individuale*” produc **mutații** importante. Pe de altă parte consideră că protejarea zonelor rezidențiale intră în conflict cu libertatea de opțiune și exprimare.⁷⁶²

Theodor Octavian Gheorghiu subliniază tendința de import a principiilor și tehnicilor „*moderne*” în detrimentul tradiției. Apariția unor *modele noi* de locuire individuală cu caracteristici diferite față de cea tradițională în privința scării, amplasamentului, formei și materiei agresează mediul tradițional. Numeroase locuințe tradiționale sunt nelocuite, în timp ce se edifică locuințe noi de tip „*vilă*”. Construirea acestora presupune utilizarea materialelor noi din surse îndepărtate, cu caracteristici, inferioare celor tradiționale, energie, cost, punere în operă, durabilitate, comportare în timp. Autorul menționează lipsa controlului și inexistența unor regulamente urbanistice cu privire la edificarea construcțiilor în mediile rurale tradiționale.⁷⁶³

Tom Hughes identifică în satele săsești două grupuri principale de atitudini pe care le consideră „*viziuni utopice*”, respectiv „*modernizatori*” și „*conservaționiști*”. Prima categorie, locuitorii satului, urmează modelul de succes occidental din dorința de a se actualiza și de a dezvolta localitatea prin aportul propriu. Intervențiile cuprind lucrări de reabilitare, adaptare introducând în ansamblul tradițional tehnologii noi. Modernizarea preia elemente din afara granițelor și de individualitate. Emigranții sași care revin susțin modernizarea. „*Prezervarea caselor ar fi fost mult mai dificilă dacă populația săsească ar fi rămas.*”⁷⁶⁴, tradiția săsească fiind de a urma modelul vest-european, mai ales al Germaniei. A doua categorie sunt grupurile de indivizi și organizații interesate în conservarea patrimoniului cultural săsesc în special cel material, beneficiul economic fiind una din aspectele activității. „*Paradigma de dezvoltare a conservatorilor are ca scop imediat crearea unei staze în mediul construit.*” Între conservatoriști externi și populația locală apare un conflict bazat pe problemele de echitate socială, oprimare și deprivare a populației locale.⁷⁶⁵

Figură 166 Cenade, MS – înlocuirea materialelor tradiționale, schimbarea proporției ferestrelor, cromatică ostentativă, balcon la nivelul podului – arhiva personală

Figură 165 Criș, BV – înlocuirea materialelor tradiționale, schimbarea proporției ferestrelor, a tâmplăriilor, adaos etaj, geometrie atipică a golurilor, gabarit mărit – sursă imagine arhiva personală

⁷⁶² Ibid., p. 11.

⁷⁶³ Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, pp. 358-359.

⁷⁶⁴ Muncitor conservator, în Tom Hughes, „Viziuni utopice asupra satelor săsești din România: Impactul reabilitării și restaurării asupra caselor tradiționale”, *Colloquium politicum* an II, 2(4) iulie-decembrie (2011): pp.111-129.

⁷⁶⁵ Hughes, „Viziuni utopice asupra satelor săsești din România”, pp.111-129.

Influența asupra locuitorilor **romi** este mai ușor de observat datorită contrastului cultural. Atitudinea acestora este fie de ostilitate, distrugând casele, antitetică prin inserțiile ostentative sau de subordonare și imitație, pășind pe urmele sașilor. În relația de subordonare intervin asupra spațiilor interioare. În atitudinea ostilă distrug casele sașilor. În dorința de manifestare construiesc palate.

Jan Hülsemann menționează că „[î]n stilul de construcție încă uzual azi la populația rromă de la marginea satului Bunești (Bodendorf), se regăsește stilul de construcție [...] tipic și original pentru casele săsești, chiar dacă în prezent condițiile culturale, uneltele și modul de lucru sunt vizibil diferite.”⁷⁶⁶ (fig.167)

Rromii manifestă respect față de proprietarul original, păstrând ierarhia stăpân - slujitor, chiar dacă stăpânul este absent. Rromii care trăiesc în casele săsești declară că nu au schimbat nimic din ceea ce au găsit în casă. Manifestă respect și apreciere a spațiului și implicit a proprietarului anterior, simțind prezența săsească. Actualii proprietari vorbesc despre proprietarii anteriori ca despre o fantomă a casei care încă își face simțită prezența și interacționează când sașii plecați veniți în vizită care se întorc temporar în casele lor anterioare ca o întrupare a acestei prezențe. Locuitorii rromi încă au atitudinea slujitorilor. În timpul vizitelor sașilor, rromii se mută în casa mai mică, permițând vizitatorilor să rămână în casa mare, casa curată.

O altă manieră de colonizare este prin construirea caselor mărețe tip palat denumite **Kastello**. „Ostracizați în 1944, căliți de comunism, învățați cu piața liberă, după 1989, acumulările de bogăție le-au permis să se răzbune pe istorie. Ei și-au construit case care le imita pe cele pentru ale căror stăpâni strămoșii lor slujeau: castelele stăpânului. Răzbunare prin ostentație și exces.”⁷⁶⁷

Aceste palate relevă inconștientul identității rome. Scot la iveală prin estetică aspirația spre statornicie și spre ascensiune culturală. De asemenea este simbolul aculturalizării la cultura occidentală prin preluarea modelului valoric european. Stilul Castello poate fi o interpretare a recuperării moștenirii greco-romane preluând estetica vilei romane (izolată cu colonade, pinion, acoperișuri multiple și detalii de tablă care interpretează compoziția volumetrică a vilei antice cu statuete, precum și alte simboluri de putere și bogăție). (fig.168)

Figură 167 Gospodărie la periferia satului Criș, BV – locuitori de etnie rromă – arhiva personală

Figură 168 Locuință în satul Reci, AB – arhiva personală

⁷⁶⁶ Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania*. p. 10.

⁷⁶⁷ „Ostracized in 1944, hardened by communism, schooled by the free market, after 1989 their accumulations of wealth allowed them to take revenge on history. They built themselves houses that imitated those in whose shadow their ancestors served: the master's manor houses. Vengeance through astonishing and exceeding.” în Ionescu, „Casa, ca trup public”.

Locuirea săsească oferă locuitorilor de etnie romă invizibilitate prin similaritate. Simțul șatrei este asemenea simțului vecinătății la sași. Caravana oferă protecție și intimitate precum oferă frontul de zid al satului săsesc. Simțul protecției familiale este prezent atât în gospodăria închisă a sașilor, cât și în caravanele țigănești. Atât sașii, cât și românii exprimă apartenența la comunitate prin arhitectură.

Astăzi prin locuințele tip „*Kastello*” ostentația caselor rromice ia locul invizibilității, iar viața familială rămâne ascunsă în interiorul locuinței, însă adoptând o formă de locuire perenă, riscă să piardă identitatea estompându-se.⁷⁶⁸ Formele locuirii în cadrul aceleiași comunități adresează nevoile imperative de integrare. Casele satului săsesc cu fațadele vii colorate și „*Kastello*” cu compoziții ludice și acoperișurile strălucitoare sunt gesturi imprimate în locuințe⁷⁶⁹, care relevă nevoia de apartenență comunitară a etnicității.

Colonizatori deopotrivă, nomazi și sedentari în felul lor, sașii și românii coabitează spațiul de negociere a memoriei, a patrimoniului și a identității, prin absența sau prezența instanțelor. Deplasați din periferie sau din alte regiuni, locuitorii rromi din satele săsești sunt ei înșiși „*naturalizați*” sau „*adaptați*” la spațiul adoptiv. Aceștia sunt noii „*Sessen*”, ambianța săsească fiind un **palimpsest** de valori. Casa săsească se reconstituie în absența sașilor.

În mediul rural ocupațiile legate de cultivarea pământului dispar în detrimentul celor urbane. În spațiul transilvănean, inițial considerați oameni sedentari, colonizatorii germani migrează către teritorii care oferă condiții mai bune de trai, în timp ce românii pastorali și românii firi nomade se dovedesc sedentari prin locuirea caselor săsești durabile. Localnicii noi, români și românii asigură continuitatea patrimoniului cultural săsesc în spațiul transilvănean creând un alt sistem valoric.

Alterările arhitecturale rurale săsești aparțin *ciudatului*. Lucrările artistului fotograf Daniel Lee produce **metamorfoze** tulburătoare între om și animal. Numele seriei „*Manimal*” este sugestiv pentru ceea ce se întâmplă cu arhitectura săsească.⁷⁷⁰ Apare un hibrid interracial, intercultural catalogat ca ciudat care intrigă și stârnește. Toate părțile feței sunt păstrate, însă alterat preluând trăsăturile altor rase. Fizionomia capătă alură animalică, se ivește omul-animal. În aceeași manieră fațada săsească primește alterări, fiind generată casa săsească-românească sau casa săsească-țigănească. (fig.169)

Schimbările sociale, economice care nu mai sunt de mult timp excepții sunt vizibile în arhitectură asupra căreia

Figură 169 Daniel Lee „*Manimal*”, hibrid între cobră, leu și om – sursă imagine Karel Deckers „*Das «Unheimliche» or the «Uncanny»*”, p.30 daniellee.com

⁷⁶⁸ Petre Petcuț. „Tranziție cu turnulețe.” In *Kastello, Palate ale Rromilor în România.*, ed. Bruno Andreșoiu and Adrian Ciocăzanu.. (București: Igloo, 2008).

⁷⁶⁹ Vais, *Locuire*.

⁷⁷⁰ Daniel Lee, *Manimals*, (2015), Accesat 8 martie 2019. <http://www.daniellee.com/about>

se imprimă noi valori, conturându-se astfel o nouă tradiție pentru viitor. Triada valorică, adevăr, bine și frumos precum și atributele firmitas, utilitas, venustas capătă noi sensuri.

Ruina, balconul la mansardă, ferestrele ample cu geometrie particulară, locuința izolată și gardul din metal sunt modificări recurente, iar **recurența elementelor constitutive produce noi tradiții**⁷⁷¹.

Apar construcții care neagă modelul sășesc. Se observă trecerea de la modestie la ostentație. Materialitatea casei se schimbă. Materialele naturale tradiționale sunt înlocuite de cele contemporane sintetice datorită accesibilității și ușurimii punerii în operă. Porțile de lemn sunt înlocuite cu cele de metal și plexiglas. Învelitoarea ceramică este înlocuită cu cea din tablă profilată. Cromatica discretă devine stridentă și textura mată devine strălucitoare. Dacă arhitectura sășescă este caracterizată de masă și plin, arhitectura nouă aduce golurile ample. Altădată excepție, se observă utilizarea recurentă a pinionul triunghiular al fațadei și al lucarnelor. Dacă în arhitectura sășescă domină plinul, ferestrele având dimensiuni relativ reduse, proporții similare și filtrând lumina prin obloane, ferestrele noi sunt ample cu forme variate de la triunghi la cerc. Se observă recurența balconului la mansardă. Se construiesc case retrase de la stradă și case izolate după modelul tradițional românesc. Arhitectura romilor este expresia libertății identitare. Acoperișuri din tablă și detalii specifice sugerează vitalitatea și bogăția imaginației.

La nivel estetic se observă predilecția aparentă pentru simbolistica europeană, respectiv modelul romanității prin imitarea arhitecturii din bazinul mediteranean și a modelului austriac prin imitarea arhitecturii elvețiene tip Chalet. Mulți dintre sași emigrează în Statele Unite ale Americii, iar cei care se întorc aduc valori ale culturii noi și aspirația spre cultura americană. Limbajul imitației pare a fi mai degrabă limbajul colonial american derivat din cel european. După această teorie este preluat modelul american pe care imigranții europeni îl importă în Statele Unite ale Americii. Stilul imitație reinterpretează arhitectura americană colonială care reînvie stilurile arhitecturale naționale europene franceze, germane, olandeze, spaniole, engleze.

Exprimarea identitară sugerează pe de o parte tradiția arhitecturală, iar pe de altă parte aspirațiile spre modelele contemporane. Valorile noi identitare din peisajul sășesc sunt fie dovezi ale apropierei spațiului în procesul de adaptare, fie manifestări care exprimă agresivitatea irațională, valori individuale sau exprimarea propriei individualități etnice.

Figură 170 Exemplu alterare arhitecturală – Cristian, BV - înlocuirea materialelor tradiționale, schimbarea proporției ferestrelor, schimbare elemente volumetrice, adaugarea balconului – arhiva personală

⁷⁷¹ Giedion, *Space, time and architecture*, p. 18.

Muzeificarea modelului arhitectural săsesc

În timp ce satele mici deșertificate cad în ruină, satele repopulate din apropierea centrelor urbane își schimbă înfățișarea, iar satele păstrând imaginea recognoscibilă printr-un fond arhitectural tradițional consistent atrag atenția și sunt subiectul turismului. Intră astfel în circuite turistice culturale ca mărturie de identitate culturală locală și exemple de arhitectură ilustrând un mod de viață tradițional și o imagine idilică. Idealizarea rezidențialului săsesc fără a lua seama de funcția de locuire și de importanța locuitorilor are riscul muzeificării și comodificării arhitecturii rurale săsești. Fascinația unidirecțională pentru patrimoniu dezumanizează, artificializează și transformă într-un decor comercial, turistic, dar deșertificat. Nostalgia pentru trecut și pentru semnificațiile sale este în analogie cu soarta lui Narcis, a cărui autoadmirație îi aduce sfârșitul.

Activitatea organizațiilor se concretizează prin proiecte care au loc în satele săsești și implică patrimoniul construit, natural implicând comunitatea locală pentru dezvoltarea acestora. În proiectele de conservare, restaurare și reparații sau dezvoltare locală economică și agricolă se urmărește surprinderea atmosferei și a imaginii idilice care favorizează dezvoltarea turistică, în opinia organizațiilor. Pentru ca această imagine să fie desenată, locuitorii trebuie să intre în pielea personajelor. Deși în teorie funcționează, această personificare înseamnă transformarea așezărilor în sate culturale, în muzee vii, neglijând identitatea localnicilor. În urma vastei sale activități în satul săsesc, MET conștientizează acest **conflict**. Grupurile de arhitecți peisageri, respectiv arhitecți Kim Wilkie și Article 25 a căror filozofie este că „*arhitectura peisajului presupune atât omul, cât și pământul, și povestea pe care o relatează unul despre celălalt*”⁷⁷² punctează faptul că sustenabilitatea și durabilitatea dezvoltării satelor săsești depinde de o atitudine corectă și relaționare complexă cu comunitățile de astăzi ale satelor săsești. „*Trebuie să ascultăm povestea și să o continuăm, lăsând memoria și imaginația a ceea ce a fost să inspire forme noi în modelul evolutiv.*”⁷⁷³

„*La începutul secolului al XX-lea în contextul german al conservării istorice ia amploare conceptul de „heimat” (acasă). Acest concept sugerează faptul că monumentele, peisajele și orașele au abilitatea de a trezi sentimentul național și de apartenență.*”⁷⁷⁴ Reconstituirea gospodăriilor, caselor și interioarelor săsești, nu atât în stare muzeală, cât pentru a reda existența domestică în mediul său, un mod de viață care s-a schimbat, dar prezent în amintiri și rememorări trezește sentimentul de apartenență.

Satul săsesc este expus cu tot ce înseamnă acesta ca specie unicat pe cale de dispariție, iar de la dorința de conservare sub amenințarea dispariției la muzeificare este o linie fină. „*Muzeificarea este un proces deși derivat al muzeului nu este restrâns la acesta. În mediul interpretativ al muzeificării, orice este un potențial artefact – sate întregi, sau abstractizări precum «etnicitatea» sau «naționalitatea», sau ființele umane. Totuși, realitatea nu poate fi reprezentată: muzeificarea distorsionează, inversează și imită semnificații.*”⁷⁷⁵ Prin **muzeificare** patrimoniul săsesc este reabilitat luând ca reper o perioadă temporală, dar și o imagine idilică care este reluată și transmisă. Pe de o parte această reiterare este un artificiu turistic care poate fi nesustenabil pe termen lung care alterează sau limitează realitatea, iar pe de altă parte satul intră într-un proces de comodificare în care tradiția, memoria locului, obiceiurile sunt comercializate. „*Turismul a fost baza pentru producerea unei noi culturi globale.*”⁷⁷⁶

O construcție care poartă semnificații specifice primește statutul de „**arhitectură**” și devine „**patrimoniu construit**” dacă susține sentimentul de identitate al locuitorilor. Astfel „**procesul de monumentificare**” se

⁷⁷² Citat original „Landscape Architecture deals with man and land, and the stories they tell about one another.” în Kim Wilkie, www.kimwilkie.com.

⁷⁷³ Citat original „We need to listen to the stories and continue the tale, allowing the memory and imagination of what has gone before to inspire fresh design in the evolving pattern.” Kim Wilkie, www.kimwilkie.com.

⁷⁷⁴ „in the early twentieth century, Germanic historic preservation was given impetus by the concept of Heimat (or homeland), which was embedded in the belief that historic monuments, landscapes and cities had the ability to arouse national sentiment and belonging in the nation's citizens” în Rajagopalan, „Preservation and Modernity”, p. 311.

⁷⁷⁵ Citat original „Museumification is a process whilst originating in the museum is not confined by it. In the interpretive medium of museumification, everything is a potential «artefact»-entire villages, or abstractions such as «ethnicity» and «nation», or human beings. Yet, reality cannot be represented: museumification distorts inverts and subverts meanings.” în Dellios, „The museumification of the village”.

⁷⁷⁶ Citat original „Tourism has been the ground for the production of a new global culture.” în Dean MacCannell, „Remarks on the commodification of cultures.” ed. L. Valene Smith and Maryann Brent, *Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of the 21st Century* Library of Congress Cataloging (2001): pp. 380-390, p. 389.

generalizează denaturând conceptul de monument istoric. „**Sindromul patrimonial**” manifestat la nivel global este indicatorul capacității de a clădi într-o etapă de criză identitară.⁷⁷⁷

Muzeificarea este consecință a crizei identitare, însă în efortul imortalizării unei identități idealizate, este frânat procesul evolutiv cultural. „[M]uzeificarea este o mentalitate.” „Satul artefact este o construcție culturală în sensul său cel mai literal, dar este și o subversiune culturală în sensul cel mai subtil.” Conform unui proverb al culturii Malay, o broască țestoasă depune o sută de ouă și nimeni nu știe asta, iar o găină depune un ou și tot satul știe.⁷⁷⁸ Sunt peste 150 de sate săsești însă se cunosc puținele sate culturale promovate.

În conservarea patrimoniului colonial Mrinalini Rajagopalan subliniază apariția fenomenelor contradictorii de memorializare și crearea de narațiuni turistice. Acesta subliniază punctul de vedere conform căruia conservarea „nu este memorie. Conservarea este selectivă și tinde să excludă mizeria și durerea.”⁷⁷⁹

Muzeificarea și globalizarea generează o formă hibridă, „**satul cultural**”. Muzeificarea este un proces, derivat al muzeului, prin care orice este un potențial artefact, sate întregi, etnii, națiuni sau ființe umane. Satele culturale care iau forma muzeelor în aer liber trezesc sentimentul de nostalgie, glorifică trecutul. Paulette Dellios se întreabă dacă satele re-create pentru industria turistică sunt un mod de a privi înainte sau în trecut și dacă mesajul cultural se împarte între turiștii locali sau internaționali.⁷⁸⁰

În satul Viscri turismul bazat pe comunitate „îmbunătățește substanțial traiul comunității, asigurând noi surse, opțiuni și aspirații, dar și optimism cu privire la viitor.”⁷⁸¹ „**Satul viu**” aduce beneficii economice locuitorilor, dar produce un „**șoc cultural**”. Satul se dorește o imagine permanentizată a unui trecut îmbunătățit, dar promovarea imaginii idilice implică subminarea culturală.⁷⁸² De exemplu, locuitorii au nevoie ca strada să fie pavată, însă pentru a nu altera imaginea idilică MET insistă pentru păstrarea uliței cu pietriș pentru a conserva imaginea satului.⁷⁸³ Satul arhaic este conservat și restaurat cu mijloace contemporane, însă locuitorii sunt supuși culturii absente a sașilor căreia îi rămân tributari. Activitatea sătenilor face parte din activitatea muzeală a satului. Reînvie meșteșugurile, ocupațiile și obiceiurile sașilor de altădată, identitatea acestora devenind o mască permanentă.

În Europa de Est se conservă încă satele cu viața rurală specifică perioadei *pre-industriale*, spre deosebire de nordul și vestul Europei unde satele și modul de viață este urbanizat. „Conservarea respectuoasă și restaurarea competentă sunt doar primul pas în drumul spre integrarea activă și totodată creatoare a tradițiilor constructive populare.”⁷⁸⁴ După Kázmér Kovács este vitală **menținerea** meșteșugurilor în viață, însă **nu artificial**, ci prin transmiterea lor prin **educație** considerând că astfel pot fi hrănite „*creativitatea naturală*”, „*simțul instinctiv pentru frumos*”, „*nevoia de expresie*”. Pe de altă parte atrage atenția asupra valorii spontaneității acestei moșteniri și propune ideea de „*strategii educaționale de lungă durată*”. „Dacă dorim să supraviețuim tradițiile populare, nu doar prin programe de conservare și restaurare, ci și ființa lor «naturală», o putem face numai prin strategii educaționale de lungă durată.”⁷⁸⁵

Kázmér Kovács observă tendința de arhitecturalizare a construcțiilor non-arhitecturale pe lângă muzeificarea mediului construit în care trăim. Întrepătrunderea domeniilor generează o continuă metamorfoză și suprapunere de semnificații asupra mediului construit. Primele expresii ale noii arhitecturi iau formă prin cultivarea valorilor mediului construit în mod conștient sau integrate spontan în procesul de edificare. Contradicția între producerea **arhitecturii noi** și păstrarea monumentelor istorice abordată prin detașarea de *muzeificare*, dar și de *ideea că orice este posibil* permite tratarea monumentelor asemeni construcțiilor noi prin *integrarea de tehnologii contemporane*, dar și *integrarea construcțiilor plombă sau demolarea necesară și de*

⁷⁷⁷ Kovács, *Timpul monumentului istoric*, pp. 115-116.

⁷⁷⁸ Citate originale „museification is also a mentality”, „The artefactual village is a cultural construction in its most literal sense. Yet, it is also cultural subversion in its most subtle sense.” În Dellios, „The museumification of the village”, p. 11.

⁷⁷⁹ Citat original „is not memory. Preservation is selective and tends to exclude the dirt and the pain”, Ackbar Abbas, „Hong-Kong. Other stories, other politics.” *Public Culture* (9/3) (1997): pp.293-313, p.66 *apud* Rajagopalan, „Preservation and Modernity”, p. 320.

⁷⁸⁰ Dellios, „The museumification of the village.”

⁷⁸¹ Citat original „This form of tourism has enhanced substantially the community's livelihoods, providing new inputs, options, aspirations, as well as optimism towards the future.” în Monica Iorio și Andrea Corsale, „Community-Based tourism and networking: Viscri, Romania”. *Journal of Sustainable Tourism* 22, (2014), pp. 234-255, p. 251.

⁷⁸² Dellios, „The museumification of the village”.

⁷⁸³ Citat original „This form of tourism has enhanced substantially the community's livelihoods, providing new inputs, options, aspirations, as well as optimism towards the future.” în Iorio și Corsale, „Community-Based tourism and networking”.

⁷⁸⁴ Kovács, *Timpul monumentului istoric*, p. 69.

⁷⁸⁵ Ibid., pp. 70-71.

neevitat.⁷⁸⁶ Subliniază necesitatea unei deosebiri valorice a monumentelor și definirea unor atitudini specifice pe scara valorică care pot da posibilitatea de integrare a **arhitecturii noi** și de **demolare corectă**.⁷⁸⁷

Asemeni lui **Narcis**⁷⁸⁸, casa săsească este imaginea istoriei sale care nu poate fi recreată, o imagine a perioadei de glorie superioară prezentului în continuă transformare. Contemplarea oglinzii trecutului este în defavoarea prezentului. Neputința lui Narcis de a uita de sine care duce la moartea sa reprezintă amenințarea capacității de a edifica. „Îndată ce va înceta să fie obiectul unui cult irațional [...], domeniul patrimoniului va putea deveni terenul de neprețuit al unei amintiri despre noi înșine în viitor.”⁷⁸⁹

Oglinza patrimonială poate fi traversată în două moduri: **critic** (paralelă sau perpendiculară) și prin **practică** deoarece în spatele imaginii oglindite se află complexitatea edificării de către oameni. Memoria vie a patrimoniului menține în viață nu numai identitatea unei comunități, ci și identitatea umană. Fascinația pentru propriul chip îi aduce sfârșitul lui Narcis, deși acesta își recunoaște propria condiție: „Eu sunt tu, am văzut și nu mă înșală chipul. Ard de dragoste pentru mine și eu ațâț focul care mă chinuiește [...] ce-i al meu îmi lipsește.”⁷⁹⁰ Admirația și protecția excesivă a imaginii tradiționale a satelor săsești le pot transforma într-o „floare galbenă înconjurată de petale albe ca neaua”⁷⁹¹ într-un decor fără spectacolul vieții tradiționale, o scenă cu actori care interpretează roluri învățate în scop turistic. Trecând peste „fascinația sterilă și autodistructivă a oglinzii patrimoniale”⁷⁹² putem privi complementaritatea între ocrotirea patrimoniului și arhitectura nouă în mediul edificat prezent.

Muzeificarea transpare teama de pierdere a valorilor. Pe de o parte are rol educativ, de conexiune cu lumea rurală tradițională, cu trecutul. În contextul comodificării, arhitectura săsească tradițională riscă să devină un mall cultural, trivializându-l. Impulsul consumului la nivel cultural poate accelera degradarea arhitecturii prin intruziunea kitsch-ului și a pastişei care în locul unei experiențe autentice de comunicare cu tradiția și educativă pot crea o falsă imagine a ruralului tradițional, confortabilă și ideală. Pe de altă parte putem interpreta tendințele de transformare a satelor săsești în muzee vii o perioadă de rătăcire și căutare în procesul de redefinire identitară, urmând circuitul de renaștere a unei culturi noi.

⁷⁸⁶ Kovács, *Timpul monumentului istoric*, p. 77.

⁷⁸⁷ Ibid., pp. 115-116.

⁷⁸⁸ Un tânăr de o frumusețe rară este blestemat să se îndrăgostească de propria imagine reflectată de orice suprafață lucioasă. Acest blestem sugerează faptul că reprezentarea prin oglindire poate fi o abordare ușoară idealizată, dar poate însemna declinul și dispariția. Narcis, îndrăgostit pe propria imagine se mistuiește de dor transformându-se în floarea care îi poartă numele – narcisa. Kovács, *Timpul monumentului istoric*, p. 72.

⁷⁸⁹ Choay, *Alegoria patrimoniului*, p. 194, apud Kovács, *Timpul monumentului istoric*, p. 73.

⁷⁹⁰ Ovidiu, *Methamorphoses*, III, pp. 462-463 apud Kovács, *Timpul monumentului istoric*, p. 78.

⁷⁹¹ Id., pp. 509-510, apud Ibid., p. 79.

⁷⁹² Kovács, *Timpul monumentului istoric*, p. 79.

6.3. Sinteza transformărilor peisajului rural săsesc

Figură 171 Valori ale modelului arhitectural săsesc în etapa de negare: ruina, balconul, ferestre atipice și amplasarea izolată a locuinței

În dimensiunea **culturală** este idealizată cultura identitară săsească și încurajată reconstituirea modului de viață al sașilor absenți, însă în acest proces identitatea locuitorilor de astăzi este oprimită. Pe lângă protecția și promovarea de către organizații și protecția legislativă a organismelor de reglementare și control, comunitatea locală are un rol important în continuitatea patrimoniului ce presupune un raport între tradiție și modernitate.

Fațada și așezarea pe parcelă sunt cele mai vizibile valori arhitecturale care manifestă schimbări. Prin părăsire casa devine ruină, iar noii locuitori adaptează fațada. Este contestată integritatea, opacitatea și intimitatea locuinței săsești. Se observă predilecția balconului, a golurilor atipice și a pinionului ascuțit. Intimitatea este contestată prin ocuparea de tip izolat a parcelei. Atât golurile și balconul fațadei principale, locuirea izolată sunt valori în contradicție cu sistemul valoric săsesc. (fig.171)

Peisajul satelor săsești este unul al **aculturării** a trei culturi. Este frontul unei confruntări tacite între trei culturi, occidentală, balcanică și orientală. Reprezentanții europeni aduc valorile culturii occidentale. Sașii aparțin culturii occidentale, românii, periferici acesteia, aparțin culturii balcanice, rromii cu origini orientale sunt situați la periferia culturii occidentale și a societății. Absența sașilor este o oportunitate de recuperare a spațiului transilvănean pentru români, de ascensiune culturală, dar și de răzbunare a trecutului pentru rromi.

Impunerea limbii germane ca *lingua franca* a sașilor din Transilvania indică deplasarea centrului de greutate identitar al sașilor spre cultura germană. Statutul unitar al culturii occidentale pune în perspectivă culturală reintegrarea sașilor în cultura vest europeană mamă. Subordonați valorii noi de decolonializare și unirea cu civilizația suverană, sașii conservă identitatea surogat și emigrează în masă în Germania. După afilierea cu cultura germană adaptarea este îngreunată de așteptarea întoarcerii la cultura mamă.⁷⁹³

Localnicii manifestă două atitudini de aculturare față de cultura sașilor: de ostilitate, vizibilă prin schimbările radicale în arhitectură și de fuziune îmbrățișând arhitectura săsească. Pe de altă parte se observă ostilitate culturală față de rromi cărora li se impune rolul sașilor. Însă situația contextului cultural și arhitectural este mult mai complex de atât. Aspecte intangibile atrag atenția tuturor asupra arhitecturii rurale săsești și trezesc interesul pentru continuitatea acesteia din dorința de regenerare civilizatorie.

⁷⁹³ Djuvara, *Civilizații și tipare istorice*, p.343

7. Regenerarea modelului arhitectural rural săsesc

Integrarea arhitecturii contemporane în peisajul săsesc urmărește valorile estetice ale binelui, adevărului cultural, material și spiritual și crearea frumosului. Presupune atât continuitate, cât și schimbare, implică regenerare de resurse creative care să reverbereze. Putem privi continuitatea ca un mesaj intercultural între vechi și nou, între tradiție și modernitate, între rural și urban.

Asocierea arhitecturii rurale cu domeniul patrimonial coincide cu degradarea satului ca entitate culturală, socială și agricolă. Perioada industrială forțează expansiunea orașelor și creșterea valorică a urbanului. Nevoia de forță de muncă în orașele industrializate depopulează mediul rural în beneficiul urbanului. Pe de altă parte mecanizarea agriculturii rupe legătura de dependență între sat și producția agricolă. De acum satul nu numai că este subordonat orașului, ci de acesta depinde supraviețuirea lui. Satele din țările vestice sunt locuite în majoritate de orașeni, modul de viață fiind urbanizat. În țările estice satele există nu numai în forma lor fizică, ci și modul de viață al locuitorilor păstrând încă practicarea meșteșugurilor și tehnicilor tradiționale.

Zonele de colonizare săsească corespund celor trei arii generate de marile orașe ale Transilvaniei: Brașov, Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Sebeș, Alba-Iulia și Bistrița. Viața rurală interferează cu civilizația urbană. Între sat și oraș este o relație de interdependență și de opoziție. Totuși, „*nu orașul determină regiunea, dar regiunea este factorul de condiționare și susține orașul.*” „*Orașul poate fi considerat doar într-un cadru regional căruia îi aparține.*”⁷⁹⁴

Se observă evoluția satului, stadiul de dezvoltare sau degradare, în funcție de poziția în teritoriu. Satele și orașele din regiune constituie o rețea de așezări care contribuie la dezvoltarea punctelor slabe care compensează cu punctele tari. „*Când satele sunt situate departe de drumurile principale, odată părăsite, patrimoniul lor arhitectural dispare cu repeziciune.*”⁷⁹⁵ Satele **izolate** au o legătură slabă cu regiunea, având puține legături cu așezările înconjurătoare, dezvoltarea și supraviețuirea lor fiind discutabilă. Satele **autonome** se dezvoltă în mod independent pe baza unui profil rural. Satele situate **lângă un pol urban** au potențial de dezvoltare în relația sat-oraș. Orașul devine viabil prin sat, iar satul devine durabil în parteneriat cu orașul.

În întâmpinarea celor trei direcții de disoluție ale valorilor arhitecturii tradiționale, degradarea, hibridizarea și muzeificarea sunt trei atitudini de transmitere a valorilor prin reflexie asupra calității de ruină și analiză, prin protecția valorilor și prin valorificarea valorilor prin creație.

Atitudinea de ignorare care are ca rezultat **ruina**, identitatea satelor izolate și deșertificate, reprezintă punctul de disoluție în timpul ciclic, punctul 0. Ruina este o manieră de continuitate asimilată cu energia și spiritul locului care se transmit și astfel istoria se perpetuează ciclic, lăsând loc pentru renaștere. Pe de o parte ruina are valoare intrinsecă a emoției, a conștientizării ciclicității și mortalității. Pe de altă parte ruina este identitară, loc al renașterii valorice.

În relația dintre context și tradiție atitudinea este de **păstrare** și transmitere a valorilor tradiționale prin **conservare** și **restaurare**, atitudine de valorificare a mărturiilor trecutului și de transmitere a valorilor acestuia. Atitudinea de conservare se raportează la tehnica arhaică, în timp ce restauratorul recompune întregul în două moduri. Regrupează părțile vechi prin integrarea elementelor de limbaj contemporan ca substitut după principii de intervenție, **principiul vasului grecesc**, sau prin completarea fisurilor, tehnica **Kintsugi**.

Valorizarea **contextului** prin intervenție nouă implică recompunerea sistemului valoric și transmiterea acestuia într-un mesaj în limbaj contemporan. Are loc **sincretic** sau sculptural. Sincretismul presupune remontarea valorilor prin conversie și hibridizare. Sculpturalul transmite valoric prin clivaj intergenerațional. Sculptorul Constantin Brâncuși esențializează forma arhitecturii tradiționale românești, formele sculpturilor sale emoționează și transmit. Arhitectura tradițională este perpetuată în limbaj contemporan prin surprinderea esenței identității săsești și **sculturalizarea** formelor.

⁷⁹⁴ Citate originale „It is not the city that determines the region, but the region is the conditioning factor and sustains the city.” „The city can be considered only in a regional frame to whom it belongs.”, în Carta de la Atena, 1933.

⁷⁹⁶ Matei, „Valori arhitecturale transmisibile în Maramureșul istoric”, pp.108-109.

Studii de caz

Transmiterea valorilor identitare în arhitectura este un proces de negociere între actorii peisajului săsesc propriu ipostazelor acestuia, izolat, independent sau dependent de un pol. Din procesul de negociere la nivelul conștiinței și de transmiterea de la nivelul intuiției valorile renasc din ruină, se salvează și se protejează sau se regenerează.

Atitudinile asupra transmiterii valorilor intergenerațional și intercultural, respectiv între tradiție și modernitate, între generații și între culturi sunt explorate. Acestea sunt relevante prin atitudinea față de contextul istoric și față de identitatea locală. Propunerile expuse sunt ilustrative pentru intervenția în cazul dispariției valorilor semnalate de stadiile ruinii, degradărilor sau alterărilor sub filtrul valorilor estetice (bine, adevăr, frumos) și a atitudinii de valorificare a contextului arhitectural ca reflexie a culturii locale și timpului.

Intervenții contemporane **europene** reflectă importanța contextului din perspectiva binomului valoric istoric și arhitectural. Abordarea patrimoniului arhitectural rezidențial cu valoare istorică, atât în mediul urban, cât și în mediul rural și configurarea intervențiilor în relația istoric-contemporan expun atitudini față de transmiterea valorilor contextului și de adaptare la cerințele estetice contemporane. Reprezintă o alternativă de transformare a țesutului rural săsesc cu ajutorul arhitectului, o **soluție** a procesului de *descompunere*, o alternativă de **regenerare** la *declinul* satului săsesc.

Exemplu de abordare a dimensiunii **ruină a valorilor** este cea a arhitectului Sir John Soane care imaginează ruina băncii Angliei. Proiectul inovativ al lui Mo Michelsen Stockholm Krag explorează arhitectura rurală în ruină din Danemarca, iar proiectul studioului din campusul de muzică Dovecote Studio de la Snape Maltings din Suffolk, Anglia realizat de echipa arhitecților Haworth Tompkins din Londra este găzduit de ruina campusului. Proiectul Kendall al arhitecților de la Studio Stramien este un proiect de intervenție în zona istorică a orașului flamand **Antwerp, Belgia**. În ceea ce privește **protecția și salvarea valorilor** tradiționale proiectul de reactivare a Castelului din Praga din perioada interbelică realizată de Jozef Plečnik este ilustrativă pentru dimensiunea culturală a locului și a timpului. Muzeul de arheologie realizat de David Chipperfield restaurează ruina muzeului din Berlin cu ajutorul intervențiilor contemporane. Proiectul Kew House este realizat într-un cartier rezidențial al Londrei de Piercy&Company Architects. Hotelul Hertogenmolens este realizat de noArchitects în zona centrală istorică din Aarschot, Belgia.

Instanțele prezente în satul săsesc, locuitori, organisme de protecție și promovare a patrimoniului își fac simțită prezența în satele săsești prin intervențiile contemporane. Casa săsească este într-un proces de conservare, restaurare și reconversie cu scop muzeal, turistic sau de locuire modernă. Fațada dinspre stradă este reparată, efectele de degradare din cauza vremii fiind înlăturate. Intervențiile și modificările se petrec dincolo de poarta de zid. Crearea unor spații moderne și recondiționări cu ajutorul tehnicii, materialelor contemporane este făcută cu discreție pentru a conserva spiritul casei. Intenția este de a transmite patrimoniul valoric cultural săsesc prin păstrarea valorilor și includerea valorilor moderne.

Atât în mediul rural, cât și în cel rural săsesc arhitectura contemporană își face simțită prezența. Intervenții locale de transformare readuc la viață casa săsească care este reintegrată în comunitate și în economia satului. Casa tradițională renaște. Muzeul, locuința de vacanță sau pensiunea sunt noi fețe ale gospodăriei tradiționale. Este pus în balanță raportul dintre valorile tradiționale și cele contemporane, precum și modul de raportare la comunitate și măsura în care intervențiile implică comunitatea.

Proiectele expun atitudinea arhitectului în dihotomia istoric – contemporan, relația vechi-nou, tradiție și modernitate sub aspectul continuității și schimbării prin arhitectura contemporană. În propunerile de intervenție contemporană în peisajul arhitectural săsesc sunt urmărite conceptele de bază care însoțesc problematica monumentului istoric, autenticitatea și integritatea. Se adresează sensibilității și fac apel la emoția transmisă, la valorile tangibile și intangibile ale patrimoniului material și imaterial. Instanța absentă a trecutului comunică prin obiectul rămas mărturie tradiției. Instanța prezentă comunică prin obiectul nou care exprimă atitudinea față de tradiție, negare, evocare sau prefigurare.

Limbajul arhitectural contemporan transmite elemente de limbaj tradițional pentru a le da mai departe, elemente valoroase care asigură continuitatea și rafinarea experienței trecutului și a formei, semnului, simbolului care reprezintă moștenirea culturală. Modernitatea este prezentă în arhitectură prin contrast, rafinament al detaliilor, materialitate, tehnică și raport plin-gol. Relația de continuitate și schimbare între tradiție și modernitate se materializează la nivel urban, arhitectural, material și tehnic printr-un demers de tatonare între adaptare la

context și exprimarea identității beneficiarului și a personalității arhitectului. Se întâlnesc astfel în procesul creator valorile identitare ale arhitectului, ale locului și ale beneficiarului. Prin acest proces ies la iveală valorile transmisibile într-un model real perpetuat care devine din nou reper.

Protecția și salvarea valorilor arhitecturii săsești tradiționale este ilustrată în printr-o casă a Stelei Onuț de la Prejmer și Casa MET de la Mălâncrav, exemple de conservare a specificului tradițional rural. Intervențiile asupra casei de la Copșa Mare, colectivul Alexandru Gavozdea, Maria Gavozdea și Giovanna Bassetti, casa de la Viscri, Werner Desimpalaere, de la Copșa Mare, echipa arhitectului Kim Attila, proiectul de la Cîsnădioara, MHS studio și extinderea casei de la Saschiz transformată în fabrică, Proiect A sunt exemple de protecție și transmitere a valorilor contextului tradițional în arhitectura contemporană.

Transmiterea valorilor contextului tradițional este exersată la nivel creativ conceptual prin intervenții arhitecturale contemporane. În țesutul rural săsesc valorile arhitecturale sunt transmise prin negare, prefigurare sau evocare.

În năzuința de a crea formă, arhitectul acționează în țesutul arhitecturii săsești cu conștiința care implică atitudini care au în centru omul, comunitatea sau divinitatea (individualizantă, tipizantă și stihială). În rolul de creator contopește valorile instanțelor implicate în actul de creație, arhitecturale, săsești, ale locuitorilor, viața pământească și relația cu celestul, ordinarul și aspirația spre înalt.

Proiectele exersează **transmiterea valorilor identitare** ale peisajului rural săsesc cu ajutorul **limbajului arhitectural contemporan** supusă **procesului de creație** al arhitectului. Elemente arhitecturale sunt reiterate în manieră contemporană în spiritul ruralității și a specificității locului. Se propun locuințe cu confort urban în mediu rural. Intervențiile în limbaj contemporan pornesc de la arhetipul specific locuințelor și gospodăriilor, păstrând elementele de morfologie a așezării, tipologia locuirii, configurațiile volumetrice, pridvorul, dispunerea volumelor, raportul plin-gol, ierarhia și relația spațiilor, simboluri, cromatică și materiale.⁷⁹⁶

⁷⁹⁶ Matei, „Valori arhitecturale transmisibile în Maramureșul istoric”, pp.108-109.

7.1. Regenerare valorică (sincretic sau sculptural)

Atitudinea creatoare de continuitate și schimbare contopește năzuințele formative individualizantă, tipizantă și stihială. Regenerarea valorică a modelului arhitectural săsesc prin sinergie, fuziune și sincretism valoric sau sculptural transmite în arhitectura nouă valorile prin negare, evocare sau prefigurare.

Pe de o parte în opinia sculptorului Constantin Brâncuși (1876-1957), „*Arhitectura este sculptură locuită*”. Pe de altă parte, prin arhitectură restaurarea creativă Carlo Scarpa (1906-1978) afirmă că trezește conștiința realității,⁷⁹⁷ Constantin Brâncuși consideră că: „*Sunt imbecili cei care spun despre lucrările mele că ar fi abstracte; ceea ce ei numesc abstract este cel mai pur realism, deoarece realitatea nu este reprezentată de forma exterioară, ci de ideea din spatele ei, de esența lucrurilor.*”⁷⁹⁸

După Christian Norberh Schulz dăinuim în lume prin arhitectură. „*Timpu trece, viața omului ajunge la sfârșit. Dar Absolutul care devine manifest în viață, rămâne. Rămâne ca structură a noastră a oamenilor, arhitectura ca artă e mijlocul de a face această condiție [vizibilă]*”.⁷⁹⁹ Arhitectura rămâne astfel ca o imagine a omului, a sinelui creator, dar și a umanității din care se naște.

Despre spiritualitățile și problemele esențiale ale omenirii, Adriana Matei afirmă că „*Operele lui Brâncuși, părintele sculpturii moderne sunt o expresie elocventă a preluării și stilizării formelor tradiționale românești și transformării lor în perfecțiuni formale de natură să emoționeze pe fiecare dintre noi, constituind capodopere universale recunoscute de întreaga lume.*”⁸⁰⁰ (fig.172)

După Paul Petrescu **spațiul este materia primă**, cel mai mare obiect posibil ale cărui fețe sunt imperceptibile la nivel uman, toate celelalte obiecte se inserează decupând fragmente de spațiu. Fiecare obiect delimitează spațiul interior și spațiu exterior, spațiul ocupat de obiect și respectiv restul spațiului infinit. Spațiul este o compoziție de volume pozitive și negative, volumul negativ fiind tiparul în care se toarnă volumul pozitiv, iar suprafața materială a obiectelor fiind pelicula care desparte cele două volume. Tipurile de forme ale acestor pelicule care despart pozitivul de negativ, geometrice sau biomorfice, sunt subiectul artei care face **trecerea dintre obiectele artisanale la sculptură și arhitectură**. Formele lui **Brâncuși** păstrează

Figură 172 Soclu de stejar 1920, Constantin Brâncuși
– <https://www.guggenheim.org/artwork/666>

⁷⁹⁷ Balogh Szekeres, *Metode noi de restaurare*, pp. 40-41.

⁷⁹⁸ Constantin Brâncuși, Accesat 9 septembrie 2019, <http://www.citatepedia.ro/index.php?id=61257>

⁷⁹⁹ Norberg-Schulz, *The Language of Architecture*, DATUTOP review, Tampere, Finland (14)(1991) apud Matei, *Identitate culturală locală*, pp. 84-85.

⁸⁰⁰ Matei, *Identitate culturală locală*, pp. 33-34.

elementele spiritului românesc „într-o distorsiune genială”, de la meșteșug la simbol.⁸⁰¹

În procesul de creație, arhitectul se transpune în ipostaza sculptorului. Continuitatea prin arhitectura contemporană este realizată prin intermediul sculpturalului care presupune simplitate, puritate și primitiv în transmiterea esenței. Continuitatea arhitecturală presupune joncțiune și vitalitate de sensuri, forme și scară.

Valoarea sculpturală a arhitecturii tradiționale săsești aduce aminte de sculpturile lui Brâncuși. Utilizarea elementelor de limbaj, sculptura în masa și în spațiu, transpunerea tradiționalului în modernitate și în contemporaneitate reprezintă aspecte pe care sculptura lui Brâncuși și arhitectura săsească le au în comun. Sculptura artistului transmite valori ale originilor împământenite, gravate în conștiința colectivă prin elemente de limbaj modern. Calitățile artei lui Brâncuși, se datorează profunzimii artistului și aspirațiilor către înalt, către zbor și celest. Arhitectura săsească împărtășește aceste calități care constituie valori transmisibile. Așa cum opera lui Brâncuși demonstrează, aceste valori sunt ambalate într-un mesaj comunicat prin operă.

Casa săsească tradițională are caracter **sculptural**, o masă a vieții intime familiale primare din care sunt dezlocuite spațiile vieții comunității. Spre deosebire de așezările risipite în care casele apar ca volume sporadice, așezarea sașilor reprezintă o masă a cărei integritate volumetrică se datorează repetitivității formei și a dominanței plinului. Volumul, plinul, masa sunt reprezentative imaginii casei săsești. Relațiile de valorificare ale acesteia sunt lumina și umbra, plin și gol, masa și spațiu. Jocul de lumină și atmosfera interioară sobră și ceremonioasă realizată prin filtrarea razelor de lumină sunt atribute sculpturale ale spațiului interior săsesc.

Sculpturalul ca valoare actuală și transmisibilă a arhitecturii săsești urmează principiile simplității, purității, primitivismului și vitalității formei. Simplitatea formei arhitecturii săsești este transmisă prin elementele de limbaj de codificare a mesajului prin simboluri.

Puritatea specifică locuirii săsești este redată prin formă și volum, dar și a relațiilor acestora și a manierei de transmitere a mesajului nemijlocită. Arhitectura exprimă identitatea și aspirațiile sașilor fără alterații și variații. Transpune sensibilitatea și spiritualitatea acestora. Sugerează atitudinea față de existența simplă și relația primordială între om și natură.

Primitivul cu sensul de primar, autentic sau original al formelor presupune reîntoarcerea la esență, la originea omului și a lucrurilor, la forma incipientă care reprezintă reperul existenței și motorul vieții. Presupune **conștiința originilor** și a naturii ființei. Locuirea săsească

Figură 173 Lucrare pictor Viorel Mărginean
– sursă imagine

<https://prabook.com/web/viorel.marginean/773717#works>

⁸⁰¹ Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 131.

are moștenirea spirituală a sașilor transmițând modul de a fi, a trăi, a locui metodic al acestora. Spațiul este realizat cu parcimonie prin „*formele geometrice arhetipale*”⁸⁰². Existența este redusă la esențial unde este exclus inutilul.

Vitalitatea formei exprimată prin jocurile de volum în lumină și spațiu, deși masivitatea și opacitatea satului săsesc imprimă caracterul sedimentar al acestuia, repetitivitatea formei, alternanța de masă – spațiu, plin – gol, succesiunea spațiilor, aduc vitalitate formei satului săsesc, a frontului stradal, al gospodăriei și casei, vitalitate care definește dinamismul peisajului săsesc. (fig.173)

Peisajul săsesc surprinde esența vieții, a aspirațiilor sașilor la o lume nouă. Este tectonic prin masivitate și ritm. **Gravitația, contextualizarea** face referire la greutate, arhitectura săsească se naște din pământ și aparține acestuia. Satele și gospodăriile, volumul casei, piețele, curțile, ulițele, grădinile sunt spații sculptate în materie. Satul se contopește cu pământul ca o sculptură „*Earth sculpture*”, „*uriae obiecte încorporate în scoarța pământului*”, toate fiind considerate obiecte obținute prin decuparea fragmentelor sau volumelor spațiale.⁸⁰³

Intervențiile de arhitectură săsească reinterpretează relația arhitectură-sculptură precum „*[f]ormele lui Brâncuși sunt create pentru a schimba semnificația în funcție de contextul utilizării acestora, iar el este implicat într-un schimb auto-conștient între abstract și motive simbolice, și între preocupări estetice și funcționale.*”⁸⁰⁴

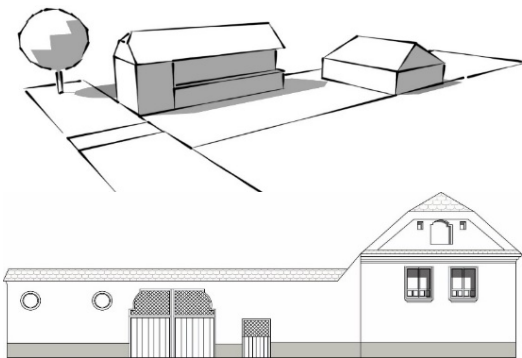
Detaliul este interpretat funcțional și formal. Volumetria, materialitatea, elementele fațadei, profilul de protecție al fațadei, teșitura „*Giebel*”, golurile și ferestrele, pridvorul „*Vorlaube*” sunt redată prin elemente simplificate, purificate. Casa săsească este redusă la esențial, la elementul de formă valorică care reprezintă și este reprezentat.

⁸⁰² Ion Ittu, „Ceremoniile formei abisale.” în Ion Pogorilovski (coord.), *Brâncuși, artist-filosof*. (Târgu-Jiu: Editura Fundației Constantin Brâncuși, 2001), p. 70.

⁸⁰³ Petrescu, *Tentația confluențelor*, p. 130.

⁸⁰⁴ Citat original „his forms are made to shift import according to the context of their use, and he is involved in a selfconscious traffic between abstract and symbolic motifs, and between aesthetic and functional concerns.” Kirk Vandoe, Director Departament Pictură și Sculptură MOMA în Burton, „Burton on Brancusi”.

Casă în satul Bunești, județul Brașov

Figură 174 Arhetip, sat Bunești, județul Brașov

Figură 175 Propunere casă sat Bunești, stud. arh. Aida Oltean și stud. arh. Loredana Toader, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei

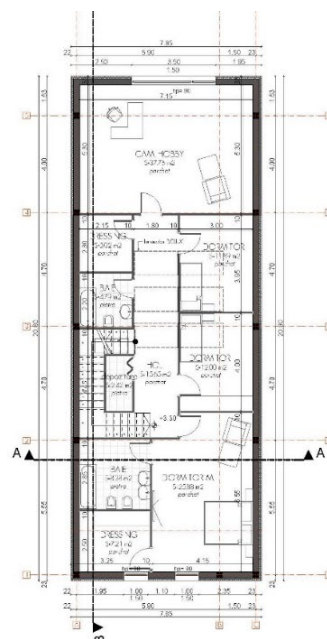
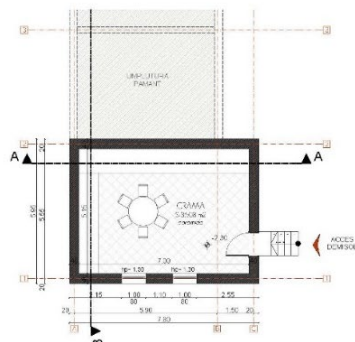
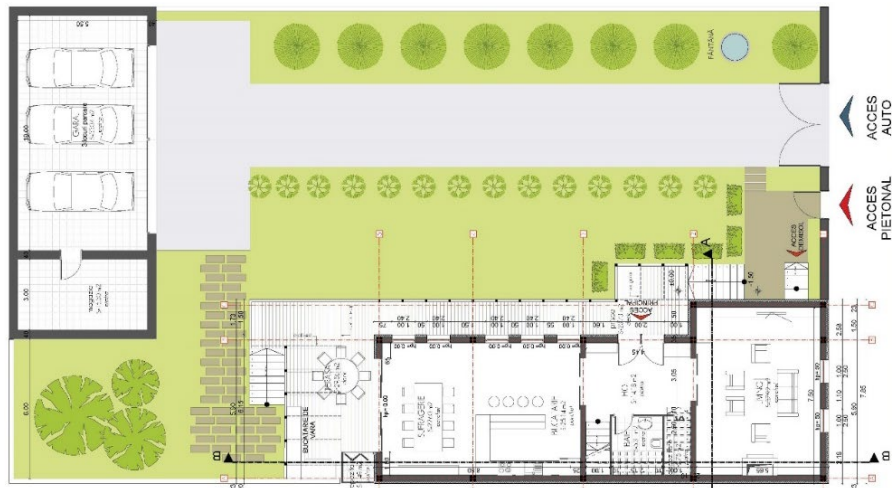
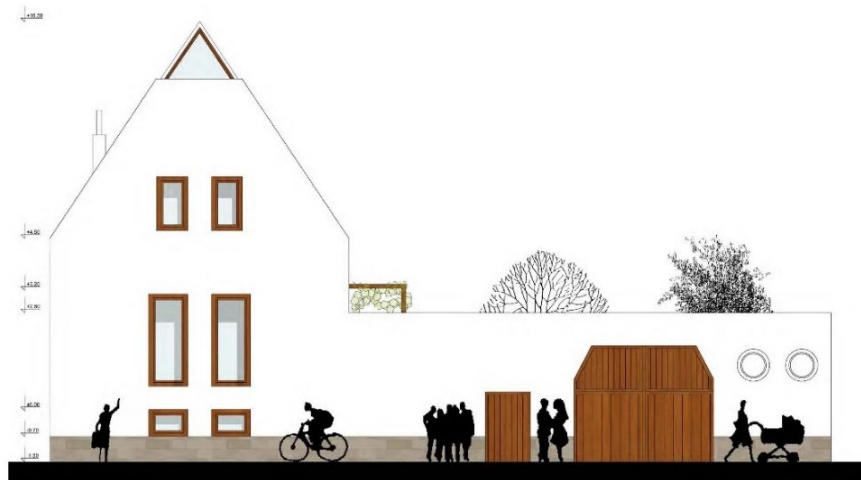
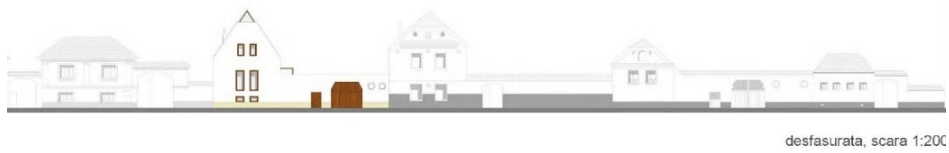
Propunerea pentru casa în satul Bunești păstrează elemente tradiționale reinterpretându-le în limbaj contemporan. Imaginea de ansamblu sugerează o intervenție cu specific săsesc adaptată la context. Modelul de creație al propunerii este contextualist ținând cont de factori ai locului, atât generali, cât și locali. Se păstrează caracteristicile generale ale arhitecturii săsești rurale: dispunerea volumelor pe parcelă, relația cu strada prin fațada cu pinion, poarta de zid, elementele geometrice precum simetria, golurile frontului stradal, teșitura frontonului, pridvorul și șura. Factorii modelatori sunt evocați și prefigurați prin metoda identității a modelului contextualist. (fig. 174-176)

Se observă reinterpretarea târnațului de-a lungul fațadei lungi și evocarea caracteristicilor arhitecturale săsești precum fațada cu pinion, ferestrele dinspre stradă și teșitura acoperișului, cea din urmă fiind tratată prin transparență și negare a materialității sale. (fig. 175)

La nivel urban sunt păstrate caracteristici precum ocuparea și utilizarea terenului, amplasarea volumelor pe parcelă, accesele în curte, gabaritul volumelor. Elemente recognoscibile ale arhitecturii săsești fațada cu pinion, registrele fațadei, Giebelul, ierarhia dimensională a ferestrelor la fiecare registru, pridvorul, poarta de zid cu două porți sunt reiterate ca simboluri ale arhitecturii săsești. Aceste caracteristici arhitecturale sunt actuale reprezentând necesitățile locuirii.

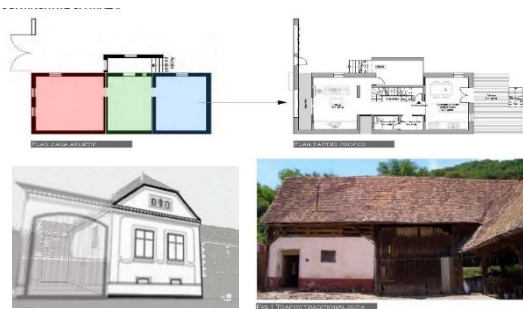
Funcțiunea de locuire este transpusă în contemporaneitate, spațiul interior tradițional alungit tricameral adaptându-se cerințelor actuale de locuire. Parterul este un spațiu destinat activităților de zi care în gospodăria tradițională aveau loc în curte sau în grădină. Spațiul este fluid, iar încăperile comunică. Spațiul podului este convertit din depozitare a grânelor în spații de locuire pentru noapte sau pentru ocupația locuitorilor.

Frontul stradal opac format din fațada cu pinion și goluri reduse și poarta de zid ilustrează necesitatea intimității și protecției, a separării vieții familiale de viața socială prin izolarea spațiului intim al familiei de cel public. Tranziția între curte și locuință este evocată prin târnațul deschis de-a lungul fațadei.

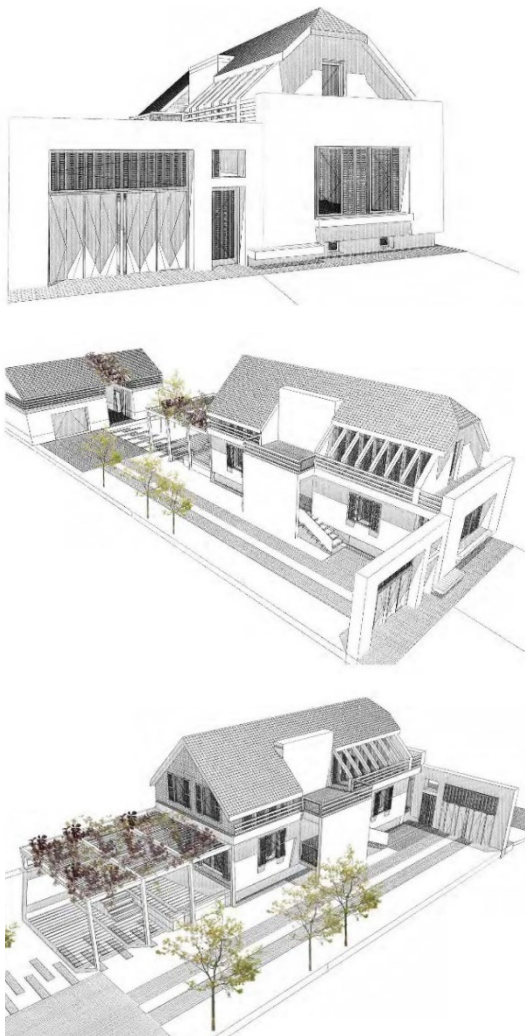

Figură 176 Locuință contemporană, sat Bunești, stud. arh. Aida Oltean și stud. arh. Loredana Toader, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei

Casă în satul Daia, județul Sibiu

Figură 177 Arhetip, sat Daia, stud. arh. Crenguța Hoza și stud. arh. Gabriela Olenici

Figură 178 Casă în satul Daia, stud. arh. Crenguța Hoza și stud. arh. Gabriela Olenici, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

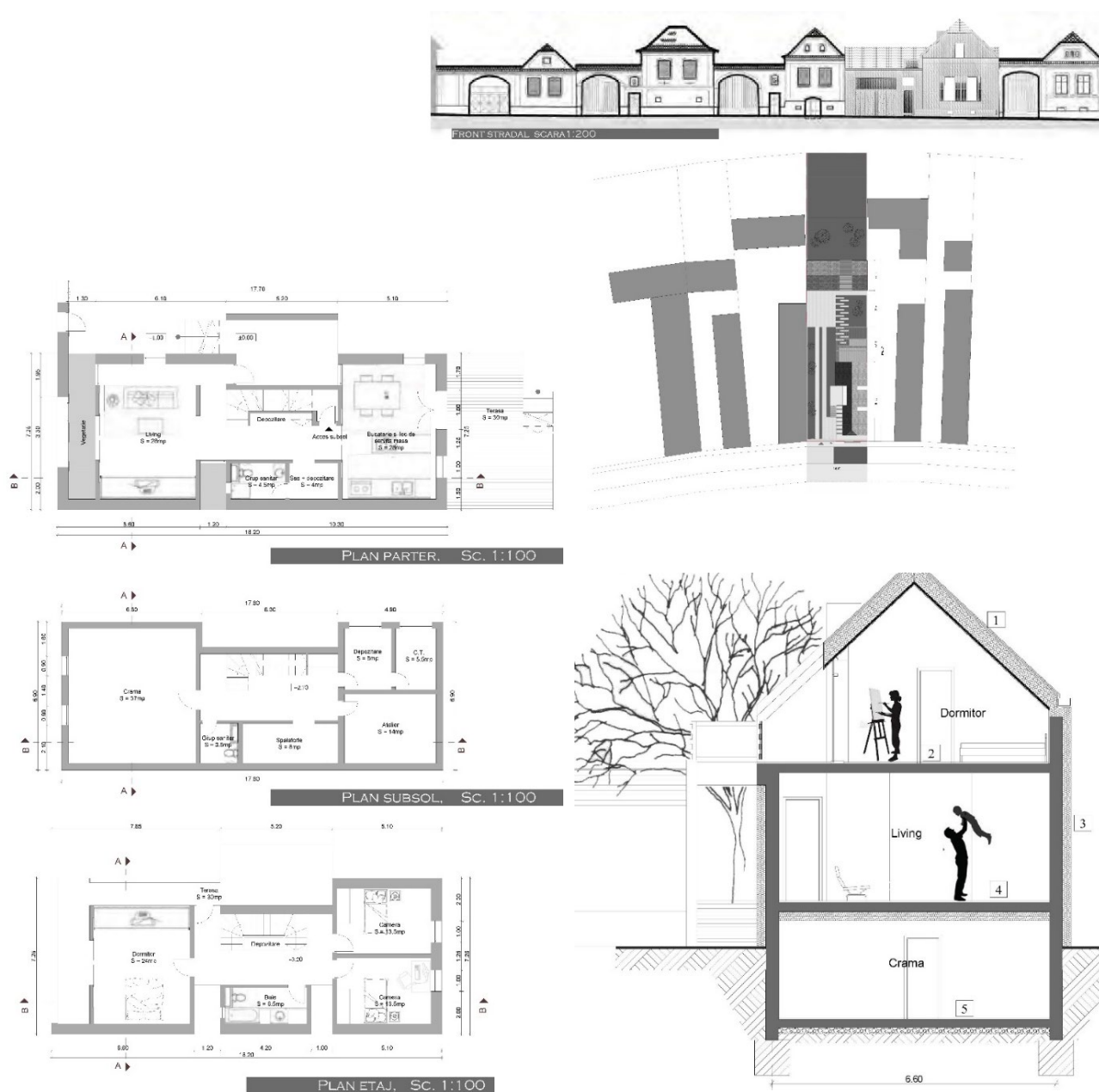
Propunerea pentru locuință în satul Daia reinterpretează locuirea rurală săsească preluând elemente recognoscibile, particularități tradiționale în manieră contemporană. Preluarea cu gesturi contemporane a elementelor identitare ale arhitecturii rezidențiale săsești conturează imaginea locuirii săsești

Sunt identificate și transpuse aspecte tradiționale. Distribuția funcțiunilor (casa în partea din față și atelierul în șura posterioară), partiul casei de locuit (plan tripartit cu camera bună orientată spre stradă, pridvorul de intrare pe centru, tinda centrală cu vatra cu acces spre pod și camera de locuit spre curte) sunt reiterate în limbaj contemporan. Elemente de lemn care apar la șura tradițională sunt reinterpretate în volumul propus. Unitatea frontonului stradal are forma unui zid perforat. Frontonul triunghiular este reprodus, iar decalajul între parter și pinionul podului acoperit în mod tradițional cu țiglă ceramică este interpretată printr-o ruptură de fațadă sub forma unui balcon. Balconul spre stradă este element specific arhitecturii românești observat ca element de adaos al caselor săsești cu locuitori români. Acesta este rezultatul procesului de aculturare, indicator identitar al locuitorilor casei. (fig. 177-179)

Fațada casei săsești pare a se retrage de la stradă, în prim plan aflându-se zidul masiv perforat în linii ferme, cele două goluri ale ferestrelor dinspre stradă fiind înlocuite cu un singur gol amplu.

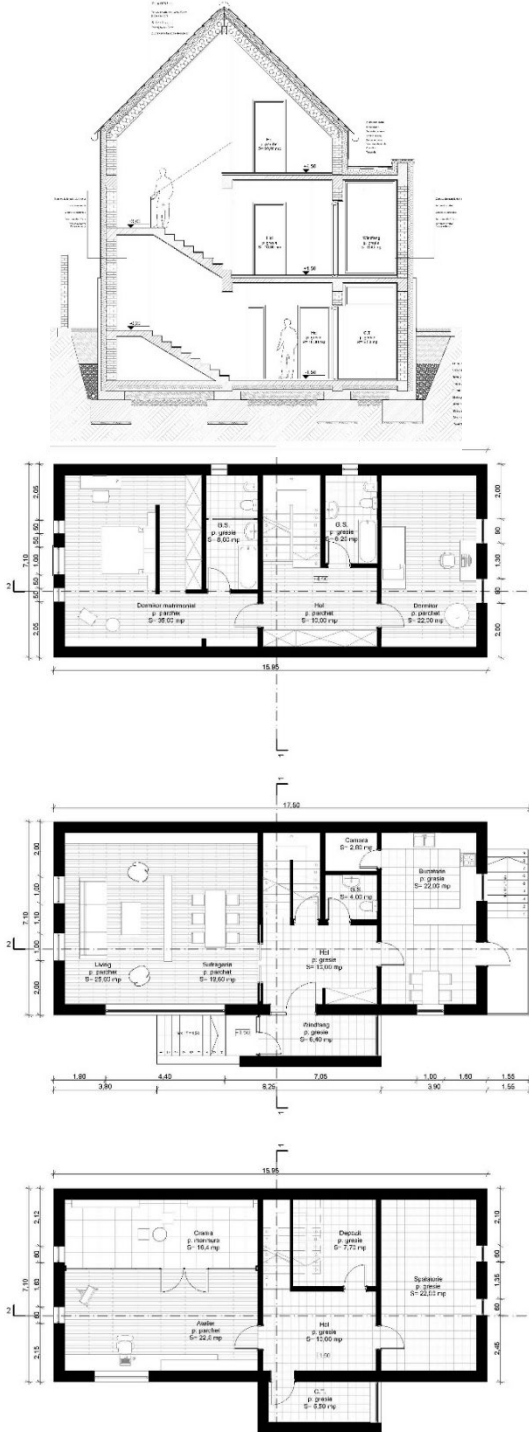
Gestul de a pune în prim plan fațada și de a plasa în plan secund frontonul țesit specific interpuse cu un balcon este sugestiv pentru atitudinea de continuitate și schimbare în contextul arhitecturii rezidențiale rurale săsești. Sunt puse astfel în relație elementele de limbaj contemporan, tradițional săsesc și elementele de identitate ale locuitorilor de astăzi.

Banca de la poartă întâlnită în sate și fereastra spre stradă cu dimensiuni mari transmit aspirația spre comunicare, de conectare și de etalare. Banca este simbolul comunicării din poziția de observator, iar fereastra spre stradă permite conectarea cu ceea ce se întâmplă în spațiul public și cedează în același timp din intimitatea locuinței lasând la vedere camera bună, încăperea unde are loc viața familială de zi și evenimentele speciale ale familiei.

Figură 179 Casă în satul Daia, stud. arh. Crenguța Hoza și stud. arh. Gabriela Olenici, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

Casă în satul Nadeș, județul Mureș

Figură 180 Casă săsească satul Nadeș, stud. arh. Andra Teodora Popa și stud. arh. Alexandra Mareș, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

Casa săsească contemporană din satul Nadeș, județul Sibiu perpetuează elementele tradiționale săsești rurale și elemente transmise ale arhitecturii românești. Balconul spre stradă la nivelul superior, decupat în pinionul casei are rol simbolic mai mult decât funcțional. Balconul are rolul de expunere și de interacțiune cu strada. Este atipic în mediul rural săsesc unde casele sunt introvertite, viața familială fiind separată față de viața comunității, fapt transmis prin fațada și porțile de zid opace și masive. Poate fi un element preluat din alterările pe care le aduc locuitorii români. Golul pinionului aduce aminte de arhitectura tradițională olandeză unde golul pinionului avea rolul de aprovizionare a podului cu ajutorul scripeților.(fig.180-181)

Prezența unui balcon pe frontonul fațadei indică prezența locuirii în spațiul podului. În arhitectura tradițională podul este un spațiu de depozitare sau afumătoare, iar golurile frontonului au rolul de a ventila acest spațiu auxiliar locuirii. Spațiile de locuit în pod se întâlnesc în arhitectura tradițională în Saschiz, județul Mureș unde se observă dimensiunea golurilor mai amplă și decorarea registrului pinionului similar cu registrul locuirii.

Prezența balconului sugerează transparența și dorința de a împărtăși din viața familială și intenția de a participa la viața comunității, dar din postura de observator. Pe de altă parte simbolizează detașarea față de comunitate, iar într-un sat, în special într-unul săsesc, buna locuire înseamnă participarea și implicarea în viața comunității.

Se observă planul alungit cu intrare centrală și distribuție a spațiilor de locuit după regula tradițională a locuinței săsești. Spațiile de distribuție și anexele locuirii sunt poziționate central. Observăm aici holul și scara. Anterior spre stradă este camera de zi așa cum în locuirea tradițională este camera de paradă, iar spre curte este încăperea pentru activitățile zilnice, în acest caz bucătăria cu acces spre grădină. Spațiile interioare integrează pe lângă funcțiunile locuirii tradiționale, funcțiuni noi specifice locuirii contemporane și profilulului proprietarului. Fluiditatea spațiului nou este în opoziție cu rigiditatea celui tradițional. Încăperile sunt deschise și comunică atât orizontal cât și vertical prin goluri și supanțe.

Figură 181 Casă săsească satul Nadeș, stud. arh. Andra Teodora Popa și stud. arh. Alexandra Mareș, îndrumător prof. em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

Casa notarului, sat Călnic, județul Alba

Figură 182 Casă notar, satul Călnic, AB – stud. arh. Cristina Sin și stud. arh. Nicoleta Cardoș, îndrumător prof. em. dr. arh. Adriana Matei, 2009

Proiectul pentru casa notarului din satul Călnic, județul Alba este modelat de caracteristicile arhitecturii rurale săsești și prefigurează proporțiile fațadei modelului arhetipal identificat. Sunt preluate elementele caracteristice: planimetria specifică a loturilor înguste și foarte adânci, geometria fațadei, cromatica și decorațiile sub forma brâielor orizontale și raportul între cele trei registre ale fațadei de la stradă (registru inferior al soclului, registrul median al ferestrelor și registrul superior al pinionului triunghiular). (fig.182)

În armonie cu contextul, proiectul redă și se integrează în identitatea arhitecturală a satului adaptându-se la frontul stradal prin închiderea și unificarea cu vecinătățile, precum și prin păstrarea opacității. Limbajul arhitectural este temperat, elementul nou al ansamblului fiind pergola din lemn care preia structura șarpantei din lemn. Planimetria propusă este în acord cu cea tradițională. Locul spațiilor de zi, ale familiei se află în partea frontală a casei, în relație cu spațiul public al străzii. Camera de zi și locul de luat masa au înălțime dublă. Locuința ocupă întreg volumul în L al gospodăriei tradiționale, al casei și al șurei. Cele două volume sunt articulate printr-o structură deschisă.

Casa atelier de mobilă, satul Criț, județul Brașov

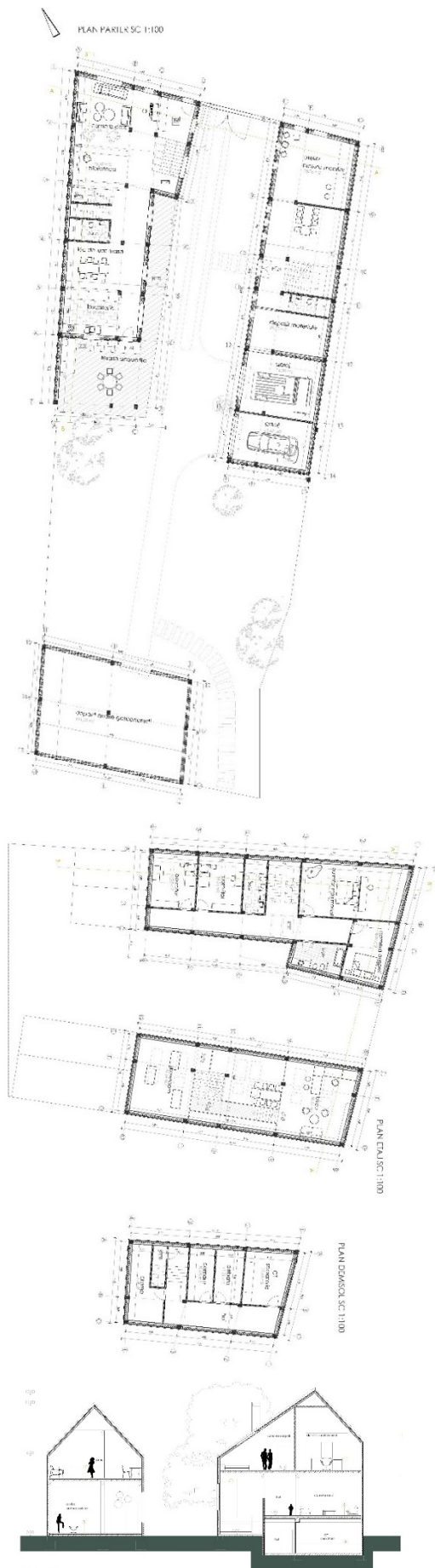
Figură 183 Casa cu atelier de mobilă, Criș, stud. arh. Ruxandra Grigoraș și stud. arh. Zoltán Antal, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

Casa cu atelier de mobilă propusă în satul Criș reprezintă o intervenție contemporană în mediul rural săsesc cu trăsăturile rurale ale arhitecturii tradiționale, așezarea pe parcelă, organizarea volumului pe lot, raportul volumului cu strada și profilul stradal. (fig.183-184)

Ierarhia spațiilor interioare preia dispunerea tradițională. Spațiul locuirii aparține volumului casei mari, iar volumul casei părințești sau a bucătăriei de vară adăpostește atelierul. Camera de zi este orientată către stradă, la parterul clădirii așa cum sașii dispun camera familiei sau camera bună. În partea posterioară a parcelei corpul vechii șuri funcționează ca depozit.

În ceea ce privește **relația cu strada**, se observă o interpretare a băncii de la stradă poziționată în fața casei cu rol de socializare și comunicare sau a intrării particulare întâlnită în Rășinari, Motiș, Mănărade sau Valea Lungă unde porțița este decupată în fațadă, un spațiu de tranziție mediind intrarea în curte și intrarea în casă. Se păstrează soclul înalt, locuința propriu-zisă fiind deasupra demisolului, iar relația între stradă și parterul locuinței este intermediată de câteva trepte care fac trecerea din curte spre locuință.

Propunerea păstrează elementul tradițional de relaționare între vecini – **hat-ul** săsesc – rigola de scurgere dintre gospodării de lățimea unui trotuar de acces cu rol de preluare a picăturii streșinii și de spațiu de ventilare și reparații a calcanelor. Este un element vizibil dinspre stradă, marcat printr-un zid cu înălțime mică acoperit cu țiglă. Existența acestui spațiu este un semn al bunei vecinătăți săsești, dar și al faptului că sașii ca buni constructori, asigură spațiul necesar pentru intervenția în menținerea sănătății casei.

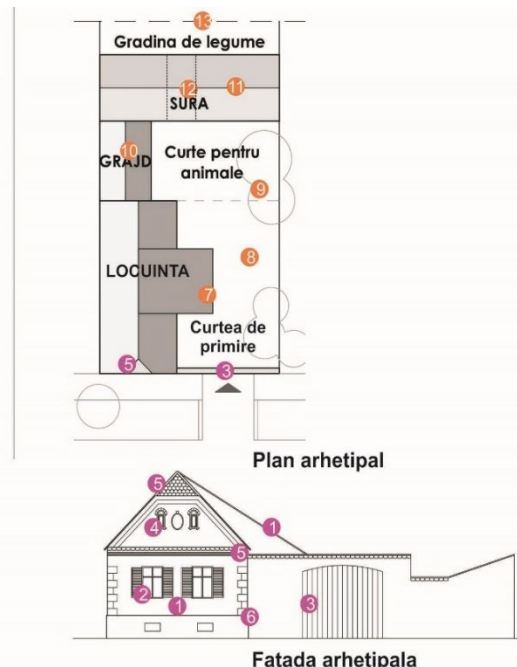
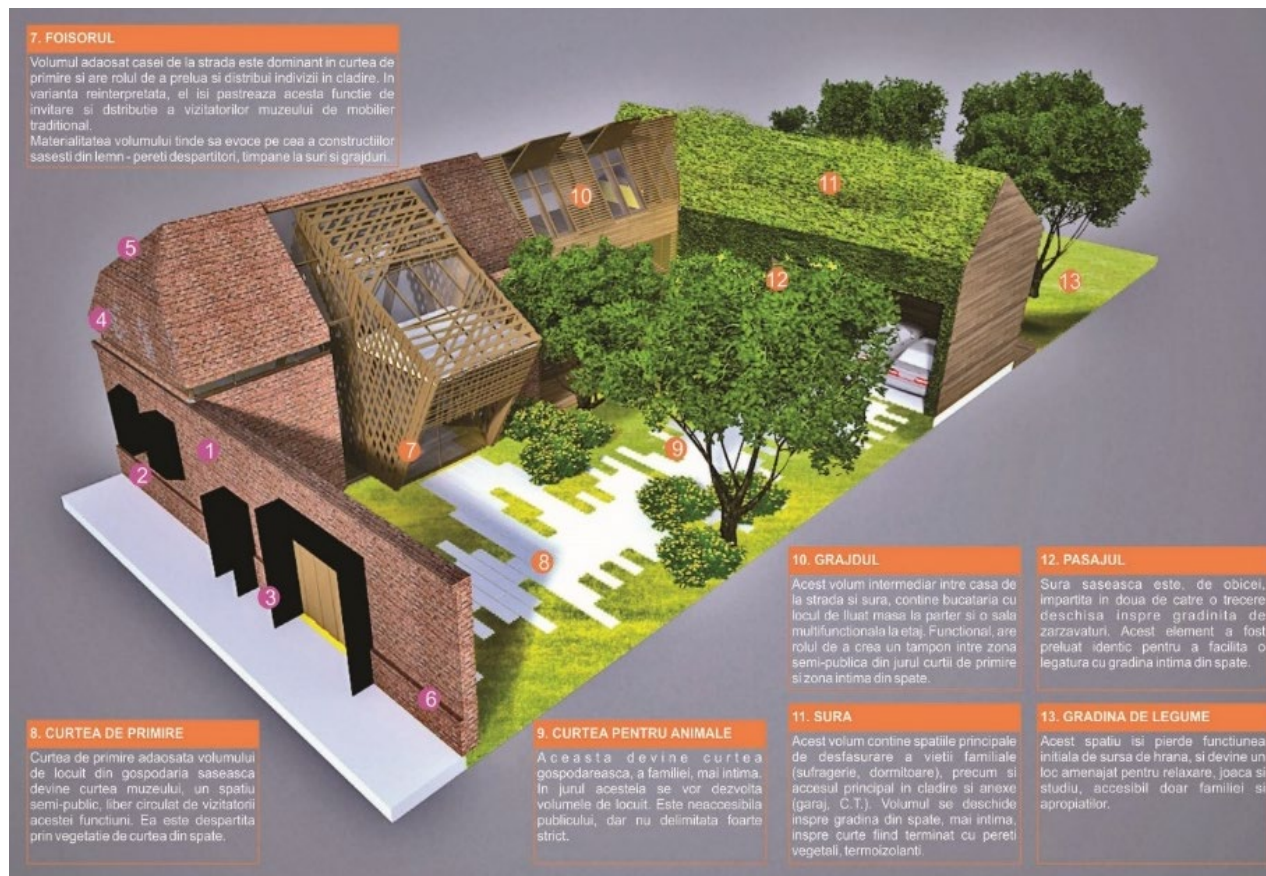

Casa cu atelier de mobilă de la Criț urmărește geometria fațadei săsești. Locuința este orientată spre stradă cu laturile scurte și afișează două pinioane triunghiulare verticale. Imaginea casei atât spre stradă, cât și spre curte este de tip urban. Pinioanele casei orientate spre stradă sunt alterate prin asimetrie, forma tradițională fiind astfel reinterpretată, asimetria fiind o trăsătură a arhitecturii contemporane. În același limbaj modern ferestrele sunt poziționate aleator. Apar obloanele din lemn cu detalii orizontale specifice imaginii tradiționale. Dispunerea acestora dezordonată este o imagine contemporană în care lipsește liniaritatea, iar sobrietatea fațadei tradiționale este înlocuită de spiritul ludic.

Fațada clădirii alterează elementele de gabarit, silueta și permeabilitate având un aspect contemporan datorită manierei ludice de dispunere a golurilor. Chiar dacă raportul plin-gol este similar caselor tradiționale, păstrându-se opacitatea spre spațiul locuirii, golurile sunt dispuse aparent aleator, fără simetrie. Imaginea modernă a fațadei este un gest just, asumat de a nu mima o fațadă de casă săsească, ci de ilustra contemporaneitatea intervenției. Sunt reluate elementele de permeabilitate precum poarta, masivitatea, golurile reduse sau elemente tradiționale precum obloanele de lemn.

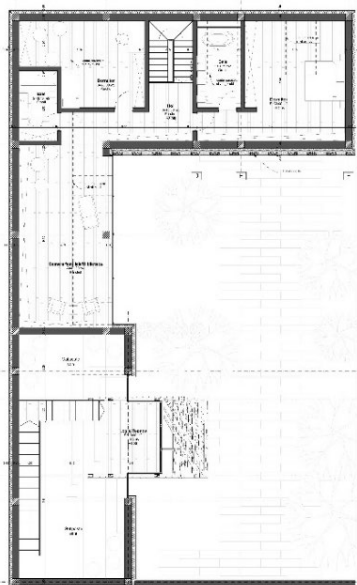
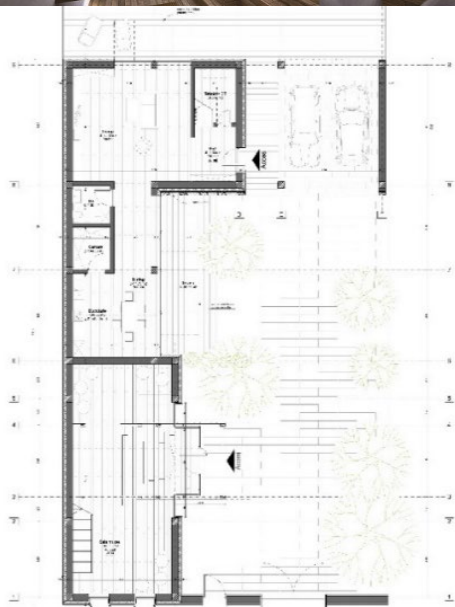
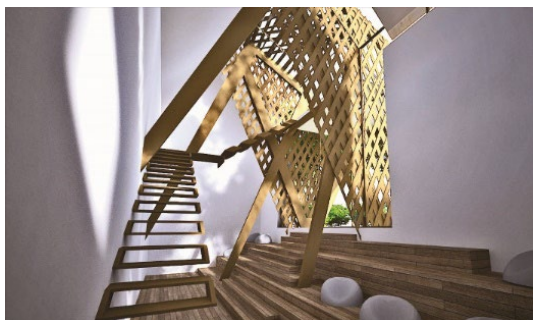
Figură 184 Casa cu atelier de mobilă, Criț, stud. arh. Ruxandra Grigoraș și stud. arh. Zoltán Antal, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

Casa muzeu al mobilierului, sat Ruși, județul Sibiu

Procesul creativ pentru proiectul casei din satul Ruși, județul Sibiu preia informațiile din mediul real elaborând un exemplu care reprezintă creatorul. Proiectul este rezultatul unui proces de creație în care sunt prefigurate și evocate formele tradiționale ale caselor săsești. Sunt identificate elementele tradiționale de construire și formă care constituie valori ale contextului (elementele de planimetrie precum încăperile și dispunerea acestora, zidăria, elementele volumetrice precum golurile, timpanul, porțile de intrare, teșitura pinionului, soclul și cornișa, volumele și spațiile: curțile de intrare sau primire, de animale și grădina de legume, casa, șura, grajdul, pasajul între curtea gospodăriei și livadă constituit de șură). (fig.185)

Figură 185 Casa contemporană Ruși, județul Sibiu – stud. arh. Dan Gheorghe Ioanici și stud. arh. Adrian Silviu Scripcariu, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

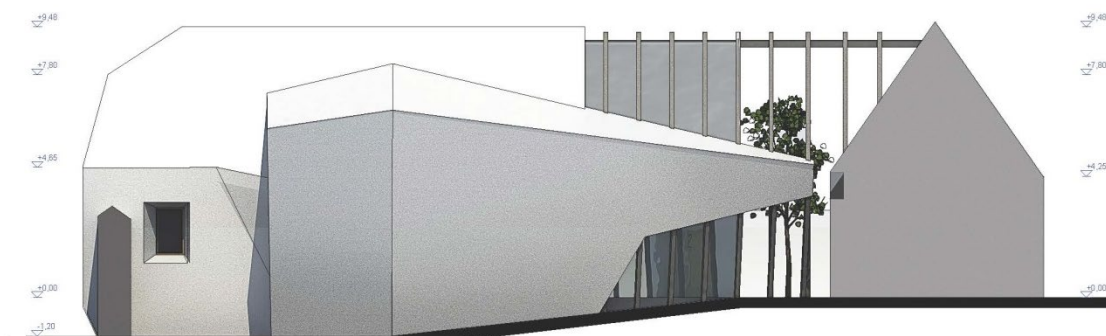
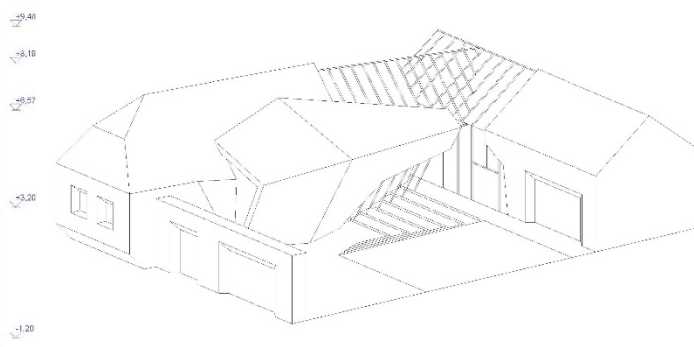
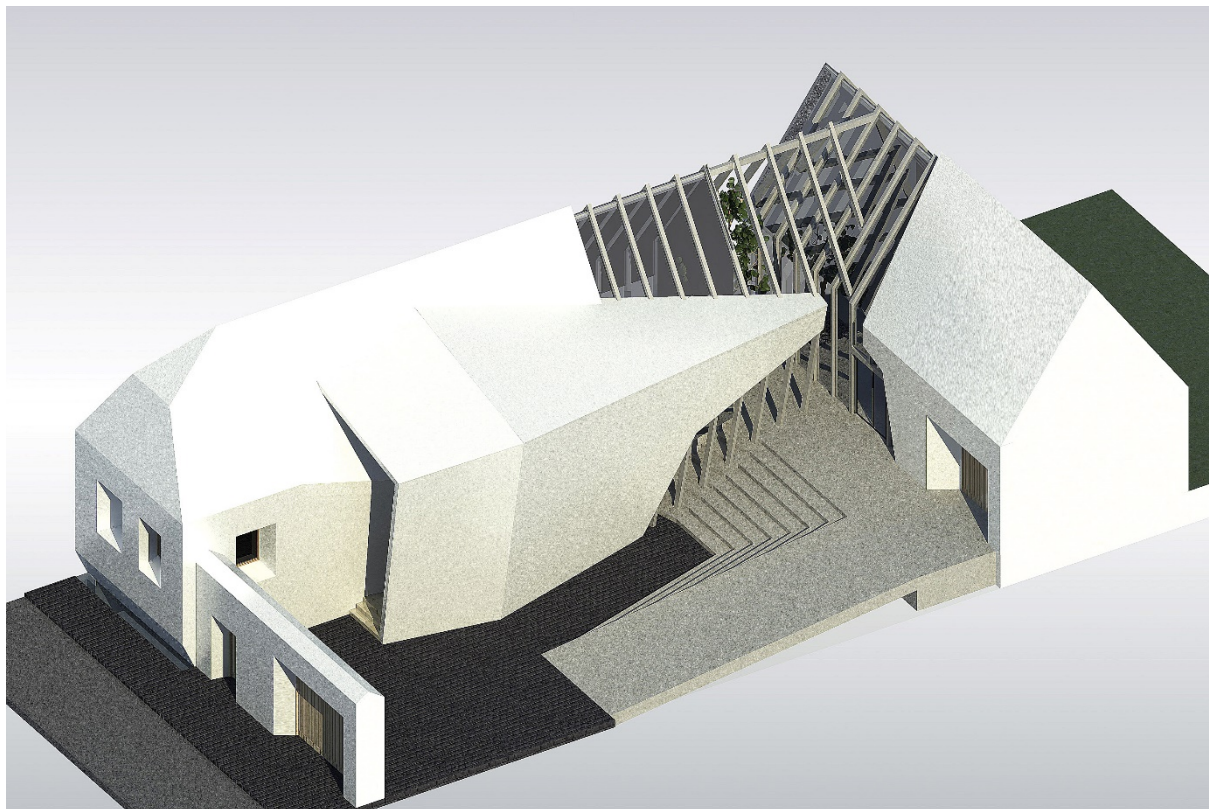

Valorile contextului sunt interpretate și recombinate într-o soluție creativă. Sunt preluate date de sit generale, așezarea volumului pe parcelă, relaționarea volumului cu strada sau ierarhia spațiilor, în timp ce elemente specifice ale arhitecturii tradiționale săsești sunt evocate precum zidăria de cărămidă, zidurile groase specifice, golurile ferestrelor și ale porților, iar elemente identitare recunoscutibile cum este pridvorul de intrare, pinionul sau cornișa fațadei sunt prefigurate în forme noi de limbaj contemporan. Gesturile îndrăznețe de prefigurare ale formelor săsești transmit mesajul arhitecturii rezidențiale rurale săsești prin elemente contemporane. Casei îi este atribuită funcțiunea de **muzeu de mobilier** pe lângă cea de locuire. Interiorul volumului casei dinspre stradă este reconfigurat ca sala deschisă pe două niveluri pentru expunerea pieselor de muzeu, ocupând planul parterului și al mansardei. Existența spațiului muzeal reprezintă un mod de a reda casa comunității și de a împărtăși tradiția și istoria casei săsești cu publicul prin accesibilizarea spațiului interior. (fig.186)

Casa este redusă la **esențial**. Zidăria este lăsată la vedere, iar decorațiile lipsesc, locul acestora fiind preluat de detalii care evocă, neagă sau prefigurează. Ancadramentele ferestrelor iau forma unor cutii care reiterează adâncimea golurilor ferestrelor datorită grosimii zidurilor casei tradiționale, element recunoscutibil al arhitecturii săsești. Fanta de lumină poziționată la nivelul cornișei realizată prin decuparea volumului reprezintă negația volumului extern al streașinii și cornișei. Volumul pridvorului de intrare este tratat în contrast cu ansamblul construcției. Pridvorul sau „Laube-ul” săsesc este prefigurat în limbaj contemporan printr-un volum traforat cu elemente din lemn dispuse aparent aleator care neagă ordinea arhitecturii săsești, dar evocă relația spațiilor interioare cu exteriorul prin spațiul de tranziție.

Figură 186 Casa contemporană Ruși, SB –Ioanici și Scripcariu, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, 2013

Casa pentru un pictor, sat Cristian, județul Sibiu

Figură 187 Casa pictorului, sat Cristian, județul Sibiu – stud. arh. Alina Voinea și stud. arh. Mihai Păun, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, ș.l.dr.arh. Smaranda Todoran, 2010

Figură 188 Casa pictorului, sat Cristian, județul Sibiu – stud. arh. Alina Voinea și stud. arh. Mihai Păun, îndrumător prof.em.dr.arh. Adriana Matei, ș.l.dr.arh. Smaranda Todoran, 2010

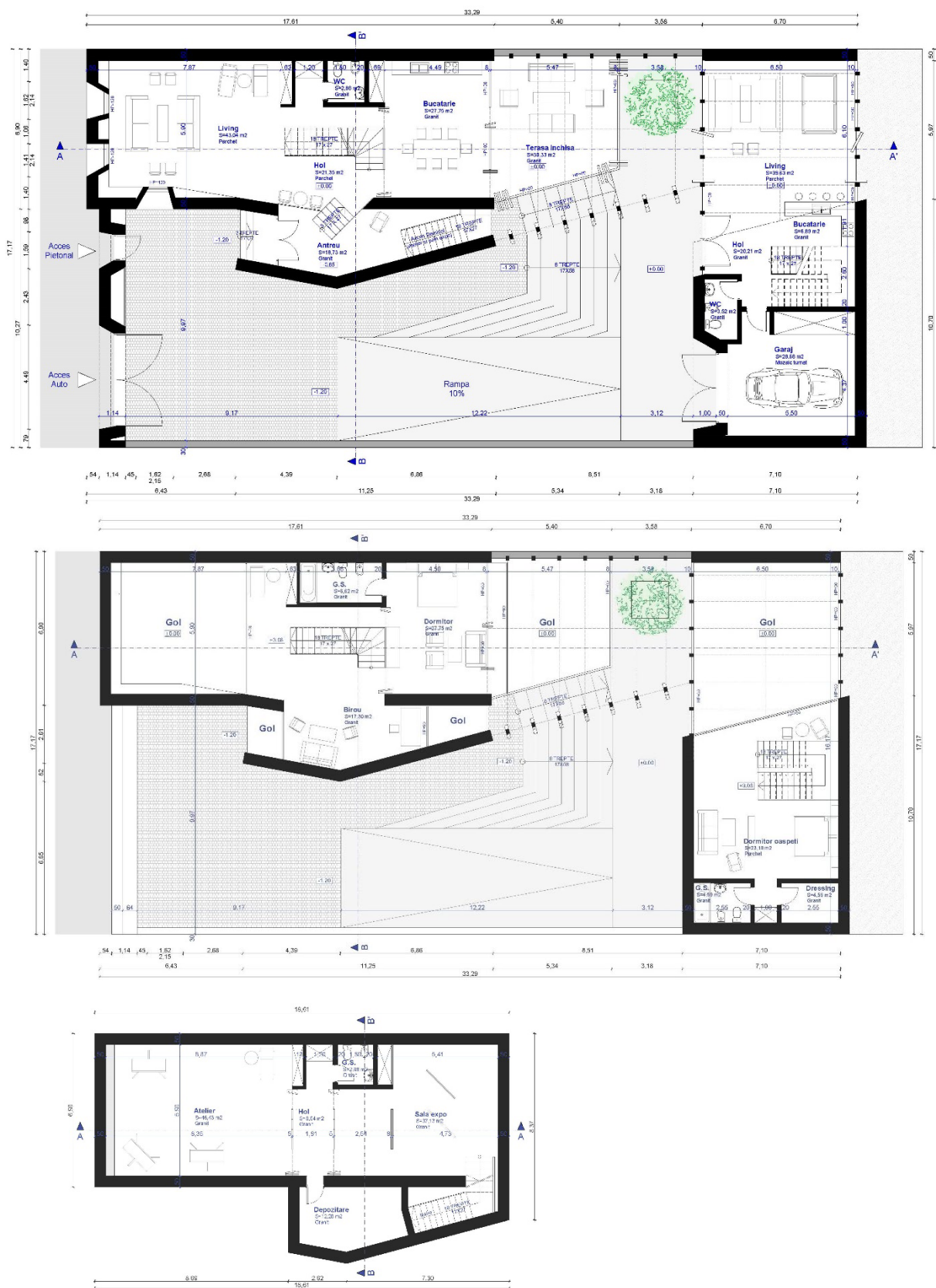
Modelul transformațional de creație a casei pictorului din satul Cristian, județul Sibiu implică două categorii de forțe, determinanții și transformanții. „*Prin determinanți se mișcă materia, prin transformanți se mișcă spiritul.*”⁸⁰⁵ Determinanții condiționează datele proiectului și influențează arhitectura care tinde să le rezolve și să le depășească. Transformanții impun forța creatoare a arhitectului. (fig.187)

Factorii care determină forma arhitecturală sunt de context general și local și impun datele de sit și elemente specifice identitare ale arhitecturii rezidențiale săsești (ocuparea parcelei, relația cu vecinătatea, gabaritul, proporțiile, ierarhia spațiilor exterioare și relațiile spațiilor interioare, poziționarea volumelor și raportul plin gol). Factorii care transformă arhitectura sunt proprii arhitectului care aduce elemente de limbaj, auxiliare și rezolvări care completează, schimbă sau alterează. (fig.188-189)

Lotul îngust și lung impune o așezare parcimonioasă pe lot și afișare la stradă a fațadei scurte cu pinion triunghiular. Gospodăria este ascunsă față de spațiul public al străzii de garduri mari de zid perforate de porți mari pentru utilaje și porți mici pietonale, uneori boltite. Fațada spre stradă este masivă, afișând două ferestre mici retrase care străpung zidul gros de piatră sau zidărie de cărămidă. Aceste elemente definitorii pentru arhitectura locuirii săsești din mediul rural sunt transpuse în limbaj contemporan în intervenția propusă. Interiorizarea gospodăriei și a vieții familiale este reluată, gospodăria săsească acționând ca o poartă de trecere între viața satului și zona agricolă, a naturii controlate de om, a terenurilor cultivate.

Propunerea redă adâncimea zidurilor prin artificii volumetrică care mijlocesc relația spațiului interior-exterior, relația vieții familiale cu cea a comunității și a luminii naturale cu spațiile interioare. Prin schimbările de volum, pliarea sau sculptarea volumului sunt redade registrele principale ale fațadei, dar și volumul pridvorului de intrare este reinterpretat, precum și Giebel-ul săsesc sau teșitura pinionului. Casa primește o funcțiune particulară, în acord cu caracterul rural săsesc, acela de oază de creație, liniște, conexiune cu natura, cu un mod primar traiului și al locuirii pentru pictor cu atelier de pictură. Culoarea albă evocă curățenia și puritatea varului în care sunt vopsite casele tradiționale și sculaturalitatea arhitecturii tradiționale săsești. Articulația între casă și șura perpendiculară este o diluție de construcții ușoare interpretată ca seră transparentă, o articulare de spațiu între volumele celor două aripi, a locuinței și a șurii. Structura este vizibilă reinterpretând coastele din lemn.

⁸⁰⁵ Anton Dâmboianu, „Note de curs”, Revista Arhitect, București (1997-1998).

Figură 189 Casa pictorului, sat Cristian, județul Sibiu – stud. arh. Alina Voinea și stud. arh. Mihai Păun, îndrumător prof. em. dr. arh. Adriana Matei, ș.l.dr.arh. Smaranda Todoran, 2010

7.2. Studiu de continuitate și schimbare în contemporaneitate

Studiile de caz relevă tranziția valorilor tradiționale în contemporaneitate, procesul de negociere între vechi și nou având ca mediator arhitectul. În negociere valori se pierd în ruină, valori sunt salvate și protejate prin conservare și restaurare și valori sunt regenerate și perpetuate în arhitectura contemporană.

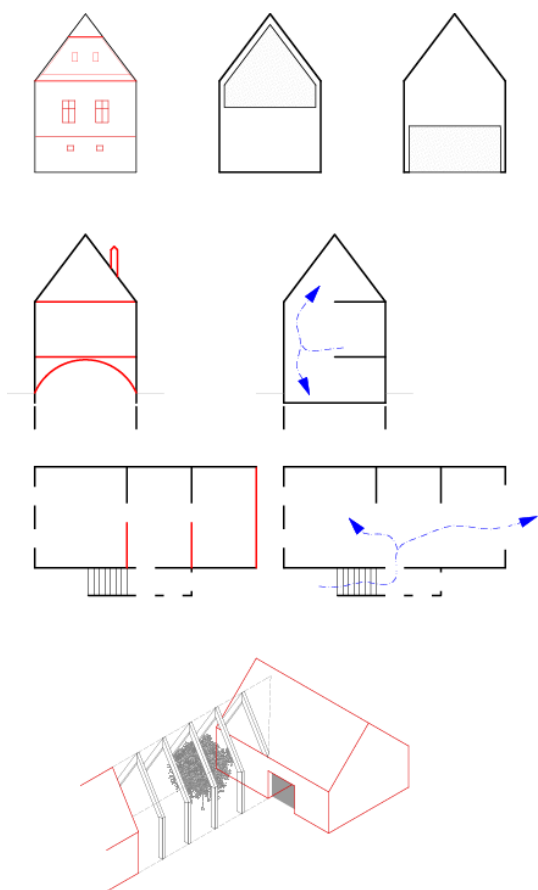
Ruina este un indicator al valorilor în context cultural spațio-temporal. Se observă viabilitatea valorilor, punctele vulnerabile care determină pierderea valorilor. Ruina este în același timp o resursă valorică identitară a locului fiind parte din „*genius loci*” și exprimând „*zeitgeist-ul*” care pune amprenta pe loc. Ruina face parte din expectativa pentru reînnoire fie prin descompunere, prin disecție sau prin inserția noului. Atitudinea asupra ruinei este bidirecțională, fie acceptată ca având valoarea intrinsecă, fie ca având valoare de conținător și suport identitar pentru nou. Ruina este observată, parazitată, analizată sau completată cu coroana valorică. Imaginarea Băncii Angliei anticipează și asumă efemeritatea valorilor arhitecturii. Proiectul Dovecote Studio reprezintă o parazitare a ruinei și a identității acesteia. Activitatea lui Mo Michelsen Krag este de disecare a arhitecturii abandonate. Proiectul Kendal utilizează ruina pentru a integra noul în context istoric și aduce o coroană nouă, atât edificiului, cât și valoric. Se observă perpetuarea relației cu situl, cu contextul material și cultural, dar și pierderea valorilor coroanei clădirii. Acoperișul cu structură din lemn are cele mai multe puncte nevralgice în cazul casei săsești, pierderea fiind de sus în jos. Baza valorică este perpetuată în timp ce coroana valorică este vulnerabilă în lipsa mentenanței. **Prin salvare și protecție** are loc tranziția valorică. Casele sunt readuse la viață. Gospodăria este reintegrată în economia satului. Locul renaște, devine parte activă în viața comunității. Casa este resuscitată energetic. În trecerea de la tradiție la modernitate se suprapune învelișul nou conținutului vechi. Se formează palimpsestul valoric fie din umbră, fie cu amprenta creativă.

Atitudinea de detașare și subordonare prin mentenanță și întreținere a arhitecturii fără aport creativ prin abordarea muzeală a vieții satului urmărește autenticitatea tradițională a caselor care stârnește emoții și senzații, nostalgie și sentimentul de apartenență. Sunt salvate și protejate valori culturale tangibile și intangibile, sunt instigate instanțe prezente și absente, mărturii ale trecutului. Casa devine un exponat în sine, spațiile activând comunicarea cu locuitori absenți ai casei.

Atitudinea de restituire și transpunere în dimensiunea contemporană cu ajutorul filtrului valoric creativ (restaurare creativă) activează relația între tradiție și realitate. Are loc refuncționalizarea edificiului prin păstrarea funcțiilor și introducerea funcțiilor noi. Intervenții sensibile simbolice sedimentează relația tradiție și contemporaneitate. Casele de la Copșa Mare realizate de Kim Attila și de colectivul Gavozdea, Gavozdea, Basetti, Casa Albă din Viscri realizată de Werner Desimpeleare și Casa din Cisnădioada, MHS și fabrica din Saschis sunt exemple de salvare și protecție valorică creativă.

Atitudinea ruralistă se manifestă prin tendință de ruralizare stilistică prin care este recreată stilistic o imagine mozaic asupra arhitecturii tradiționale prin punerea laolaltă a mai multe elemente din medii tradiționale și etape temporale diferite. Se formează o imagine nouă ruralizată confuză vizibilă în special în interiorul curții și prin amenajarea interioară în ansamblurile turistice. **Regenerarea** valorică implică transmiterea valorilor în limbaj contemporan cu sinceritatea creației. Celor două dimensiuni, tradiție și contemporaneitate li se adaugă dimensiunea transcedentală, axialitatea valorică. În această dimensiune a filonului valoric creativ atitudinea este de căutare a căilor de transmitere a valorilor prin creație. Transmiterea valorilor este fuzională, sinergică și sincronică. Suprapune în palimpsestul valoric al arhitecturii contemporane valori din energia contradicției culturale și a contrastului între generații. Valori tradiționale și contemporane, valori vechi și noi se contopesc organic.

Regenerarea valorică transmite valorile tradiționale arhetipale: configurația lotului specific satului flamand alungit și îngust, modelul gospodăriei francophone - ierarhia spațială a gospodăriei (curtea de primire a locuinței și curtea anexelor, respectiv curtea și grădina), așezarea volumului pe lot (axial, longitudinal și transversal, pe laturile lungi și scurte), relația volumului cu strada (frontul opac și fațada cu pinion și poartă), raportul casei pe lot (casa așezată anterior în colțul lotului), volumul casei (longitudinal paralelipipedic cu înveliș în două ape cu pridvor sau târnaț) spațiul interior (planul tripartit longitudinal cu încăperile de locuit spre stradă și spre curte, spațiu central de tranziție, spațiul deschis al podului) și aspecte ale materialității (opacitate, zidul de cărămidă, structura de lemn).

Figură 190 Valori noi ale modelului arhitectural săsesc: Peretele vitrat, spațiul fluid, volumul de tranziție - pergola

Se perpetuează valori vechi, vechi neavând aici sens periorativ, ci de sedimentat și rafinat. Conexiunea (unitate și comunicare, extrovertire), introvertirea (opacitate, intimitate), măsura (parcimonie), armonia (ritmul și polisemia) sunt valori tradiționale care clivează în arhitectura contemporană.

Apar **valori noi** în configurația funcțională, a spațiului interior și a structurii, prin materialitate. Funcțiuni noi iau locul spațiilor anexe agricole. Locuirea rurală se transformă și preia caracteristici urbane. Este protejată **intimitatea** locuirii. În trecut gospodăria interiorizează activitatea rurală, locuirea implicând odihna și activitatea de producție. Locuirea contemporană este interiorizată. În locuință se desfășoară atât activitățile de zi, cât și cele de noapte. Are loc relaxarea, activitățile profesionale și de socializare. Casa reprezintă **binomul locuință – locuitor**. Îmbină locuirea cu ocupația care întreține viața. Astfel locuința contemporană primește valențele profesiei. Se păstrează planul alungit segmentat în trei părți și distribuția spațiilor spre stradă și spre curte cu spațiu central de distribuție. Este integrat în locuință podul, iar spațiul interior se fluidizează, comunică prin deschiderea spațiilor pe orizontală și verticală. (fig.190)

Exteriorul și natura sunt imagini pentru contemplare față de care omul modern se detașează. Introvertirea locuirii se transmite prin opacitatea frontului stradal format din fațadă și poartă reluată prin evocare și închiderea pe laturile lotului. **Unitatea** locuirii exprimă faptul că „înconjurați de vecini, devenim parte integrantă a cartierului, o unitate într-un grup de unități corelate una cu alta, parte importantă a întregului”⁸⁰⁶.

Solidaritatea comunității și unitatea frontului stradal este reluată prin conexiunea comunității rurale contemporane atât în mediu real, cât și virtual. **Comunicarea** este transmisă prin elemente vechi precum banca de la poartă, dar și prin elemente noi precum fereastra amplă și balconul inserat în pinion. Banca de la poartă specifică lumii rurale indică nevoia de socializare, participare la viața comunității. Fereastra mare modernă indică dorința de interacțiune și conexiune între familia nouă și comunitatea satului contemporan. Această fereastră amintește de locuințele urbane flamande cu fereastra camerei de zi la nivelul străzii care expune spre stradă viața familială fără filtru.

⁸⁰⁶ Simonds, *Arhitectura peisajului*, p. 80.

Lotul, curtea și casa sunt supuse parcimoniei modelului flamand și francofon și la optimizarea specifică modelului urban. Această optimizare este reluată prin frontul îngust la stradă și distribuția uniformă a spațiului străzii între gospodării. **Ritmul** fronturilor stradale format prin succesiunea fațadelor cu pinion și alternanței casă poartă este reluat. Se observă **polisemia** culturală transmisă în arhitectura contemporană prin integrarea subtilităților culturale și a diversității în limbajul arhitectural.

În intervențiile contemporane arhitecturale în contextul rural săsească se observă conduita contextuală creatoare. Valorile arhitecturii tradiționale sunt perpetuate. Opacitatea, intimitatea sunt evocate sau prefigurate, iar relația cu natura și cu spațiul interior sunt reinterpretate din perspectivă valorică contemporană. Opacitatea fațadei și integrarea în front sunt reiterate precum și intimitatea ansamblului determinată de organizarea lotului și așezarea volumului pe parcelă. Unitatea volumetrică este interpretată prin intervenții tip pergolă. Structura spațială interioară își schimbă dinamica. Spațiul interior tradițional alungit pe trei niveluri este fluidizat, orizontal și vertical păstrând ierarhia spațială. Relația cu exteriorul prin spații de tranziție este preluată în limbaj contemporan, iar golurile spre curte și spre grădină sunt ample fiind inițiată comunicarea detașată cu natura.

Sistemul valoric al arhitecturii săsești tradiționale este perpetuat fiind transpuse fațada și volumul, structura spațială. Asemeni cazurilor localnicilor spațiul interior este imprimat identitar prin valori ale arhitecturii contemporane (spațiul deschis, peretele vitrat, elemente de tranziție) și ale locuitorului contemporan. Aceste valori noi sunt în concordanță cu sistemul valoric al arhitecturii săsești, fiind subordonate unității, opacității intimității și relației urban-natural specifice acestora.

Transmiterea valorilor identitare în rezidențialul săsesc are loc în triada valorică a locuitorului, contextului rural săsesc, arhitect și locuitor. Transmiterea implică ciocnirea a trei sisteme valorice, a arhitecturii săsești, a arhitecturii contemporane și a locuitorului.

Atitudinea arhitectului contemporan este de valorizare a identității culturale absente idealizate reprezentate prin patrimoniul săsesc și cele ipotetice ale locuitorului ideal. În cele trei direcții de dezvoltare ale satului săsesc, ruina sau împietrirea (excluderea), conviețuirea sau „*lipitura*” (identificarea) și fuziunea (transmiterea - încrucișarea) casa săsească, locuitorul său și arhitectul compun un ulcior valoric. Ulciorul ruină revendicat de natură reface ciclul, fiind recucerit de natura din care s-a format. Acesta rămâne mărturia civilizației și instigă la cunoaștere. Ulciorul trofeu al mileniului trecut reprezintă apogeul creator al unei civilizații și este conservat și expus ca mărturie. Ulciorul funcțional care hrănește setea vieții atrage oamenii care se adaptează valorilor sale. Conținătorul mediază relația între fondul vechi și forma nouă a locuitorilor. Ulciorul cu filon prețios sau protezat presupune existența artizanului care vine cu propriul filon valoric pentru a reda viața. Ulciorul protezat are nevoie de viziunea trecutului forme și a viitorului fondului. Călăuzește schimbarea de la vechi la nou. Ulciorul contemporan sintetizează și sincretizează valoric și surprinde esența culturală sedimentată și vitalitatea spirituală a oamenilor. Atitudinea sintetică și sincretică catalizează cultural.

8. Concluzii. Actori și valori în arhitectura rurală săsească din Transilvania

Studiul peisajului cultural săsesc, arhitectura și identitatea satelor din Transilvania, are scopul de a extrage valori specifice de arhitectură și valori generale. Astfel că este reconstituit arborele valoric prin grupele valorice de arhitectură materiale, tangibile și sunt scoase la iveală valori generale identitare transmisibile imateriale, intangibile.

Instanțele satului săsesc

Peisajul cultural săsesc este modelat de istorie și evoluează împreună cu aceasta. Arhitectura face parte din peisajul cultural fiind la rândul ei modelată. Studiul urmărește cultura și tiparul civilizației săsești plasând arhitectura săsească în context cultural. Se observă trei actori care modelează peisajul: arhitectura săsească rurală, generația tânără a locuitorilor celor trei culturi, săsească, românească și romă și arhitectul.

Arhitectura tradițională săsească reprezintă cultura occidentală și este parte din cultura universală. Are valoare de orientare și informare. Are valoarea adevărului, actualității, ritmului exprimând momentul istoric și momentul de arhitectură. Are valoarea emoției deoarece face apel la sensibilitate, sentiment și expresie. Are valoarea armoniei simfonice anunță, informează și diseminează semantic. Are valoarea retrospectivei, diacroniei ca moștenire a trecutului, indică valoarea timpului, a cronologiei și lasă loc interpretării. Are valoarea unicității, originalității, creației, geniului. Reprezintă un stil unic, irepetabil, reperabil timpului, locului și oamenilor, culturii și civilizației.

Satele săsești, context al diversității, sunt în transformare reflectând mentalitatea comunității și relațiile instanțelor sale. Arhitectura tradițională a caselor săsești joacă rolul de **exponat** prin muzeificare, rolul de **conținător** prin asumarea schimbărilor contemporane în context local și prin import și **conținut** identitar al valorilor tradiționale, rolul de **resursă valorică** la care se raportează noile intervenții.

Casa și gospodăria săsească asumă rolul de **conținător** în contextul relației dinamice cu contextul temporal, cultural și social primind schimbările asemeni unei pânze, sub forma unui *palimpsest*, suprapunând valori tradiționale și contemporane, povești vechi și noi. Este un conținător de înțelegeri, simboluri, coduri, memorii, nevoi, aspirații, semne, între care există relații de semnificație și reprezentare în arhitectură. Este asemeni *Matrioșka* cu mai multe straturi urmând principiului de estetică japonez wabi obiectul având straturi de semnificație prin a căror dezvăluire iese la iveală frumusețea. Spațiul construit al rezidențialului săsesc este un **sistem valoric** referință în procesul de creație, perpetuare și coexistență a valorilor arhitecturale într-un context cultural consistent.

Patrimoniul săsesc este subiectul negocierii valorice interculturale. În manifestarea tuturor actorilor peisajul săsesc se schimbă sub acțiunea *conservării*, *metamorfozei* sau *transformării*. Pentru organizații peisajul construit aparține scenei patrimoniale, „*un fundal static pentru un joc cu dinamică proprie*”⁸⁰⁷. Pentru locuitori este un receptacol care „*reprezintă și manifestă schimbarea socială*”⁸⁰⁸. Peisajul se metamorfozează. Pentru arhitect este un instrument, „*un instigator al schimbării culturale*”⁸⁰⁹. Peisajul se transformă cu propriile unelte. Este un organism în evoluție și are rol de resursă culturală și suport identitar.

Locuitori noi aduc viață în casa săsească, valoare condițională a transmiterii valorilor. Valoarea locuitorilor contemporani adaptați este de protecție a culturii care fuzionează atât cultura orientală, cât și cultura occidentală. Locuitorii noi sunt sașii absenți, localnicii români și romi și organisme patrimoniale. Sașii sunt strămoșii modelatori ai arhitecturii prin care se transmite inteligența arhaică. Înaintașii acestora mențin legături sezoniere și virtuale cu Transilvania ca peisaj al rădăcinilor. Noii locuitori prezenți readuc la viață peisajul rural săsesc, și se manifestă identitar. În aceste manifestări este ceva primar al ființei umane, exprimând chinul devenirii, al debusolării, dar și curajul căutării. Organizațiile patrimoniale asumă rolul de canal de comunicare cu omul arhaic ideal.

⁸⁰⁷ Citat original „a static background for a game that follows its own dynamics” în Heynen și Loeckx, „Scenes of Ambivalence”, pp.103-104.

⁸⁰⁸ Citat original „represents and manifest social change” în Heynen și Loeckx, „Scenes of Ambivalence”, pp.103-104.

⁸⁰⁹ Citat original „an instigator of cultural change” în Heynen și Loeckx, „Scenes of Ambivalence”, pp.103-104.

Generația tânără aspiră la **armonie**, la ceea ce nu se transmite. Separarea generațională între părinți și copii nu este doar o ruptură, ci crearea spațiului de creștere, de evoluție asemeni unui arbore care are nevoie de spațiu să întindă coroana. Știm că „*tinerii au o capacitate imaginativă eliberată de balastul cunoașterii, al înțelepciunii și al prudenței.*”⁸¹⁰ Dar și că atât omul sedentar, cât și omul nomad sunt creativi în soluționarea problemelor. Atât starea de somnolență care precede sau urmează somnului, cât și plimbarea este propice **intuiției** deoarece se relaxează rațiunea de rutină lăsând loc percepției posibilităților și abilității de constuire a scenariilor inedite și de rezolvare a enigmelor care ne preocupă. Intuiția anunță **imaginația** care înseamnă deschiderea căilor spre necunoscut, fiind facultatea de a concepe ce nu există încă și presupune spirit de fertilitate și creativitate.⁸¹¹ Astăzi occidentul are două noi valori: armonia valorică (iubirea) și intuiția, florile generațiilor de ieri. Se ivesc două noi valori: simfonia valorică (fericirea) și imaginația, rodul florilor de azi.

Expectativa generației tinere coincide cu germinarea seminței noului sădită de generația matură. Observăm o aparentă ruptura între generații. Horia Patapievici menționează că în obsolescența omului, sau învechirea omului, transmisibilitatea tradiției în modernitate, a memoriei prin imaginație își pierde însemnătatea. În manifestul cyborgului omul nu mai este un sine, ci aspiră la a fi un mecanism inteligent⁸¹². Generația tânără năzuiește la triada estetică, adevăr, bine și frumos căutând în realitatea virtuală.

Dacă generația de ieri are cunoașterea, iar generația de astăzi intuește, generația de mâine creează. Apar schimbări culturale prin valori noi și comportamente care se răspândesc. Schimbarea nu este bruscă, ci este sămânța sădită. După teoria sociologului Rudolf Reszohazy „*e nevoie de 30-40 de ani ca un actor să iasă din modul de a gândi și să intre în spiritul timpului.*”⁸¹³ După această teorie de acum și în următorii 10 ani, (30-40 ani după căderea regimului comunist din 1989 când se produce schimbarea în satul săsesc) asistăm la erupția și manifestarea unui nou mod de gândire în ruralul săsesc. Iar acest mod de gândire ancorat în spiritul timpului se va fi manifestat și în arhitectură printr-un stil care se va fi aflat în germinare. Neagu Djuvara observă că pentru a modifica personalitatea de bază este nevoie de trei generații până la ivirea geniului creator a noii culturi, limita minimă fiind de 100-140 de ani.⁸¹⁴ În consecință după încă o sută de ani va apărea geniul creator al satului săsesc. Arhitectura, purtător de valori, va transpune sistemul valoric al timpului. Rămâne să creem condițiile propice dezvoltării acestora și să culegem semințele valorice ale plantelor efemere. Semințele valorice reprezintă întrebările pe care strămoșii le sădesc și care se vor germina de înaintași. Tăcerea generației tinere nu este un răspuns negativ la implicare, este căutarea răspunsurilor generațiilor anterioare. Generația nouă are nevoie de spațiu, de detașare, de comuniune.

Transmiterea valorilor implică natură, muncă, creștere, evoluție după modelul uman, cultural transpus în procesul de creație. De la exodul sașilor și începutul colonizării contemporane de început de mileniu al III-lea vor fi trecut trei generații și minim 100-140 de ani până la apariția în rândul noii generații a unui **arhetip** reprezentând hibridul cultural între cultura săsească cea românească și rromă, între cultura occidentală, balcanică și orientală a Transilvaniei, între tradiție și modernitate. Acest arhetip va fi esența valorilor expresia regenerării valorilor universale, sinergia și sincretismul valoric între sistemele valorice culturale occidental, oriental, balcanic și a identităților sașilor, românilor și rromilor. Renașterea sistemului valoric presupune pierdere, dar și salvare și protecție a valorilor ceea ce implică acceptarea ruinei și munca de salvare și de protecție.

În comunicarea reflexivă, focusul este asupra emițătorului, arhitectura săsească care emite, iar cea tranzitivă este centrată pe receptor, public, autorități, locuitori sau profesioniști. Focusul profesionistului este asupra arhitecturii satului săsesc, observându-se ostilitatea față de locuitorul care iese din tiparele arhitecturii locale și convingerea pentru necesitatea educației acestuia. Fără a nega ideea de informare a locuitorilor, dar detașându-ne de atribuirea ideii de mutilare a patrimoniului localnicilor, în procesul de **schimb identitar dintre locuitor și arhitectura rezidențială rurală săsească** este invocată o a treia instanță care să preia rolul canalului de comunicare.

Arhitectul este instanța nouă a satului care privește evoluția dinamică continuă de la nivel uman. Asumă comunicarea inteligenței omului arhaic, a curajului căutării și a expresiei identitate localnicilor. Valorifică energia

⁸¹⁰ Matei, *Identitate Culturală Locală*, p. 239.

⁸¹¹ Rezsohazy, *Sociologia Valorilor*, pp.89-90.

⁸¹² Patapievici, *Only modernity knows tradition*.

⁸¹³ Rezsohazy, *Sociologia Valorilor*, p.118.

⁸¹⁴ Djuvara, *Civilizații și tipare istorice*, p.343

contrariilor valorice generaționale și culturale. Valorifică energia contrariilor, aduce elementul nou, al deviantului, al marginalului sine qua non în renașterea culturală.

Să ne amintim de modul în care are loc colonizarea sașilor în Transilvania. Un personaj important este colonizatorul care conduce procesul de colonizare. Întruchiează rolul de locator, emisar, călăuză și greav. Emisarul este înzestrat cu documente care atestă calitatea sa și drepturi de validare a oportunității cu ajutorul cărora instigă populația să călătorească, călăuzește spre locul promis, apăra interesele locuitorilor și se impune. Este promotor al valorilor culturii occidentale, transmitând coloniștilor focul, scopul, motivația de a se dezvolta.

Dacă în așezarea sașilor în spațiului transilvănean locatorul și greavul cheamă, călăuzesc, coordonează și conduc procesul de colonizare arhitectul instigă, mediază, călăuzește și catalizează schimbul valoric al colonizării contemporane între grupele valorice care se transmit și fac subiectul negocierii, al imaginației. Ia parte activă la negociere cu propriul sistem valoric. Se conectează la context, imaginează un nou peisaj din ruină, degradare și mutație. Recompune valorile și transmite ceea ce e mai important, un nou sistem valoric esențial. Se apleacă la nevoia de identitate a locuitorului. Mediază relația loc și locuitor. Adaptează locuința utilizatorului. Viziunea arhitectului valorifică oportunitățile contextului și nevoia utilizatorului de a se identifica cu locuința sa.

Arhitectul este Calul Troian al satului săsesc. Are conștiința triadei estetice (adevăr, bine și frumos - utilitas, firmitas, venustas). La triada estetică participă arhitectul, locuitorul și casa, după semioza lui Pierce cu trei ipostaze, obiectul, semnul și interpretul. Arhitectul transmite frumosul, locuitorul binele și casa adevărul. Conștiința arhitectului este intuitivă, imaginează și creează. Îmbină viziunea emoționalistă cu cea voluntaristă în atitudinea necondiționată care fuzionează scopul și valoarea pentru că „nu se poate vorbi de o valoare decât în legătură cu o conștiință”⁸¹⁵. Pune valorile pe masa negocierii. În întâlnirea triadică arhitectul este instigator al aculturării, mediator al negocierii valorilor, călăuză a creșterii, catalizator al evoluției culturale. Operează științific cu diversitatea valorică culturală: constructiv, regulativ și critic. Preia și creează valori, realizează trecerea din valori trecute în valori viitoare, armonizează diferite sisteme valorice, tangibile și intangibile, noi și tradiționale, materiale și umane. Chiar dacă astăzi localnicii satelor săsești nu solicită ajutor, generația tânără răătăcită în varietatea sistemelor valorice are nevoie de arhitect în procesul de transmitere identitară.

Grupe valorice în arhitectura rurală săsească din Transilvania

Grupele valorice în rurarul săsesc se formează după etapa culturală temporală și istorică. Etapele tiparului de civilizație și etapele modelului de arhitectură sunt corelate: fazele larvară de formare, creștere, înflorire și decădere a civilizației coincid cu etapele de cristalizare, proliferare, stagnare, negare ale modelului de arhitectură. Sunt specifice modelului arhitectural care reflectă procesul identitar cultural. Funcționează după un sistem valoric universal în continuă schimbare și se adaptează la context. Sunt subliniate cinci grupe valorice, ereditare (universale), evolutive, actuale (cumulative particulare), de tranziție (locale) și transformative (universale). (anexa 1, anexa 2)

Cristalizarea modelului arhitectural presupune preluarea modelului de așezare flamand și de gospodărie francofonă după care este coordonat procesul de colonizare. Se formează în etapa de naștere a culturii săsești. Este expresia valorilor moștenite din antichitatea greco-romană și a celor creștine. Cristalizarea are loc în perioada Evului Mediu și a Goticului în timpul cuceririi maghiare și în perioada luptelor otomane.

Modelul de cristalizare este în acord cu valorile specifice timpului. Se impune tipologia așezării (satul adunat de-a lungul văilor), parcellarul (alungit cu proporții similare) simbolizând parcimonia și echitatea, ierarhia spațiilor, așezarea volumului pe lot, raportul volumului cu strada. Forma arhitecturii este modelată de resursele materiale locale și de contextul vernacular est-european. Sistemul valoric în etapa de cristalizare este cel ereditat, universal al antichității grecești și romane și al creștinătății.

Proliferare modelului arhitectural prin adaptare, import presupune transformare etapizată a modelului. Este prezent în etapa de creștere și de formare culturală în timpul Renașterii și Iluminismului. Este expresia acumulării valorice și clivajului de valori vechi. În această etapă se formează stilul original prin fortificarea așezării, a bisericii și a locuinței. Modelul proliferază în perioada de dominație otomană și a dominației habsburgice, pe de o parte din rațiuni de apărare și adaptare materială și culturală.

⁸¹⁵ Petre Andrei, *Filosofia valorilor*, p.45.X

Modelul arhitectural proliferază în perioada de densificare și de dezvoltare a stilului original. Parcelarul este divizat sau gospodăria este extinsă pe latura opusă prin construirea locuinței secundare (bucătărie de vară sau locuință părintească). O dată cu schimbarea materialelor casa se apropie de stradă și formează o înlănțuire a frontului stradal împreună cu poarta de zid („*tragerea la linie*”). Se formează astfel stilul particular fortificat și fațada cu pinion teșit. Fațada transpune și primește simboluri prin pinionul trapezoidal, decorații și ornamentică. Planul și secțiunea casei sunt tripartite. Sunt asimilate elemente noi de tranziție, pridvorul și tinda. Apare intrarea de tip gang care subliniază potențialul urbanizării satelor. Sistemul valoric proliferant este evolutiv cu valori globale și locale urmărind urbanizarea și rațiunea.

Stagnarea modelului arhitectural este o etapă de diseminare a tipicului săsesc prin statornicie și repetitivitate. Are loc în etapa de înflorire culturală, în punctul culminant cultural, sub influența industrializării, a capitalismului și socialismului, în timpul Regimului Neoabsolutist și a Monarhiei Dualiste. Sub influența strategiilor de evoluție sunt implementate valori prin reglementare. Modelul în etapa de stagnare reprezintă o acumulare valorică. Se impun aspecte până acum transmise liber. Materialele de construire precum și „*tragerea la linie*” se generalizează. Începe inițiativa alinierii la stradă și acoperirii intrărilor cu boltă de cărămidă. Sporadic casa este etajată. Imaginea satului devine urbană în acord cu aspirația spre urban. Perioada de stagnare este perioada de acumulare valorică sedimentându-se un sistem actual de valori tradiționale locale.

Negarea modelului arhitectural are loc în timpul recolonizării sau colonizării contemporane după exodul sașilor. Negarea modelului este concomitentă etapei de declin cultural, după Al Doilea Război Mondial, în timpul regimului comunist și în perioada de democrație. Locuitorii de astăzi, sași, români, rromi, aparținând triadei identitare culturale occidentale, balcanice și orientale se manifestă arhitectural aducând valori noi contemporane.

Absența sașilor este trădată de prezența ruinei în satul săsesc care sugerează efemeritatea locuinței și amintește că este parte dintr-un ciclu natural independent de prezența umană. Apare sporadic volumul izolat specific locuirii românești sau a palatului rrom care comunică dorința de diferențiere și de recunoaștere a prezenței. Se observă amplificarea locuinței prin etajare, balconul la nivelul mansardei, pinionul triunghiular, infuzia de forme străine (ferestre atipice), culori puternice care exprimă dinamism, ludic, materiale sintetice industriale. În etapa de negare sau adaptare la schimbările culturale sistemul valoric este tranzitiv ilustrând clivajul și hibridizarea valorilor.

Transmiterea modelului arhitectural în contemporanietate precede perioada de renaștere a satelor săsești. Sistemul valoric tradițional se ciocnește cu valori contemporane postmoderne ale pluralismului, universalismului, multiculturalității, unității culturale, a virtualului și imaginarului.

Locuința săsească este refuncționalizată. Între sistemul tradițional și cel universal se realizează fuziunea valorică. Formele tradiționale au fond valoric contemporan, iar valorile tradiționale capătă formă contemporană. Casa renaște prin materiale, tehnologii noi inteligente, rapide, adaptabile. Spațiu interior și detaliile sunt specifice omului contemporan urban. Spațiu interior este fluid, deschis cu suprafețe transparente. Se păstrează frontul stradal. Omul contemporan păstrează față de societate valori tradiționale, iar în intimitatea locuinței aduce propriile valori universale. În etapa de transmitere a modelului arhitectural, sistemul valoric este transformativ, valorile tradiționale migrând în limbaj universal.

Concluzii

1. Teza subliniază sensibilitatea de natură umană a problemei satelor săsești, investigând dimensiunea culturală a arhitecturii. Abordează identitatea în locuire și nevoia de identitate a comunității formată din sașii absenți, a românilor și rromilor prezenți. Nu este tratată problema educației, economice, administrative și nu impune decizii cu privire la soarta patrimoniului rezidențial rural săsesc, nici a organismelor care o stabilesc.
2. Este evaluat peisajul rural săsesc pentru a extrage valorile specifice în arhitectură și valori generale de identitate și transmisibilitate. Sondează valorile identitare transmisibile în arhitectură în dimensiune materială și imaterială. Este asumată poziția de observator de reflexie și cercetare a actorilor și acțiunilor acestora care influențează casa săsească și vice-versa. Pune sub semnul întrebării viitorul satelor săsești dincolo de tranziția contemporană.
3. Investighează subiectul epistemic. Sunt identificați și aplicați termeni și concepte ale științei valorilor identitare transmisibile din filosofie, sociologie și istorie. Se operează cu concepte ale valorii și de continuitate ale patrimoniului arhitectural istoric, în relația tradiției cu modernitatea și a contextului istoric cu procesul identitar.
4. Evidențiază valorile arhitecturii săsești prin analiza etapelor modelului de arhitectură asociate cu cele ale tiparului de civilizație sintetizată prin schițe, scheme, grafice și imagini.
Este reconstituită formarea valorilor în arhitectură și identificați factorii modelatori. În formarea și proliferarea modelului de arhitectură sunt identificate valorile de arhitectură ereditare și evolutive și sunt emise ipoteze de transformare și evoluție a arhetipului săsesc.
În etapa de stagnare este analizat metodologic satul, gospodăria și locuința la nivel perceptiv, structural și morfologic. Sunt observate silueta așezării și sunt identificate tipologii ale rețelei stradale (principală și secundară), de focalizare a spațiului (piața sau strada) și fortificație bisericească, ale raportului volumului cu strada, configurație a lotului. În analiza gospodăriei se identifică ierarhia spațiilor și tipologii așezarea volumului pe lot. În analiza locuinței sunt identificate tipologii ale planului, fațadei, raportului casă-stradă, tipologiile volumetrice ale locuinței, decorații ale fațadei și caracteristici ale spațiului interior. Sunt sintetizate schematic valorile actuale acumulate ale arhitecturii rurale săsești.
5. Cercetarea contribuie prin comparația celor trei etnii prezente în peisajul cultural săsesc la nivel identitar și în arhitectură. Cele trei etnii sunt studiate din perspectivă identitar-culturală și istorică și prin relațiile în care se dezvoltă. Sunt evidențiate transformările procesului identitar contemporan, actorii implicați, relațiile dintre aceștia și transformările arhitecturii tradiționale. Dezvăluie latura culturală a identității noilor locuitori și aportul prin inițiativele constructive. Sunt definite valorile tranzitive în arhitectură vizibile în colonizarea contemporană.
6. Conturează valori contemporane transformative în rezidențialul rural săsesc prin studiul inițiativelor de continuitate proiecte de creație realizate de studenți.
7. Sintetizează paralelismul între tiparul de civilizație, structura valorică a culturii europene, etapele temporale ale culturii și istoriei sașilor împreună cu evoluția arhitecturii săsești, grupele valorice și la etape temporale de civilizație săsească. Sinteza este realizată grafic prin tabele care includ informații, scheme și schițe pentru a defini fenomenul evolutiv al arhitecturii săsești.
8. Sintetizează grafic prin schițe și scheme consistența valorică în arhitectură. Reconstituie structura arborescentă a grupelor valorice în arhitectură în fiecare etapă a modelului asociate structurii științifice a valorilor. Această structură de valori arhitecturale este asociată etapei tiparului de civilizație (identificat de istoricul Neagu Djuvara), a civilizației europene și a etapei istorice a sașilor pentru a demonstra potențialul de regenerare al peisajului rural săsesc prin noii locuitori.

9. Bibliografie

Cărți

1. Andrei, Petre. *Filosofia valorilor*. București: Fundația Regele Mihai I, 1945.
2. Andreșoiu, Bruno. și Adrian Ciocăzanu. *Palate ale rromilor din România*. București: Editura Igloo, 2008.
3. Balogh Szekeres, Iolanda. *Metode noi de restaurare. Restaurare creativă. Rezumat.*, Cluj-Napoca, Teză de doctorat Universitatea Tehnică Cluj-Napoca, Facultatea de Arhitectură și Urbanism, 2017.
4. Baskin, Wade. *Course in General Linguistics. Ferdinand de Saussure*. Edited by Perry Meisel and Haun Saussy. Columbia: Columbia University Press, 2011.
5. Baudrillard, Jean. *Sistemul obiectelor*. Cluj-Napoca: Echinox, 1996.
6. Băldescu, Irina. *Transilvania Medievală. Topografie și Norme Juridice ale Cetăților Sibiu, Bistrița, Brașov, Cluj*. București: Simetria, 2012.
7. Bărcuteanu, Marius, Auxiliar de istorie. Ghid pentru elevi în vederea pregătirii examenului de Bacalaureat, Baia Mare, 2015.
8. Bielz, Julius. *Portul Popular al Sașilor din Transilvania*. Sibiu: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
9. Blaga, Lucian. *Trilogia culturii. Orizont și stil*. București: Editura pentru Literatură, 1969.
10. Butură, Valer. *Etnografia poporului român. Cultura materială*. Cluj-Napoca: Dacia, 1978.
11. Butură, Valer. *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania - Studiu etnografic*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
12. Capesius, Roswith. *Das siebenbürgisch-sächsisches Bauernhaus. Wohnkultur (Casa țărănească la sași)*. București: Kriterion, 1977.
13. Capesius, Roswith. *Mobilierul țărănesc românesc*, prefață de Paul Petrescu, Cluj-Napoca: Dacia, 1974.
14. Carta de la Atena, 1933
15. Cooper, Clare, *The House as Symbol of the Self*, University of California, 1971.
16. Coman, Gabriela, „Vecinătățile fără vecini”, în Mihăilescu, Vintilă, Gabriela Coman, Ferenc Pozsony, Anne Schiltz, și Vasile Soflau. *Vecini și vecinătăți în Transilvania*. București: Paideia, 2003. pp. 93-118.
17. Cosma, Elena. *Figuri săsești și austriece din Transilvania: (secolul XIX și Revoluția de la 1848)*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2008.
18. Curinschi-Vorona, Gheorghe. *Istoria arhitecturii în România*. București: Editura Tehnică, 1981.
19. Djuvara, Neagu. *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*. Traducere de Șerban Broché. București: Serii de Autor Humanitas, 2006.
20. Enescu, Ioana, Anda Grif, Diana Olah, Gabriela Șerban. *Comunicare ficțională și nonficțională*. Editor Viorel Ciama. Brașov: Diversitas, 2003.
21. Fabini, Hermann. *Universul cetăților bisericesti din Transilvania*. Sibiu: Monumenta, 2009.
22. Fulga, Ligia. *Sașii despre ei înșiși*. Brașov: Transilvania Express, 2008.
23. Gaivoronschi, Vlad, *Matricile spațiului tradițional*. București: Paideia, 2002.
24. Gheorghiu, Octavian Teodor. *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana. Elemente de istorie și morfologie; Protecție și integrare*. Timișoara: Eurobit, 2008.
25. Ghinoiu, Ion, *Mitologie română. Dicționar*. București: Univers Enciclopedic Gold, 2013.
26. Giedion, Sigfried. *Space, Time and Architecture. The growth of a new tradition*. Massachusetts: Harvard University Press, 1997.
27. Gustav, Gusti. *Forme noi de așezare. Studiu retrospectiv de sistematizare macroteritorială*. București: Editura Tehnică, 1974.
28. Haegen, Herman van der, și Paul Niedermeier. *Weisskirch. Ein Siebenburgisches Dorf im Griff der Zeit*. Leuven: Geografisch Instituut Katholieke Universiteit, 1997.
29. Hülsemann, Jan. *Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi*. Sibiu: Simetria, 2014.
30. ICCPDC. *Studii de arhitectură tradițională în vederea conservării și valorificării prin tipizare. Elemente de sinteză scrisă și desenată*. Editor Gheorghe Polizu, Cristian Moisesescu, Ion Popa, Cezar Niculiu, Călin Hoinărescu, Doroteia Cocheci și Bogdan Vancea. Ploiești, Institutul de proiectare Prahova: Consiliul Culturii și Educației Socialiste, 1988.

31. ICCPDC. *Studii de Arhitectură Tradițională în vederea Conservării și Valorificării prin Tipizare. Locuința Sătească din România - Ediție revizuită și completată*. București: Institutul de Proiectare Prahova, 1989.
32. Ionescu, Florin, și Valentin Năstase. *Istoria mobilierului*. București: Editura Didactică și pedagogică, 1970.
33. Ionescu, Grigore. *Arhitectura populară românească*. București: Editura Tehnică, 1957.
34. Ionescu, Grigore. *Istoria arhitecturii în România. De la orânduirea comunei primitive până la sfârșitul veacului al XVI-lea*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.
35. Iorga, Nicolae. *Ce sînt și ce vor sașii din Ardeal. Expunere din izvor competent*. București: Cultura Neamului Românesc, 1919.
36. Ittu, Ion. „Ceremoniile formei abisale.” în Ion Pogorilovschi (coord.), *Brâncuși, artist-filosof*, Târgu-Jiu: Editura Fundației „Constantin Brâncuși”, 2001.
37. Jackson, J.B. *The necessity of ruins and other topics*. Massachusetts: University of Massachusetts Press, 1980.
38. Joja, Constantin. *Actualitatea tradiției arhitecturale românești*. București: Editura Tehnică, 1984.
39. Joja, Constantin. *Sensuri și valori regăsite*. București: Eminescu, 1981.
40. Kim Wilkie Associates. *The Saxon Villages of Transylvania, Romania. A Future for Medieval Landscape*. London: Kim Wilkie, 2001.
41. Kös, Károly. *Studii de etnografie*. București: Kriterion, 1999.
42. Kovács, Kázmér. *Timpul monumentului istoric*. București: Paideia, 2003.
43. Kovács, András. „Arta Transilvaniei în epoca principatului.” în *Istoria Transilvaniei. Vol. II (de la 1541 până la 1711)*, de Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler și András Magyari, 329-342. Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român. Centrul de Studii Transilvane, 2005.
44. Lefebvre, Henri, *De la Rural la Urban*, traducere Javier Gonzalez-Pueyo, Barcelona, IV: Peninsula 1978 [1971].
45. Mádl, L. Loránd. *De la privilegiu la uniformizare. Sașii transilvăneni și autoritățile austrice în deceniul neoabsolutist (1849-1860)*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2008.
46. Matei, Adriana, Smaranda Todoran, și Călin Spănu. *Valori arhitecturale transmisibile în Maramureșul Istoric - Volumul 1*. Cluj-Napoca: U.T. Press, 2009.
47. Matei, Adriana, Smaranda Todoran, și Călin Spănu. *Valori arhitecturale transmisibile în Maramureșul Istoric - Volumul 2*. Cluj-Napoca: U.T. Press, 2009.
48. Matei, Adriana. *Identitate culturală locală*. Cluj-Napoca: U.T. Press, 2004.
49. Meiss, Pierre von, *De la Formă la Loc + Tectonica. O Introducere în Studiul Arhitecturii*. București: Capitel Avangarde, 2014.
50. Meyer, Franz Sales. *Ornamentica. O gramatică a formelor decorative. Volumul I*. traducere Radu Florescu, București: Meridiane, 1988.
51. Meyer, Franz Sales. *Ornamentica. O gramatică a formelor decorative. Volumul II*. traducere Radu Florescu, București: Meridiane, 1988.
52. Mihăilescu, Vintilă, Gabriela Coman, Ferenc Pozsony, Anne Schiltz, și Vasile Soflau. *Vecini și vecinătăți în Transilvania*. București: Paideia, 2003.
53. Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale din România în cadrul proiectului „Înființarea și sprijinirea Rețelei Naționale de Dezvoltare Rurală”. Proiect cofinanțat prin FEADR, Măsura 511 din cadrul PNDR 2007 - 2013. Arhitectura tradițională, Publicația tematică nr. 35, an II, 2015.
54. Mitchell, Nora, Mechthild Rössler, and Pierre-Marie Tricaud. „World Heritage Cultural Landscapes. A Handbook for Conservation and Management.” World Heritage Center UNESCO, 2009.
55. Muntean, Marius. *Cetăți Transilvane*. Timișoara: East West Print, 2014.
56. Năgler, Thomas. *Așezarea sașilor în Transilvania*. București: Kriterion, 1992.
57. Năgler, Thomas. *Românii și sașii până la 1848: Relații economice, sociale și politice*. Sibiu: Thausib, 1997.
58. Noica, Constantin. *Rostirea filozofică românească*. București: Editura Științifică, 1970.
59. Norberg-Schulz, Christian. *Architecture, Presence, Language, Place*. Milano: Skira Architecture Library, 2000.
60. Opincariu, Dana Sorina. *Formă și structură. Metode didactice și de cercetare în arhitectură*. Cluj-Napoca: U.T. Press, 2010.
61. Patrușiu, Radu. *Locuința în timp și spațiu*. București: Editura Tehnică, 1975.
62. Petrescu, Paul. *Motive decorative celebre*. București: Meridiane, 1971.

63. Petrescu, Paul. *Tentația confluențelor*. București: Eminescu, 1985.
64. Poledna, Rudolf. *Sit ut sunt, aut non sint? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945. O analiză sociologică din perspectivă sistemică*. teză de doctorat. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
65. Rădvan, Laurențiu. *ORAȘELE DIN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.
66. Rezsohazy, Rudolf. *Sociologia Valorilor*. Iași: Institutul European, 2008.
67. Rossi, Aldo. *The Architecture of the City*. London: The MIT Press, 1982.
68. Roth, Harald. *Mică istorie a Transilvaniei*. trad. Anca Fleșeriu și Thomas Șindilariu. Târgu-Mureș: Pro Europa, 2006.
69. Scridon, Ioana, *Grupul etnic al țipserilor din România. Studiu diacronic al schimbărilor de reprezentare a spațiului identitar etnic în Vișeu de Sus, Maramureș*, versiune digitală: Catedra de Geografie umană, Facultatea de Geografie, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, 2012. http://ccau.centre.ubbcluj.ro/doc/RT_SI_RO.pdf accesat 19 iunie 2019.
70. Scripcariu, Adriana. *Patrimoniul Cultural. Județul Brașov*. Brașov: Școala Agatonia, 2015.
71. Simonds, John Ormsbee. *Arhitectura peisajului*. Traducere de Anton Moiescu și Ștefan Stoenescu. București: Editura Tehnică, 1967.
72. Sitte, Camillo. *Arta construirii orașelor. Urbanismul după principiile sale artistice*. Traducere de Rodica Eftenie, Hanna Derer și Mihai Eftenie. București: Editura Tehnică, 1992.
73. Stahl, Paul H. *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului (1953-1958)*. București: Paideia, 2005.
74. Stoicescu, Nicolae (academician). *Repertoriul Bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Transilvania (vol.1)*, ediție îngrijită și adăugită de IPS Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, și Pr. Prof. dr. Vasile Oltean. Sibiu: Andreiana, 2012.
75. UNESCO, *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. (Paris: World Heritage Center, 2013), Accesat 4 iulie, 2018. <https://whc.unesco.org/archive/opguide12-en.pdf>
76. Vaida, Eugen, Dana Raicu, Veronica Vaida, și Klaus Birthler. *Ghid de Arhitectură pentru Încadrarea în Specificul Local din Mediul Rural. Zonă cu influență săsească*. Ghid, București: Pro Editură și Tipografie, 2017.
77. Vais, Dana. *Locuire. Curs anul II arhitectură*. Cluj-Napoca: Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, 1997.
78. Wachner, Heinrich. *Istoria Țării Bârsei*. Brașov: Aldus, 1995.
79. Wagner, Ernst. *Istoria Sașilor Ardeleni*. București: Meronia, 2000.
80. Zamfir, Romulus. *Arhitectura populară de lemn din Transilvania în context european*. Cluj-Napoca: U.T. Press, 2008.

Articole științifice

1. Andreșoiu, Bruno. „Kasteloo. Palate ale Rromilor în România. Castelul și maneaua.” în *Kastello. Palate ale rromilor din România*. ed. Bruno Andreșoiu și Adrian Ciocăzanu, (București: Editura Igloo, 2008): pp.7-9.
2. Antrop, Marc. „Sustainable Landscapes: Contradiction, Fiction or Utopia?” *Landscape and Urban Planning*, 75 (3-4) (2006): pp. 187-197. doi.org/10.1016/j.landurbplan.2005.02.014.
3. Aubert, Laurent. „Carnavalul. Rădăcini și metamorfoze – Măști și sărbători de iarnă în Elveția.” *Secolul 20*, (199-): pp. 225-236.
4. Balog, Iosif Marin și Teodor Pavel, „Societatea rurală transilvăneană în tranziția spre modernitate, în lumina legislației austriece din perioada neoabsolutistă, 1849-1859” în *Studia Universitaris Babeș-Bolyai*, XLVII, 1-2, (2002): pp. 41-54.
5. Barabási, Albert-László, and Réka Albert. „Emergence of Scaling in Random Networks.” *Science* 286 (5439) (1999): pp. 509-512. doi:10.1126/science.286.5439.509
6. Bolovan, Ioan, și Sorina Paula Bolovan. „Transilvania până la Primul Război Mondial: (oportunități și/sau vulnerabilități demografice).” ed. Ioan Marin Țiplic, Konrad Gündish, *Sașii și concetățenii lor ardeleni: Studia in Honorem Dr. Thomas Năgler* (Alba-Iulia: Altip, 2009), pp. 413-429.
7. Burton, Scott. „Burton on Brancusi” April 7-June 28, Editat The Museum of Modern Art. (1989).
8. Câmpeanu, Claudia. „Celebrating Crown day after the 1990s Saxon Migration: Reconfigurations of ethnicity in a South Transylvanian Village.” *Studia UBB Sociologia*, 57 (LVII) (2012): pp. 101-119.

9. Celac, Mariana. „Tinseltown.” în *Kastello. Palate ale rromilor din România*. ed. Bruno Andreșoiu și Adrian Ciocăzanu, (București: Editura Igloo, 2008): pp.13-15.
10. Cercel, Cristian. „The relationship between religious and national identity in the case of Transylvanian Saxons (1933-1944).” Ed. Tandfonline Routledge. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 39 (2) (2011): pp. 161-180. doi.org/10.1080/00905992.2010.549470.
11. Claval, Paul. „Reading the rural landscapes.” *Landscape and Urban Planning*, 7, (1-2), (2005): pp. 9-19. Accesat 5 martie, 2014. doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.10.014
12. Dâmboianu, Anton. „Note de curs.” *Revista Arhitect, București*, (1997-1998).
13. Deckers, Karel. „Das Unheimliche or the Uncanny – An inclusive research into creation and mortality, representation and education, time and affection.” *Reflection 14, LUCA School of Arts, Bruxelles* (2010).
14. Dellios, Paulette. „The museumification of the village: cultural subversion in the 21st Century.” *Culture Mandala: The Bulletin of the Centre for East-West Cultural and Economic Studies*, 5(1)art.4 (2002): pp. 1-16.
15. Gallagher, Joseph, și Philip Tucker. „Aussiedler migration and its impact on Brașov's ethnic German population and built environment” *GeoJournal* (50) (2-3) (2000): pp. 305-390.
16. Greimas, Algirdas Julien and François Rastier. „The interaction of semiotic constraints” *Yale French Studies. Game, Play, Literature* (41) (1968): pp. 86-105, Yale University Press, Accesat 10 aprilie, 2014. DOI: 10.2307/2929667
17. Hauge, Åshild Lappegard, „Identity and Place: A Critical Comparison of Three Identity Theories”, *Architectural Science Review*, 50 (1)(2007), pp.44-51.
18. Heynen, Hilde, și Andre Loeckx. „Scenes of Ambivalence: Concluding Remarks on Architectural Patterns of Displacement.” *Journal of Architectural Education* (1984-) 52 (2) (1998): pp. 100-108.
19. Hoffmann, Herbert. „«Landlerii» un grup etnic-cultural în sudul Ardealului”, *Studii și comunicări de etnologie*, VIII (Sibiu: Editura Academiei Române, 1994): p.227-256.
20. Hughes, Alina. „Will there be conflict? Identity and Values Tensions in Transylvania's Saxon Villages.” *Europolis* 4 (2008): pp. 309-328.
21. Hughes, Tom. „Viziuni utopice asupra satelor săsești din Romania: Impactul reabilitării și restaurării asupra caselor tradiționale.”, *Colloquium politicum*, An II, 2 (4), iulie-decembrie (Timișoara: Editura Universității de Vest, 2011): pp. 111-129.
22. ICOMOS. „Villages with Fortified Churches in Transylvania”. (1993), accesat 2 septembrie, 2017. <http://whc.unesco.org/en/list/596/documents/>.
23. INTBAU. „Pattern Book for Saxon Village Architecture.” *Project Information Sheet Conference Project Brief Number (PBN): 9* (2005), accesat 12 iulie, 2018. http://www.cimec.ro/Evenimente/SighisoaraConference/PBN9_INTBAU_patternbook.pdf.
24. Ionescu, Vasile. „Casa, ca trup public. O introducere în arhitectura interioară a sufletului (oriental) rrom în exil.” In *Kastello, Palate ale rromilor din România*, ed. Bruno Andreșoiu și Adrian Ciocăzanu. (București: Editura Igloo, 2008.):pp.73-76.
25. Iorio, Monica, and Andrea Corsale. „Community-Based tourism and networking: Viscri, Romania.” *Journal for Sustainable Tourism*, 22(2) (2013): pp. 234-255. accesat 8 mai, 2014. DOI: 10.1080/09669582.2013.802327.
26. Iorio, Monica, și Andrea Corsale. „Diaspora and Tourism: Transylvania Saxons visiting the Homeland.” *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism, Space, Place and Environment* 15 (2) (2013): pp. 198-232. doi.org/10.1080/14616688.2012.647327
27. Jampa, Elena. „Obiceiuri și folclor la Valea Viilor.” *Revistă de Știință și cultură (Lykeyon)* I (1) (2009): pp. 84-88.
28. Juonidyte-Kuznetsova, Kristina. 2011. „Architectural Space and Greimassian Semiotics.” *Social Studies*, 3(4) (2011): pp. 1269-1280.
29. Kockelman, Paul. „Agency: The Relation between Meaning, Power and Knowledge.” *Current Anthropology*, 48 (3) (2007): pp. 375-401.
30. MacCannell, Dean. „Remarks on the commodification of cultures.” Editat L. Valene Smith and Maryann Brent, *Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of the 21st Century Library of Congress Cataloging* (2001): pp. 380-390.

31. Matei, Adriana. „Valori arhitecturale transmisibile în Maramureșul istoric (1902-1981)”, *Arhitectura*, 2 (2011): pp. 108-109.
32. Minghiat, Sorin, Corina Lucescu și Andreea Pop, „Școala Latină din Cincu, județul Brașov – Studiu istoric” în *Revista monumentelor istorice*. Institutul Național al Monumentelor Istorice, LXXII (1) (2001-2003): pp. 65-75.
33. Olasz, Gabriella. „Încercări de salvare a patrimoniului cultural săsesc.” *Transsylvania Nostra*, 4 (16) (2010): pp. 48-54.
34. Olwig, Kenneth. „Place contra space in a morally just landscape.” *Norwegian Journal of Geography* 60 (1) (2006): pp. 24-31. doi.org/10.1080/00291950500537216.
35. Opincariu, Dana, și Alina Voinea. „Cultural Identity in Saxon Rural Space of Transylvania.” *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture. Special Issue– 4th International Workshop in Architecture and Urban Planning, Sustainable Development and the Built Environment*, Cluj-Napoca 58 (4) (2015): pp. 279-289.
36. Opincariu, Dana, și Alina Voinea. „Spaces of Faith: Changes of Rural Saxon Ambient from Transylvania.” *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture. Special Issue– 4th International Workshop in Architecture and Urban Planning, Sustainable Development and the Built Environment*, Cluj-Napoca 58 (4) (2015): pp. 320-334.
37. Opincariu, Dana, și Alina Voinea. „A Vision on a Network for Transylvanian Saxon Villages.” *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture. Special Issue– 6th International Workshop in Architecture and Urban Planning The built Environment – between permanent and temporary*, Cluj-Napoca 60 (3) (2017): pp. 51-63.
38. Opincariu, Dana, și Alina Voinea. „Regional Cultural Interferences in Saxon Villages from Transylvania”, eds. Saleh Udin, Murat Şahin, Ayşe Özbil Torun, Ümit Ceren Bayazitoğlu, Communication European Conference Proceedings – Inclusiveness in design, Istanbul (2016), pp. 307-314.
39. Palang, Hannes, Anu Printsmann, Eva Konkoly Gyuro, Mimi Urbane, Ewa Skowronek, și Witold Woloszyn. „The forgotten rural landscapes of Central and Eastern Europe.” *Landscape Ecology*, 21 (3) (2006): pp. 347-357. DOI: 10.1007/s10980-004-4313-x
40. Pașcalău, Ana, Alin Gavreliuc, „Teoria funcțională a valorilor – o nouă perspectivă în evaluarea dinamicii sociale.”, *Revista de Psihologie* 64(4), (2018), pp.305-315.
41. Perret, Heman. „Pierce and Hjelmslev: The two Semiotics.” *Language Sciences*, 6, (2, October) (1984): pp. 217-227. doi.org/10.1016/S0388-0001(84)80017-0.
42. Petcuț, Petre. „Tranziție cu turnulețe.” In *Kastello, Palate ale Rromilor în România.*, ed. Bruno Andreșoiu and Adrian Ciocăzanu. București: Igloo, 2008.
43. Petrescu, Paul. „Tradiția francofonă în arhitectura populară săsească din sudul Transilvaniei.” *Studii și Cercetări de Istoria Artei Seria Artă Plastică*, (Tomul 18,2)(1971): pp. 235-248.
44. Puni, Cristiana. „The secession ornament in Târgu-Mureș. The stucco ornament.” *Journal of Romanian Literary Studies* 6 (2015): pp. 1272-1279.
45. Rajagopalan, Mrinalini. „Preservation and Modernity: Competing Perspectives, Contested Histories and the Question of Authenticity.” In *The SAGE Handbook of Architectural Theory*, ed. C. Greig Crysler, Stephen Cairns and Hilde Heynen, (London: SAGE Publications Ltd., 2012): pp. 308-324, p. 318.
46. Rapoport, Amos. „A framework for studying vernacular design.” *Journal of Architectural and Planning Research* 16 (1) (1999): pp. 52-64.
47. Rădvan, Laurențiu. „Coloniștii germani, fondarea orașelor din țările române și metamorfozele istoriografiei românești din secolul al XX-lea.” *Historia Urbana*, XIX (2011), pp. 119-140.
48. Salingaros, A. Nikos. „Theory of the Urban Web.” Editat Taylor & Francis Limited. *Journal of Urban Design* 3 (1998): pp. 53-71. DOI: 10.1080/13574809808724416
49. Sava, Eleonora. „Multiculturalism și locuire: un studiu de caz.” *Memoria ethnologica. Revistă patrimoniu ethnologic și memorie culturală. Centru județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș*. 24-25 (an VII) (2007): pp. 6-12.
50. Săgeată, Radu, Mircea Buza, and Traian Crăcea. „The Germans in Romania, with special regard to the Transylvanian Saxons.” *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 159. Jg. (Jahresband), Wien, S (2017): pp. 297–322, DOI: 10.23781/moegg159-297

51. Țiplic, Ioan Marian, „Considerații cu privire la liniile întărite de tipul prisăcilor din Transilvania (sec. IX-XIII)” *Acta Terrae Arheologie Septemcastrensis, Studii clasice, Medievalistică*. București: Editura Economică, I, (2002): pp. 147-164.
52. UNESCO. „Special committee of government experts to prepare a draft convention and a draft recommendation to Member States concerning the protection of monuments, groups of buildings and sites” (1972)
53. Voinea, Alina, „Rural Landscape Transformation in Saxon Villages in Transylvania, Romania.”, Current trends and methodologies on architectural design, *Archdesign '15 2nd Architectural Design Conference*, Istanbul (2015), pp. 751-761.
54. Voinea, Alina, „The Logic of Changes in Saxon Cultural Landscape of Transylvania, Romania”, Current trends and methodologies on architectural design, *Archdesign '15 2nd Architectural Design Conference*, Istanbul (2015), pp. 751-761.
55. Voinea, Alina, și Mihai Păun. „Transmissible Identity Values in Saxon Cultural Landscape of Transylvania.” eds. Saleh Udin, Murat Şahin, Ayşe Özbil Torun, Ümit Ceren Bayazitoğlu, *Communication European Conference Proceedings – Inclusiveness in design*, Istanbul (2016), pp.323-331.

Articole în alt tip de publicații periodice, site-uri, blog-uri, platforme și baze de date

1. Bocșe, Maria „Vatra de foc în practicile rituale ale vieții de familie în satul românesc din Transilvania” în Ilie Moise *Studii și comunicări de etnologie*, tomul VIII, serie nouă (Sibiu: Editura Academiei Române, 1994), pp.163-171
2. Broșura Muzee sătești pe traseele turistice în județul Sibiu
3. CIMEC - Institute for Cultural Memory. „Transylvania village sites with fortified churches.” 2001. Accesat 1 mai, 2015. <http://www.cimec.ro/Monumente/unesco/UNESCOen/indexC13.htm>.
4. Cioroianu, Adrian. „Nemții noștri.” 24 aprilie 2004. Accesat 18 octombrie, 2018. <https://jurnalul.antena3.ro/special-jurnalul/nemtii-nostri-69725.html>.
5. Florian, Matei „Sighisoara. cel mai frumos oras care nu exista.” *Formula AS* (949) *Planete culturale* (2010). Accesat 7 februarie, 2019. <http://www.formula-as.ro/2010/949/planete-culturale-30/sighisoara-13225>.
6. Guggenheim. „Constantin Brancusi.” Accesat 25 septembrie, 2018. <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/constantin-brancusi>.
7. Jenkins, Simon. „The forgotten Saxon world that is part of Europe's modern heritage.” 10 octombrie 2009. Accesat 17 iunie, 2015. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/oct/01/romania-saxon-conservation-village>.
8. Kloos-Ilea, Mihaela. „Faschingul, carnavalul care sperie iarna.” 16 aprilie 2013. Accesat 17 iunie, 2015. <https://povestisasesti.com/2013/04/16/faschingul-carnavalul-care-sperie-iarna/>.
9. Kloos-Ilea, Mihaela. „Satul românesc nu moare, satul se transformă.” 20 august 2014. Accesat 31 septembrie, 2017. <https://povestisasesti.com/2014/08/20/satul-romanesc-nu-moare-satul-se-transforma/>.
10. Mihai Eminescu Trust. „Whole Village Project.” 2006. Accesat 25 iulie, 2018. <https://www.mihaieminescutrust.ro/en/whole-village-project/>.
11. Mărginean, Viorel „M-a fascinat întotdeauna albul iernilor.” *Formula AS*, (1198), (2016), „Planete culturale”, interviu realizat de Valentin Iacob, Accesat 15 octombrie, 2019. <http://www.formula-as.ro/2016/1198/planete-culturale-30/viorel-marginean-m-a-fascinat-totdeauna-albul-iernilor-20164>.
12. Nypan, Terje. „Safeguarding the Saxon Heritage in Transilvania. The PREM project final report.” ianuarie 2006. Accesat 12 iulie, 2018. <https://www.riksantikvaren.no/en/Publications>
13. Camelia Ștefan, Simona Malearov, Landleri printre sași, Sibiu: Astra Museum, 2014 apud Muzeul Astra, Accesat 9.05.2019, <http://www.muzeulastra.ro/editura/monografii/848-landleri-printer-sasi.html>
14. Tratatul de Pace între puterile aliate și cele asociate și Ungaria și Protocolul și Declarația, 4 iunie 1920, secțiune III, art.45 și art.47. https://www.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Trianon accesat 20 iunie 2019
15. Unesco World Heritage List, „Villages with Fortified Churches in Transilvania.” (1993, 1999). <https://whc.unesco.org/en/list/596/%20https://whc.unesco.org/en/list/596/video>

Ghid de arhitectură

1. Capitel Proiect. Berberi, Marius. *Reglementări urbanistice pentru zona rurală cu influențe săsești: Gîrbova, Cîlnic, Cut și Șpring, județul Alba*.
2. MET. *Informații utile. Ghid de întreținere și reparații. EEA Grants. Iceland Liechtenstein Norway*.
2. MET. *Alma VII. Satul de sine stătător. Un model de dezvoltare rurală prin conservarea și valorificarea patrimoniului. Document de bună practică. EEA Grants. Iceland Liechtenstein Norway. 2010*.
3. OAR. *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural. Zona cu influență săsească. (București: Pro Editură și Tipografie, 2017).*

Webografie

1. UAR. <http://arhitectura-1906.ro>
2. Academia <https://www.academia.edu>
3. Acta Technica Napocensis Universitatea Tehnică Cluj-Napoca <https://atna-mam.utcluj.ro/>
4. Acta Terrae Septemcastrensis Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu <http://arheologie.ulbsibiu.ro>
5. Argument Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” <https://argument.uauim.ro>
6. Arhimedia. Comunitatea studenților arhitecți <http://arhimania.ro>
7. Asociația Monumentum. <http://asociatiamonumentum.ro>
8. Astra Film <http://old.astrafilm.ro>
9. Călin Bogătean <https://www.calinbogatean.com>
10. Colloquium Politicum. Universitatea de Vest din Timișoara <https://colloquium.uvt.ro>
11. Creative mornings <https://creativemornings.com>
12. Daniel Lee <http://daniellee.com/>
13. Dezeen <https://www.dezeen.com>
14. Diacronia <http://www.diacronia.ro>
15. FDRG. <http://www.fdgr.ro>
16. Formula As <http://www.formula-as.ro>
17. Guggenheim <https://www.guggenheim.org>
18. Historia <https://www.historia.ro/>
19. ICOMOS. <https://www.icomos.org>
20. Igloo, <https://www.igloo.ro>
21. Institutul Național de Statistică <http://www.insse.ro/cms/>
22. INTBAU <http://www.intbau.org>
23. Kim Wilkie. <http://www.kimwilkie.com>
24. Kloos-Ilea, Mihaela. <https://povestisasesti.com>
25. MET. <http://www.mihaeminescutrust.ro>
26. Museum of Modern Art <https://www.moma.org>
27. Muzeul Astra Sibiu <http://www.muzeulastra.ro>
28. Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” <http://muzeul-satului.ro/>
29. New York Times. <https://www.nytimes.com>
30. Studia Universitatis Babeș-Bolyai <http://studia.ubbcluj.ro>
31. The guardian <https://www.theguardian.com>
32. Transsylvania Nostra <http://www.transylvanianostra.eu>
33. UNESCO. <http://whc.unesco.org/en>
34. Youtube <https://www.youtube.com>
35. Zbor peste Transilvania <http://www.zborpestetransilvania.ro/>

Audiografie. Filmografie

1. Morar Manuela. *A fost odata în Transilvania*, 2007. <https://www.youtube.com/watch?v=hpu5tNITMEI>
2. Dieter Auner, *Leaving Transilvania/ La revedere, Transilvania*, Astra Film Festival 2006 Irlanda Power Pictures, David Power, Dieter Auner <http://old.astrafilm.ro/film.aspx?id=1644&year=2006>
3. Klein, Jessica *Dokumentarfilm über die Siebenbürger Sachsen - Transylvanian Saxon Documentary - Official Trailer*, Soxenfilmierer's Saksesch Wält. 23 iulie 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=1MsRyNFu7Ls>
4. Mihai Eminescu Trust. 2016. *Alma Vii, Transylvania - The Transylvanian Saxons*. Accesat 1 octombrie 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=wbvdsdZGVwV0>
5. Mihăilescu, Vintilă interviu cu Emi Gheorghe și Adriana Ciobanu, 24 noiembrie, 2018. *Dinamica rural-urban (ȘEZI)*, video, Tradiții Creative, DC Communication, Accesat 15 octombrie 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=vxgW-5iwTgU>
6. Patapievic, Horia-Roman. *Only Modernity Knows Tradition*. Vol. Creative Mornings București. București, 25 ianuarie 2019, accesat 18 mai, 2009. <https://creativemornings.com/talks/horia-roman-patapievici/1>
7. DW News. *The Exodus of Romanias German-speaking Minority - People & Politics*. 26 iunie 2010, accesat 28 iulie 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=qFDBfhRXQgU>
8. UNESCO. *Villages with fortified churches in Transylvania*, NHK Videos on Heritage, Source: UNESCO TV / © NHK Nippon Hoso Kyokai, <https://whc.unesco.org/en/list/596/>

Interviuri cu locuitorii satului săsesc

1. Bohoț, Maria și fiul. sat Gârbova, județul Alba, interviu de Alina Voinea, 13.05.2015.
2. Borțan, Ana. sat Agârbiciu, județul Sibiu, interviu de Alina Voinea, 14.05.2015.
3. Klusch Oswald, sat Călnic, județul Alba, interviu de Alina Voinea, 13.05.2015.
4. Mureșan, Lucreția. sat Agârbiciu, județul Sibiu, interviu de Alina Voinea, 14.05.2015.
5. Tiess, Johann și Katherine Tiess. sat Gârbova, județul Alba, interviu de Alina Voinea, 13.05.2015.
6. Vasii, Ramona. sat Șura Mică, județul Sibiu, interviu de Alina Voinea, 14.05.2015.
7. Interviuri cu sătenii. sat Apoș, județul Sibiu, stud. arh. Adina Merloi și stud. arh. Manuela Lung, coordonat prof.em.dr.arh. Adriana Matei. 2013.
8. Interviuri cu sătenii. sat Dumitrița, județul Bistrița-Năsăud, interviu de stud.arh. Ilie Bucșa și stud.arh. Irimea Tiberiu, coordonat prof.em.dr.arh. Adriana Matei. 2012.
9. Interviuri cu sătenii. sat Hoghilag, județul Sibiu, stud. arh. Timea Nemeth și stud. arh. Andras Szilard, coordonat prof.em.dr.arh. Adriana Matei. 2013.
10. Interviuri cu sătenii. sat Laslăul Mic, județul Sibiu, stud. arh. Ana Rus și stud. arh. Andrei Rus, coordonat prof.em.dr.arh. Adriana Matei. 2013.
11. Interviuri cu sătenii. sat Rahău, județul Alba, stud. arh. Florin Giorgovean și stud. arh. Laurențiu Micu, coordonat prof.em.dr.arh. Adriana Matei. 2013.
12. Interviuri cu sătenii. sat Țapu, județul Sibiu, stud. arh. Cosmin Cărlungea și stud. arh. Tatiana Șerban, coordonat prof.em.dr.arh. Adriana Matei. 2013.

Lucrări de analiză a satelor

Compoziție arhitecturală, coordonator prof.em.dr.arh. Adriana Matei:
(ș.l.dr.arh. Smaranda Todoran, arh. Tudor Matei, arh. Călin Spânu)

1. Achim, Ariadna și Carmen Nagy, sat Cenade, județ Alb, 2013.
2. Antal, Zoltan și Ruxandra Grigoraș, sat Criț, județ Brașov, 2013.
3. Aruso, Elena și Nicoleta Ianuli, sat Amnaș, județ Sibiu, 2013.
4. Bacoșcă, Andrei și Lázár Csaba, sat Laslăul Mic, județ Sibiu, 2013.
5. Betea, Claudia și Laszlo Czilli, sat Axente Sever, județul Sibiu, 2010
6. Campan, Lucian și Sorin Cristian Pop, sat Criș, județul Mureș, 2011
7. Ciortea, Radu Adrian și Andrada-Diana Todea, sat Șaroș pe Târnave, județ Sibiu, 2013.
8. Donca, Mihail și Laurențiu-Ciprian Pavel, sat Archita, județ Mureș, 2013.
9. Iernuțan, Adelina și Mariana Novosivschei, sat Rodeș, județul Brașov, 2011
10. Joarză, Cristina și Monica Oltean, sat Mălâncrav, județ Sibiu, 2013.
11. Konyicska, Kinga și Ágnes Köllő, sat Iacobeni, județ Sibiu, 2013.
12. Kurtinecz, Paula și Mihaela Vele, sat Moșna, județ Sibiu, 2011
13. Lula, Denisa și Georgiana Hlihor, sat Apoldu de Sus, județ Sibiu, 2013.
14. Kovesi, Andrei și Darius Mârț, sat Cislădioara, județul, 2010
15. Mateescu, Cezar și Costin Iancu, sat Saschiz, județul Mureș, 2010
16. Megyesi, Leia și Marinela Truică, sat Richiș, județul Sibiu, 2010
17. Oarga, Roxana Codina Garofița și Alexandra Rus, sat Ațel, județ Sibiu, 2010.
18. Păun, Mihai și Alina Voinea, sat Cristian, județul Sibiu, 2010
19. Santa, Călin și Răzvan Stoian, sat Motiș, județ Sibiu, 2013.

Proiecte de creație în ruralul săsesc

Elemente de morfologie arhitecturală, coordonator prof.em.dr.arh. Adriana Matei
(ș.l.dr.arh. Smaranda Todoran, arh. Tudor Matei, arh. Călin Spânu)

1. Antal, Zoltan și Ruxandra Grigoraș, sat Criț, județ Brașov, 2013.
2. Cardoso, Nicoleta și Cristina Sin, sat Călnic, județ Alba, 2009.
3. Hoza, Crenguța și Gabriela Olenici, sat Alma Vii, județ Sibiu, 2013.
4. Ioanici, Gheorghe și Adrian Silviu Scripcariu, sat Ruși, sat Veseud, județ Sibiu, 2013.
5. Mareș, Alexandra și Andra-Teodora Popa, sat Nadeș, județ Mureș, 2013.
6. Oltean, Aida și Loredana Toader, sat Bunești, județ Brașov, 2013.
7. Păun, Mihai și Alina Voinea, sat Cristian, județ Sibiu, 2010.

10. Anexe

Listă abrevieri

ARRST – Arhitectura Rezidențială Rurală Săsească din Transilvania

CIMEC - fost Institutul de Memorie Culturală

FDRG – Forumul Democrat Român al Germanilor

FCE – The Foundation for Culture and Ecology (Fundația pentru Cultură și Ecologie)

ICCROM - International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
(Centrul Internațional pentru Studiul Conservării și Restaurării Patrimoniului Cultural)

ICOMOS - The International Council on Monuments and Sites
(Consiliu Internațional al Monumentelor și Siturilor)

ILAUD – (I.L.A. & U.D.) International Laboratory of Architecture and Urban Design

ICCPDP – Institutul Central de Cercetare, Proiectare și Directivare în Construcții

INP – Institutul Național al Patrimoniului (fost CIMEC)

INTBAU - International Network for Traditional Building, Architecture & Urbanism
(Rețeaua Internațională pentru Construcții Tradiționale, Arhitectură și Urbanism)

MET – Mihai Eminescu Trust

OAR – Organizația Arhitecților din România

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development
(Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică)

PREM – Preparing a Romanian Village for EU Membership
(Pregătirea unui Sat Românesc pentru Adeziunea UE)

TUD – Technical University of Dresden
(Universitatea Tehnică din Dresden)

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură)

VITARRST – Valori Identitare Transmisibile în Arhitectura Rurală Rezidențială Săsească din Transilvania

WHC - World Heritage Center
(Centrul Patrimoniului Mondial)

Definire termeni

Acaret, -uri Construcțiile auxiliare specifice locuirii rurale. Aceste construcții adăpostesc funcțiuni complementare locuinței specifice ocupației locuitorilor și caracteristice specificului zonei. Sunt construcții închise sau deschise acoperite pentru adăpostirea utilajelor, depozitarea grânelor, fânului sau a lemnului, pentru creșterea animalelor sau pentru producție și meșteșug.

Casă în sensul rural se referă la locuința rurală, „*adăpost antropomorf construit după chipul și asemănarea care îl locuiește*”⁸¹⁶. Se referă la nivelul locuit al locuinței unde se află exclusiv încăperile pentru odihnă, servirea sau prepararea mesei. Denumirea de „*casă*” pentru acest nivel este întâlnit la locuințele cu demisol înalt care primește pe lângă pivniță spații de locuit în special pentru prepararea hranei sau comerț. Un al sens pentru „*casă*” este cel de încăpere de locuit unde se află vatra și unde se desfășoară locuirea zilnică.

Căsoaia este construcția situată opus locuinței. Adăpostește bucătăria de vară sau locuința generației părinților fiind numită și „*casa bătrânească*”. Această construcție ia naștere prin acoperirea cuptorului și ulterior prin închiderea spațiului. Uneori are rolul de magazie pentru adăpostirea uneltelor

Gospodăria este ansamblul rural, unitatea de locuite a familiei rurale care îndeplinește funcțiunea de locuire și activitățile agricole, de producție și meșteșugărești specifice vieții rurale tradiționale. Este formată din totalitatea construcțiilor edificate pe lotul rural care adăpostesc activitățile specifice locuitorilor, locuința și acareturie.

Grajdul este construcția anexă gospodărească cu rolul de adăpost pentru animalele domestice și pentru furajul acestora, în special pentru vite și cabaline. Apare și cu denumirea de staul.

Gârliciul este intrare în beci direct din exterior. Asemănarea cu partea anatomică a corpului insinuează trecerea printr-un spațiu coridor, din exterior în spațiu interior al pivniței. Gârliciul este separat de intrarea în casă, uneori având câteva trepte de coborâre de la nivelul curții la nivelul pardoselii pivniței din pământ.

Hambarul este construcția închisă din lemn acoperită cu rolul de păstrare a grânelor sau a utilajelor agricole. Magazie cu grâne, cereale sau porumb, este construită pentru a păstra produsele pe parcursul anului. Este o construcție bine ventilată și închisă pentru a nu intra animalele sau păsările.

Sesie, ogor, tarla este întinderea de pământ arabil destinată pentru cultivare agricolă. Este domeniul agricol în afara vetrei satului și limita exterioară a așezării împărțit între săteni. În așezările săsești din Transilvania sesia specifică este flamandă. În afara grădinii din spatele gospodăriei fiecare familie are o proprietate pe care practică agricultura după regulile comunității. Se cunoaște un alt tip de sesie specific coloniei francofone cu lotul lung situat în continuarea gospodăriei.

Pivniță este spațiul de sub casă destinat depozitării produselor alimentare. Pivnița sau beciul caselor tradiționale din subsolul sau demisolul casei are încăperi bine ventilate și pardoseala din pământ pentru temperatură constantă fără umezeală pentru conservarea legumelor și vinului. Apare prima dată în zonele viticole și de cultivare a cartofului din necesitatea păstrării acestora în condiții optime.

Polata este spațiul acoperit cu rol de magazie pentru depozitarea obiectelor gospodărești. Este o anexă a casei separată sau alipită realizată din lemn și acoperită cu țiglă. Polată este și streășina sau prelungirea acoperișului pentru protecția intrării.

Prispa este suprafața îngustă situată la nivelul locuinței de-a lungul fațadei casei specifică caselor țărănești care mediază intrarea în casă. De cele mai multe ori este acoperită cu streășina, are o balustradă din lemn și sau zidărie și câteva trepte din curte spre casă. Pardoseala prispei este fie din pământ, fie din scândură.

Pridvorul este construcția exterioară de cele mai multe ori adăugată casei care adăpostește scările. Este un volum pe o porțiune a fațadei care mediază între curte și locuință. Poate fi un spațiu deschis de tip galerie, o construcție cu structură de lemn și acoperiș propriu alipit acoperișului casei sau o construcție din zidărie similară pronaosului bisericii. Se observă închiderea pridvorului care devine un spațiu al casei. Pridvorul este denumit în arhitectura săsească „*Vorlaube*”.

Șopronul sau șoprul este o construcție gospodărească din lemn pentru păstrarea uneltelor, utilajelor sau nutrețului pentru animale. Este un spațiu deschis acoperit pentru utilaje sau închis pentru depozitarea nutrețului. Are funcțiuni similare cu hambarul sau grajdul. În anumite gospodării fiind prezente câte o construcție pentru fiecare funcțiune, iar în altele o singură clădire având spații pentru fiecare destinație.

⁸¹⁶ Ion Ghinou, Mitologie română. Dicționar, (București: Univers Enciclopedic Gold, 2013), pp.63-65.

Șura este construcția complexă gospodărească complementară locuinței în gospodăria rurală. Această construcție are rolul de adăpostire a animalelor, păstrare a nutrețului și de adăpostire a utilajelor, vehicule și a uneltelor pentru munca agricolă. Acoperă întreaga activitate gospodărească rurală. În gospodăria săsească șura mediază între curte și grădină. Este o construcție cu structură de lemn, acoperiș de țiglă și pereți din lemn, pământ și cărămidă. Denumirea germană a șurei este „*Scheuer*”.

Târnațul este prispa închisă cu balustradă de lemn. Este un spațiu îngust de-a lungul fațadei casei cu intrarea în casă acoperit cu structură proprie cu stâlpi din lemn. Acoperișul târnațului este în prelungirea acoperișului casei sau întreg spațiul este scobit din volumul casei. Spre deosebire de pridvor (*Vorlaube*) care este adăugat ulterior construirii casei, târnațul cu denumirea germană „*Tornatzen*” face parte din construcția casei. „*Laube*”, „*Lif*” sau „*Löfen*” sunt denumiri ale spațiilor care mediază intrarea asemeni târnațului.

Tinda are semnificația spațiului de intrare în casă, încăperea de primire. La planul bicameral simplu este încăperea mai mică, iar la planul tricameral este încăperea centrală unde se află și vatra. Această cameră își schimbă treptat funcțiunea cu evoluția locuinței și cu apariția spațiilor de mediere între locuință și curte. Astfel are dublă semnificație de încăpere centrală cu vatră și de spațiu de intrare cu aceeași funcție cu pridvorul, prispa sau târnațul. Tinda are rol de protecție împotriva frigului și a vântului.

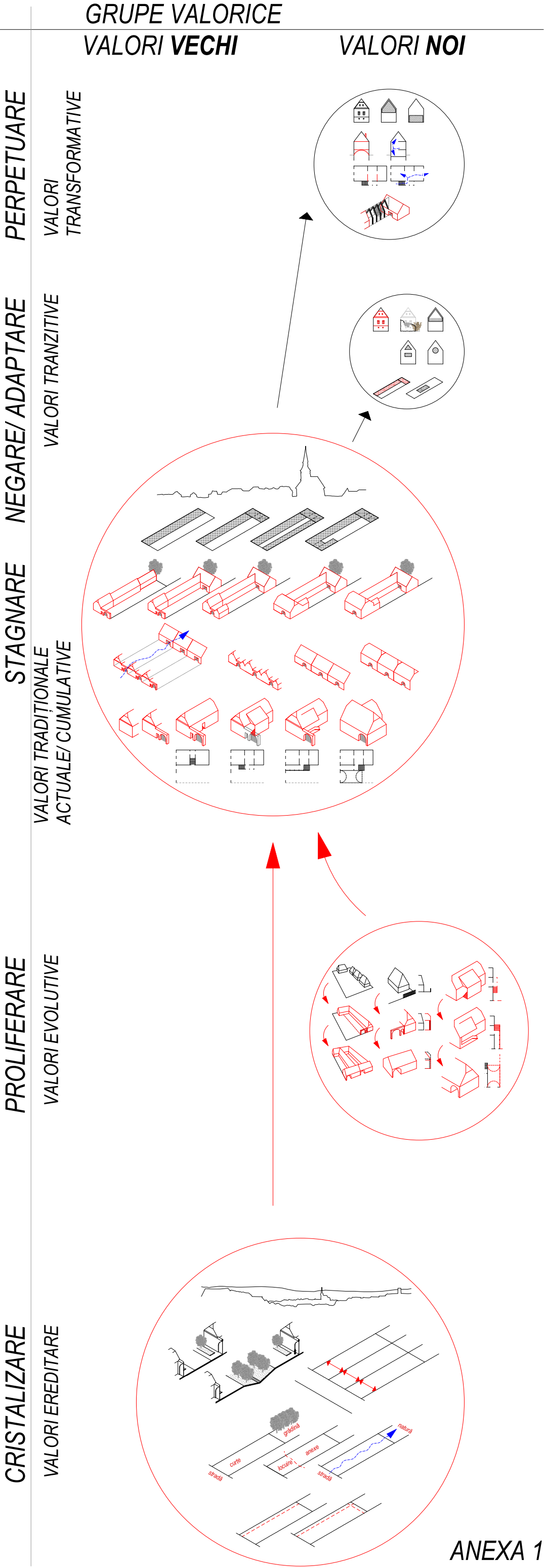
Aceeași funcțiune cu tinda are „*Haus*” (*Heus*, *Heos*), încăpere multifuncțională în care face focul și se depozitează alimente. La planul bicameral intrarea este în această încăpere care are rol de spațiu tampon. Din această încăpere se coboară în pivniță.

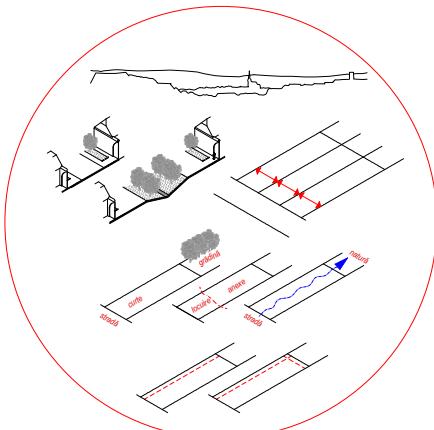
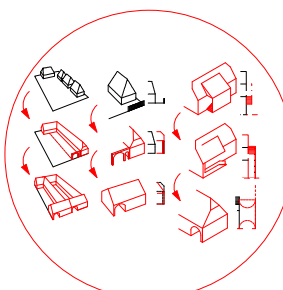
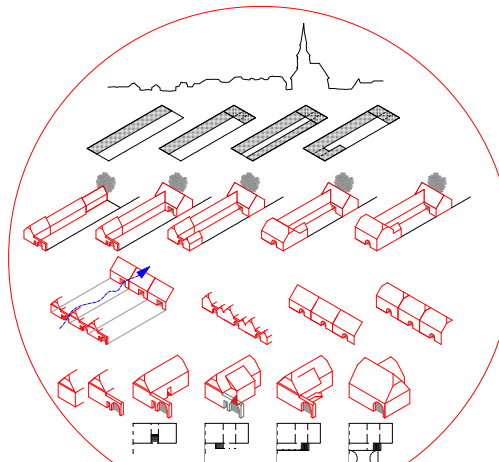
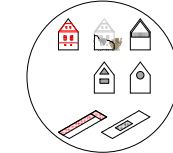
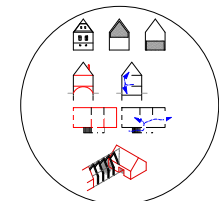
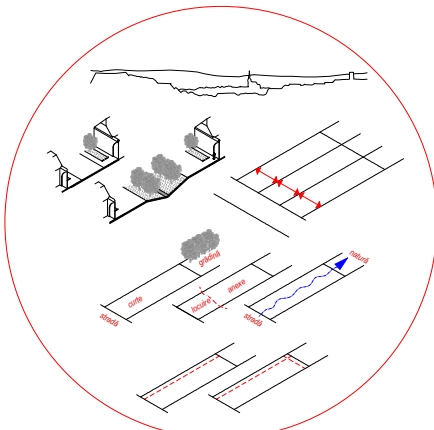
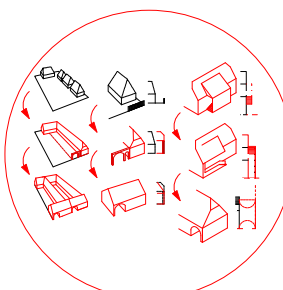
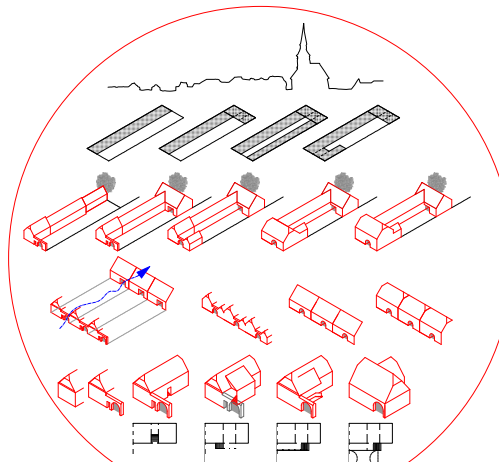
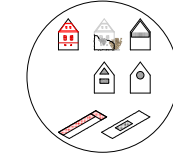
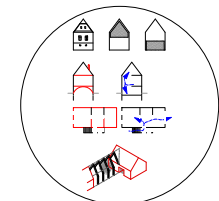
Vatra are semnificația de origine și de centru, inima așezării și a casei. Vatra satului este zona centrală a așezării formată din gospodăria și spațiile comunității. Vatra locuinței este locul unde se face focul pentru încălzirea casei și pentru prepararea hranei. Este și locul unde este situată comunitatea și locul energetic al casei în jurul căruia se adună familia.

„*Kammer*” (*Keller*) sau celar, cămară sau coamăr este încăpere neîncălzită în spatele tindei sau alipită casei pentru păstrarea produselor alimentare sau pentru unelte și prepararea alimentelor pe timp de vară.

„*Stube*” (*Stuv*) este încăperea în care se doarme. Este de dimensiuni mai mari decât camera de intrare. Aici este soba, patul, masa cu scaune, lavița și lada pentru textile.

„*Giebel-ul*” este element constructiv care face parte din arhitectura locuinței săsești. Reprezintă teșitura frontonul casei cu pinion. Reminiscentă sau perpetuare a planului acoperișului pentru protecția fațadei scurte sau element specific arhitecturii baroce preluat o dată cu pinionul.

	NAȘTERE					CREȘTERE					ÎNFLORIRE				DECLIN																																																																	
Tipar cultural	FAZA LARVARĂ, ACULTURARE perioada de aculturare, de căutare, de migrație contact între două sau mai multe culturi epoca eroică - eroismul e virtutea supremă ascensiunea unei noi clase prin comerț, artizanat și industrie					FAZA DE FORMARE fază epică, vitejia, loialitatea și generozitatea sunt virtuțile epocii se întemeiază statele organizate, economie patriarhală, structură socială piramidală societate de tip medieval cu accent pe valoare individuală înfloresc un stil original , apare o religie nouă trecerea de la o societate în declin la una nouă asociată					PUNCTUL CULMINANT faza lirică puterea politică și creatoarea intelectuală artistică, înflorire culturală stabilirea statutului imperiul „ vocația unității ”				DEZAGREGARE se epuizează puterea creatoare iau naștere focare secundare			evoluție culturală ascensiunea perifericilor devianul unitate culturală universalism redefinirea idealului de frumusețe																																																														
Cultura europeană	Moștenirea greco-romană: valori estetice, frumusețe, admirația corpului, organizarea statală și ideea de progres, invenție, cunoaștere					Creștinismul valorile creștinismului corespund cu valorile Europei valori universale: dragostea, unicitatea omului și demnitatea noi valori umane: spiritul sărăciei, blândetea, puritatea inimii, bucuria, mila, compasiunea, pacea, pocăința, iertarea, cinstea, sinceritatea, respectul, ospitalitatea, deschiderea, ascultarea, fidelitatea, perseverența, statornicia, egalitatea, fraternitatea, solidaritatea, bunăvoința, spiritul de într-ajutorare, sacrificiul de sine, acțiuni dezinteresate, fericirea, înțelepciunea, inteligența, discernământul, respectul libertății, adevărul Evul Mediu și Goticul rațiunea se împacă cu credința, goticul ilustrează rațiunea civilizația devine citadină, apar premisele democrației Biserica organizează școli Universitas magistrorum et scolasticum valori noi: forța inteligenței, prestigiu educației, importanța cunoașterii, timpul și munca, are loc evoluția tehnologică Puterile sunt Biserica, Imperiul și știința					Renaștere: se naște umanismul, se caută emoția în artă Relativismul se produce ruptura între Luther și Papă, se dezvoltă spiritul critic valori: toleranța, pluralismul, știința, progresul, economia					Iluminismul valori: virtuozitate și fericirea ca scop, rațiunea, libertatea, conștiința, natura ca mijloc				Capitalism și socialism revoluția industrială valori: utilitarismul, bunăstarea, consumul, dreptul la proprietate privată, piața, competiția, tehnologia Se conturează dreptatea socială, solidaritatea, egalitatea în fața legii și a șanselor		După Al II-lea Război Mondial bunăstarea, providența, demnitatea persoanei, echitatea, siguranța, solidaritatea. Se impun noi reguli internaționale : dreptul de autogovernare, pacea și datoria de intervenție.		Postmodernitate valori în opoziție cu cele tradiționale timpul liber, statutul femeii, respectul pentru natură, familia care își schimbă forma, dezvoltarea turismului valorile sunt relative la sine, sinceritatea, toleranța, diversitatea generația tânără e în expectativă dezoccidentalizare idealul frumuseții prin amestecul de rase, universalizare lupta pentru supremația culturală între America și Rusia																																																								
Cultura săsească	Cucerirea Transilvaniei de maghiari cruciadele creștine mișcarea populației					Transilvania parte din Regatul Ungariei mișcarea populației are loc colonizarea războaiele otomane acordarea privilegiilor					Dominație otomană Alianța etnilor Unio Trio Nationum (sași, secui, nobili maghiari) ia ființă Universitatea Săsească Turcii cuceresc Transilvania apare stilul original - fortificația locuirii reforma religioasă (Luther)					Dominație habsburgică Imperiul ocupă Transilvania au loc noi colonizări Diploma Leopoldină - reînnoiește privilegiile abolirea iobăgiei ereditare limba oficială - germana				Regim neoabsolutism - Monarhia Dualistă Unirea cu Ungaria desființarea pământului crăiesc, colonizări interne maghiarizare		Statul modern România Reforma Agrară exproprierea identitară cu Germania Regim comunist muncă silnică A doua Reformă Agrară naționalizarea colonizări interne forțate românizare exportul etnicilor germani		Democrație exodul întoarcerea în Occident pustiirea satelor colonizări contemporane																																																								
	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	XXI																																																																				
Evoluția modelului arhitectural săsesc	CRISTALIZARE					PROLIFERARE					STAGNARE					NEGARE																																																																
schimbarea materialelor			arhitectura de lemn Fachwerk adusă de coloniști din Renania					1508 - Casă de piatră la Alftana		1595 - Casă de piatră la Daia						1892 Statutul comitatens interzice acoperirea grajdului și șurei cu paie	redefinire a identității locale ruină alterare - mutație comercializare conservare restaurare																																																															
					XVI arhitectura rurală și urbană nu se diferențiază interferență între casa de tip francon și casa cu tindă prispă din lemn pe latura scurtă - formă rudimentară a arcadelor deschise de gotic târziu	XVI-XVII arhitectura de zid ia locul celei de lemn	1450-1600 apogeul casei din lemn		1631 în Statutele de la Sibiu obligativitatea construirii coșului din zidărie	1750 - autoritățile impun trecerea de la lemn la piatră																																																																						
urbanizare									XVII măsuri administrative habsburgice casa este decorată și ornamentată bolta încrucișată se generalizează în sec. XVI (impusă de statutul zidarilor în 1570 Brașov și 1589 Cluj)	XVIII tragerea la linie protecția intrării poarta de zid fronton triunghiular teșit pridvorul, tâmașul și gangul decorație baroc și neoclasic Giebel expresia baroc ruralizat arhitectonic din Austria de est, fronton triunghiular influența clasicismului european	XIX alinierea la stradă pridvorul și tâmașul fac parte din planul de fundare meșteri necunoscuți cu materiale și tehnici tradiționale, este prezentă arhitectura de lemn noua generație de meșteri constructori formată la școli profesionale, materiale și tehnici moderne, ciment și beton																																																																					
arhitectura Târnavelor				XIII-XIV case scunde cu două încăperi cu pereți în împletituri de nulele lipite cu lut, chirpici și acoperiș din paie		XVI-XVIII locuirea se dezvoltă o dată cu meșesugurile și a orașelor, se observă influențe urbane				XVIII - XX se folosesc materiale durabile, cărămidă, piatră, țiglă, spațiul de locuit se extinde, casele sunt aliniate - măsuri administrative de sistematizare																																																																						
Școala Cincu					Clădire parter retrasă de tip francon	Se adaugă corpul B, frontul este aliniat și legat prin poarta de zid	XVI alinierea la stradă			XVIII se adaugă un etaj, gangul se boltește, corpul B se extinde, se închide frontul după model urban, baroc simplificat, sistem nou de boltire încrucișat și decor baroc	se prelungeste corpul inițial formându-se ansamblul în formă de U (1875)																																																																					
fortificațiile			XII prima etapă biserică sală cu turn separat XII-XIII bisericile romanice sunt de tipul celor din Germania de sud de unde provin meșterii XII-XIV a doua etapă asimilează elemente gotice			1438 - Scrisoarea Reginei Elisabeta pentru consolidarea fortificațiilor	XV a patra etapă influența urbană, europeană, primesc funcțiune de apărare									Monumente istorice în ruină, în proces de conservare - atracții turistice - elemente de promovare culturală																																																																
Biserica fortificată Viscri			XII capela romanică		XIV biserica actuală, zid de incintă ovală		XVI este întărită prima incintă			XVIII e adăugată incinta exterioară																																																																						
locuința românească										XVIII-XIX casa cu tindă, locuința cu trei încăperi	XIX pivnița se transformă în nivel de locuit					redefinire a identității locale																																																																
arhitectura europeană Germania, Belgia, Olanda		locuința urbană de tip evoluat de tip insulăe (mai multe niveluri, prăvălii la parter, camere de locuit la etaj, locuința semilingropată în Germania				XIV - arhitectura tradițională se schimbă din structură de lemn în piatră fără abateri majore, păstrează pinionul spre stradă	XVII popoarele nordice trec de la arhitectura de lemn la cea de neoclasică de zid după model mediteranean fără a distruge specificul lor		XVIII în Kommern locuința are două încăperi							-valorizare a locului și oamenilor restaurare creativă -continuitate și schimbare - explorarea noilor atitudini asupra locului istoric																																																																
Beguinaje					datează din sec. XIII când casele sunt realizate manual cu pereți din lut și acoperiș de paie		XVI-XVII casele de lemn sunt înlocuite cu cele de piatră la ordin municipal, (beguinaj) casă din lemn din 1528 , Beguinaj Amsterdam			XVIII o parte din case sunt demolate	XIX-XX sunt adăugate noi construcții					chilile beguine sunt refuncționalizate (locuințe, universități) funcționează ca locuri urbane și atrag interes turistic																																																																
ATITUDINI	CRISTALIZARE					PROLIFERARE					STAGNARE					NEGARE	PERPETUARE																																																															
armonizare (transmitere valorică)	Valori ereditare implementarea modelului european Valori greco-romane și creștine					Valori evolutive Valori ale renașterii, iluminismului (și industriale) aportul valorilor europene și locale dezvoltarea stilului original					Valori tradiționale, actuale, cumulative acumulare valorică stoparea evoluției					Valori tranzitive mutații valorice - expresii identitare contemporană aspecte tradiționale și globale	Valori transformativ adaptare contemporană materiale, știință, tehnică și concepte noi ale modernității																																																															
VALORI VECHI																																																																																
VALORI NOI																																																																																

ANEXA 2

ISBN 978-606-37-1410-8